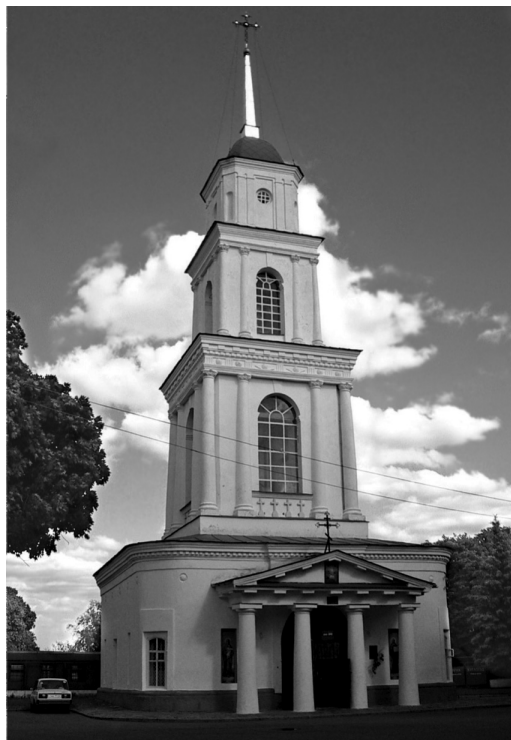

РІДНИЙ КРАЙ

АЛЬМАНАХ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 1 (36) 2017

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ

<i>Галина Вовченко</i>	3
<i>Анатолій Поповський</i>	9
<i>Дмитро Шупта</i>	12
<i>Олександр Лук'яненко</i>	18

ПЕРЕКЛАДИ

<i>Ольга Смольницька</i> . Троянда і гостролист, або Така різна поезія англійців і кельтів. <i>Художні переклади</i>	21
--	----

ДЕБЮТ

<i>Марина Жовнір</i> . Вірші	29
<i>Наталія Бондар</i> . Вірші	30

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

<i>Тетяна Бондаревська</i> . Слово про Вічне	32
<i>Михайло Задорожній</i> . Бабуся Федосія	34
Лист від М. Т. Лося	34
Гнат Терентійович	40
Про переселення села Солошиного	40
Про сім'ю Ребрин	42
Жилівка	43
Солошине моє	44
Неперспективне село	44
Думки вголос	44

ПУБЛІЦИСТИКА

<i>Василь Расевич</i> . Від імені народу. Політика пам'яті в розбалансованому суспільстві	45
<i>Микола Безотосний</i> . Натхненна молитва за Україну (Виховання підростаючого покоління на ідеалах життя молодого Симона Петлюри)	47
<i>Артем Чернов</i> . Нитка долі	51
<i>Тетяна Горицьвіт</i> . Весна: білі тюльпани Володимира Бернадського	53
Весняні сигнальники: крокуси	54

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

<i>Микола Степаненко.</i> Грузинсько-український досвід реформ і його відображення в сучасній українській мові	55
<i>Юлія Брайко.</i> Топоніми як маркери визначальних ознак поетичного ідіостилю Івана Малковича	61
<i>Наталія Котух.</i> Інтелектуальні ігри на уроках української мови	65
<i>Іванна Фецько.</i> Потенціал афіксального способу морфологічного словотвору в українській терміносистемі музейної справи	70
<i>Наталія Кисла.</i> Лінгвістичний статус прийменника	76
<i>Галина Білик.</i> Поемний жанр у літературно-художній творчості Івана Огієнка	82
<i>Ганна Радько.</i> Рубаї Дмитра Павличка: східний жанр на українському ґрунті	88
<i>Юлія Волощук.</i> Жанрово-стильові пошуки Володимира Гжицького-романіста	92

ДІАЛОГИ

<i>Сергій Шебеліст.</i> «Люди самі не до кінця усвідомлюють, що вони змінюються». Інтерв'ю з архієпископом Полтавським і Кременчуцьким УПЦ КП Федором	97
<i>Галина Білик.</i> «Література мусить сама прокладати собі дорогу». Розмова з головою ПОО НСПУ Наталією Трикаш	101

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

<i>Марія Бойко.</i> «Імені Твого ради...». Художник Юрій Самоїленко набув сану диякона	107
<i>Тетяна Горицвіт.</i> «Небозвід»: кілька виставкових вражень	109

У «РІДНОМУ КРАЇ» ПРО «РІДНИЙ КРАЙ»

<i>Ніна Степаненко.</i> «Рідний Край» про розбудову національної освіти і школи (за матеріалами опублікованих у журналі рецензій)	113
---	-----

«РІДНИЙ КРАЙ» ПРО КРАЯН

<i>Володимир Подрига.</i> Романтичний тип художнього мислення Олександри Псьол (до 200-річчя від дня народження)	118
--	-----

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

<i>Раїса Танана.</i> Книзі вражень на Тарасовій горі – 120 років	123
--	-----

IN MEMORIAM

<i>Анатолій Чернов.</i> «Питань нескінчена безліч, а відповідь одна: усі смертні». Володимир Васильович Канівець (1923–2017)	129
<i>Раїса Гусленко.</i> Сліпорід. <i>Нарис</i>	131
<i>Петро Ротач.</i> З Австрії в Румунію. Із записної книжки весни, літа й осені 1945 року (Фрагмент «Спогадів про пережите»). <i>Переднє слово, підготовка тексту, публікація Олександра Ротача</i>	138

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Олексій Неживий.</i> «Хай святиться і сяє наше слово!» <i>Рецензія на книгу: «Добрий день хай буде Вам...». Листи до Феодосія Рогового. Статті, рецензії, примітки / упорядник Ю. Роговий.</i> – Полтава : Дивосвіт, 2016. – 420 с.	146
<i>Петро Сорока.</i> Книга становлення душі	148
<i>Микола Степаненко.</i> Слово правди Василя Богдана. <i>Рецензія на книгу: Богдан В. Про наболіле : збірка / Василь Богдан.</i> – Полтава, 2016. – 194 с.	150
<i>Павло Стороженко.</i> Тихі жахи Любові Пономаренко. Знайомий хутірський сентимент. І не тільки. <i>Рецензія на книгу: Пономаренко Л. Нехвороц : новели та повість / Любов Пономаренко.</i> – Полтава : Дивосвіт, 2016. – Вид. 2-е. – 192 с.	152
<i>Три рецензії на одну книгу: Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон / Микола Степаненко.</i> – Х. : Видавець Іванченко І. С., 2017. – 616 с.	157
<i>Олена Маленко.</i> Політичний ресурс сучасної української мови у фокусі перифрастичності	157
<i>Надія Бойко.</i> Політика в мові, мова в політиці	158
<i>Наталія Кондратенко.</i> Перифрази в системі мовних індикаторів суспільно-політичних трансформацій сьогодення	158

КУЛЬТУРНА ХРОНІКА

<i>Лілія Пасічник.</i> «Незламний»: презентація книжки про Мустафу Джемілева в Полтаві	159
<i>Богдан Проскуров.</i> «Коли ми єдині, ми незламні й непереможні». Полтавський ярмарок із кримськотатарським колоритом	160
<i>Ганна Крєвська.</i> «На покутті свята». Презентація нової книги лубенської письменниці Юлії Манойленко	162
<i>Інна Снарська (Дідик)</i> – лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Олени Пчілки	164
НАШІ АВТОРИ	165
CONTENS	167

Галина ВОВЧЕНКО – письменниця, культурно-громадська діячка. Народилася 24 березня 1957 року в місті Карлівці на Полтавщині. 1978 року закінчила Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького, здобула кваліфікацію викладача дошкільної педагогіки і психології, методиста з дошкільного виховання.

Як дружина військового побувала в найвіддаленіших точках колишнього СРСР (Чукотка, Далекий Схід) і за кордоном (Угорщина). Працювала вихователем у дитсадках, бібліотекарем, стрілко-пожежником, продавцем, секретарем судових засідань, робітницею з обслуговування приміщення, помічником голови суду. Нині – провідний бібліотекар відділу соціокультурної діяльності Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського.

Друкувалася в періодичних виданнях України, зокрема в журналі «Добро-мисл», альманасі «Рідний край». Авторка поетичних та гумористичних книг для дорослих і дітей: «Десять місяців зими» (1996), «Я не вернутись не могла...» (1998), «Вереснева філософія» (2000), «Третій кабінет» (2002), «Білі крила» (2003), «Молюся на любов...» (2003), «Днинка» (2004), «Шортики» (2004), «Все має сенс» (2005), «Вина моя найбільша» (2007), «Аж до останнього причастя» (2007), «Фотопоезії Галини Вовченко» (2011), «А дні бувають різні» (2012). Учасниця колективних збірок «Полтавський сміхограй» (2004–2007, 2010, 2011), «Сміхограйчик» (2006, 2007), «Перехрестя» (2006), «Калинове гроно» (2010, 2016), «Вишнева повінь» (2012). Співавторка книги «Не влюбляйтесь, дівочки, в матросов» (2010). На вірші Галини Вовченко написано кілька пісень, які звучать по радіо й телебаченню, в концертних залах країни.

Член Полтавської спілки літераторів (1999). Шестиразовий лауреат Загальнонаціонального конкурсу «Українська мова – мова єднання» (2009–2014, м. Одеса). Дворазовий лауреат обласного конкурсу «Краця книга Полтавщини» (2010, 2011). Лауреат Полтавської обласної премії імені Леоніда Бразова (2013).

Понад десять років захоплюється фотографуванням. Провела 25 персональних виставок у закладах культури й освіти міста Полтави й Полтавської області, в Одеській регіональній організації Національної спілки журналістів України.

ЗИМОВИЙ ЕТЮД

із неба сіє
зірчастим пилом
бродяга вітер
блаженно стих
зимовий вечір
тче покрив білий
вкриває міста
кутки й кути

вкриває снігом
будинки й землю
яких зморили
вже перші сні
а я все йду десь
тривожу темінь
малюю власний
сюжет зими

ЕТЮД ІЗ РАВЛИКОМ

коли й забрався
під шкіру равлик
і тягне в мушлю
у теплий слиз
душа сидить ще
на гілці лавра
а серце стрімко
вже пада вниз

залізти в мушлю
тепер надовго
у тишу й морок
у супокій
сховати кігті
укрити роги
чому ж стоптав ти
цей сховок мій

БЕРЕЗНЕВИЙ ЕТЮД

весна іде вже
поглянь як небо
гаптує сонцем
свою блакить
і як завмерли
в напрузі верби
готові цвітом
її зустрій

дивись як швидко
земля змиває
із себе білі
латки снігів
коханий руку
мою тримає
виходить серце
із берегів

ЕТЮД КВІТНЯ

мов білий попіл
сипнув з туману
неждана стужа
засклила слід
хоча весною
все має тануть
і найдавніший
найтовщий лід

хоча в цю пору
пристало днині
струмити трунком
рясних цвітінь
та квітень трусить
зими перину
і просто в душу
тобі й мені

ВЕЧІРНІЙ ЕТЮД

сідало сонце
згорало небо
і все заради
нового дня
аби майнула
над вічним степом
розкішна грива
його коня

котились срібні
по травах сльози
не кожному втрату
знеболить час
мов хтось і нині
у ніч голосить

де та зірниця
спалила й нас

ГРОЗОВИЙ ЕТЮД

твердінь гуркоче
гримить громами
пускає стріли
в земний наш світ
і тут же плаче
над ним дощами
вмиває ревно
зомлілий цвіт

а я й не знаю
ляка чи тішить
мене цей неба
нервовий зрив
біжу босоніж
накрившись віршем
крізь найстрімкішу
з весняних злив

ПІСЕННИЙ ЕТЮД

проймає темінь
журлива пісня
пливе над містом
чарівний спів
якому певно
давно вже тісно
між склобетонних
будов і снів

зітхає тихо
сусід під нами
що також вийшов
на свій балкон
хвилює місто
пісенна драма
відчайне соло
розгонить сон

КАМІННИЙ ЕТЮД

мовчить каміння
тому і вічне
на цій мінливій
хібкій землі
яка віками
шляхом космічним
кудись несеться
в холодній млі

ковтає безвість
шумливі ріки
зітхають важко

ліси й моря
мовчить каміння
мовчить до крику
про все що знає
воно й земля

ЕТЮД ПІЗНЬОЇ ОСЕНІ

ридають вікна
дощем осіннім
стікає туга
прозорим склом
що я до нього
нічної тіні
тулюсь холодним
своїм чолом

ламає чутно
об небо вітер
зліняли крила
своїх надій
на тепле й довге
цьогоріч літо
шкребеться в брами
пора завій

ТУМАННИЙ ЕТЮД

туман як мливо
підняте вітром
ховає міста
ще сонну суть
і лиш асфальту
вологі титри
на тьмяних кадрах
вже десь ідуть

хисткі тенета
чуткої тиші
немов завмерли
над сірим днем
ну хто ці титри
так вперто пише
в моїй картині
і вже дощем

КВІТНЕВИЙ ЕТЮД

весна вмочає
у фарбу пензля
і хутко барвить
відталий світ
аби вже миттю
повсюди щезнув
зими блідої
останній слід

аби вже завтра
нова вже днина
в своїм яскравім
ряснім вбранні
співала дзвінко
осанни й гімни
землі і сонцю
і їй
весні

ДОЩОВИЙ ЕТЮД

малює вечір
чудну картину
в якій впереміж
і сонце й дощ
і ніби срібла
потік нестримний
повітря липня
жарке полоще

та більше душу
по вінця повну
такого дива
проймає те
яка довкола
стоїть безмовність
який затишок
від неї йде

МЕЖОВИЙ ЕТЮД

біжить за літом
аж пада осінь
як стиглі груші
в моїм саду
і губить в травах
пахке волосся
найпершу втіху
свою руду

а пишне літо
веселе й босе
тікає прудко
в незнану даль
збива в тумани
зернисті роси
рве павутини
тонку вуаль

ЕТЮД ЗИМОВОГО РАНКУ

повільно й мляво
немов ще сонне
вставало сонце
в морозний дим
торкало звично

дахи та крони
світлішим оком
своім блідим

ішло безмовно
небесним зводом
котило німб свій
через сніги
через країни
через народи
втішались чадом
сяйним боги

БУЗКОВИЙ ЕТЮД

бузкові хмари
пливли за обрій
назустріч першій
нічній зорі
й духмяним цвітом
запахло мовби
війнуло травнем
в нас у дворі

й весняний вітер
мене неначе
обняв за плечі
своім теплом
дихнув на кожен
замерзлий пальчик
і січня власне
вже не було

ЕТЮД ІЗ НІЧНОГО ПОЇЗДА

гойдає поїзд
колише темінь
співає тихо
колісний гурт
думки і слух мій
неволить ревно
найкраща суміш
дрімотних пут

але дорога
швидка й нестримна
безмовним світом
нічним зими
бадьоро будить
мій дух наївний
і рве на клапті
й дрімоту й сни

ЕТЮД РАННЬОЇ ВЕСНИ

ще гола й квола
весняна днина

здіймає очі
у небозвід
у вже святковий
блакитно-синій
такий вабливий
незнаний світ

ще трохи сонця
ще трохи вітру
ще кілька теплих
вологих днів
й вона вбереться
у сукню з квітів
гайне з ним разом
в роздол полів

ДОРОЖНІЙ ЕТЮД

гукає знову
зове дорога
за обрій кличе
в'юнистий шлях
за руки тягне
хапа за ноги
здіймає галас
в моїх думках

та я й не прагну
чинити спротив
здаюсь без бою
усім еством
і ще не знявши
зимові боти
жену у квітень
своє авто

ВАГОННИЙ ЕТЮД

її пастельні
тони й відтінки
ліричним блюзом
звучать в думках
забутих прагнень
дрібні пилінки
шукає пам'ять
в своїх кутках

весна надворі
весна у серці
весною диха
усе довкруг
мій блюз раптово
зірвавсь на скерцо
вернувши в потяг
і душу й слух

ЕТЮД ІЗ ГАЄМ

як білі яхти
блакитним морем
пливуть хмарини
за неба край
ще ледь зеленим
недружним хором
услід шумить їм
весняний гай

шепоче вітер
гілкам на вухо
що він би з ними
й за хмари звивсь
чужу розмову
негарно слухать
і я вертаюсь
в безмовну вись

КЕЛЕБЕРДЯНСЬКИЙ ЕТЮД

вода хлюпоче
об теплий камінь
що збіг до неї
з пласких горбів
погідні звуки
в вечірній гамі
чарівно творять
душевний спів

а душу б треба
уже вдягати
бо тягне з річки
холодна мла
чи то дбайливо
нести до хати
щоб дивовижний
не збивсь хорал

ЕТЮД ІЗ БЕРДЯНСЬКА

яскраве й жваве
південне місто
прослало пляжі
уздовж води
і міря неба
тонкі батисти
на всі куточки
свої й кути

невтомний вітер
горгає хвилі
в солоній книзі
морських глибин
мій дух мов чайка
згорнувши крила

блаженно гріє
атлас пір'їн

ЕТЮД КАРПАТСЬКИЙ СВІТАНКОВИЙ

темніють гори
на тлі твердині
ховає далеч
відтінки фарб
за сизо-білим
ранковим димом
в безмірнім морі
карпатських барв

поривні звуки
пташиних соло
завзято будять
ще сонний світ
аж поки врешті
десь там за морем
не рушить сонце
в сяйний похід

ПЕРЕДГРОЗОВИЙ ЕТЮД

набігли хмари
сховалось сонце
узявся вітер
трясти садки
кульбаби спішно
свої віконця
позачиняли
на всі замки

до рідних пасік
метнулись бджоли
повітрям холод
сирий повивсь
гроза вже близько
гроза вже скоро
вже онде стріли
проймають вись

ЕТЮД ІЗ ТРУСКАВЕЦЬКИМ ХУДОЖНИКОМ

етюди Львова
цвітінь долини
і тут же зайця
смішний портрет
збуває майстер
свої картини
там де вирує
людьми бювет

нервові рухи
в словах нервовість
як ніби щось там
лягло не так
в його осібній
картині долі
поміж підступно
блискучих лаків

МОНАСТИРСЬКИЙ ЕТЮД

ченці й миряни
в однім пориві
молитву Небу
свою несуть
крізь купол храму
від років сивий
по стрілах сонця
що в вікна б'ють

як доказ віри
як свідок дива
й моє в блаженних
сльозах лице
мої простерті
над світом крила
і щира мова
палка з Отцем

ЕТЮД ЗІ СЛЬОЗОЮ

тече щокою
жарка сльозина
вгашає гіркість
розводить біль
і так же м'яко
цілком незримо
у складках шкіри
лишає сіль

течуть хвилини
впадають в тишу
гойдають плесо
її ріки
от був би ранок
от сонце вийшло б
спилю б з росною
й мої думки

ЕТЮД ЗЛИВИ

закрила обшир
липнева злива
суцільна й сіра
немов ріка
що ллється з неба
у душу нивам

де вже сухого
нема й кутка

течуть землею
стрімкі потоки
заносять мулом
стежки й траву
і я цим світом
до нитки мокрим
в пустій маршрутці
кудись пливу

ЕТЮД СХОДУ СОНЦЯ

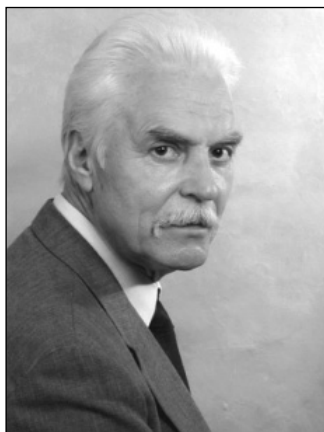
тікає хутко
за обрій морок
простягся небом
димчастий слід
і тут же ранок
встає бадьорий
натхненно й палко
займає світ

росте і ллється
ясне багаття
уже в півнеба
жаркий вогонь
нечутно тануть
в нім рештки плаття
втікачки ночі
й живий ще сон

ЕТЮД ІЗ СОНЯЧНИМ ПРОМЕНЕМ

пробивсь крізь хмари
ясний промінчик
моргнув розмоклій
брудній землі
тримайсь чорнява
ніщо не вічне
вже чуть он подих
снігів у млі

дрібна здається
цілком подія
в масштабах світу
й того ж бо дня
а бач як гарно
як певно діє
усю картину
чуттів міня

Анатолій ПОПОВСЬКИЙ – науковець, письменник, громадський діяч. Народився 29 жовтня 1935 року в селі Приюті Магдалинівського району Дніпропетровської області. Доктор філологічних наук, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Дослідник історії говорів Полтавщини («Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови») та Степової України («Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови»). Окрім наукових студій, захоплюється поезією. Публікувався в часописах «Бористен», «Крила», альманасі «Феміда», газеті «Наша віра» тощо. Керівник поетичного гурту курсантів і студентів юридичного вишу.

РІДНА МОВА

Усе, що серцем сприйняте й зігрите, –
Озвучене живим і рідним словом!
Багата ж ти еси, народна наша мова!
Хвала тому, хто суть її збагне
І, як святиню, передасть прийдешнім.

* * *

Нам випало в житті всього сповна:
Радіти й плакати від радості і болю...
Не зраджувала Мова лиш одна,
Що стала покликком незрадженої долі.
5 січня 2017 р.

ПОМОЛИМОСЬ, БРАТТЯ

Помолимося, браття, за те, що живем
в цьому світі,
Стрічаєм світанки і заходу промінь ясний,
Радіємо теплому сонцю, мов діти,
Шукаючи в лузі чарівну квітку весни.
Спом'янемо тих, кого серед нас вже немає,
Хто праведно жив й Україну любив...
І кожен з нас рідних і близьких у Божому
храмі згадає

І погляд зведе до святих образів.
І тих благословім, хто прийде в цей світ
незабаром,
Щоб тризуб достойно і мужньо нести,
Щоб більш не плодились безбатченки і яничари,
І недруги-зайди, як нечесть, в безодню
змогли б відійти.

Помолимося, браття, щоб в єдності
множилась сила,
Щоб в праці натхненній співала вкраїнська душа,
Й козацька слава на славу таки відродилась
Й хижацькому зброду давала сповна відкоша.
Помолимося, браття, щоб й краплі крові
не пролити

Між людьми на світі, плекаймо любов і добро,
Бо всі ми, Всевишнього Господа діти,

В єднанні зумієм здолати вселюдське зло.
Помолимося, браття...

* * *

Я честь віддам полеглим на війні,
Мільйонам тих іменних й безіменних,
Допоки житиму, болітиме мені
Моя душа за долю убієнних,
За всі страждання матерів і вдів,
За всі убивства праві і неправі,
За сльози сиріт, бранок і дідів, –
Але не вам, правителі лукаві!
Вклонюсь когорті славних ветеранів,
Що на руїнах зводили свій дім,
І тим, хто повставав проти тиранів
Й не зрадив перед лицарством своїм.
Свічу воздам і рядовим, й героям,
І тим, хто є, і тим, що відійшли,
Що знемагали в лютому двобої,
А нас від лиха свято берегли.
В церковних дзвонах спомину й печалі
Над прахом Вашим в роздумах схилюсь...
Горить троянда на святій скрижалі,
Горить святий вогонь... І я за Вас молюсь...
30 травня 2010 р.

* * *

Малим мене мати в ромашці купала
І пісню про квітку чарівну співала...
А потім водила в зелену долину,
І слухав я з нею там пісню пташини,
І там я побачив бджолу-трудівницю,
Ромашку тендітну, вертляву синицю,
Ковалика-дятла і доброго лося...
І так мені добре із ними жилося!..
Змужнілим і сивим я йшов у надії
Зустріти в долині дитячих літ мрії.
Там пусто... В зневірі, мов вкопаний, став,
І тугою серце моє облилося,
І гнівом палючим щосили волав:
– Хто вирвав ромашки?!
– Хто вбив мого лося?!

– Хто пишну калину дощенту зрубав
І став під горою під землю сховав?!
О люди!! Найвище природи творіння!..
Прийдуть на цей світ і по нас покоління,
Прийдуть і оцінять прапращурів путь:
Подякують нам або нас проклянуть.
Тож сійте ромашку, саджайте калину,
Шануйте синичку й родину лосину,
Бджолу-трудівницю, бджолу-медовицю,
Ковалика-дятла й джерельну водицю...
Природу, як серце, як зір, бережіть –
Без неї на світі не можна нам жити!
7 квітня 1979 р.

* * *

Що буде, коли ластівка загине в цьому світі,
І жайвір не озветься з піднебесся?
Навіки змовкне соловей в діброві,
Від пострілу впаде останній зайчик,
І білочка не прийде за горіхом,
Й не відрахує нам роки зозуля?
Що буде?
15 липня 2002 р.

ПЛЕКАЙТЕ ТРОЯНДИ

Мріють завжди юні про долю щасливу,
Вірність у коханні і квітучий шлях...
Ось таким би зерням всю засіять ниву,
Й почуття святії зберегти в серцях.
Та терниста стежка з батьківського дому
В далі незнайомі, де ти сам на сам,
Де життя – задачка з кількох невідомих,
І немає рідних, і немає мам...
Не моліть у Бога в рай відкрити браму,
Стверджуйтеся у праці, як в польоті птах,
Світ любіть відкрито ніжними серцями,
Й розцвітуть троянди в чарівних садах.

ОЧІ

Очі людей – то їхні душі,
І вони віддзеркалюють скарби духовні –
Осяйні, сіренькі, убогі...
Дивне ознак поєднання в кожному з нас.
Віч у віч споглядаючи дві ці зірничі,
Прагнем пізнати в них щирість і відвертість,
Дрімотну байдужість, хитрість лукаву
Чи підлу підступність,
Чи магнетизм душ прекрасних, простих,
Що від Бога,
Де можна підтримку знайти і пораду
У своїм неспокої, зневірі й безсиллі...
Як вас багато – і карих, і сірих,
Блакитних, зелених,
Як і зірок на правічному небі
Зі світлом яскравим чи тьмяним,

Що лине на землю, долаючи відстань велику
Й даруючи людям красу незбагненну
Цілком безкоштовно.
І радо стрічаю такі два пречисті озерця,
Що випромінюють світло добра й благородства
В усмішці чемній, привітному слові
Чи дружньому жарті...
Дай, Боже, в єднанні такому всім жити, любити,
Творить й умирати...
Перед такими побожно схилию коліна,
А злих же не хочу я бачить:
Я їх ненавиджу за сліз людських море,
Тортури, злочинства та вбивства,
Що нищать зловорожо наш цвіт України.
4 серпня 2001 р.

* * *

Любімось, братіє, допоки дух живе
в здоровім тілі!
Шануймось і тоді, коли вогонь
спада.
Не плачмо і не злімось,
що вже літа злетіли,
І серце важко б'ється, як сила
вже не та.
Всевишній нас колись запросить
в своє царство
І грішних, і святих на змученій
землі.
2000 р.

* * *

Зоряні дороги, гей, зійшлись до купи,
І ось тут зустрілись вперше я і ти,
Пристрасно і ніжно ворухнулись губи –
Ми всміхнулись вперше зорям золотим.
І блукали довго в сивому тумані,
Роси окропили шовк зелених трав.
Ми вдихали п'яно запах степу прямиї,
А назустріч ранок непомітно мчав...

БЕРЕЗНЕВИЙ МОТИВ

Скільки часу в цім світі
крокує Весна на землі,
Стільки жінка і творить на ній,
і її прикрашає.
Як кохають її споконвіку,
о Боже ж ти мій!
І в святім почутті той жагучий
вогонь не згасає...
Йде чарівна весна,
як до милого йде наречена,
Як до магінки лине дитя
в найніжніші обійми її,
І всміхається сонцю

пробуджена нива зелена,
Красень-березень квіти дарує
й урочисто читає свої рубаї.
А вона, Берегиня й продовжувач
роду людського,
Лише Бога благає,
щоб родина здорова була,
Бо для неї у світі
нічого немає важкого,
Коли серце співає,
коли творяться добрі діла.
То ж даруймо жіноцтву ніжний погляд,
усмішку ласкаву,
Не скупімося на щиреє слово
сказати для фей неземний комплімент,
Возвеличимо їхню красу
і жертвовність на славу –
Це обов'язок наш і це лицарський
Наш аргумент.

1 березня 2007 р.

ЩАСЛИВА МИТЬ

Щаслива мить, коли вона щаслива,
Щаслива мить, коли вона свята...
Ми всі живем, і всі чекаєм дива, –
В чеканні тім спливають і літа.

Проте чудовий світ вже тим, що він існує,
І квітне ніжний ряст й небесная блакить...
Щасливий той, хто пульс життєвий чує
І кожду мить у нім боготворить.

Щасливий той, хто стрів свою кохану,
Свою зорю, єдину й неземну,
Що не страшисться шторму океану
І вірність береже, як вічну таїну.

Щаслива мить, коли душа співає
І голос милої цимбалами дзвенить...
Тож хай любов така палає й не згасає,
Й щасливу мить хай Бог благословить.

18 квітня 2011р.

* * *

Гей, літа-ластівята! Куди ж летите?
І які вас зустрінуть невідомі дороги?
Що на крилах своїх ви мені несете?
А чи радість, печаль, а чи вічні тривоги?

Чим огорнете душу стражденну мою?
Чи охоплять осінні дощі та тумани?

Чи зустрінете в батьківським теплім краю,
А чи серце схолоне на кризі і більш не відтане?

Гей, літа, не спішіть, вас благаю, молю,
А пошліть мені сили і сонця багато,
Бо тривожить-пече біль моїх лихоліть,
А у мене ж ростуть ще сини-соколята...

Хто ж навчить їх любити ці рідні краї
І долати в путі претяжкі перепони?
Зупиніться на мить, білокрилі мої,
Бо за обрієм вас вже ніхто не догоне.

Гей, зозуле, накуй у дубовім гаю
Років щасних мені ще при творчому леті,
Життєдайним зелом скропи душу мою
І ворожкою стань потаємних секретів.

* * *

В барвах осінніх щось є таємниче,
Ваблять пейзажі веселі й сумні...
В гості зима осінь холодно кличе,
Ніч невблаганно скорочує дні.

Сонце осяйне купається в листі,
Хоче його обігрить, осушить.
Осінь-красуня в розкішнім намисті
Щедро дарує чарівну мить.

Шати поволі скидають сади і байраки,
Ще не морози – ще квіти цвітуть...
В кожній порі є чудові ознаки,
Що нас хвилюють і сили й снаги додають.

23 листопада 2008 р.

* * *

Поетів тьма! Поетів справжніх мало.
Чи добре це? Чи, може, вельми зле?
Від них суспільство геніїв чекало,
А твориться, як кажуть, навперле.

4 серпня 2001 р.

* * *

А місяць теж буває молодим,
Або ще кажуть, що він є щербатим.
Напийсь джерельної при повному воді,
Аби таки щасливу долю мати.

12 листопада 2015 р.

Дмитро ШУПТА – відомий поет, перекладач, критик, культурно-громадський діяч. Народився 20 січня 1938 року в селі Куріньці Чорнуського району на Полтавщині, в родині, корені якої сягають давнього козацького роду. У час жорстоких голодоморів батька майбутнього письменника було репресовано, а у 1980-х роках уже й він стане в'язнем сумління. Дмитро з відзнакою закінчив Кримський медичний інститут, працював хірургом.

Автор понад 40 збірок вишуканої лірики, музичних збірників, численних публікацій у періодиці. Заслужений працівник культури України, лауреат Міжнародної літературної премії імені Г. С. Сковороди. Низка творів митця покладена на музику.

Пропонуємо читачам фрагмент танкового циклу «В театрі крони» зі збірки «Сад Рьоандзі» (2009) Дмитра Шупти, створеної за японськими мотивами.

В ТЕАТРІ КРОНИ

1

Хай позникали
Седока й нагаута,
Та розквітають
Сьогодні хоку й танка –
Взірці пісень коротких.

2

Співай, о вітре, –
Безсмертний гімн просторів.
Тобі іще я,
Єдиному, на пам'ять
Цю пісню подарую.

3

Непевне море
Міражним краєвидом
Втонуло в спокій,
А у глибу колише
На безголов'я бурю.

4

За небокраєм
І тінь не та, і запах,
І я гадаю:
Мене вже не впізнає,
Хто залишився вдома.

5

Слідами предків
Я продираю темінь
І їх джерела
Мені ковтком цілющим
Тамують вічну спрагу.

6

Шляхи у небо
Лежать за горизонтом,
А тут, о диво,
Їх треба подолати
Крізь морок, пил і муки.

7

У серці – пуста.
Воно розкрите навстіж.
Любов благаю:
Зайти і поселитись,
Як до шпаківні птаха.

8

Еритроцити –
Асфальтних магістралей
Автомобілі,
Гальмо вам поважати,
Живитись власним смогом.

9

Дно кам'янисте
В кан'йонах вулиць міста
Шліфують ноги
Байдужих пішоходів
Й протектори машинні.

10

Є інший вимір.
Є інший світ – він поруч.
Це – рай у душах.
Очищеного світла
І помислу, й сумління.

11

Хто нам дозволить
Осяйну оболонку
Розшмагувати,
Коли у ній сьогодні
Сама нечиста сила?

12

Де музика б'є
Джерелом чистоводим,
Іду напитись
Краси, а ще – натхнення
Й міцної сили духу.

13

Небіж подався
За гори і за море,
Не попросався.

Я з ним колись зустрінусь
У Царстві Духа Предків.

14

Знайшов шпарину,
А звідти – світла блиски.
Оце й просвіток!
З душевним супокоєм
Моя утіха й воля.

15

Були кургани
Понад селом прадавнім,
Та їх бульдозер
Згорнув у ці розмиви.
Баюри – замість тракту.

16

Цвітонний тиждень!
В золотошумовинні
Весняні верби.
Дзвенить тисячострунно
Мелодія бджолина.

17

Обійми неба,
А ми ракет жигаллям
Все пропікаєм –
Вкидаємо надії
У озонові діри.

18

В моїй уяві:
За обрієм копита,
Що стугоніти
Ніяк не перестануть –
У грім переросли вже.

19

Митець картину
Тонкими відчуттями
Спонтанно ловить –
На полотні складає
Звіт про каврай душевний.

20

Тихий, приступний
Далекий грім загайний
До спілкування –
Він прагне товариства
У вишуканім колі.

21

В дугу веселки
Запрягти б мені коня
Й промчати степом
Безмежжя голубого.
Та де той кінь пасеться?

22

Джура-світанок
Не мені підносить
Спис – перший промінь
І сагайдак блискавок.
Не я на Січ полину.

23

Співіснують же якось
В акваріумі риби...
В своєму царстві
В'язниці водяної.
То – світ скляної призми.

24

І пси з котами
Вживаються теж мирно.
Приятелюєм,
Неначе щирі друзі,
Одначе, вороги – ми.

25

Ми мешкаємо
Удвох в забутім житлі...
Порозумілись,
Мій дзвінкий цвіркунчику,
З тобою ми відколи?

26

І хто пряде нам
Цю вовчу нитку часу?
Зав'яже вузлик
Непевної надії
І змотує клубочок...

27

Скель прибережних
Високі постаменти
На них епохи
Вирізьблюють щоденно
Свої скульптури.

28

Удвійзі з морем
Ніколи не самотньо –
Тобі уяву
Розбурхує щоразу
Безмежжя, обшир, позем.

29

Щаблі до неба,
Що над бездонним морем
Легкий вітрильник
Ледь води торкається –
Моя зухвала доля.

30

Сприймаю присвят!
Бо тільки вільні душі
У Рідній Вірі.
Присвячення приємлю
Я на своїй дорозі.

31

Небагато хто
На тогобічні скелі
 Ступити може.
Всі решта – тирлюються
На цьому узбережжі.

32

Чому радіти,
Коли весь світ горить наш?
 Сповиті тьмою,
Ми втратимо дорогу
І не відшукаєм світла.

33

Весняне світло
Промите в ранніх росах
 Скликає квіти
Й разом птахів співучих –
У розпалі Великдень.

34

Ця непробудна
Байдужість прибережна
 Скель діориту,
Уламків вапнякових...
Що й грози ігнорує.

35

Оспала тиша –
Не ворухнеться гілка
 Чи десь листочок.
На супокій нарешті
Ніщо не зазіхає.

36

Стихію моря –
Сваволю безберегу
 Нам не приборкати
Ні батоном дошкульним,
Ні пряником солодким.

37

Кого спитати,
Що нас чекає завтра?
 У цьому вирі
Страшної колотнечі
Й суєтності лихої.

38

Колись громи всі
У горлі вулканічним
 Заклекотали,
А їх луна гуляє
І досі в піднебесі.

39

Прямі дороги?
Скрізь – до зірок крізь терни.
 Лишень до пекла
Не заросли дороги –
У намірах шляхетних.

40

Як в нашім небі,
Таких зірок ядраних
 Я ще не бачив,
Хоча уже півсвіту
Зумів перекруїти.

41

У мезозої
Орудє мій заступ,
 Де ще людина
Й ногою не ступала –
Будую піраміду.

42

Цей звук лопати!
В руках – тверда опуклість:
 Здалося, горщик
Я викопав скарбівний.
А то – валун гранітний.

43

У морі хвилі,
Немовби крила птаха.
 Як гряде буря,
Покличуть знятись море
У височінь небесну.

44

Де ви, могили,
На всій морській гладіні?
 Хіба що хвилі
Їх здатні нагадати.
Могильне братське море!

45

Вируй, безодне!
Кипи всіма штормами!
 Не дай спокою
Забуть про дикі жахи
Усіх морських трагедій.

46

Щоразу в рейсі
Додому серце рветься.
 Бентежне серце!
Як же ти рвешся в море,
Коли ти вдома.

47

Простори моря
Не проросли травною,
 Хіба що хвилі
Нагадують гойданням
Ковил степів безкраїх.

48

Козацькі душі
(Зрідні їм – самурайські)
Тепер кигичуть.
То – чайки білокрилі
У просторі і в часі.

49

На лоні моря
Не розкладеш багаття.
Зігріти тіло
Не вдасться вже нікому –
Такі води закони.

50

Дороги моря
Виснажують плавбою
Бувалих бранців,
У кого вільні душі
І помисли прозорі.

51

Не всі вертають
З морських далеких далей,
І рідний берег
Не кожного стрічає
Коханими обіймами.

52

Печаль розвіє
Жадана щира зустріч –
Жага обіймів
Обом про все розкаже.
Яке тяжке чекання!

53

Вночі над морем –
Хіба що яснокрилі
У небі зорі.
Одсончин слід уяви
Болід прокреслить раптом.

54

Вода і берег
Підтримують стосунки,
Такі надійні –
Раптово розладнались
Під рев морської бурі.

55

Співай же, море,
Хвалу предкопращурам,
Що знали Бога.
У плаваннях заморських
Вони десь розгубились.

56

Постадник-вітер
У морі хвиль отари
Не доглядає.
Вони пішли пустопаш –
Чекай морського вовка.

57

Душа придатна
Всі удари сприймати,
Однак бракує
Їй горішнього світла
У найяснішу днину.

58

Бандуру моря
Узявся вечір степу
Перетрудити –
Дзвеніло навіть небо
Своїм наспівом давнім.

59

Скільки б не сипав
Рясний цей сніг у море,
Байдуже – мало
Голодному найдку;
Воно завжди – голодне.

60

Туман серпанку
За глибиною років –
Туга непам'ять.
Час міниться спокійно,
А нас трясє бентега.

61

Розтане в далях
Білобортовий лайнер
І довго-довго
Журба причал тримає,
Леліючи чекання.

62

Застиглим водам
Лінь поворухнутися.
Гаряче сонце
Вже на вечірнім прюзі
Печалиться з журбою.

63

Зима не в гості
Зібралася на південь.
Прибою хвилі
Якісь посіверілі –
Нам пропонують холод.

64

Вночі сьогодні
В час ритуалу зливи
Обвуглилися:
І море, що заснуло,
І місто, що без світла.

65

У чашу моря
Скільки води не лити
Шаленим хлющам,
Не розхлюпнеться море
І з берегів не вийде.

66

Тремтінням листя
Прощається береза
Крислата живність
В осінню пізню пору,
Вітаючи прибої.

67

Бокагий місяць –
Усипище для зерен
(Зірок небесних).
А хто його наповнить?
Хто позбирає розсип?

68

У листопаді
Ніч вихолоді страви
Добенкетує,
А крижані напої
Ретельно закупорить.

69

У мить танення
Холодну бухту півдня
Продмуть норд-ости.
У серце нещадимо
Поселиться надія.

70

Луною в серці
Простугонить по кризі
Коханий голос –
Він і крізь чорні хмари
Єднає серце з серцем.

71

Та я ж твій захист
В час бурі, в час негоди,
Притулок певний
Від злив, туманів, спеки
І лютого морозу.

72

Я дуже хочу,
Щоб розгулялись хвилі –
У їхній мові
Твої слова почую
Про заповітні мрії.

73

За гранню неба,
За гранню вод безмежних
Мої надії
Пішли кудись у безвість –
Їх тільки ти повернеш.

74

Б'є вітер хвилі
На їх шляху далекім,
І не відомо:
Чи за якусь провину,
Чи задля нагороди.

75

Чи плачуть риби?
Цього ми не побачим.
По вінця в морі
Рибних сліз наплакано,
А нам і це байдуже.

76

Інкуrustуюся
І вписуюсь поволі
В рідний краєвид,
Дорога моя земле,
Я – хлібне твоє зерня.

77

Перебираю
Чутливі струни кобзи
І чую – голос
Моїх далеких предків
Відлунюється в крові.

78

Жовна співає
На власнім бенефісі.
В театрі крони
Затіснуйте стіни –
Їй листя аплодує.

79

Майнуло птахом
Щастя мимо подвір'я.
Неодружений,
Нидію і досі я –
У гнізді незатишно.

80

Мов наснилося:
На гору Соболиху
Підіймаюся –
В ній коня золотого
І скарби закопано.

81

Звозили хліба
Полум'я багряного
Погорілого
Озера відсвітом
Всім полям дошкулило.

82

В Кодні голови
Стинали коліївцям...
Наші ж козаки,
Посаджені на палях,
Ревли у Ревичині.

83

На небо виповз
І не боїться впасти
Кукулюх-равлик –
Місяць аж до світанку
Вже звідтіля не злізе.

84

У нашім гаї
Живе дерев уява,
Витає шепіт
І перше здивування
Твоє блакитнозоре.

85

У памку часу
Є карби невігойні –
Їх не залижуть
Усіх прибоїв хвилі.
Найглибші рани згадок.

86

Це – Японія!
Для запилення квітів
Тут штучні бджоли.
Поїзди – безпілотні.
І насипні острови.

87

Підводні міста
В океанних глибинах.
«Розумні міста»
Балакливі роботи
На офіційній службі.

88

Ожльоду нема,
Де взимку сиплеться сніг –
Стало дійсністю
Фантастичне майбутнє –
В сто років попереду.

89

Є в мене брати
За морями-горами
Ї сестри в мене є
У далекій чужині,
Я ж – причаївся вдома.

90

На стернях моря
Покоси хвиль ворущать
Вітри солоні.
Перестаралась буря
Зібрать свої ужинки.

91

Стоїть у жбані
Наче вино молоде,
Та ми розбили
Ще не випиту чашу
Прощань безкінечних.

92

Непокояться
Душі дерев навесні.
Квітне сакура
Перед вікнами в тебе –
Ви стурбовані з нею.

93

На цій прилуці
Стебло деревієве
Уже засохло.
Моєї пісні звуки
Кого тепер збентежать?

94

Ой, рідногоро,
Веселка над тобою!
Скопіювала
Твій контур гарасівка.
Туди нам не дістатись.

95

Спочатку – наклеп,
Безстидні обмовляння...
А там – презирство
Розлюченої зграї
Ї перед юрмою – страта.

96

Остерігайся!
В житті лестивих друзів,
Отрути гада,
Дешевих бліхтрів слави,
Раба й чужих пророків.

97

Вдалеч понесла
Звук бабиного літа
Павутиночка –
Тепер пришити нічим
Тепло до холоднечі.

98

Дніпром славутнім
Тисячоліття плинуть
У кожне серце –
І кожному скресанню
Вторує повідь.

99

Ген, понад нами
Небесне Царство Духів
Безсмертних Предків –
Під ними всі одвічно
Свої шляхи торуєм.

100

І хоку, й танка...
Евтерпа – муза і жона,
Тут поріднились
Поезія-коханка
Ї моя володарка-княжна.

101

А Японія –
Країна сонячної
Надії у днях
Нашої України
На всі віки грядущі.

Олександр **ЛУК'ЯНЕНКО** – український поет, драматург, науковець. Народився 19 квітня 1987 року в місті Комсомольську (нині – Горішні Плавні) на Полтавщині. Закінчив історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2009) та аспірантуру рідного вишу (2012). Кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін ПНПУ імені В. Г. Короленка. Опублікував численні наукові статті про повсякдення освітян УРСР першої половини ХХ століття тощо, кілька підручників, посібників, монографій.

Автор поетичних збірок «Філософія українського серця» (2010), «Храм» (2011), «Філософія родошанування» (2015), «Книгозбірня пам'яті» (2017), драми-викриття «Алхімія життя» (2012) і драми-каямтя «Stabat Mater...» (2013), низки музичних збірників. Лауреат Усеукраїнської літературної премії імені Василя Юхимовича (2013), Полтавської обласної премії імені Панаса Мирного (2017).

2017 року презентував кантату для хору з оркестром або двома роялями «Мати й син», присвячену світлій пам'яті однокурника-поета – полеглого учасника російсько-української війни (АТО) Антона Грицяя. Окремі вірші молодого митця покладені на музику головою Полтавського осередку Національної всеукраїнської музичної спілки Володимиром Сліпачком та вихованкою Полтавського музичного училища імені М. В. Лисенка Мариною Закаблук. Твори на слова О. Лук'яненка звучать у репертуарі ансамблю «Тисяча років музики» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Актор та співрежисер театру «Фабула» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, учасник і переможець багатьох творчих конкурсів.

* * *

Невловимо, аби не сполохати

Крила сну на твоєму чолі,
Я краду поцілунок у спогади
З милих вуст у ранковій імлі.

Ти шепочеш: «Для споминів рано ще...»

А для сірих думок – поготів...»
Я ж збираю, як рідкісні прянощі,
Звабні барви твоїх почуттів.

В них духмяного, пряного, гострого
Сам Господь намішав, скільки міг:
Ледь приховане трémоло остраху,
Непотáєні трелі утіх,
Кантилена незваної радості
І вібрато незайманих мрій,
Гріх спокуси з відлуннями святості
І думок темперований стрій.

Як розійдуться в прóсторинь два путі, –
Хоч на мить, хоч на день чи навік, –
Я піду книгозбірнею пам'яті.
Там твій доторк. Твій трунок. Твій лик.

* * *

Обійми твої журавлині

Крадуть мою ніч по хвилині, –
От-от і зажевріє день...
Та звідки ж світанкові знати,
Що в темному лоні кімнати
Не прагнуть його одкровень?

Там після буденного бігу
Скресають серця, – тане крига
Із душ, що втомились у грі.
І в бронзову амфору ночі
Розмова тече mezzavoce,
Допоки зорять ліхтарі.

Тремтливі гарячі долоні
Ледь чутно приласкують скроні,
В глісандо спускаючись вниз
Нестримно і так філігранно,
Що шепоту ніжне піано
Звучить, як жаги вокаліз...

Уже й засвітає потроху,
І дощ поливає дорогу,
І сіре щодення сичить...
Горнися ж до мене і, може,
У ранку, як ніч допоможе,
Вкрадемо іще одну мить...

* * *

Тримай мої сполохані долоні,

Бо серце вже несеться попід схил,
Литаврами відлунюючи в скроні,
Віднявши мову й кинувши без сил.

Скінчи за мене розпочату фразу,
Бо знаєш наперед, чому замовк,
Роз'ятрений мелодіями джазу
Й синкопами твоїх п'яних думок.

Мовчи за мене. Говори за мене.
Сьогодні ми бринімо в унісон.
Бо двох життів звучання незбагненне
Під рясу ночі захвало сон.

* * *

Без тебе неспокійно засинати...

Мені відчутна стала самота,
Бо навіть сну отишена соната
Розбурхані думки не огорта.

Без тебе став жалкішим холод зранку,
А ліжко – як пустеля без межі,
Якою шурхотить безперестанку
Позёмок решток споминів душі.

Без тебе небеса приземкуваті...
А серцю знову мріється про злет
Від дотиків у затишній кімнаті,
Коли воно зрина у флажолет.

Без тебе тріснув світ наполовину,
І розгубилась сила молитов,
І скнію, як нескінчена картина...
Візьми палітру – допиши любов.

* * *

Ніч стогне у пурзі, як удова,
Що принесла усі печалі Богу...
А ти чомусь скупуюш на слова,
Хоч голос видає твою тривогу.

У сизім молоці січневих хмар
Безповоротно потонули зорі...
Не гай думок в полоні у примар, –
Мовчання крає душу у мінорі.

Розхристані вітрами явори,
Померзлі, голіруч тримають небо...
Коли щось є сказати, – говори,
Чекати, що «і так мине», не треба.

Ми ж не хотіли мати таємниць.
Кажі усе. Хто я, аби картати
Ці сповіді під свистом сніговиць?
У напівправді щастя не пізнати.

* * *

Твоя душа, задивлена угору,
Для мене нез'ясовна таїна,
Що, як краса готичного собору,
Понад безликим містом вирина.

На вулицях, журні та невблаганні,
Течуть життя святих і потіпах...
А в ній велично грає на органі

Прелюдії і фуги сивий Бах.
За вікнами вітри сичать вужами,
Вивершують замети на путі...
А в ній цвітуть крихкими вітражами
Розпрочудесні мрії молоді.
У неї в самоті на верховині
Гаргульї переховують страхи.
Та сміху дзвін, як крила голубині,
Рятує від сум'яття і пихи.

Твоя душа, задивлена угору,
Стежки мої до себе верне знов.
І я іду у тінь твого собору,
Мов на святе причастя, на любов.

* * *

Такий лапатий кружеляє сніг!..
Вершкова далина – і більш нічого!..
У білих ризах з маківки до ніг,
Каштани, мов святі побіля Бога.

Через замети в'ються навкоси
Чийсь сліди тонкими ланцюжками...
Ходімо разом посеред краси
Блукати новочасними стежками.

Дозволь мені з рукою у руці,
Душі з душею, долі побіч долі
Сховатись у січневім молоці
Від осуду, від заздрощів, юдолі...

Дивись, який лапатий сипле сніг!..
В нім ти і я. І зблизька вже нікого,
Мов сам Господь засіяв навідліг
Нам у життя незайману дорогу.

* * *

З-під неба сніг, як цвіт вишневий, сіється

На хитромудре плетиво доріг.
Та серцю у розлуці не весніється –
Марніє, наче кинутий обліг.

Воно дріма без тебе під туманами,
Нехрещене лелеками згори,
Потруєне пригадками оманними,
У тузі потускніле до пори.

Збуди його весною свого голосу,
Засій його зерном доладних слів,
Дай прорости замріяному колосу
Під шепотом рясних чуттєвих злив.

Нехай цей сніг, як цвіт вишневий, сіється
На борозни остуджених доріг,
Та серце жде, що в нім розмай заспіється,
Коли ти знову ступиш на поріг.

* * *

Як ми любили!.. Як же ми кохали!..

З граніту днів і мармуру смеркань
Різцями поцілунків висікали
Жагливі барельєфи милувань.

Як ми чекали стрічі таємничі!?

Аж поки ночі лик не попелів,
У душі, наче в тиглі ремісничі,
Лили ми бронзу полум'яних слів.

Як ми мовчали в сутінках!? – до дзвону,
До відгомону в нетрищах сердець,
Змурованих із римського бетону,
Щоб вічність не звела їх нанівець!

Як ми кохали!.. Як же ми любили!..

Поки зима дрімала у снігах,
Ми порцеляну пристрасті ліпили...
... А став колос на глиняних ногах...

* * *

Три оксамитових троянди.

Зимовий вечір. Ти і я.
Двох доль розкриті фоліанти.
Розмов неквапна течія.
На білій стелі довгі тіні.
Свіча на восковій нозі.
Скупе екрану мерехтіння.
У втомі палі жалюзі.

Персти, зав'язлі у волоссі.

Погрузлі в поглядах думки.

Тіла, розхристані і босі...

Діла, потайні на віки...

А далі – менуєт світанку.

І три троянди. Я і ти...

Любов, не спита до останку...

І спогад, повний теплоти...

* * *

Ув океані сірих перехожих,

Малопомітних, загнаних і схожих,

Ти – човник мій під парусом надій.

Нехай життя розбурхані мусони

Несуть на дно кар'єри галеони,

Ми ж пливемо над бурями подій.

На розі мису скепсису й вагання,

На міліні суспільного вигнання

Ти – мій маяк, що сяє з даліни.

Як по зірках гребти не буде змоги,

Заступлять шлях ошкірені пороги,

Під ситом мряк веди із чужини...

Нас спокушає горизонту смуга

На глибину без рятівного круга

Плисти удвох за видиму межу...

Коли ж кохання вичахнуть зюйд-ости,

На мій причал приходить нежданим гостем,

Я човник наш від шторму збережу.

Ольга СМОЛЬНИЦЬКА – науковець, письменниця, перекладачка, літературний критик, журналістка. Член Національної спілки письменників України (із 2012).

Народилася 7 червня 1987 р. у місті Сімферополі (АР Крим, Україна). 2009 р. закінчила з відзнакою факультет української філології та українознавства Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, отримавши кваліфікацію «Магістр філології. Викладач української мови і літератури». Продовжила навчання в аспірантурі на кафедрі української філософії та культури філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю 09.00.12 – українознавство (філософські науки). 2013 р. успішно захистила дисертацію на здобуття ступеня кандидата філософських наук. Працює на посаді старшого наукового співробітника відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м. Київ). Мешкає в місті Бучі Київської області.

Авторка семи українськомовних книг: індивідуальної монографії «Філософсько-методологічні засади літературознавчих досліджень в Київському університеті кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (2013), поетичних збірок «Ангел ночі», «Відищуаю мінливу комету» (обидві 2009), «Чорний метелик» (2010), «Мандрівник» (2011); книги телесценаріїв, есеїв, статей «У пошуках коріння» (2010), «Лілеї для Ніли» (2012, пам'яті Ніли Зборовської). Вірші її телевізійні сценарії перекладені іспанською, німецькою, польською, португальською мовами. Публікувалась у Бразилії, Німеччині, Польщі, Словаччині.

Володарка багатьох літературних відзнак і нагород: лауреат премії імені Богдана-Ігоря Антонича за 2008 р. (львівське видавництво «Каменярь»); усеукраїнського альманаху «Нова проза» (2008) у м. Луцьку за твір «Казка завтрашнього дня», номінація «Краща публікація-2008»; премії АРК «За наукові досягнення у сфері пріоритетних напрямків розвитку Криму» (2009); Міжнародної україно-німецької премії імені Олеса Гончара в номінації «Поезія» (2010) – за добірку «Остання жриця»; Всеукраїнського поетичного вернісажу «Троянди й виноград-2012»; 3-го конкурсу премії «Метарфог», присвяченого 400-літтю НАУКМА (за добірку «3 ірландських англословних поетів») (2014), 4-го конкурсу премії «Метарфог» (за добірки «3 англійських поетів» і «3 польських поетів») (2015), Четвертого Всеукраїнського конкурсу урбаністичної поезії «Урба-Перехрестя-2015» (за добірку «Приборкання пристрастей»), а також у номінації «Краще виконання власної поезії» (перемога в очному турі Всеукраїнського конкурсу урбаністичної поезії «УРБА-Перехрестя-2015»). Має сертифікат учасника конкурсу поетичних перекладів (до 150-річчя з дня народження Ред'ярда Кіплінга, «Навчальна книга – Богдан» – «The Kipling Society») (2015) тощо.

Пропонуємо читачам альманаху «Рідний край» добірку перекладів талановитої авторки.

ТРОЯНДА І ГОСТРОЛИСТ, АБО ТАКА РІЗНА ПОЕЗІЯ АНГЛІЙЦІВ І КЕЛЬТІВ

Художні переклади

ЛЕДІ МЕРІ ВОРТЛІ МОНТЕГІО (МОНТАГІО) (Lady Mary Wortley Montagu, 1689–1762)

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Англійська письменниця, мандрівниця. Походила з дуже освіченої герцогської родини П'єрпонт. Дружина посла Британської імперії в Османській імперії. Текстова спадщина леді Монтегіо – поезії та корпус «Турецьких листів», цінних як перше європейське жіноче свідчення про Схід.

З Османської імперії леді Мері Монтегіо привезла прогресивний на той час засіб для щеплення віспи.

СЛАВЕНЬ МІСЯЦЮ (“A Hymn to the Moon”)

Переклад з англійської

О божество тасмних чар нічних,
Скеруй мій крок у покрив лісовий;
Свідомий свідку невідомих втіх,
Наперсник Муз, Кохання вартовий!

Тобі печаль повідавши свою,
Сама блукаю в променях блідих,
Безхмарний мир в осяянім гаю,
Ти провідник і друг доріг моїх.

О королево, у височині,
Ендиміона чар твій полонив;
Вуаллю риси сховані нічні
У величі та холоді богів.

**ЛОРД ДЖОРДЖ ГОРДОН
НОЕЛ БАЙРОН**
(Lord George Gordon Noel Byron, 1788–1824)

КЕФАЛОНСЬКИЙ ЩОДЕННИК
(“Journal in Cephalonia”)

Переклад з англійської

Прокинувся мертвий – чи б тепер я снів?
Знов прях з тираном – чи скоритись міг?
Врожай достиг – чи я зречуся жнив?
І не дримаю, бо у ложі – гліг;
Щодня сурма пробуджує мій слух,
І в серці знов луна...

19 червня 1823 р.

ЕМІЛІ ДЖЕЙН БРОНТЕ
(Emily Jane Brontë, 1818–1848)

КОХАННЯ І ДРУЖБА
(“Love and Friendship”)

Переклад з англійської

Кохання – неначе шипшини квітки,
А дружба – немов гостролист, –
І падуб зів’яне, як ружа буя,
Але: чий надійніший цвіт?

Солодкі шипшини квітки навесні,
І пахощі влітку – чуда;
Але знов настане морозна зима –
І хто пишну ружу згада?

Шипшину зневаж недоречну тепер,
Бо падуб – оздоба твоя:
Ось грудень настав – кожен паросток вмер,
Та зелень гірлянди буя.

ДЖОН ГОЛЛАНД
(Mr. John Holland)

ГАВРІЙЛОВІ ХОРТИ
(“The Gabriel hounds”)

Переклад з англійської

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Навіть звичайні жителі сільської місцевості, непрофесійні поети, могли ство-

рювати гарні сонети на позначення надприродних почуттів. Доказом цьому – вірш Джона Голланда – англійця із Шеффілда. Про цю людину нічого не відомо, крім його свідчень (він був інформантом фольклористів) і залишеної ним поезії про Дикі Лови: у різних регіонах Англії бурю або інші стихійні явища пояснювали тим, що це Один (Вотан, Воден), король Артур, прокляті герої, фейрі (потойбічні істоти) або навіть архангел Гавриїл мчать свою зграю. У Скандинавії це Астардрейя – виправа валькірій та інших міфічних істот; у кельтів – сіди тощо. Вільям Гендерсон (William Henderson, 1813–1891) у книзі «Замітки про фольклор у північних графствах Англії та на Пограниччі» (“Notes on the folk-lore of the Northern Counties of England and the Borders”, 1879) пише: «У листі покійного містера Голланда, з Шеффілда, від 28 березня 1861 р., є така згадка про ці дикі лови, із сонетом про них, де передані особисті відчуття оповідача: „Я ніколи не забуду враження, яке виникло у моїй свідомості, пробуджене гавканням цих Гавриїлових хортів, коли я минав парафіяльну церкву в Шеффілді однієї непроглядно-темної і дуже тихої ночі. Звук достеменно нагадував полювання дюжини гончаків, що мчали у погоню, але не такий гучний, і невблаганно навіював думки про надприродне”».

Розповідала матінка не раз,
Як біг почула зграї Гавриїла –
В тім неземнім звучанні – тайни сили,
Що слух вловив серед нічних блукань;
Шепочучи рятунок замовлянь,
З тремтінням чув нерідко селянин,
Як птах нічний провіщує загин
Чи мор – самими нотками співань.
Опівночі, в покрові темноти,
Мене злякали ті, хто мчав шалено.
Я теж це чув – і стверджую напевно,
Що то незримі гавкали хорти.
І я збагнув, хоч місяць не світив:
Мисливець-привид зграю гнав хортів.

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Автор праці В. Гендерсон спирається на орнітолога Яррелла (Mr. Yarell), який дає пояснення цьому надприродному явищу. Напевно, оповідач зіткнувся з міграцією гуменників – водоплавних птахів, різновиду сірих гусей. Зграї летять на південь, частково із Шотландії та її островів, але переважно зі Скандинавії: «Вони обирають темні ночі для міграції, а крик їхній голосний і дуже специфічний. Це спостерігалось в кожній частині Англії – у Норфолку, у Глочестерширі, і далі на заході, як-от у Корнваллі». Зрозуміло, що самотня людина темної тихої ночі, зачувши раптові голосні крики так близько від себе, злякалась і вирішила, що це потойбічні істоти.

РОБЕРТ БЕРНС
(Robert Burns, 1759–1796)**ШЛА О'НІЛ**
(“Shelagh O’Neal”)*Переклад з англійської*

Як я молодим залицявся до неї,
Її вчарував – бачив це небосхил! –
Та краще з утіх голос був слів моїх:
«Чи вийдеш за мене, о Шіло О'Ніл?»
Слова успіх мали, ми парою стали,
Але я терпіти не мав більше сил:
Вона лютувала і репетувала,
Тож кинув я віскі та Шілу О'Ніл.

І з серцем розбитим, і з тілом неситим
Подався до Фрідріха армії я;
Ні чорт, ані бомби не вклали до гробу
Мене, тож була доля добра моя.
Я в битву ліз кожну, де можна й не можна,
І чув артилерії грім між могил,
Та навіть у горі – вам дякую, зорі! –
Не чув язичка, як у Шіли О'Ніл!

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Авторство Р. Бернса стосовно цього вірша до ХХ ст. вважалося сумнівним. Мову Бернса не можна остаточно ідентифікувати зі скотс або якимсь діалектом (наприклад, до-риком), тому що поет творив власну мову.

З англomовної ірландської поезії**ЛАЙОНЕЛ ДЖОНСОН**
(Lionel Pigot Johnson, 1867–1902)

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Його творчість ідентифікують і з англійською літературою, називають етнічним англійцем (народився в містечку Бродстейрз, Broadstairs, графство Кент). Проте у віршах автор також осідував Ірландію. 1891 р. поет приїняв католицизм.

ЧЕРВОНИЙ ВІТЕР
(“The Red Wind”)*Переклад з англійської*

Червоний Вітре Східних Меж,
Червоний Вітре, кров і крик;
Коли ж нарешті відведеш
Свій бурі й страдництва потік?

Червоний Вітре із морів,
Ти бич для нас, ти кара й страх!
Який би янгол зупинив
Залізної правиці змах?

Червоний Вітре, чий наказ
Наслав крилатий вогневій?

О племінь ночі – плач не згас!
Назви ім'я – хто Владар твій?

Червоний Вітре! чий наказ
Огнем опалює серця?
Хто літ жене твій повсякчас
І душі мучить до кінця?

Червоний Вітре! Лет ясний
Навіяв Захід – Парадиз!
Цей легіт вічний супокій
Нам, душам змореним, приніс.

Червоний Вітре Східних Меж!
Згаса палючий подих твій,
О Вітре мору і пожеж,
Твій ворог – Райський вітровій!

Червоний Вітре! Божий Глас
Почуй, хай твій пощезне слід.
Хай Іннісфейл вітає час –
Гостинний Захід Гесперид.

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Тут і біблійна образність (*Pour Winds of Paradise* – антитеза Червоному Вітру, в якому вгадується пекло), і протиставлення племінного, ворожого Сходу – ясному, душеспасенному Заходу (*West, Hesperian*), і сама Ірландія: *our holy land; Innisfail* (жіночого роду) – від *Inis Fáil* – застаріла поетична назва (метонімія) Ірландії, синонім до «Ерін», *inis* – староірл. «острів» (лексема є й у валлійській мові, *Ynys*, згадується в кельтській міфології). До речі, Іннісфейл – популярна назва, дана емігрантами містам у Австралії та Канаді (штат Альберта). *Hesperian* дослівно означає «західний», проте для поетичності й асоціації з міфологією вжито обидва семантичні поля – «Захід» і «Гесперида» (адже Геспер – дослівно «вечірня зірка», Венера, а Захід асоціюється із присмерком, бо сонце сідає на заході; до того ж самі Гесперида жили за океаном – пізніші версії міфу – в Гіперборей, на Півночі, – а описані Л. Джонсоном райські вітри прилетіли з далеких країв; у принципі, є подібні риси в Парадизу та вічно юної країни насолод Гіперборей).

ДОНАХ МАКДОНАХ
(Donagh MacDonagh, 1912–1968)**ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАВОЙОВНИКАМ**
(“Warning to Conquerors”)*Переклад з англійської*

Ось край лежить, в якому норманські вежі
Безблагодатні, тьмарений їх зір,
Де страх утіху гнав; солома вкрила межі –
Ось плата перемоги з давніх пір.

Вони прийшли й перемогли, а потім у століттях
Зростає дедалі страх подовжених облич,

Тоді як вороги в своїх співали клітях
Про зміцнення твердинь усю чування ніч.

Полин, а ще осот – ось що норманським нивам,
Корови в залах, там, де гельська не луна,
За арфи і прядіння переливом
Їх спів минув, як і співецькі імена;

І втратили загарбане. Край мирний
Їх, як і данців, саксів, поглина.
Та збереглися брови, зір невпинний –
Лише обличчя, та ще й імена.

Народні балади: Англія і Шотландія
Сакси і кельти
Англійська балада

ОПОВІДЬ ПРО СЕРА ВІЛЬЯМА
СТЕНЛІ, ВКЛЮЧАЮЧИ ЙОГО
ДВАДЦЯТИОДНОРІЧНУ МАНДРІВКУ
БІЛЬШОЮ ЧАСТИНОЮ СВІТУ
І ЙОГО БЛАГОПОЛУЧНЕ
ПОВЕРНЕННЯ ДО ЛЕТЕМ-ГОЛЛУ

**(“Sir William Stanley’s garland; containing
his twenty-one years’ travel through most
parts of the world, and his safe return
to Latham-Hall”)**

Переклад з англійської формою оригіналу

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧКИ. Мова цієї балади літературна. Вочевидь, текст книжного походження. Датовано 1800 р., видано 1801 р. Описані фантастично-гіперболічні пригоди приписуються у фольклорі різним героям.

Персонажі балади – реальні. Вільям Стенлі, шостий граф Дербі (1561–1642), син Генрі Стенлі, четвертого графа Дербі, і леді Маргарет Кліффорд, один із гіпотетичних «претендентів» на «звання» Шекспіра. Але можна з більшою ймовірністю стверджувати, що сам граф став прототипом принаймні одного шекспірівського твору: весілля Стенлі з Елізабет де Вер (дочкою Едварда де Вера, сімнадцятого графа Оксфорда і ще одного «претендента» на «звання» Великого Барда!) надихнуло Шекспіра на комедію «Сон літньої ночі».

Цікаво, що мати Генрі була передбачуваною спадкоємицею після Єлизавети I із 1578-го до своєї смерті 1596 р. Старший брат Вільяма, Фердинандо Стенлі, п’ятий граф Дербі, умер раніше, аніж успадкував престол. Сам Вільям із 1582 р. мандрував – зокрема, навчався в університетах Франції, був членом посольства, знав короля Генріха III. Є версія, що під час мандрівок Європою Стенлі супроводжував молодий Джон Данн (Донн).

Біографія Вільяма Стенлі справді гідна пера творця балад. Його життя сповнене пригод. Напри-

клад, Італією граф мандрував, переодягнувшись ченцем. У Єгипті вбив тигра. А в Туреччині ледь не був страчений за нібито паплюження пророка Мухаммада і ревний захист християнства. Графа врятувала шляхетна мусульманка, бажаючи вийти заміж за нього. Але Стенлі покинув її по дорозі до Москви, а далі вирушив до Гренландії. Із «зеленої землі» Вільям повернувся на китобійному судні.

У баладі сказано, що сер Вільям Стенлі мандрував «тричі по сім» років, тобто двадцять один рік. Насправді його мандрівка тривала три роки.

Мотив невпізнаності героя на Батьківщині, а також завітний знак (перстень) – також поширені елементи балад та інших фольклорних жанрів.

Старий граф, якому в рідному маєтку Вільям довіряє поганою якістю напою, – вочевидь, батько героя, який не впізнає сина. Натомість істину доносить старий слуга, Голланд.

У тексті московський цар уперто називається «імператором», а цариця – «імператрицею», хоч відповідно до епохи сера Вільяма це, звичайно, анахронізм. Але треба врахувати, що балада створена у XIX ст. У перекладі я майже скрізь пишу «цар».

Географія мандрів у баладі строката. Зокрема, в одній строфі сказано, що герой поїхав до Італії, до Рима й Верхньої Німеччини. Верхня Німеччина (“High Germany”) згадана поряд із Римом, можливо, тому, що була провінцією Римської імперії.

Нижні Землі, де опинився Стенлі, в оригіналі називаються “the Low Country”. У названому випадку це історичні Нідерланди, тобто краї, із яких сучасним Нідерландам належать не всі території.

Слово “garland” у заголовку має кілька значень: «вінок», «гірлянда», «вінок переможця», «приз», «пальма першості», але це ще й застарілий відповідник слову «антологія». Якщо взяти останній варіант, то це може бути збірка розповідей про пригоди Стенлі.

У Ланкаширі лорд один,
Був гідний лорд, славетний пан,
Йому належав Летем-Голл,
Граф Дербі – прізвисьце і сан.

Він мав шляхетних двох синів,
Велику втіху мав у них,
Він у добрі плекав дітей,
Доклавши мудрих знань своїх.

Найстарший добрий був лорд Стрендж,
Лорд Фердинандо – вищий сан;
Найменший звався сер Вільям Стенлі,
Шляхетний і звитязний пан.

Та ось настав раптово день,
Як звівся сер Вільям з колін,
Зухвало кинув батька він,
Щоб до чужих пливти країн.

І каже батько: «Дозвіл дам,
Мій сину Вілле, до трьох літ,
І досить злота-срібла дам,
Щоб жив розкішно і без бід,

Та персня ти мого візьми,
І бережи його, сховай;
І як позбудешся чогось,
Все поверну я, так і знай».

Сер Вільям кинув Летем-Голл,
І діл у Летемі лишив,
І вибрав він за море слуг
У мандри до чужих країв.

Та як на палубу ступив,
Шепнув з молінням він таким:
«Клянуся Вічному Творцю:
Хай років буде тричі сім.

Перш ніж до Англії вернись,
Ступлю я на англійський ґрунт,
Двадцять один хай рік мине,
Перш ніж я опинюся тут».

Поплив до Франції Вільям,
Де танці з мовою вивчав;
І не прожив там і трьох літ, –
Навчився мови й різних справ.

В Іспанію Вільям поплив,
Іспанську мову він вивчав, –
Там і півроку не провів, –
Здалось, що вік перебував.

Плив до Італії, у Рим,
Верхньонімецький бачив край,
Щоб все пізнати навкруги,
Утіх побачити розмай.

В Німеччині та Римі він
Три роки був там, не верта,
А далі до Єгипту плив,
Такий був намір і мета.

Пробув там року півтора,
Вільяма гречно прийняли, –
Король Марокко й почет весь,
І до берберів попливли.

При берберійському дворі
Два повні роки проліта,
В Росію Вільям далі плив –
Царя з царицею віта.

Йому там стрівся доктор Ді
(Йому Манчестер рідний дім),
Вільяма Стенлі добре знав,
Давно не бачився він з ним.

«О Вільяме, який талан
Заніс тебе у ці моря?» –
«Мандрую, – Вільям одповів, –
Чи відведеш ти до царя?» –

«Я царський лікар, – мовив друг, –
Я лікував хвороби ніг,
Я сам правителя зцілив,
Ніхто з англійців так не зміг».

Представив сера він царю –
Той царствено стрів мандрівця,
І золотом-сріблом наділив, –
На сім літ буде до кінця.

Та був там Вільям до трьох літ,
При імператорським дворі,
А далі вирушив у путь,
До Віфлеємської зорі.

Прекрасний був Єрусалим,
Де наш Спаситель смерть прийняв.
Вільям питав, чи так було,
І кожен «так» одповідав.

Є Древо тут, – казали всі, –
Де смерть прийняв Син Тесляра.
«Це мій Спаситель, – Вільям рік, –
Він за мої гріхи вмира».

Півроку Вільям там пробув,
Возносив до Хреста плачі,
І до Туреччини поплив,
Та постраждав, там живучи.

Константинополь бачив він,
Та Вільяма скарав Султан, –
За віру вмерти мав Вільям,
За віру кинутий в зиндан.

«Перш ніж зречуся Бога я,
І Агнця милого, й Христа,
Який за мене постраждав, –
Найгірша смерть мене віта.

Прощайте, о мої батьки,
Мій Летем-Голле, прощавай, –
Хіба їм знать, що я в тюрмі,
Що в рабство проданий – і край».

Та пані поряд там пройшла,
Почула: Вільям там стогнав, –
І до Султана вируша,
Щоб їй англійця врятував.

«О зглянься, володарю мій,
Ти всемогутній, можеш все!
Життя англійцю подаруй, –
Для мене слово хай спасе,

Хай буду жінкою йому, –
Магометанство прийме він, –
Мене до себе забере,
Безпечно до своїх країн».

«Я милую, прекрасна пані,
До серця зглянуся твого,
Та хай одружиться з тобою –
А то повішу я його».

Приходить пані до в'язниці,
Де бідний мучився Вільям:
«Радій, шанований англійцю:
Я, може, порятунок дам,

Якщо одружишся зі мною
І нареченою назвеш,
І до своєї Батьківщини
Мене з собою забере».

«Не можу, – мовив їй сер Вільям, –
Узяти жодну я з жінок,
Бо маю в Англії дружину,
Мої там троє діточок».

Цей Вільямів шляхетний вчинок
До краю пані засмутив,
Дала йому п'ять сотень фунтів,
Щоб вернув до своїх країв.

Та лиш півроку промайнуло,
Як Вільям із темниці втік, –
Він до Гренландії рушає,
Де натерпівся чоловік.

Бо там три місяці лиш морок,
Куди сер Вільям пропливав,
Не їв нічого – лиш коріння,
Та й жменьку недостиглих трав.

І чоботи до ніг примерзли,
Куди іти – не знав він геть,
Навпомацки він продирався,
І щогодини бачив смерть.

Та день сяйнув – Вільям Богу
Хвалу возніс в душі своїй:
Англійський корабель побачив,
І сер палив китовий лій.

І капітан побачив Стенлі,
І Вільяма побачив він,
Якого знав на Батьківщині,
Що той славетний дворянин.

На капітанове вітання
Не мовив Вільям ні слова,
Допоки той не присягнувся:
Його посудина оця.

Та сер у Летем-Голл не верне,
Не стріне там товаришів,
І не назве ім'я ніколи,
Як верне до своїх країв.

«Три роки житиму я мирно, –
Така-бо присяга моя, –
Як не сплинуть оці три роки, –
До Англії не верну я».

І до Голландії рушають,
І там гурток їх веселив,
І в Нижніх Землях опинились,
До інших рушили країв.

Джон Говелл Вільяму зустрівся,
Три роки – за помічника,
Давав житло, коли не стало
У них нарешті й мідяка.

Та за три роки Бога славив,
Хвалив у серцеві своїй:
Англійські кораблі побачив –
І вернув він у рідний дім.

Та в Летем-гейті він зухвало
Старому графу мовив так:
Що портер, поданий до столу, –
Гірш, аніж пійло для собак.

«Геть забирайся, ти, мужлаю,
Не смій тепер ні пари з вуст!»
Та каже Вільям: «Я у тебе
І народивсь, і хліб їв тут».

Пішов до Голланда старого, –
Той вельми лагідно стріва,
І от, як сіли за вечерю,
Дав щонайкращого питва.

«О Голланде, п'єм за англійців, –
Я зичу їм щасливих днів!
За морем бачив земляка я, –
І Вільям Стенлі звався він».

«Чи знаєш пана молодого?» –
Так Голланд запитав старий.
А Вільям: «Був він за морями,
Але, клянусь, то не пан твій».

«Ні, він мій пан, – так мовить Голланд, –
Він пан, найвищий дворянин;
Вмер старший брат його, а Вільям
Поїхав до чужих країн».

І удосвіта Голланд старий вируша,
І ще день не зайнявсь – він біжить
Все сказати, аж доки лорд Дербі старий
Не поїхав до власних угідь.

«З добрим ранком вас, пане мій, – мовив старий. –
Був у мене увечері гість:
Він з чужинських країв повернувся й приніс
Нам про Вільяма Стенлея вість».

«Приведи його швидше, – граф мовив старий, –
Дай побачити гостя цього;
Як розкаже новини про Вілла мого,
Обдарую безмірно його».

Та як Вільям до рідного батька прийшов,
То уляк і не звівся з колін,
І у батечка благословення благав,
І простити благав дуже він.

«Як ти Вілл і мій син, – граф промовив старий, –
А я певен, і вірю у це, –
Дав я персня, коли ти у путь відпливав, –
Поверни своєму батьку кільце».

Із шотландських народних балад *Зі збірки Ф. Дж. Чайлда*

№ 218

НЕВІРНИЙ КОХАНИЙ ПОВЕРТАЄТЬСЯ **(“The False Lover Won Back”)**

Переклад із мови скотс

А

Сидить прекрасна діва в будуарі,
Стиска лілеї рук,
І ось прийшов до неї хлопець жвавий, –
Зачула в двері стук.
«О юний Джоне, чом прийшов ти, – діва мовить, –
Так рано – ще світань?
Щось швидко вернув ти, гадаю,
З далеких мандрувань».
Він озирнувся, на неї пильно глянув
І каже: «Та до чого ти?
Я стрів красуню пречарівну,
Ще ліпшу, аніж ти».
«Мені чом кажеш це, зрадливий,
Улітку, у квітках?
Тебе усе одно назад поверну –
І взимку, і в дощах.
Та зараз, любий, зараз, любий,
Чому не вернеш ти?
Як іншу ти зустрів – теж маю
Я іншого знайти».
«Та обирай кого ти хочеш,
Свій вибір я зробив:
Красуню стрів од тебе ліпшу,
Назад не візьму слів».
Та діва у прекрасні шати вбралась
І слідує за ним;

А він сказав: «Та повернися,
Не стану я твоїм».

«Благаю, любий, прошу, любий,
Невже не вернеш ти?

На жаль, так палко присягався,
Але не вернеш ти!»

До міста першого дістались –
Він брошку їй купив,
Дав персня, та жене потому
Геть зі своїх шляхів.

«Благаю, любий, прошу, любий,
Невже не вернеш ти?

На жаль, так палко присягався,
Але не вернеш ти!»

Він в місті іншому купляє
Нові мітенки їй,

Ще й муфту, та жене потому:
«Шукай: десь милий твій!»

«Благаю, любий, прошу, любий,
Невже не вернеш ти?

На жаль, так палко присягався,
Але не вернеш ти!»

До міста іншого приходять –
Прокинулась любов,

Розчуливсь він і закохався,
Вона ж – у нього знов.

І в місті іншому купляє
Убір весільний їй,

Зробив її значною леді,
Де Бервік¹ чарівний.

В

Світило сонце на далекім схилі,
У місті, де доли,

Але там, де жив мій коханий Джонні,
Ні променя ніколи.

«Коли ж ти вернеш, любий мій,
О, де твоя любов?» –

«Згорить як верес дев'ять раз
Й зазеленіє знов».

«О, чом лишаєш, любий мій,
Чом йдеш у далину?

Мабуть, як вмру – тоді прийдеш
Ти на мою труну».

Вже взявся він за стремено,
Вже їхати пора –

Вона сказала, що йде з ним,
І зелен-плащ вбира.

У місто перше їдуть ось –
Купив панчохи їй

І пишну сукню, та жене:

¹ В оригіналі «sweet Berwick». Повна назва Бервік-на-Твід (Berwick-upon-Tweed) або Берік-апон-Твід – місто в Нортумберленді. Там, зокрема, відоме бервікське взуття (Примітка перекладачки).

«Геть! Я не буду твій!»
«Невже, о милий, розлюбив,
Не любя я тобі?
Але так палко присягавсь –
Не любя я тобі!»
В наступнім місті він купив
Нові панчохи їй,
Убір сліпучий – та жене:
«Геть! Я не буду твій!»
«Невже, о милий, розлюбив,
Не любя я тобі?
Але так палко присягавсь –
Не любя я тобі!»
А в місті іншому купив
Чудове їй вбрання,
Та знов жене красуню геть,
Від себе відганя.
А в місті іншому купив
Обручку до вінця –
І сльози діва осуша
Рожевого лица.
«Пасує личку це твому,
Зіницям як зірки!
Рожевим щічкам личить це –
Кохаю навіки.
Оце найбільше до лица,
Кохаю знову я,
Оце найбільше до лица,
І ти лише моя».

Із шотландських пісень

* * *

(“There dwell’d a man in Aberdeen...”)

*Переклад із шотландського діалекту
з дотриманням розміру*

Колись було це в Ебердіні:
Там чоловік поважний жив,
Ще не старий, розумний вельми,
Але бридкий – немає слів!

Він часто сватався до різних
І найдостойніших дівчат,
Та всі вони зухвало й грубо
Дари його несли назад.

Втомившись від невдач і горя,
Тоді засватав Мег дурну:
«Знайти таку дурепу годі,
Але я вигоду збагну:

Немає золота у неї –
Лиш коси – королівський дар;
Нема у неї самоцвітів,
Та очі сяють, наче жар.

Але на розум діва вбога,
Вона покривджена давно,
Бо розум – не скарби в крамниці,
Його не купиш все одно».

Посватався – і раптом виграв,
Тож поберуться молоді;
І, повертаючись додому,
Він розмірковував тоді:

«Я користь маю: поєднаєм
Чесноти в шлюбі ми свої:
Хай я бридкий – вона красуня,
Син вроду матиме її.

Не сумніваюсь: наші діти
На матір схожі будуть всі,
Від мене мудрість успадкують,
Позаздрять люди їх красі.

Нащадки будуть досконалі
На вроду і на розум теж;
І шлюб такий найкращим стане,
І щастя буде нам без меж».

Та що б ви думали? Як сталося? –
Як він задумав? – Зовсім ні!
Потворні діти – наче тато,
І наче матінка – дурні!

ВЕЛС – КРАЇНА БАРДІВ

ЧОРНИЙ ДРІЗД

(“Aderyn du”)

Валлійська народна пісня
Напівсліпий переклад

Чорний дрозде, пір’я – шовк,
Злотний дзьоб і срібний язичок,
Твій до Гідвелі політ,
Візьмеш в любові одвіт?

Раз, два, три – для мене це складне:
Лічить зорі – небо крижане,
Зняти місяць з небосхилу
І збагнуть, що мислить мила.

Марина ЖОВНІР – молода поетка, науковець, педагог. Народилася 1987 року в місті Полтаві. Здобула фах викладача української мови і літератури в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Працює за спеціальністю в медичному коледжі Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія», займається наукою, опублікувала низку мовознавчих статей. Літературно-художні твори розпочала писати в шкільному віці, брала участь у поетичних конкурсах і читаннях.

* * *

Креслить сонце солом'яну стежку,
Уплітається в землю смагляву,
І пала вишиванка-мережка
На плечах у колосся русявого.

Стигли, соком наповнені сні
Пам'ятають ще літо спекотне,
Линуть думкою в буйство весни, –
Аж зима свої сани котить!

Землю всіє грудневим зерном,
Прихорошить скляними дарунками,
Стишить, вкриє, охопить сном
І пестливими візерунками...

ДУМКИ ПІД ПАРАСОЛЬКАМИ

Парасольки вчорашніх надій,
Переспілих чуттів, сподівань,
Заколисаних вічністю днів,
Що втомились од марних чекань...

Плачуть вулиці ще відучора,
І, втоптавши в баюри весну,
Йдуть думки на високих підборах
На щоденну життєву війну.

Тьмяним поглядом штучних очей
Виміряють – бруківку чи степ?
Заблукали у світі речей,
Поросли павутинням потреб.

Ці думки спорожніло-байдужі –
Парасольковий хаос довкруг! –

Безсловесно снують по калюжах
Лабіринтами вбогих душ...

ДУМКА ПІД КОВДРОЮ

Сьогодні думка, ковдрою укрита,
Лежить у ліжку, тиха і сумна.
А вчора вона по́рхала в блакиті,
Окрилена й співучо-голосна.

Весела, довго їхала в метро,
І мріяла кататися на конях,
І йти, не поспішаючи, в кіно,
І пити каву ранком на балконі.

А ще раніше – марила про завтра,
Ладнаючи надії купажі,
Й не уявляла, що життєва карта
Скеровує підступно до межі.

Реальність отверезлює без жалю,
Ламає крила, одбирає насагу,
Негаданим, мов ковдрою, вкриває...
Режим лежачий. Самотинна сага.

КРИЛО ЛЮБОВІ

Любистком пахнуть мамині долоні,
В її очах – волошкова блакить,
Сивинами взялися рідні скроні,
Зафіксувавши кожну болю мить!
А усміхнеться – й серце оживає,
Далеко ненька – студеніє кров.
Дитину й матір навікі єднає
Непроминуща, незмірна любов.

Голубко, нене, Ангеле святий!
Прости за сльози і безсонні ночі,
За тихий біль і вічний смуток твій,
За слів лихих рубці гіркі й печучі.
Моя хороша, рідна, Богу мила,
Горнуй до Тебе під крило любові!
Прошу в молитві, щоби заслужила
Всякчас ділити плин життя з тобою...

* * *

Як знаєш, що ти – кохана,
Багрянцем вуста палають,
Душа по-святковому вбрана,

Співати не полишає.
Як бачиш, що тебе люблять,
Від тої п'яної млости,
Ладна піти й на згубу,
У потойбіччя в гості.
І віриш, що завжди будеш
Найліпшою з-поміж інших,
Й страшишся, бо також любиш,
А світ збайдужіло-грішний...
Спасибі тобі, Всевишній,
За право і змогу любити,
За біль, од медів миліший,
За силу любові у світі!

Наталія БОНДАР – молода поетка, науковець, педагог. Народилася 30 квітня 1988 року в селі Шилівці Зіньківського району Полтавської області. 2010 року закінчила з відзнакою українське відділення факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, здобула диплом магістра. Працювала асистентом кафедри української літератури рідного вишу, навчалася в аспірантурі, має низку мовознавчих статей, підготувала до захисту кандидатську дисертацію. З літературно-художніми творами публікувалася в зіньківській районній періодиці, в посібнику-хрестоматії «Поетична Зіньківщина».

* * *

Чаклюють знову відьми на ставку,
Купальську ніч затоплюють вогнями
І у шаленім, запальнім танку
Зривають з неба зорі полум'яні.

Ховають їх за пазуху мерщій,
Щоб Водяний раптово не помітив.
А в хашу лісову, де сплять кущі,
Дорогу листям пригортають їхні мітли.

Там, в гущині, на галяві, раз в рік
Чар-квітку поцілунком місяць будить!..
Тче поволоку весь відьмацький рід,
Щоб не підгледіли таємне дійство люди.

* * *

Ким снила? Ні, не снила – а жила...
Що не збулося і навек сплигло з водою?
Я недолюблена чомусь завжди була,
Покинута, хоч і не зраджена тобою...

Не обіцявсь мені ніхто, і я сама
Не бралася комусь давати клятви...

Лише чекала на обніжку край села,
Що принесеш мені букетик м'яти.

Якби ж то знала, що це квітка самоти,
І хто зірве її – приречений страждати!..
Не здатна до пробачень гіркоти...
Холодна м'ята... І нема кого прощати...

* * *

По стежках у минуле – замети,
Витряса небовид сніговий,
Його вихор не стихає лету,
Тихне місто в полоні завій.

Нескінченно, бездонно із неба –
В незарадній його самоті –
Сльози туги – в сніжинках! – це ж треба:
Холод болю – в німій мерзлоті!

Все завмерло, чекаючи дива.
Знов мете... Не забутися б тільки:
Туга неба і справді красива,
Але стільки ж в ній болю... стільки...

* * *

Моєму татові В. І. Рудіну присвячується

Сідає сонце в стёрні за селом,
 Палає небо – червоно взялося,
 Змахнув лелека злякано крилом –
 І попливло у ніч многоголосся.
 Згадалося, як бігала не раз
 До тата із водою на косіння...
 Скирти блищать, немов іконостас
 В заграві хмар, як береги спасіння...
 – Поглянь, дитино, вечір небо запалив.
 І, знявши із грабель шорстку долоню,
 Показує лелеку, що оддалік ходив:
 – А цей не дасть стерні зайнятись, доню...
 Давно дитинство проросло зерном,
 Вже змірюю свої життєві межі,
 Гасив лелечим батьківським крилом
 На моїх стернях тато всі пожежі...
 На полі знову між вогню стою,
 А може, то у небесах далеких
 Я бачу, тату, усмішку твою
 І чую голос твій, а не лелеки...
 Багаття променів сягає до землі,
 Гукнути б у минуле що є сили...
 Стурбовані лелеки при стерні
 Червоне небо крилами гасили...

* * *

Три золоті зернини у руці...
 Тримаю, мов святиню, на долоні:
 Насіяв тато диво-пшениці
 На щастя, на добро, як оберіг для доні.
 Благословив світанок, чебреці,
 Веселку засвітив і сивим полем
 Пішов у засвіти, а диво-пшениці
 Заколосились тугою і болем...
 Три золоті зернини на руці!
 Життєві терни стану ними засівати!
 Батьківські думи перекажуть пшениці...
 «Щаслива, доню, будь», – шепоче тато.

МАМИН САД

Малювало небо зорі
 Пензликом вгорі,
 П'ярко пахли матіюли
 В маминім дворі.
 Простягали листя квіти:
 – На, попий роси,
 І від кривд усього світу
 Серце захисти.
 Посміхались чорнобривці
 В маминім саду.
 Я до тебе, моя рідна,
 Душу зцілить йду.

І спориш мені лоскоче
 Ноги у росі.
 – Плакати зовсім не хочу, –
 Говорю сльозі.
 І вона щасливо гасне
 На моїй щоці,
 Все-таки життя прекрасне
 У хвилині ці,
 Коли є куди вернутись
 Із важких доріг,
 До рук рідних пригорнутись,
 Що мов оберіг.
 Малювало небо ДОЛЮ
 В маминім саду,
 А він захищав від болю
 Й відганяв біду...

* * *

Як хочеться вернути час назад,
 Полинати у гомінке дитинство,
 Де сині очі мружить виноград
 І усміхаються жоржини променисто.

Де тато клепле косу на весь двір
 І щось собі наспівує-мугиче,
 У хату не увійде до тих пір,
 Допоки мама всоте не покличе.

Де пахне пиріжками і борщем,
 Які чомусь у нені найсмачніші,
 І вранішнім рясним-рясним дощем,
 Що вилився у перші мої вірші...

Як хочеться вернути час назад,
 Щоб кожен день благословляти із батьками,
 Щоб загадати в літній зорепад,
 Аби вони навічно були з нами...

* * *

І знов мені наснилося село –
 Між вербами, немов дитя в колисці.
 До себе кликало, в зела вело,
 Замріяне у росянім намисті.

І знову п'ярко пахло чебрецем,
 Стежки губились у колючому ячмені,
 Що зночі впився запашним дощем,
 А зараз сонцю простягав вусаті жмені.

Воно сміялось з-під волошок-вій,
 І заливався жайворон: «Жить буду!»
 ... Тут я зросла, тут погляд стріла твій,
 Який тепер у сина, кажуть люди...

Тетяна Бондаревська

СЛОВО ПРО ВІЧНЕ

Кожна людина – особистість на визначеному Богом шляху. Тільки треба вміти її розгледіти. 2010 року, під час відкриття в Солошинській ЗОШ І-ІІІ ст. (із 2016 р. – І-ІІ ст.) Кобеляцької районної ради Полтавської області світлиці письменника Павла Загребельного, уродженця цього села, мені пощастило познайомитися з місцевим учителем історії Вірою Михайлівною Свириденко та її ініціативним краянину – ковалем Михайлом Івановичем Задорожнім. Творчий тандем цих двох людей різних професій, але спільних інтересів уже тоді зростив чималий урожай на про-світницькій ниві.

Віра Михайлівна народилася в місті Дніпрі (Дніпропетровську), закінчила історичний факультет Дніпропетровського державного університету і від 1982 року проживає в селі Солошиному. 1984-го вона розпочала свою педагогічну діяльність у місцевій загальноосвітній школі. А також «прийняла» від старшої колеги Раїси Петрівни Коваленко шкільний краєзнавчий музей, із часом удвічі розширивши його експозиційну площу й виборовши звання зразкового. За її ініціативою було створено і світлицю Павла Загребельного.

Михайло Іванович – корінний житель Солошиного. Упродовж усього трудового життя був механізатором, ковалював, утім нелегка праця не заважала і громадській активності чоловіка. Додержав він і до оснащення шкільного музею. А із 2014 року, від початку АТО на сході України, щомісячно організовує збір необхідних продуктів, речей

для наших воїнів. Власними руками пан Михайло виготовив і відправив у зону бойових дій близько 20-ти буржуйок, кількасот скоб, дуже потрібних при зведенні бліндажів.

Дещо згодом мені на очі потрапили вірші Михайла Задорожнього, подані на розгляд журі традиційного районного літературного конкурсу для людей зрілого віку «Собори душ своїх бережіть». І в тій поезії я помітила надзвичайну глибину його душі, широкий діапазон інтересів.

Такі яскраві особистості, як М. Задорожній та В. Свириденко, відразу приглянулися і журналісту, редакторові газети «Полтавська думка» світлої пам'яті Олександрові Васильовичу Куликові. Адже він свій часопис робив живим завдяки постійному спілкуванню з людьми. Потрапило в поле його уваги й Солошине. Коли ж дізнався, що Віра Михайлівна та Михайло

Іванович зібрали багатющий матеріал з історії села і мріють видати книгу, – запропонував свою допомогу... Проймаючи майже рік невтомної праці – вичитування, коректування, доповнення. А влітку 2015-го побачив світ перший тематичний збірник статей, спогадів, документів, фотографій авторства М. Задорожнього й В. Свириденко «Наше Солошине. Від давнини до сьогодення».

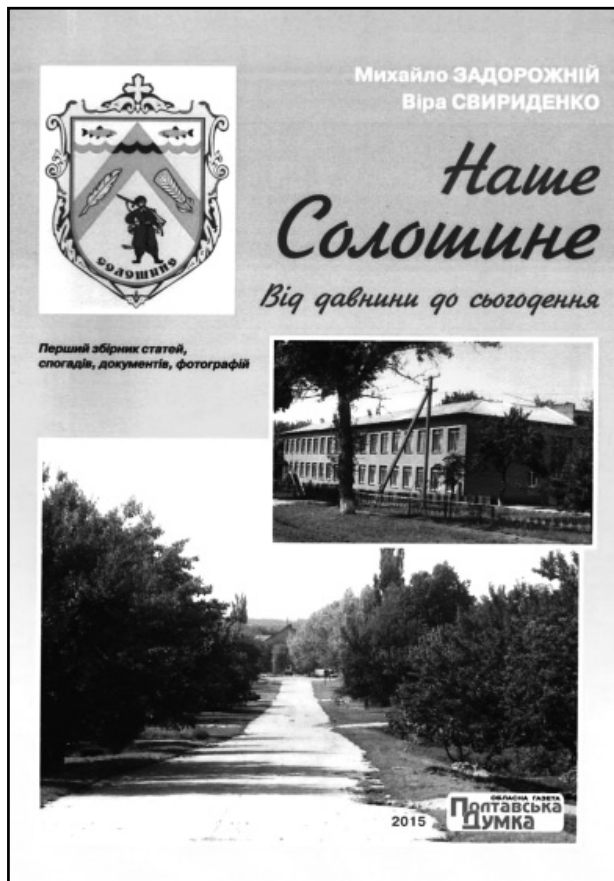
Відтоді невтомні краєзнавці ні на мить не полишали своїх пошукувань, і ось назбиралося знову чимало нових матеріалів. Зокрема, про родини розкулачених і репресованих односельців. А це означає, що мріють про ще одну книжечку. Немає сумніву, що інформація, віднайдена в архівах КДБ, зібрана в

*Віра Михайлівна Свириденко,
учитель історії*

*Михайло Задорожній,
краєзнавець*

живому спілкуванні з нащадками тих, кого у 30-х роках минулого століття було позбавлено не лише збіжжя, а й можливості проживати на рідній землі, а то й життя, зацікавить і читачів-полтавців, і значно ширшу аудиторію. А ще ж хотілося б доповнити майбутнє видання записаними Михайлом Задорожнім від старожилів бувальщинами й легендами, вмістити в ньому нововіднайдени світлини тощо.

Усе, що пропонують нашій увазі М. Задорожній та В. Свириденко, – глибокі пласти нашої історії: як загалом села Солошиного, так і окремих його сімей. Важливо наголосити, що часто йдеться про долі непересічних людей – справжнього цвіту нації, рушіїв прогресу, зберігачів національної пам'яті!

Якщо хтось володіє цікавими для спільноти знаннями, але хоронить їх лише у своїй пам'яті, то ці знання мертві. Коли ж поділитися тим набут-

ком із громадою, – він стає народним скарбом. Ось так Михайло Задорожній і Віра Свириденко примножують українську скарбницю народу. У цьому вони знаходять сенс життя всього людства, адже лише справжня особистість здатна так любити свою рідну місцину. Вони ладні всьому світові розповісти про невеличке село, яке пахне «і хлібом, і цвітом, і прадідом-дідом», яке дало країні відомого письменника, не один десяток учителів, ковалів, інженерів, землеробів, фінансистів... Село, яке є одним із багатьох подібних зберігачів і примножувачів української культури, а зокрема нашої співучої, колоритної мови, високодуховної, мелодійної пісні.

Презентуємо читачам альманahu «Рідний край» окремі оповіді з майбутнього краєзнавчого збірника, підготовлені Михайлом Задорожнім, і кілька поезій його авторства.

Герб с. Солошинознавець

Михайло Задорожній

БАБУСЯ ФЕДОСІЯ

Федосія Пантелеймонівна Задорожня народилася на хуторі Дрищі десь у 1870-х роках у родині середняків. Дівкою на виданні її посватав парубок із села Солошиного – Задорожній Левко, також із середняків. Отримали в придане землю та робочу худобу, добре господарювали. У Солошиному, на Жилівці, збудували хату, комору та клуню. Головне їхнє багатство – діти, 6 синів та 2 дочки: Прокіп, Тихін, Гнат, Іван, Василь, Михайло, Надія та Дарина.

Настали тяжкі часи для селян: розкуркулення, колективізація, голод. Задорожній Левко, батько, помер, а господарство розтягли активісти. Старші сини й наймолодша Дарина пішли шукати кращої долі в місто Дніпропетровськ. У селі залишилася старша дочка Надія, вона вийшла заміж за Гармаша Варивона. Наймолодший із синів, Михайло, навчався в Солошинській семирічці, грав на скрипці. Сталося нещастя: обірвалася струна і вибила йому око. Хлопець пережив травму, працював вагарем у колгоспі, молотобійцем у кузні, якимсь писарем у сільраді.

Брати Прокіп, Тихін, Гнат, Іван працювали на заводах Дніпропетровська, Василь став військовим. Надія – колгоспницею в Солошиному. Дашуня, так називала її мати, заробляла на життя в інший спосіб. Мати, Федосія Пантелеймонівна, билася як риба об лід: десь заробить кусень сала чи пляшку олії, збере по десятку яєць – усе дітям. Передасть передачу в місто чи сама відвезе гостинці – і побачить синів. Тільки Дашуня не подавала про себе вістки.

Відгрімала Друга світова війна. Усі хлопці, крім Михайла, були на фронтах. Гнат прийшов із війни без руки, Прокіп, Тихін, Іван – зовсім сиві. Василя після фронту доля закинула до Ташкента, там працював військовим прокурором.

На початку 1950-х років настав той щасливий день для Федосії Пантелеймонівни – усі діти, крім

Дарини, зібралися під рідним дахом. Високі, красиві, як дуби, із нагородами на грудях та сивиною на скронях пили горілку, раділи, що залишилися живими, співали так, аж відлуння озивалось у дніпровських плавнях. Пісні всі українські, сумні й жартівливі, задумливі та протяжні. Коли збиралися сини в дорогу, мати Федосія запитала Василя:

– Ти чому сумний, сину? Чи не хворієш?

– Та ні, мамо, трохи щось у животі болить.

А ще хлопці розповіли матері гірку правду про Дашуню: вона десь далеко відбуває покарання за крадіжку, була в банді грабіжників...

Проїшло небагато часу, і Федосія Пантелеймонівна отримала страшну звістку з Ташкента. Її Василько помер від раку...

Довге й тяжке життя прожила бабуся Федосія: жала і в'язала снопи жита та пшениці, пряла, вишивала, готувала страви на весіллях і похоронах, наймалася мазати й білити стіни хат. А найбільша її заслуга перед людьми – приймала роди в тяжкі воєнні й післявоєнні роки, коли жінки народжували вдома. Усім дітям, які народилися в ті часи на Жилівці та інших кутках села (і мені з-поміж них) бабуся Федосія зав'язувала пупа.

Нечасто навідувалися діти до старенької. А вона, було, вистелить на дерев'яне ліжко шість сорочок-вишиванок і дві кофтини, теж вишиті, і розмовляє з ними, як із дітьми. Хто в цей час зайде до хати, тому пояснить: «Сама вишивала діткам своїм. Це Прокоші та Тихончикові, ось Гнаткові, це Іванкові, Василькові і Мишкові, а це – Наді і Дашуні...»

Доживала бабуся віку в сина Михайла у Дніпропетровську, там і похована.

Зовсім небагато часу не вистачило Дашуні застати матір живою. Вона звільнилась із ув'язнення після смерті старенької.

ЛИСТ ВІД М. Т. ЛОСЯ

Михайло Тихонович Лось
с. Орлик

Шановний Михайле Івановичу!

Схвалюю Ваш намір написати історію села. На жаль, я не маю зібраного й систематизованого матеріалу. Можу лише з пам'яті дещо пригадати. Про історію села писав згадуваний Вами священик Микола Васильович Пірський у виданій 1900 р. книзі. Один її екземпляр був у діда Никона (здасться

ся, прізвище Цьона), що жив поруч із моїм дідом Лосем Харитоном Григоровичем. Доживав віку дід із дочкою Мариною, що вийшла заміж за Андрія Брайка (Брайчика). Добре було б, якби вдалося натрапити на слід тієї книги, яка також була у Світлогірському краєзнавчому музеї та нібито зникла безслідно.

Я, Лось Михайло Тихонович, народився 25.03.1930 р. на хуторі Педанівка. На військових картах (зокрема й німецьких) він значиться як Ісаївка. Про походження цієї назви ніхто зі старожилів не пам'ятав. Знахідки в довоєнні роки на пагорбі, що через дорогу від сучасного кладовища, – наконечники крем'яних стріл і рештки посуду, схожого на старогрецькі амфори, свідчать, що люди жили тут із давніх-давен. А в 1950-х роках на пагорбі, що поблизу колишніх колгоспівських клунь, при будівництві силосної траншеї бульдозер вирив домовину з дубових дощок без жодного цвяха. У домовині виявили повністю зотлілі рештки чоловіка, люльку й залишок шерстяного пояса. Ніхто не пам'ятав, щоб на тому місці були хоч якісь сліди давнього поселення. Ніхто не пам'ятав також, коли збудовані й коли зруйновані греблі двох ставків. Біля греблі, що відкриває вихід на луки, ще й у післявоєнні роки знаходили уламки й цілу, дуже міцну випалену цеглу, яка свідчить, що колись тут діяла цегельня. А на садибі Григорія Ільченка, мабуть, ще й тепер можна знайти сліди печища давнього кам'яного будинку. Ніхто зі старожилів не пам'ятав, коли стояв той будинок.

У довоєнні роки на хуторі було 16 хат і 2 зруйновані дворища – на місці, де тепер живе Володимир Миколайович Лось, і між його та Нескоромного садибою (тут був великий сад).

У 1930-ті рр. здійснювалося переселення хуторів. Переселити Педанівку завадила війна. Знесена була лише хата Загрової Явдохи, що стояла окремо під горою поблизу греблі.

У 1929 р. було створене перше товариство спільного обробітку землі (ТСОЗ) «До праці». Першим його головою став Горошко Онисій Сидорович, а рахівником (так тоді звали бухгалтера) – Горошко Микита Іванович. На початку 1931 р. утворився колгосп «Перемога», який у кінці 1930-х років перейменований у колгосп «Ім. Челюскінців». У довоєнні роки в селі було ще 3 колгоспи: на Дворниківці «Ім. Тельмана» (голова Фьодоров Єгор Панасович), на Нештівці «Ім. Петровського» (голова Охтиз Базарний), на Калонах «Червоний схід» (голова Корній Прудкий). У цьому колгоспі був патронат для дітей-сиріт, що залишилися після голодомору 1932–1933 рр. Тут було десь до 15 хлопців. Дівчачий патронат був у колгоспі «Ім. Челюскінців».

У 1930-х рр. почалася механізація сільського господарства. Колгосп «Ім. Челюскінців» обслуговувала тракторна бригада Озерської МТС – бри-

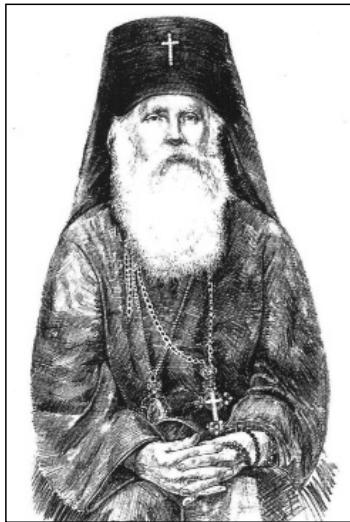
гадир Михайло Забігайло, обліковець Петро Кочерга. Перші трактористи – Микола Шепель, Микола Сорока (обидва з Озир), солошани Антон та Олександр Кундії, Олексій Овчаренко, Яків і Сергій Тимошенки та Олексій Гречан (із Гречанів). Машиністом молотарки був Денис Кіптілий, а на причіпному комбайні працював Ігор Юхимович Доброницький, який за високі показники був нагороджений іменним кишеньковим годинником (такий був лише в директора школи), а потім медаллю «За трудову відзнаку». І. Ю. Доброницький став першим орденоносцем в Озерській МТС. Медаль вручав йому в Москві особисто Голова Верховної ради СРСР М. І. Калінін. А коли повернувся комбайнер із Москви, то його врочисто зустрічала з духовим оркестром на залізничній станції делегація на чолі з директором МТС, що виїхала на єдиній

тоді «полупаторці». Орденоносцю виявляли велику пошану, товари в лавці (тоді так називали магазини) не тільки йому, а й його дружині Насті Гнатівні відпускали без черги.

У колгоспі діяла олійниця, де в міжсезоння працював Доброницький. У кінці 1930-х рр. колгосп «Ім. Челюскінців» придбав «полупаторку». Першим шофером був Яків Мороз (уродженець Просяниківки). У селі працювали також чотири вітряки: Федора Корецького, поруч Кузьми Коваленка, третій у кучугурах (на Рогачиках) і на Педанівці (там, де тепер контора) – мірошник Іван Михайлович Задорожній, а потім присланий звідкись Середа.

1937 р. я пішов у перший клас. Перша вчителька – Шовкопляс Єфросинія Григорівна. Павло Загребельний того року закінчував семирічку. Згадую його лише з розповідей старшого брата Лося Миколи, який учився разом із Павлом. Брат розповідав, що Павло брав у бібліотеці книжку сторінок на 300-400 і прочитував її до кінця уроків. Цьому повірили лише тоді, коли Павло детально переказував зміст прочитаного. 1941 р. студент П. Загребельний пішов добровольцем на фронт, тяжко пораним попав у полон, був вивезений до Німеччини, де досконало вивчив німецьку мову й зібрав матеріал для майбутніх книг «Європа. Захід» та ін. Визволений був американською армією. Повернувся в американській військовій формі – вперше побачили його на мітингу в центрі села.

Директором школи на початку 1930-х рр. був Семен Іванович Лось – чоловік Наталії Федорівни, учительки української мови. Він раптово помер, а після нього став директором школи Олексій Сергі-

Микола Васильович Пирський,
священик, народився
в с. Солошиному 7.04.1857 р.

йович Задорожній, а завпедом – Людмила Федорівна Демченко.

У селі швидко розвивалися гуртки художньої самодіяльності. У сільському клубі часто грав оркестр струнних народних інструментів під керівни-

Куркульська хата. Збудована у 1920-х рр. Лозунг на хаті «Наша мета – комунізм». Зруйнована у 1980-х рр.

цтвом старшого піонервожатого Вареника (з Переволочної). Найпоширенішими інструментами були скрипка, гітара і балалайка. Відомими скрипачами були Михайло Загребельний (Божко) та Андрій Лось. На святах і весіллях грали гармоністи Андрій Супрун і Євсенко (це, мабуть, вуличне прізвище), скрипаль Тимофій Довжий. Особливо пошавилася самодіяльність із призначенням на роботу в школу Івана Сергійовича та Віри Сергіївни Дерег (брати і сестри), які володіли струнними інструментами, а Іван Сергійович грав на гармонії.

1940 р. директором школи став Криворучко (імені не пам'ятаю). Запамятав його тільки тому, що, говорили, він одружився з випускницею школи Коваленко Катериною Кузьмівною. Під час окупації (вересень 1941 р. – вересень 1943 р.) директором школи став Чигрин (знаю, що з Переволочної, ім'я, здається, Юрій), який відзначився тим, що жорстоко бив учнів і в школі відкрив «темну», «холодну» і

«чорну» кімнати, якими карав вихованців. Після того, як він побив учня шостого класу Олександра Нескоромного, у січні 1941 р., я залишив навчання. У жовтні 1943 р. школа відновила роботу. У ній працювали: директором Кіндрат Єфремович Шовкопляс, завпедом Л. Ф. Демченко, вчителями Наталія Федорівна Лось, Ліза Денисівна Кіптіла, Поліна Захарівна Сусла, із 1944 р. – моя старша сестра Марія Тихонівна Лось, а воєнруком Василь Гаврилович Коваленко, із 1945 р. вчителькою математики Людмила Миколаївна Сорока. На Дворниківці в початкових класах до війни працювала Даша Хомівна (прізвища не пам'ятаю).

1946 р. я закінчив 7-й клас і разом із Григорієм Діжею вступив до технікуму. Я – залізничного транспорту, а Діжа – до індустріального. Рік був неврожайний, насувався голод, значною мірою створений штучно:

дві колгоспні клуні в Педанівці й комора (із церкви) в Григоро-Бригадирівці були вщент заповнені зерном, але належало воно вже державі. Ешелони із зерном ішли в європейські країни, а в Україні люди голодували, бо на «трудоdni» в колгоспах нічого не одержали. На ринку хлібина коштувала 200–250 крб., а у вільному продажі продуктів не було – діяла карткова система. Для порівняння, стипендія в мене була 17 крб. Через це я, пізніше й Діжа, залишив технікум і умовно був прийнятий у 8 клас Озерської середньої школи (СШ), а Діжа повернувся і рік працював старшим піонервожатим у Солошинській семирічці. Діжа заочно закінчив перший курс педучилища і 1947 р. був зарахований учнем 9 класу Озерської СШ. У грудні цього року директором школи став наш земляк Григорій Никифорович Кіптілій. На нього 1944 р. мати Єлизавета Антонівна одержала «похоронку». На щастя, він вижив, повернувся додому і працював директором школи, завідувачем Кишеньківського райвно, а піс-

Жорновий камінь, виготовлений більше 100 років тому. Знайдено на подвір'ї Якіма Федотовича Говоруна в с. Солошиному

ля об'єднання районів – директором Світлогірської (новозбудованої) середньої школи. На війні загинули два його брати і вітчим, а найстарший брат віну закінчив полковником.

1949 р. ми закінчили 10 класів і, оскільки вже досягли призовного віку, чекали направлення в армію у військовій училища, але на середину серпня в обрані нами училища вже направлень не було, і нам повернули документи. Діжа був першим претендентом на золоту медаль, але в міністерстві освіти його письмову роботу з української літератури переоцінили на «4» і повернули документи. Він ще встиг тоді скласти вступні іспити до Дніпропетровського інституту залізничного транспорту, який закінчив і був направлений на посаду інженера до Мінська. Там дослужився до першого заступника начальника Мінського відділення Білоруської залізниці. Проживає в Мінську. Інший земляк, випускник Озерської СШ Микола Іванович Скляр, керував будівельним трестом у Башкирії.

Високі посади і звання мали наші земляки: доктор наук, полковник Григорій Федоров та генерал Анатолій Марущак (більше про них знає Клавдія Прокопівна Горошко).

Я після закінчення школи працював у колгоспі на різних роботах, а з початком жнив – вагарем (із середньою освітою тоді в колгоспі не працювали). 15 вересня 1949 р. був призначений лаборантом фізикабінету Озерської СШ, а 3 січня 1956 р. – за сумісництвом – учителем російської мови і літератури 5-7 класів (не вистачало вчителів). 1950 р. вступив на заочне відділення історичного факультету Харківського державного університету і склав іспити за перший курс. Навчання було перерване призовом до армії. Закінчив університет 1958 р. Працював учителем в Озерській СШ, Комендантівській восьмирічній, а з 1962 р. учителем і директором Ново-Орлицької СШ. Із 1992 р. на пенсії.

У Солошинській школі після смерті Шовкопляса Кіндрата Єфремовича (згорів, облившись із необережності бензином) 1946 р. став директором Степан Дмитрович Квітковський. Відомий був організатор і керівник художньої самодіяльності. Після нього якийсь Кащенко, а потім Віталій Пилипович Вельбицький, а потім Тимофій Антипович Ковальчук. Далі я вже не пам'ятаю.

Під час окупації колгосп перетворили в громадський двір, головою якого призначили Данила Говоруна. 1942 р. майно і землю поділили на паї – по 7 гектарів на двір, кінь, плуг і бричка на 2 двори, жатки-«лобогрійки» на 20 дворів і т. ін. У 12 років доводилося самому кінями орати і виконувати всі с/г роботи, бо був один «мужик у сім'ї» – батька і старших братів мобілізували.

У вересні 1941 р. підрозділи червоної армії провели контрнаступ із с. Озера в напрямку переправи в Шматковому. Під час бою танк «КВ» прорвався через лінію оборони німців і застряг у Гаври-

лишиному болоті. Щоб не здатися фашистам, танкісти пострілялися, а командир залишився в танку і вночі (німці в болото не полізли) вибрався з болота, зайшов до Якова Бараненка (каже, що то був земляк), розповів про той бій і перейшов лінію фронту. Десь у 1950-х роках загиблих танкістів переховали у братській могилі. Під час відступу наші війська

Група молоді із с. Солошиного – німецьких оstarбайтерів у роки Другої світової війни. Підписи автентичні

залишили також 2 зенітні гармати на Педанівці і в Рябцевому, які стояли до 1943 р. Під час окупації старостою села був Іван Тропа. 1943 р. він був засуджений до 25 років заслання, звідки не повернувся. Кілька десятків молодих чоловіків служили поліцаями. Кілька десятків молодих людей вивезли до Німеччини. Микола Полікарпович Жила 5 разів тікав і не поїхав до Німеччини. Пам'ятаю Йосипа Нечту, Івана Живодьора, Іллю Говоруна та Михайла Ребрину. Служили вони в Озерському відділку поліції, де начальником був Дмитро Онуфрієнко. Усі вони, разом із поліцаями Кишеньківського відділу, відмовилися тікати на правий берег із німцями. Вони захопили переправу в Старому Орлику на острів Глинськ-Бородаєвський, знищили тих, хто змушував переправлятися: німецького коменданта (жив у Солошиному), українського пораненого коменданта Миколу Загребельного (родом із Солошиного), начальника Озерського відділу поліції Дмитра Онуфрієнка, а також директора школи вище згаданого Чигрина. Після визволення Нового і Старого Орлика частинами сьомої гвардійської

армії (командарм М. С. Шумилов) були мобілізовані до червоної армії. Усі, крім Михайла Ребрини (він був важко поранений) із фронту не повернулися. Із 25 вересня по 17 жовтня 1943 р. на Дніпрі і правому березі велися жорстокі, кровопролитні бої. Генерал Жуков наказав форсувати ріку сходою на підручних засобах. Знекровлені війська після боїв за Харків поповнювали польові военкомати чоловіками з визволених сіл. А ті не мали ні паспортів, ні військових квитків, військової підготовки здебільшого проходили в так званих територіальних частинах, де не навчилися навіть поводитися зі зброєю. Їм, необмундированим і неозброєним, наказували форсувати під безперервним ворожим вогнем із правого високого берега ріку шириною 700–800 м на підручних засобах. Багато з них не вміли навіть плавати і масово гинули у Дніпрі. Тих же, хто зміг переправитися на правий берег, або вбили, або поранили. У вересні 1943 р. на нашому подвір'ї у великих наметах розміщався медсанбат, куди з передової доставляли поранених. У нашій хаті була операційна, де робили переважно ампутації кінцівок. Щоранку за сараєм я бачив 5–7 голих трупів, яких потім санітари хоронили на пагорбі (за садибою Насті Гнатівни Доброницької) по 8–20 в одній могилі.

Таких могил я пам'ятаю 8, а деяких пригортали прямо в старому глинищі. Більшість похованих були безіменними, бо не мали ніяких документів. За моїми підрахунками, там поховані близько 200 солдат. А в «Книзі Пам'яті України» я не знайшов жодного прізвища загиблих, що поховані в Солошиному. Кількість полеглих при форсуванні Дніпра і в боях на Правобережжі досі не відома. 219 воїнам, що воювали на фронті від Келеберди до Ворскли, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Із початку жовтня й до кінця листопада 1943 р. на Дніпрі діяли понтонові переправи – в Солошиному, Переволочній і Старому Орлику. У нашій хаті розміщався штаб понтонної бригади. Начальником штабу був майор Сергєєв. Командир бригади полковник Насонов і його заступник підполковник Русанов квартирували в наших сусідів Доброницьких.

Після звільнення села від окупантів почалося відродження колгоспу. Велика рогата худоба була евакуйована в тил. Супроводжували її зоотехнік Григорій Ященко та скотар Захарій Базарний. Повернулися обидва аж через кілька років після війни. Озерська МТС теж була евакуйована. Здорові коні забрані для потреб армії, залишилися старі й покалічені. Тому обробляли землю до-

машніми коровами. Частину полів не в змозі були обробити, вони заростали бур'янами, перетворювалися на перелоги. Косили вручну переважно престарілі чоловіки й жінки. На жатках-«лобогрійках», запряжених трійкою коней, працювали літні чоловіки. Вистачало роботи на жнивах і молотбї підліткам і дітям: загібали стерню після в'язальниць, носили снопи та складали в копи, підносили в'язальницям воду тощо. На степ ходили пішки й несли із собою домашні харчі – на відстань 6–8 км. Працювали від сходу до заходу сонця, а на скиртуванні соломи – і вночі. Працювали за «трудодні», на які нараховували по 10–15 коп. і 100–150 г зерна на трудодень. На рядових роботах треба було виробити 300 трудоднів. А ще мусили здати грошовий і натуральний податок (700 кг молока, 40 кг м'яса,

*Циганко Зінаїда Вікторівна (ліворуч)
із подругою Тамарою на фоні вітряка.
1970-ті рр.*

яйця, шерсть). Податок був навіть на плодіві дерева. Також була підписка на позику. Колгоспники не мали паспортів. «Вирватися» з колгоспу можна було, лише пішовши навчатися або завербувавшись на будови, найпростіше – на шахти Донбасу. Пенсії колгоспники не отримували. В середніх школах та вищих навчальних закладах навчання було платним.

У 1943–1944 рр. головою сільради працював Устим Нечта, потім присланий звідкись Прусенко, а з 1946 р. – Карпо Свиридонович Дудка, секретарем – тітка Павла Загребельного Галина Панасівна. Карпо Свиридонович був сином багатодітного батька, говорили, що мав той 24 дітей. Особисто я знав дорослих вісьмох.

Голови колгоспу змінювалися дуже часто. Пам'ятаю лише присланих звідкись Корнія Лесика, Мисливця (із Переволочної) і Табурянку. Після об'єднання колгоспів головою став Прокіп Васи-

льович Горохівський, а потім Данило Степанович Михайленко.

Становище колгоспів змінилося після вересневого пленуму ЦК КПРС 1953 р. Була введена грошова оплата праці, пізніше видали колгоспникам паспорти і стали призначати пенсії (спочатку по 12 крб. на місяць). Колгоспи стали придбавати сільгосптехніку, автомобілі, зміцнювалися ферми.

Медичне обслуговування здійснював перший «лікар», який повернувся з військової служби з довідкою, що може працювати сільським фельдшером, – Данило Дмитрович Лось. Хоч не мав він відповідної освіти, за переказами, здобув великий авторитет у селян. Перед війною фельдшером працював Жуков, а в 1942–1943 рр. звідкись приїхав і працював під час окупації лікар-хірург Берлінський. 1943 р. він був призваний до червоної армії і став майором медслужби. У роки окупації він багатьом допомагав уникнути відправки до Німеччини. У 1940–1950-х рр. медичне обслуговування здійснювала Дар'я Митрофанівна Сердюченко (за точність прізвища не ручаюсь, знаю, що її син Сердюченко 1991 р. був головним лікарем міжкол-

*Меморіальна дошка на будинку
Архипа Панасовича Загребельного в с. Солошиному.
Відкрита 25.08.2012 р.*

госпного санаторію в Головачі). Про життя села в 1950-х і наступних роках односельці краще знають від мене, бо 1956 р. я виїхав із нього.

Ще пригадав, що 1938 р. були репресовані за націоналізм (носили вишиванки, співали «Ще не вмерла Україна») учитель Ковальський Іван Миколайович (його син у 1960-х рр. працював головним агрономом у колгоспі «Ім. Будьонного»), рахівник колгоспу «Червоний схід» Микола Овчаренко, а також Діброва, в якого в скрині знайшли унтер-офіцерські погони. Ніхто з них із таборів не повернувся.

Жителі села, що селилися на низьких місцях понад плавнями, часто потерпали від повеней, вода навесні затопляла будинки. 1942 р. була найхолодніша і сніжна зима. На полях сніг був так

спресований і заморожений, що по степовому бездоріжжю німець на мотоциклі з коляскою проїхав із Галещини на Дейнегівку до коханки Олени Ко-

*Павло Архипович Загребельний
із дружиною Еллою Михайлівною та сином Михайлом.
Початок 1960-х рр.*

валенко. Від нього вона родила сина, який згодом помер у юнацькому віці. На весні того року була найбільша повінь. Весняні води заливали численні водойми-«ковбані» на плавнях: Мирониху, Зелене, Ковбаню, Забору, Прорізь та ін. Найближча до Жилівки – Олійничка, де поряд була братська могила загиблих у роки громадянської війни. Ці водойми, підживлювані джерелами, навіть у спекотне літо зберігали чисту, прозору воду.

Пригадав, що перший радіоприймач (детекторний) у селі був у директора Задорожнього С. О. А в кінці 1940-х рр. з'явилися батарейні радіоприймачі. Першим на Педанівці такий приймач «Тула» придбав Горошко Онисим Сидорович. Довгими зимовими вечорами сусіди сходилися слухати «Метрофана» – так називав дід трансляцію радіопередач «Театр перед мікрофоном». Ще пригадав, що перші в селі велосипеди (на той час – нечувана річ) з'явилися у трактористів. Один із них, Данило Ткаченко, придбаний велосипед розібраним зберігав у скрині й тільки на празники виймав, складав, щоб з'їздити з Нештівки до центру в лавку за покупками.

Нарешті про своїх батьків. Батько, Лось Тихін Харитонович, до війни працював завідувачем МТФ колгоспу «Ім. Челюскінців». Мобілізований у серпні 1941 р. Воював і був поранений у Сталін-

граді, нагороджений медаллю «За відвагу». Після одужання знову був відправлений на фронт. Загинув 29.04.1944 р. Місце поховання довго не вдавалося встановити. Лише через Інтернет дістали відповідь з архіву Міністерства оборони Росії, що старшина Лось Тихін Харитонович похований у «деревне Каверзы Городокского раена Витебской области». Вітебський обласний військкомат повідомив, що тепер він перепохований на Вітебському кладовищі в агромістечку «Межа» того ж району. А в «Книзі Пам'яті» через чиюсь халатність на сторінці 133 наведені цілком спотворені дані.

Мати, Ганна Олексіївна, до війни готувала їсти трактористам. Обіди вручну доправляли на степ. Після війни працювала в колгоспі на різних роботах. Померла у віці 95 років.

Думаю, що спогади про минуле села можуть надати і старші за мене Михайло Тимофійович Овчаренко, Зінаїда Ігорівна Овчаренко (у дівочтві Доброницька), Василь Юхимович Власенко.

Що міг – пригадав. Прошу вибачення за незрозумілий почерк: рука не слухається і зір слабкий. Писати при електроосвітленні не можу.

15.02.2014 р.

ГНАТ ТЕРЕНТІЙОВИЧ

Розповідає Антоніна Миколаївна Кошова (в дівочтві Коваленко). Її мати – Коваленко Олена Гнатівна, 1908 р. н., дідусь – Коваленко Гнат Терентійович, 1877 р. н. Жили на Дворянівці.

Розповідав Коваленко Гнат Терентійович.

У Солошиному в людей хліба було вдосталь. Якби не забирали зерно насильно, то голоду 1933 р. тут не було б. А забирали все, не звертали уваги ні на дітей, ні на старих. Не діяли ні прохання, ні сварка – бездушно виконували наказ згори. Активісти, котрі шукали зерно, вигортали навіть із печі зварену сяку-таку їжу, штовхаючи людей на голодну смерть.

1947 р. майже таке ж саме. Післявоєнна розруха, слабкі врожаї. Селян обіклали непосильни-

ми «сталінськими податками». Люди голодували, пухли і вмирили. Доведені до відчаю йшли на страшні злочини. По сусідству із Гнатом Терентійовичем жили дві сестри. У них було дві дівчинки віком вісім і десять років. Сестри домовилися одну з них з'їсти. Вже була розпалена піч, наготовлені казан та сокира. Старша дівчина підслухала домовленість матері й тітки. Непомітно втекла до Гната Терентійовича і розповіла про страшний задум. Дід Гнат узяв доброго цїпка (характер у діда був крутий) і пішов розібратися до сусідок. Дав їм прочухана, цим учинком відвернувши страшний злочин.

Записано 19.09.2015 р.

ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ СЕЛА СОЛОШИНОГО

Переселення, переселенець – ці слова на добре десятиліття ввійшли в лексикон солошан. Ця подія – потрясіння, докорінні зміни в житті селян. Змінилось оточення, сусіди, рідня, місцевість, умови проживання, природа. Усе те, до чого звикла людина, проживаючи на одному місці. А як почувалися люди, які виїхали із села, із насидженого місця?! Люди, які придбали хати в дальніх степових селах і хуторах? Або ті, хто опинився далеко за межами області, де інша природа, інша ментальність населення. У зв'язку з переселенням і будівництвом осель на новому місці всі солошани водночас стали будівельниками. Рідня переселенців, яка проживала в містах, активно долучалася допомагати в будівництві. Навезти глини, зробити заміс, розпилити ліс на пилорамі, викопати рівчак під фундамент або навантажити каміння. Усе це була тяжка праця, яка потребувала людських рук. Навіть вибілити стіни помешкання зсередини і ззовні потребувало сили і вміння.

До фундаменту майбутньої хати завозили глину 15-17 грузовиків по дві з половиною тонни кожен, копали і вантажили вручну 7-10 чоловіків. Завозили соломі кілька причепами. Потім виставляли форму – опалубку. На цій роботі були задіяні професійні будівельники – Федоров Віталій Іванович, Довбня Микола Семенович, Гармаш Іван Єфремович, Діжа Іван Панасович. Транспорт здебільшого – віз, пара коней або волів. Для виливання-витоптування стін потрібні були не менше 50 людей та велика кількість води. Воду на будівництво возили з Дейнежанського озера цистерною, установленою на вантажівці, або бензовозом. Качали воду в ємності за допомогою мотопомпи. На витоптуванні стін у формах були задіяні переважно жінки. Найактивніші й енергійні ставали в чотирьох «вуглах» (кутах) – це були найвідповідальніші частини майбутньої хати. На «вугол» будівлі, орієнтований на схід сонця, високо до опалубки господарі в'язали вишитий український рушник.

Жінка, яка топтала цей «вугол», забирила собі рушник у кінці роботи. Серед жінок, які активно працювали на виливанні хат, було навіть суперництво за «красний вугол». Говорун Катерина Кузьмівна,

Указівник на в'їзді в с. Солошине

Бабич Галина Йосипівна, Загребельна Ніна Охтизівна – це одні з найкращих робітниць. Чоловіки колотили водяно-глиняний розчин у ямах, викопаних заздалегідь; подавали соломі та заливали відрами у форми розчин, підіймали опалубку, коли вона була заповнена матеріалом та утрамбована. Десь на третьому підйомі опалубки господарі давали працівникам снідати: пироги з капустою, картоплею чи яблуками та по кухліві узвару або ржанки. Більшість молодих жінок чи дівчат працювали на фермах у колгоспі, тому в обідню пору їх везли на доїння корів, після чого вони повертались, і робота на будівництві продовжувалася.

Під час роботи обов'язково співали. Бували дні, коли люди працювали на трьох-чотирьох хатах, і кожна толока старалася гучніше заспівати. «Ой, чий то кінь стоїть» лунало на одному майданчику, «Цвіте терен» – на другому, «За туманом нічого не видно» – на третьому. Пісня «За туманом нічого не видно» була символічна тим, що за роботою люди не бачили просвітку. Робота в колгоспі, робота на будівництві, на грядці, заготівля сіна, домашнє господарство й діти, яким, мабуть, зовсім мало батьки приділяли уваги... Тож, коли на стінах в опалубку працювали разом двадцять-двадцять п'ять жінок, вони обов'язково співали «За туманом...», виливаючи з душі смуток і печалі.

У кожній новозбудованій хаті наявні ковані виробы, дверні навіси, заціпки, гачки, рогачі та кочерги. Усе це виготовляли сільські ковалі – Говорун

Яким Федотович, Діжа Григорій Семенович, Задорожній Іван Михайлович. Сільські теслярі-столяри – Діжа Іван Панасович, Овчаренко Тимофій Іванович, Дудка Гаврило Махтейович, Проскура Микола Семенович. Були також і заїжджі: Фанта Михайло Федорович один із них, він залишився в Солошиному навічно. Вони виготовляли віконні рами, віконниці, двері, настеляли дерев'яну підлогу. Зробити якісне опалення могли Фьодоров Віталій Іванович та Бараненко Іван Никонівч.

Одночасно із селянами переносилося на нове місце й колективне господарство «Перше травня». Це також була тяжка, клопітка робота як для керівництва, так і для простих колгоспників. На новому місці будувалося тваринницьке містечко (ферми). Частина тваринницьких ферм і комори ще кілька років залишалися у старому селі, що створювало незручності для працівників.

Переселялися не тільки живі, а й мертві. Так, на початку 1960-х рр. у старому Солошиному працювала бригада

Приміщення загальноосвітньої школи в с. Солошиному

«гробокочачів», підпорядкованих якійсь державній установі. Вони викопували останки померлих на кладовищах, що підлягли затопленню Дніпродзержинським водосховищем. Безіменні останки склали у великі ящики, переливали вапном і хоронили на новім кладовищі у загальній могилі. Рідні померлих, хто бажав перепоховати особисто, забирали останки, оброблені вапном, у власний ящик чи труну. Бригада гробокочачів проживала на квартирі в Литвиненка Василя Юхимовича (на Жилівці). Для перевезення майна та будматеріалів переселенцям у районному центрі селі Кишеньки була створена державна автоколона. Відповідаль-

ним від районного виконавчого комітету за переселення був призначений Кочан Михайло Степанович, у Солошиному ж – Горохівський Прокіп Васильович.

Я схилилася перед земляками-односельцями. Вони, долаючи неймовірні труднощі, проявили себе як патріоти, зберегли історичну назву села

Солошиного. Не покинули своєї малої батьківщини, збудували «на рівнім місці» нове гарне село. Тяжку, самовіддану працю земляків може оцінити тільки та людина, яка пережила всі випробування переселення.

13.11.2015 р.

ПРО СІМ'Ю РЕБРИН

Недалеко від центру старого Солошиного, там, де були сільбуд і лавки сільської кооперації, мешкала селянська родина. Чоловік Ребрин Василь Гаврилович, дружина Ребрин Федора Прокопівна, народжені в 70-х рр. XIX ст., ще дві дочки, які родилися до 20-го р. XX ст., – Ребрин Явдоха Василівна і Ребрин Катерина Василівна. Розкуркулення та голод 1932–1933 рр. зробили свою чорну справу – чоловіка Василя не стало. Родина жила дуже бідно, хоч і трудилися всі троє, день у день працювали в новоствореному колгоспі. Найважчі польові роботи лягали на плечі жінок – це і жнива, і віяння зерна, і добування кормів для худоби.

Ребрин Федора була вправною мазальницею, часто за кусень хліба працювала по людях. Маючи маленький зріст, вона вимазувала глиною печі, комини та димоходи зсередини. За допомогою чавунної праски жінка дуже якісно набивала черинь у печі, застосовуючи напівсуху глину. Мабуть, не було такої хати в селі, де б не працювала Федора Прокопівна.

До кінця 30-х рр. XX ст. життя селян-колгоспників стало покращуватися, зросла натуральна оплата на трудові, стали більше завозити промислових товарів у сільські магазини. Змінилося на краще життя і в родині Федори, але на початку 1941 р. Явдоха народила позашлюбну дитину – дівчинку Клавдію. У родині вона житиме десь років до 12, потім її заберуть чи то в інтернат, чи то в монастир, тому що Клава виявилася розумово відсталою. Нові випробування для родини принесла війна 1941–1945 рр. Під час німецької окупації дочку Катерину примусово забирають до Німеччини. Перебуваючи в неволі, остарбайтерка з України познайомилася з невільником-голландцем, і після визволення вони обоє їдуть на його батьківщину, там створюють сім'ю. У шлюбі в них народився син Ян, приїздив із матір'ю до села Солошиного кілька разів. У родині Катерини в Голландії сталася трагедія – її чоловік працював електриком і загинув, уражений струмом. Це трапилося на початку 70-х рр. XX ст. Сім'я отримала велику компенсацію від фірми за втрату годувальника, а Катерина – пожиттєву пенсію.

Коли почалося примусове переселення Солошиного на нове місце, багато чого змінилося.

А проте лишилися ті ж злидні для Федори Прокопівни та її дочки Явдохи, які зіп'яли на новому місці таку-сяку хатину – покрівля з очерету, а ще хлівець для кози та курочок. Обоє, маючи поважний вік, працювали в колгоспі «Перше травня». Під час хрущовської відлиги Катерина дала про себе знати і виявила бажання провідати матір та сестру в СРСР. Аж тепер районне й місцеве партійне начальство виявило інтерес до цих нещасних жінок. Був справжній переполох: за рахунок держави хату перекрили шифером, прибудували новий маленький коридор, привезли і встановили дощатий туалет, від дороги зробили паркан зі штахетника, хату зокола вимазали й побілували, віконця пофарбували, в хату купили деякі меблі й новеньку радіолу, також завезли продукти харчування... Хай знають кляті капіталісти, як живуть вільні колгоспниці в Україні! Аж після цього влада дала добро на приїзд Катерини з далекої Голландії в Солошине. Це був 1965 чи 1966 рік. Жінка в білосніжному жакеті та шортах, на ногах легкі, зручні туфлі, стрижка на голові, у притемнених окулярах, гарна шкіряна сумка через плече... Вона поважно ходила селом, викликаючи в одних захоплення, в інших – відразу, тому що така «екіпіровка» не вписувалася в канони нашого сільського буття...

Десь на початку 1990-х рр., коли ані Федори Прокопівни, ані її дочки Явдохи не було серед живих, на їхню адресу з Голландії прийшов лист російською мовою. У ньому повідомлялося, що Катерина, прихожанка такого-то християнського православного храму, померла (дата). Похоронена там-то й там, при похованні було виконано обряд згідно з канонами християнської православної церкви в Голландії. Права і почуття віруючої людини, навіть мертвої, не порушені. Предстоятель релігійної громади, православний священник такий-то.

Цей лист я особисто читав двоюрідній сестрі Катерини – Яценко Любові Пилипівні, 1922 р. н.

P. S. Як стало відомо, онука Ребрини Федори Клавдія працювала хатньою робітницею в місті Дніпропетровську в заможних людей, навіть забирала до себе бабусю в гості, про що свідчить фото, зроблене під час гостювання бабусі в місті.

ЖИЛІВКА

Жилівка – це світ мого дитинства, або ж один із кутків села Солошиного. Не був цей куток багатий ні родючим ґрунтом, ні садками, переважали піщані ґрунти, а під ними груба жорства, хати стояли на узвишші, а хто поселився нижче, той страждав від весняної повені, куток був обрамлений балками-«берегами». Із заходу – Семенківське озеро і берег, далі Гарбузівка. Із півночі – бережок і два озерця баби Черемиски, потім Асонів та Федотів береги. На сході – Пудівський берег із болітцем, зарослий густим очеретом, а поруч осиковий гай. Із півдня – Прокопівська левада, місцями поросла терном і глодом. Бережок та глинище Говоруна Терешка із криницею, вода в ній холодна та чиста і багато жаб. За невисокою греблею з осоками – берег та город Митрофана Говоруна (пізніше Литвиненка Василя). Через межу – садочок та бережок із великим кущем калини Задорожнього Івана Михайловича. Далі глинище з копанкою та город діда Пакола (Жили Сергія Олексійовича). Садочок із кислицями й кущами терну – баби «Три танкіста». Справжнє її ім'я Задорожня Марія; висока, міцна, куди б не йшла, що б вона не робила, – завжди наспівувала пісню про танкістів...

На Жилівці мешкали люди з різними прізвищами, багато було Говорунів, але, мабуть, Жила на прізвисько «Кушпет» був першим поселенцем, тому і Жилівка. Наш куток пронизувала основна дорога, що тяглася здалеку, із Дворниківки, і в кінці Прокопівського розбігалася на три сторони. Прямо на Матвіївку та Тахтайку, ліворуч – на Дворянівку, праворуч – понад Кругляком (озеро) до Кам'яної Забори. На найвищій місцині, недалеко від Кругляка, селилися Говоруни (Прокопенки – відомі міцні господарі, в них був вітряк, пасіка та кілька десятин землі). Розкуркулені ще в 1920-х рр.: батька заарештували, діти розбрелися по світу хто куди. Вітряк був підірваний у перший місяць війни радянськими солдатами. За моєї пам'яті стояла напівзруйнована хата Прокопенків із гарними наличниками на двох вікнах, що збереглися. Через дорогу напроти – фундамент вітряка і гармин, що вріс до половини в землю (кам'яний п'ятигранний коток для обмолоту хліба). У кінці городу – величезна груша з дуже смачними плодами. Під хатою часто сиділа бабуся, вдягнена в чорне, із великим ціпком у руках. Інколи вона пригощала нас, дітей, грушами, приказуючи: «Їжте за царство, мо згадаєте колись бабу». Потім ту величезну грушу колгосп із корінням викопав для виготовлення саней, залишилася тільки велика яма. На початку 1950-х рр. на Жилівку до баби Проко-

пихи приїхав десь іздалеку її син Сергій Олексійович: одинак, розмовляв трохи російською, ходив у шинелі, оголосив себе дяком, ще він був завзя-

Свято з нагоди Дня Незалежності України у с. Солошиному, 2014 р.

тим рибалкою і п'яницею. По сусідству мешкала Санька, невістка бабусі, допомагала чим могла старенькій, хоч сама тільки-но повернулася з тюрми. Вона привезла звідти дівчинку Оленку (згодом ця дівчина вивчиться і працюватиме у великій місті лікарем). Санька отримала десять років таборів за якусь «страшну» провину. Після цього жінка стала відлюдькувата, в хату нікого не пускала (знаю, що вона ткала килими з фарбованої овечої вовни).

Недалеко від нас – хата Федота Прокоповича Задорожнього (Воркута), який працював ветлікарем у колгоспі, їздив на білій кобилі. Сидів у бричці завжди з опущеною головою і говорив сам до себе, бубонів, від цього і прізвисько. Одного разу я вирішив «підірвати» його з бричкою. Знайшов головку від артилерійського снаряда (цього добра тоді було вдосталь), в отвір замість бойка вставив великий цвях. У колію, де проходять колеса, вложив цю штуку, налаштував цвях і засипав піском. Сам заліг на попелищі в бур'яні і став чекати. Чекав дуже довго, аж нарешті з'явився об'єкт моєї уваги. Мені стало жарко, а зуби цокотіли!.. Ось кобила повільним кроком минає «заряд», передне колесо гицьнуло на «бомбі», потім задне – і нічого не сталося...

На початку 1950-х рр. на колишній попівській садибі почали будувати Солошинську школу, за рік-півтора будівля стояла з дахом, але для вікон були лише пройми. Яюсь із товаришами ми пішли подивитися на будівництво. Мені не пощастило, я в бур'яні вступив обома босими ногами у смолу, що розтопилася на сонці. Тож, поки дійшов додому, мої ноги облипли пилом і травою, аж ледве їх переставляв. Батько звільнив мене від смоли за допомогою гасу (керосину), потім дав прочухана, бо керосин на той час був у дефіциті.

Листопад 2016 р.

СОЛОШИНЕ МОЄ

Солошине моє, ти родом із віків,
Ти хліборобський край – край мужніх козаків.
Зійшла твоя зоря в дніпровському краю.
Між тисячами сіл тебе я впізнаю.

Лунав і спів, і плач з дніпровських берегів.
В часи випробувань мій рідний край горів.
Йшли в бій твої сини – козак то чи солдат –
За волю берегів, за долю білих хат.

А сестри й матері – від зорі й до зорі –
Плекали хліб гіркий, чорніший від землі...
Могили без хрестів рядами над Дніпром,
Скорботний сум навис над кожним тут двором...

Надією живем у праці, у борні:
Коли на берег наш прилинуть світлі дні?
Солошине моє, прадавній оберіг,
Ступаю, наче в храм, до тебе на поріг.
2011 р.

НЕПЕРСПЕКТИВНЕ СЕЛО

Вітер холодний рве хмари з розгону,
Їду у справах я до району.
Снігом ріденьким покриті поля,
На хлібороба чекає земля.

Обіч дороги міцні осокори.
Їхне призначення – небу підпори.
Село «Пилипенки» – указівник
Вигулькнув хутко та хутко і зник.

Дивна постала якась дивина,
Є це село чи його вже нема?
Вже не село, а суцільна руїна,
Лихо стихійне спіткало Україну!

Той, хто «не в курсі», подума про себе:
«Це ж отаке пережить людям треба!»
Пустки-хати в чагарях, мов примари,
Вікон квадратів чорніють провали...

Чом же спіткала село страшна доля?
Чом відірвала з батьківського поля
Люд роботящий й звела нанівець?
Буде рятунок? Чи це вже кінець?

Відповідь: «Неперспективне село!»
Скільки воно хліба й м'яса дало?
Скільки дітей? Скільки рук роботящих?
Відповідь мимрить чиновник невдячний.
Той, що не нюхав ні пилу, ні гною,
Тільки пишавсь в кабінеті собою,
Їв наше сало, сири і ковбаси
Та прилаштовував стрічки й лампаси
І готував дірочки на лацкані –
Під чергові ордени і медалі.

Школу потрібно «оптимізувати»,
Ферму зламати – садок порубати,
Пошту «укрупнити» – сільпо розорити.
Хто ж у такому селі буде жити?!

Батьківське поле в бур'яні лежить,
Молодь чимшвидше у місто біжить.
Вже переповнені наші міста –
Заполонила сільська «ліміта».

Де ж той чиновник? Його там нема.
Він «персональну» отримав сповна.
Спогади вийшли з-під його руки,
Цінну пораду він дасть залюбки...

Тихо дорогою котить авто,
За ясенами вже друге село.
Знову насунула хмарка крилата –
Он у садочку розвалена хата,
Біля колодязя пень «журавля»,
Також батьківська сумує земля.

А за селом, оддалік, де повище,
Чагарником заросло кладовище.
Вмерлих хвилюють вже справи загірні,
Але чому ж і живі – не потрібні?!

У голові рій думок невеселих,
Хто ж доживає в загублених селах?
Ті, що державу міцну будували
І Україну з руїни підняли!

2013 р.

ДУМКИ ВГОЛОС

1
Над Дніпром, над степом
Пісня солов'їна,
Пісня невмируща лине до зірок.
Пісню ту співають діти України.
Україна рідна – Всесвіту куток.

В запліччі торба, в руці ціпок,
Летить з-під ніг сухий поземець.
Я не збагнув історії урок:
В своїм краю тепер я – іноземець.

19 липня 2013 р.

2
Прив'ялена сонцем палючим
Від вибухів чорна трава.
Напружилась нервом болючим
Лихого часу тятива.

Зловісна заграва летить
Під звук неприродних громів.
Від лиха хай нас захистить
Жовто-синє крило прапорів.

17 серпня 2014 р.

Василь Расевич

ВІД ІМЕНІ НАРОДУ Політика пам'яті в розбалансованому суспільстві¹

Якщо коротко глянути на останні 25 років української історії, а особливо на те, як із перманентним успіхом відбувалася адаптація старої радянської системи до потреб сучасної незалежної держави, то стане очевидним, чому незалежна Україна перетворилася на такого собі радянсько-національного покруча. Наприклад, проводиться гучна кампанія за дерадянізацію суспільства, а влада в державі здійснюється через ради, тобто, по суті, залишається радянською. Хіба не абсурд, коли постанови про дерадянізацію ухвалюють ради?

І для чого взагалі ті ради, якщо від них мало що залежить? Не залежить, як виявилось, навіть перейменування міст, сіл, площ і вулиць. І чому центральна влада в Києві так не довіряє регіонам, що не дозволяє навіть найменшої ініціативи? І чому влада в Києві, яка говорить від імені абстрактного народу, при безпосередньому наближенні до реальних людей на місцях перестає його чути?

Кампанійщина – ознака радянськості

Дивно, але чомусь навіть добре освічені люди часто не приділяють уваги прямим значенням слів. От ведеться в Україні боротьба за декомунізацію, знищуються пам'ятники та меморіальні дошки радянської доби, перейменовуються міста, вулиці, площі. І майже все правильно, за винятком нищення справжніх мистецьких творів. Але правильно, знову ж таки, тільки з формальної точки зору. Річ у тім, що за поняттям «декомунізація» криється набагато більше, ніж спроби усування комуністичних ідеологічних конструктів з українського публічного простору. Якщо уважно придивитися до цієї політики, то побачимо, що справу маємо з дерадянізацією і навіть дерусифікацією. Очевидно, що дореволюційні російські письменники нічого спільного з комуністичним режимом не мали. Хоч зрозуміло, що й більшовики, коли «опановували» новоодобуті території, відразу бралися за перейменування і швиденько маркували простір на росій-

сько-комуністичний лад, а для цього інструменталізували навіть «старорежимні» прізвиська. При цьому робилося це без будь-якого огляду на думку місцевого населення.

На жаль, і від сучасних декомунізаторів часто доводиться чути закиди, мовляв, а чому ви не протестували, коли комуністи в директивному порядку змінювали всі попередні назви? Вони ж не питали вашої думки? Дивна логіка, бо так можна скотитися й до запитань, чому ви допустили в себе комуністичну владу, чому масово не бунтували проти Голодомору, чому лягли під Сталіна, чому вітали Гітлера і ще багато «чому». І все ж у такому підході криється одна дуже важлива спільна риса для радянської та сучасної української комеморативної політики. Ця риса – кампанійщина.

Радянська кампанійщина була елементом комуністичної політичної культури, коли людина – ніщо, якийсь там малесенький гвинтик у велетенському механізмі. Коли право на істину має тільки провід комуністичної партії, в якому постійно проводяться чистки, щоб відбити назавжди в людей ініціативу та право на власну думку. Сучасна ж кампанійщина продиктована не тільки нагальністю проблеми, ніхто й не сумнівається в потребі подолання комуністичних рудиментів, але і страхом, що мешканці можуть оговтатися та вчинити опір. Або ж якщо затягувати процес і вагатися, то можна і до передчасних парламентських виборів дотягнути, на яких хтозна хто переможе. А це, як показує недавня українська історія, може призвести до суттєвого розвороту в історичній політиці держави.

Ще однією з ознак кампанійщини є присвоєння центром права говорити від імені абстрактного народу, який нібито вже виробив на все свою одностайну думку, уклав правильник-цитатник і делегував його якомусь конкретному інституту. Якщо ознайомитися з таким «правильником», а точніше «неправильником» Українського інституту національної пам'яті (список рекомендованих до вилучення з публічного простору в рамках декомунізації), то багато ініціатив нагадають нам сумну радянську практику або ще гірше – хунвейбінів часів культурної революції в Китаї.

¹ Уперше опубліковано на сайті Zaxid.net 08.09.2016 р.

Додекомунізувати!

У наскрізь декомунізованій Львівській області не знайшлося нічого кращого, як перейменувати село Андріївка (бо на честь комуністичного діяча) на милозвучні Мармузовичі. Упевнений, що місцеві мешканці навіть не задумувалися, на честь якого Андрія назване їхнє село. Якщо б провести опитування, то, напевно, ніхто не згадав би директора МТС Андрєєва, ім'ям якого більшовики назвали село 1946 року. Більшість, певно, розповідала б про апостола Андрія Первозванного. Але ні, УІНП наполіг на історичній назві Мармузовичі. Проте виникає питання: а чому не Ферлеївка? Воно колись також так називалося.

Підозрюю, що такий варіант не розглядали тільки тому, що власник села Фірлей був магнатом та ще й на додачу кальвіністом. Ні, ім'ям магната та ще й протестантського справжнє українське село називатися не може. І тут зійшлися у клінчі володар патенту від абстрактної нації на правильну історію (УІНП) і реальний народ у вигляді місцевих мешканців. Селяни не захотіли бути мармузовичанами і висловили протест, але хто ж їхній писк почує?

У Волинській області перейменовували два населені пункти, але в обох випадках справа закінчилася скандалом. Село Жовтневе (яка страшна комуністична назва) УІНП порадив Верховній Раді перейменувати на Сусваль у пам'ять про 24-річного односельчанина Петра, який загинув у зоні АТО. Але, вшановуючи молодого героя і намагаючись зберегти про нього пам'ять, усе ж не варто було вдаватися до відверто радянської комеморативної практики. Пересварилося все село, а батько Петра Сусваля категорично заявив, що він проти перейменування і проти вулиці імені свого сина. Тепер волиняни змушені звертатися до Верховної Ради із проханням скасувати нову-стару назву і назвати їхнє село Світанкове.

До скандалу дійшло і в перейменованому селі Маяки (ще страшніша комуністична назва), якому повернули історичну назву – Княгининок. Гарна назва, але люди проти і мають на це право. Проте й УІНП не поступається, бо як вони сміють не погоджуватися і зривати плани декомунізації всієї країни?

Жарти жартами, але найгірше в цих історіях те, що українська влада мало чим відрізняється від радянської. Ті ж самі директиви та кампанійщина, де нема місця для звичайного здорового глузду. І знову бачимо, як репрезентанти абстрактного народу не хочуть зауважити позицію конкретних людей, яким із тими назвами жити. Погодьтеся, але таку впевненість Києва зрозуміти важко.

Ще одним прикладом варварської кампанійщини може стати історія західноукраїнського письменника та філософа-логіка Степана Тудора. Спочатку в межах політики декомунізації закрили меморіальну таблицю на місці загибелі двох

письменників – Гаврилюка і Тудора, а потім зняли і саму дошку. Але ще сумніша доля пам'ятника Тудорові. Вандали проявили себе в недолугій політичній пар-акції. Адже країні, де йде війна, панує корупція і відсутні реформи, нема іншої можливості проявити себе, ніж почати руйнувати постамент. Якби не дії поліції, то Тудора давно вже здали б на кольорові метали, а згодом переплавили б на якогось із націоналістичних діячів. Хоч Тудор не довго втримався, днями міська влада змушена була його демонтувати.

Ця історія показала, що неконтрольована політика комеморації у Львові, яка часто відбувається за ініціативою та під тиском натовпу, мала б наразі закінчитися. Але не закінчується. А коли закінчатися радянські сліди в публічному просторі, то розпашілий натовп, напевно, знайде собі інших ворогів у камені та бронзі. Поляків, наприклад.

«Із глаз долой – із сердца вон»?

І все це стосується Західної України, де декомунізація відбулася більше двадцяти років тому. А що говорити про Центр, Південь і Схід? Безумовно, у цих регіонах потрібно провести масштабну декомунізацію, перш за все через велетенський масив ретроградних назв. І тут виникає величезна проблема: іменами яких нових героїв називати міста, вулиці, площі? І чи варто зациклюватися на історичних персоналіях, особливо, якщо вони не тільки чужі місцевим жителям, а на додачу ще й функціонують у колективній свідомості як антигерої? Циркулярне насаджування з Києва обов'язкових до вшанування героїв може на якийсь час змусити незгідних затаїтися, замовкнути. Але нема жодної гарантії, що за першої ж нагоди ці люди не проголосують за ту політичну силу, яка знову ж таки обіцятиме не економічні та соціальні зміни в країні, а повернення історичних героїв.

Схід і Південь у плані історичної політики більше мімікрують та вдаються до відвертих хитрощів у відносинах із Києвом. І все це тримається купи тільки тому, що існуванню української держави є серйозна загроза. Перейменованний Дніпро – не менш патріотичний за Київ. Кропивницький довів десятками полеглих героїв, що готовий захищати суверенітет держави. А що має на меті Київ, коли ігнорує позицію цих міст навіть щодо того, як би ті хотіли називатися? Не доросли? Недостатньо патріотичні чи не відповідають якомусь таємному канону?

Проблема полягає також у тому, що Київ, а точніше УІНП, намагається циркулярно поширити ареал націоналістичних героїв на всю державу, які, що гріха таїти, мають західноукраїнське вираження. А тому у Дніпрі з'явилися вулиці Романа Шухевича, Євгена Коновальця, Олени Теліги, Василя Кука і навіть Дмитра Донцова. Насправді УІНП тут нема чому дуже тішитися. По-перше, місцеві жителі мають про цих історичних персонажів свою

думку і ще не швидко з нею розпрощаються, якщо таке колись узагалі станеться. Швидше за все, ці назви набудуть абсолютно десакралізованого значення типу того, що сталося в Києві, коли водій маршрутки запитує у пасажирів: «На Телегі виходять?» По-друге, цілком можливо, що дніпровці або одесити сприймуть таке нав'язування чужих їм імен як своєрідне «упокорення» центром бунтівної периферії. Мовляв, що, проковтнули? З вами інакше й не можна. Тоді це тільки питання часу. Але за таких підходів перспективи нашої держави неймовірно звужуються.

Обряд свого роду «упокорення» через директивну історичну політику є також небезпечним через можливі внутрішні та міжнародні наслідки. Для прикладу, і в Дніпрі, і в Одесі (в Одесі директивним розпорядженням Міхеїла Саакашвілі) з'явилися вулиці Дмитра Донцова. Донцов відомий своїми націоналістичними, майже расистськими ідеями. Він є автором концепції українського інтегрального націоналізму, який узяла на озброєння ОУН і вчинила на Волині 1943 року етнічні чистки проти поляків. Він так само відомий і переконаний антисеміт. Ці положення не потребують особливо го доведення, просто варто взяти до рук його твори, розгорнути на будь-якій сторінці і переконатися.

Залишається спитати: а для чого це було робити в Дніпрі й Одесі? Може, хтось у цих двох містах виступав із відповідною ініціативою? На бажання яких «трудожців» в містах, відомих своєю єврейською діаспорою, з'явилися вулиці, названі ім'ям цього печерного антисеміта? І чого хотів досягти Київ такими вибриками в історичній політиці? Указати «неповносправним» на їхнє справжнє місце? На всі питання можна відповісти з упевненістю: тільки не заради консолідації української політичної нації на такому важливому етапі й жодним чином не для інтеграції Дніпра й Одеси в Україну.

Ще раз дозволю собі повторити: історична політика в нормальній державі проводиться задля консолідації суспільства, а не роз'єднання. Політика пам'яті в такому розбалансованому суспільстві, як українське, має спрямовуватися на примирення пам'ятей, а не на загострення антагонізмів. Наразі центральний уряд легковажить цим важливим напрямком політики, віддаючи його на відкуп людям заідеологізованим та не зовсім компетентним. Людям, які навіть декомунізацію проводять за формальним принципом і на основі російської приказки «із глаз долой – із сердца вон». Але в житті так не буває. Треба усунути причину, а не боротися з наслідками.

Микола Безотосний

НАТХНЕННА МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

(Виховання підростаючого покоління на ідеалах життя молодого Симона Петлюри)

*Він невпинно росте,
Його постать роки одягають
у бронзу і мрамур.*

Євген Маланюк

Ми сьогодні, на жаль, мало знаємо про Симона Петлюру. В Українській незалежній державі, за яку віддав своє життя цей видатний син нашого народу, офіційна влада досі не визначила свого ставлення до нього. Вона, по суті, боїться згадувати ім'я людини, не кажучи вже про гідне пошанування її пам'яті, спадкоємцем справи якої, ставши біля державного керма, волею історії зробилася сама. Проте були і є чесні літописці українського буття, які своїм обов'язком вважають вивчення й популяризацію відомостей про національного лідера, донесення інформації про його високий чин новому поколінню українців.

Про Симона Петлюру видані збірки документів і спогадів, зокрема чотиритомник «Статті, листи, документи», перший і другий томи якого по-

бачили світ у Нью-Йорку (1956, 1979 рр.), а третій і четвертий – у Києві (Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 616 с.; 2006. – 704 с.). Вийшла маса наукових досліджень і публіцистичних праць, що дозволяють чимало відкрити для себе про життя і діяльність політика. Разом із тим прогалиною, на наш погляд, є те, що недостатньо мовиться про його молоді роки, коли саме і відбувалося формування особистості майбутнього голови Директорії УНР. Окремі штрихи цієї проблеми ми вже висвітлювали у своїх розвідках [1]. У цьому дописі ставимо за мету ретельно дослідити процес становлення майбутнього провідника української нації в кінці XIX – на початку XX століття (у період його дитинства і юності) у місті Полтаві.

Полтавська земля народила немало славних лицарів-патріотів України: Григорія Сковороду, Івана Котляревського, Миколу Міхновського, Кирила Осмака, Юрія Горліса-Горського та інших. Вона завжди була багатою і на митців та майстрів ремесел, лікарів, науковців, освітян, землеробів, громадських діячів, людей прогресивних поглядів. І вже ніяк не заслуговує характеристики «провінція», яку їй інколи накидають. Натомість цілком гідна високого звання «духовної колицки України». Як справедливо писав історик мистецтва В. Січинський, у Полтаві «навіть у часи найлютішої російської неволі збереглася народна свідомість – передовсім у зовнішніх виявах та етнографічних ознаках. І коли інші міста Придніпровської України протягом XIX століття швидко обмосковлювалися, – Полтава гідно боронилася проти чужих впливів, проти чужої неволі <...>. Полтавська хата, полтавський одяг, полтавська вишиванка, полтавські страви, полтавські мистецькі вироби – все це вважалося за найкращі, найчистіші, найбільш українські» [5, с. 10]. Така аура духовності панувала у краї і на межі XIX–XX століть, знаходячи плідний ґрунт, а невдовзі й виразний резонанс у душі молодого Симона Петлюри. Безперечно, у юні роки він знав і про славетного творця «Енеїди» й «Наталки Полтавки», чув відомості про Шевченкові відвідини Полтавщини, читав його твори, особисто зустрічав багатьох культурних корифеїв-сучасників, слухав чи споглядав їхні мистецькі набутки. Долинули до нього і відомості про Івана Мазепу, бо скільки ж усього тут пов'язано з видатним гетьманом: свого часу в Полтаві проживали його дід, тітка й інші родичі; неподалік од Полтави на Коломацькій козацькій раді йому вручили булаву; не раз буваючи в місті, Іван Степанович ухвалював тут важливі державотворчі рішення... Ну і, звісно, трагічні події під Полтавою 1709 року... З юнацтва Симон Петлюра стикався з мазепинською ідеологією. А ще підлітком мандрував на козацьку могилу біля Полтави, сидів там і розмислював про полеглих... Згодом на семінарських заняттях і лекціях з історії він пізнає і переживе всю глибину драми рідного народу, зокрема і спочилих у тій могилі. Отже, в Полтаві промайнула перша половина бурхливого життя майбутнього вождя українського народу: від народження 22 (10) травня 1879 року – до виходу на самостійний шлях 1902 року.

На околиці міста, за півтора кілометра від поля Полтавської битви і 700 метрів від центральної площі Полтави, стояла сільського вигляду хатинка місцевого обивателя, візника Василя Павловича Петлюри. Звівши будинок на чотири кімнати, Василь Петлюра одружився з полтавкою Ольгою Марченко та створив сім'ю, у якій було четверо синів (згодом усі семінаристи) – Федір, Іван (помер 1900 р.), Симон, Олександр – і п'ять доньок: Єфросинія, Тетяна, Мар'яна, Марина, Феодосія (ще троє

дітей померло маленькими). Справи Василя Петлюри йшли вгору – він став власником візницького підприємства на шість пар коней, кілька разів обирався судовим засідателем Полтавського повіту. Подружжя Петлюр пишалось своїм козацьким походженням і виховувало дітей за українськими звичаями. Від батька Симон успадкував твердість переконань і дій, від матері перейняв лагідність і поетичність душі.

Справедливо, проте, буде сказати, що не зразу юнак прийшов до свідомих національно-патріотичних переконань. Майже сімнадцять років безперервних пошуків, роздумів і вагань минуло, перш ніж він сформулював своє політичне кредо, став незаперечним провідником визвольної боротьби, національним вождем, душею і серцем українського народу. Наділений Богом великим організаторським хистом, щирістю, вмінням переконувати і разом із тим зберігати толерантність до інших поглядів Симон Петлюра мав повагу й авторитет як у соратників, так і в політичних опонентів. Життя його складалося нелегко. Невидимий голос чистої совісті не дозволив йому погоджуватись із несправедливістю, проти якої він завжди принципово й відкрито виступав.

Василь Петлюра, помічаючи добру вдачу та кмітливість сина, сподівався, що той стане господарем, продовжить його справу. Однак у 13-річному віці, усупереч волі батька, Симон іде до церковнопарафіяльної школи й через два роки закінчує її кращим учнем. У 15 років він вступає до Полтавської духовної семінарії, т. зв. «бурси». «Так наче зараз бачу... хлопця... з ясними, що аж блистали, очима, одягненого в руденьку курточку зі стоячим комірцем, – згадує його тодішній «однокашник» Іван Рудичев. – Тримався просто... А на лиці... лагідність і весела усмішка... Симон завжди охоче вступав у розмову і своєю простотою, безпосередністю і лагідністю збуджував симпатію до себе. З ним приємно було розмовляти» [6, с. 4]. Важливим є й таке свідчення про Петлюру в роки навчання: «Покривджені малі бурсаки завжди несли йому свої жалі, а він їх потішав, обіймав за шию. Це робило його популярним, авторитетним. Бурсаки звали його „мамою”, бо, як мама дітей, захищав менших перед кривдами старших» [6, с. 8–9]. А крім того, поважали за розум і глибокі знання, наполегливість, уміння відстоювати свої переконання, прагнення прислужитися народові. «...Симон Петлюра належав до тих одиниць, – пише Іван Рудичев, – що вміють гуртувати коло себе товаришів і впливати на них... Вмів він переконувати людей без крику й настирливості й притягував до себе кожного своєю лагідністю та веселою вдачею. І ми шанували Симона за його простоту й сердечність настільки, що його слова для багатьох із нас робилися наказом. „Так сказав Петлюра” або „так сказав Симон”. І цього було досить» [6, с. 12].

Незважаючи на зрусифіковане керівництво, учні навчального закладу розмовляли рідною мовою, співали українських пісень, і з-поміж тих співаків особливо вирізнявся білявий Симон. За словами Івана Рудичева, в бурсі Петлюра «співав у хорі, вчився грати на скрипці. Любов до музики, зокрема до народної пісні залишилася в нього на все життя. <...> У пізніших роках брався й диригувати» [6, с. 5]. А все ж той факт, що українська мова в училищі не вивчалася, викликав протест у юних вихованців. Про їхній непослух сповіщав у заяві до правління духовного училища помічник наглядача І. Стефановський ще 1894 року. Зрозуміло, було вжито певні заходи, а зокрема: «Тих учнів, які будуть помічені частіше в розмовах на „малорусском наречии“, обмежувати у відпустках для відвідування рідних, які живуть в Полтаві...» [3, с. 17]. Утім, це було лише найлегше з покарань...

Небіж Симона Петлюри Степан Скрипник (Патріарх УАПЦ Мстислав) у своїх споминах говорить про свого дядька як про працюючого у школі й поза нею, згадує його підробіток лекціями. Нам (авторові цієї статті) 1990 року в Києві вдалося побувати на офіційній зустрічі із Владикою та поставити йому кілька запитань про визначного родича. Зрозуміло, що молодший на дев'ятнадцять літ Степан Скрипник не міг знати Симона-семінариста, але про дитячі та парубочі роки дядька йому розповідали мати Мар'яна (Мар'яна) й тітки Марина та Феодосія Петлюри. Мати Степана свого часу вийшла заміж за полтавського козака Івана Скрипника. Сам Степан був хорунжим Армії УНР, а в роки Другої світової війни посів духовний чин. Святійший Патріарх розповідав про теплі та щирі взаємини в родині Петлюр. Симона ж йому характеризували як здібного юнака з мазепинськими поглядами, якому всі близькі пророкували блискучу духовну кар'єру, проте склалося по-іншому. «Симон Петлюра, – зауважував Степан Скрипник, – неподільно володів душами своїх товаришів і був негайно обраний провідником національно свідомого юнацтва, що вчилася тоді в полтавських школах» [6, с. 24].

Непокірливість Симона Петлюри шкільному режимові тричі була причиною виключення його із семінарії. Двічі його рятувало заступництво полтавського єпископа Іларіона та обер-прокурора Сенату Случевського, синам якого, учням місцевої гімназії, обдарований «бунтівник» допомагав у навчанні. Цікаво, що третього разу причиною виключення стало запрошення учнями-активістами композитора Миколи Лисенка прослухати у виконанні семінарського хору твір «Б'ють пороги». Микола Віталійович прийняв запрошення. Але ректор семінарії протоієрей Іван Пічета, запопадливий русифікатор, попереджений кимось із доносителів, несподівано з'явився і брутально накинувся на митця, дорікаючи йому «мазепинською інтри-

гою», «розвращением юношества» тощо. Проти такої поведінки ректора рішуче виступив Симон Петлюра, заявивши, що Микола Віталійович – їхній почесний гість, і вони нікому не дозволять його ображати. Від такої відсічі Пічета втратив мову. Семінаристи ж вимагали введення до навчальної програми українознавства, всіляко захищали свої

*Головний отаман військ УНР,
Голова Директорії УНР Симон Петлюра (1879–1926).
Фото, м. Кам'янець-Подільський, 1919 р.*

національні й людські права. Тоді позбавили можливості продовжувати навчання з півсотні семінаристів, до того ж до інших шкіл їх не приймали. Тому Симон та деякі його товариші іспити за середню освіту склали екстерном [6, с. 7].

Даючи в цей період низку приватних уроків дітям заможних батьків, юнак пропагував і свої національні переконання, зокрема, під його впливом українізувалася родина полтавського купця Виноградова. Так, улітку 1901 року Симон із побратимами був запрошений на дачу Виноградових неподалік од Полтави; цим же гуртом у полтавському помешканні Виноградових молодь зустрічала Нова 1902 рік. На зібраннях панував творчий український дух, лунали народні пісні й палкі промови.

Очевидно, визначальною для молодого Петлюри стала дата 19 лютого 1900 року: саме тоді на Шевченківському вечорі в будинку Русових у Полтаві він почув заклик Миколи Міхновського боротися за самостійну і соборну Україну. Семінарист-старшокласник почав гуртувати навколо себе

однодумців, влаштував «таємні» зібрання, на яких нерідко виступав відомий письменник Панас Мирний, поширювалася нелегальна література, велася значна культурно-освітня робота, що сприяло зростанню національної свідомості краян. Особисте знайомство з Міхновським спонукало Петлюру до більш рішучих дій. Невдовзі з побратимами він вступив до Революційної української партії (РУП) та отримує семінарсько-партійне «псевдо» С. Таргон.

Улітку 1901 року в Полтаві відбувся Всеукраїнський студентський з'їзд, на який прибули делегати від усіх студентських громад. Брав участь у його роботі й Симон Петлюра – як представник від Полтавської духовної семінарії, хоч тоді вже був із неї виключений. Під час з'їзду нелегально провели й першу конференцію РУП. Відтоді національно-культурне змагання за Україну назавжди поєдналося в Симона Петлюри з політичним. На II з'їзді (1905) РУП ухвалила рішення ввійти до складу Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), котра міцно стояла на національному ґрунті. Симона Петлюру підтримували М. Порш, В. Винниченко та інші члени ЦК РУП. Із полтавським центром РУП активно співпрацювали осередки повітових міст губернії з усієї України, зокрема і західноукраїнських земель, які перебували під владою Австро-Угорщини.

Весна 1902 року принесла на Полтавщину низку знаменних подій. Могутній селянський рух на початку березня охопив чи не всю територію губернії. У багатьох повітах попереднього літа був недорід, і хліба селянам не вистачало ще взимку. Врешті терпець урвався: запалали панські маєтки, грабувалися економії... Архівні документи полтавської жандармерії свідчать про неодноразові виїзди в цей час Симона Петлюри та його товаришів у неспокійні райони, зокрема до Решетилівки. Оскільки полтавська поліція зайнялася розслідуванням підпільної діяльності молодих революціонерів, поступово, один за одним, під слідство потрапляли приятелі Петлюри. Восени 1902 року, відчувачи загрозу арешту, він із кількома однотомцями виїжджає до Катеринодара, де спочатку вчителює, а потім під керівництвом Ф. Щербини працює над архівом Кубанського війська.

Отже, в Полтаві Симон Петлюра сформувався як особистість, визначився світоглядно, провів кілька років активної боротьби за національне відродження України, ступив на складний шлях державотворення. Потім життя накреслить йому нові і нові терени: спочатку публіциста й культурного діяча, згодом – політичного, військового й державного мужа. Але полтавські джерела, вперше наповнивши юну душу почуттям патріотизму, залишаться для нього живильними протягом усього земного шляху.

Варто сказати, що в місті зроблені перші кроки з увіковічення пам'яті видатного земляка. Так, на будинку колишньої Полтавської духовної семінарії, а сьогодні це один із корпусів Полтавської державної аграрної академії, встановлено меморіальну дошку Головному отаманові військ Української Народної Республіки Симонові Петлюрі. Студентський комітет академії часто проводить «Петлюрівські читання» та «Зустрічі з Симоном Петлюрою». Сам він свого часу нерідко зустрічався з учнями полтавської гімназії (нині її приміщення належить Полтавському національному педагогічному університету імені В. Г. Короленка). З упевненістю можна твердити, що й майбутні педагоги та науковці, як і їхні наставники, знають і шанують ім'я цього борця за українську незалежність. У Полтаві є вулиця Симона Петлюри, обговорюється питання про встановлення пам'ятника політичному діячеві. Адже тут він народився, звідси пішов у державотворче життя. Донедавна були ще й будинки і господарські споруди родини Петлюр, і нам особисто доводилося брати участь у громадському пікеті з вимогою не допустити руйнації цих свідків історії. Проте соратники тодішнього президента України В. Януковича проявили вандалізм і знищили безцінні артефакти із життєпису лідера нації.

Насамкінець наголосимо, що Симон Петлюра як особистість – «безмірновищий» (Ф. Корш) за все те, що про нього наразі в розпалі політичних пристрастей говорять і пишуть. Нація мусить дозріти свідомістю, щоб такій непересічній, яскравій постаті дати достойну і правдиву оцінку. І, напевно, вже нове покоління українців зуміє чітко розставити всі акценти, озброєне, зокрема, невмирущими словами Симона Петлюри:

В українську державність ми віруємо,
українську державність ми ісповідуємо,
в її неминучості ми переконані.
Для нас вона є до певної міри живою
реальністю, бо ідею її ми носимо в серці,
бо її духом, потребами овіяне все життя.

Література

1. Безотосний М. Гетьман Іван Мазепа і Полтавщина / Микола Безотосний // Історія України : науковий журнал. – 2009. – № 15; Національна ідея, культура і державність. Бібліографічний покажчик. – Полтава, 2014.
2. Іванис В. Симон Петлюра – президент України. 1879–1926 / В. Іванис. – Торонто, 1952.
3. Пустовіт Т. Симон Петлюра (полтавський період) / Т. Пустовіт // Він з когорти вождів. Крайці конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри. – К. : Дніпро, 1994.
4. Савченко В. Симон Петлюра / В. Савченко. – Харків : Фолио, 2005.
5. Сергійчук В. Симон Петлюра / В. Сергійчук. – К. : Україна, 2004.
6. Симон Петлюра в молодості. Збірка споминів / ред. А. Жук. – Львів, 1936.

Артем Чернов**НИТКА ДОЛІ****Ю. О. Приходько**
Із глибокою подякою

Ви колись бачили, як ткаля працює за станком? Дбайливо, нитку за ниткою вона збирає тканину, правильні плетіння утворюють міцний матеріал, із якого в майбутньому зроблять килим або одяг. Завжди, і майже в усіх культурах, у роботі ткалі та вишивальниці був присутній елемент містики, глибокого символізму. Наша етнічна вишиванка, приміром, містила систему символів, котрі разом творили сильне закляття, даруючи козакові силу та мужність.

Навіщо ця метафора із ткацтвом та вишиванкою? А щоб підкреслити: саме з таких «менталь-

теорій. Головне ж – мати приводить у цей світ дитину як фізично, так і ментально. Співаючи малюку колискову, розповідаючи казку, виховуючи дитину, вона формує основний візерунок свідомості дитини. Уявімо, це українська народна казка, українська пісня, українські традиції. Який результат це дасть у майбутньому? Дитина не жадатиме жодних «ДНР»-«ЛНР», не вважатиме себе «малоросом», не піде на державну зраду. Вона засвоїть нормальну національну ідентичність, пов'язуватиме себе з європейськими цінностями, ніколи в житті не ступить на шлях етнічного дегенерування.

них ниток» і складається наша свідомість. Історія до історії, враження до враження потроху, непомітно для нас, вибудовують світогляд і скеровують нашу свідомість. Свідомість – то взагалі річ цікава. Клінічного визначення її не існує, проте є діагноз – утрата свідомості. Саме завдяки їй ми подорожуємо в минуле – до приємних чи не дуже спогадів; живемо в теперішньому часі або линемо в майбутнє – за мріями, сподіваннями.

Звідки ж беруться ці нитки? Які враження закладають основу нашого сприйняття?

Першою і найміцнішою з них є наші взаємини з матір'ю. Саме з цих найважливіших у житті відносин розквітають усі інші. На думку американських і британських психологів, дитина використовує свою матір як «надійну базу» для пізнання світу й себе (більше про теорію прив'язаності – у Дж. Боулбі, М. Ейнсворт). Роль матері в житті дитини неможливо переоцінити, і про це існує чимало

Працюючи психологом у дитячому садку, я часто чую від батьків дітей одне запитання: коли можна розпочинати виховання дитини? На це питання вже давно дала відповідь психолого-педагогічна наука. Оскільки дитина не народжується у вакуумі – в неї є батьки зі своїми надіями та очікуваннями, дідусі та бабусі зі своєю особливою думкою, є країна, народ, то всі ці «чинники» вже здійснюють вплив на маленьку особу. Зокрема, прищеплюють їй певне ставлення до людей, країни, світу. Якщо такі впливи узгоджені, більш-менш однотайні, то людина природно обирає патріотичну позицію; якщо ж вони суперечливі, – це стає підґрунтям і до сепаратизму, і до втрати незалежності взагалі.

Із часом малюк дорослішає. Його свідомість поволі відокремлюється від симбіозу з матір'ю й осягає себе – особистість – самостійною істотою із власними можливостями засвоєння нових узаємин і навколишньої дійсності. Років із трьох у візеру-

нок дитячої свідомості починають уплітатися нові нитки. Показник цього, зокрема, – та маса дитячих питань, відповіді на які ми даємо всі разом. І «ми» – це суспільство. Часто батьки говорять одне, а дитина бачить зовсім інше. Звісно, вплив батьків на неї ще великий, але дитина вже бачить невідповідності слів і реального стану речей. Відкриття світу, переймання традицій, засвоєння культури взаємовідносин відбувається за рахунок таких психічних процесів, як наслідування (А. Бандура), інтеріоризація (Л. Виготський), соціалізація (Ф. Гидденс). Великий внесок у розвиток патріотизму та свідомості взагалі роблять навчання та виховання.

Зауважу, що дитина охоче наслідує авторитетну для неї особу. Вона майже точно копіює жести та слова людини, на яку хоче бути схожою. Мимоволі вона переймає і ставлення цієї людини до життя й до держави. Згодом «скопійоване» стане власним надбанням особистості. Психіка – це завжди суб'єктивне ставлення особистості до світу, яке начебто незалежно постає в процесі розвитку головного мозку. Ця теза правильна тільки частково. Зміст цього ставлення має власну історію та походження – це «візерунок із багатьох ниток».

Інтеріоризація, якщо пояснювати стисло, – це привласнення дитиною досвіду, отриманого від взаємодії з дорослими, передусім найближчими їй – із матір'ю, батьком, дідусям, бабусею, вихователем, учителем. І цікаво, що таким чином засвоюються не лише дії, а й почуття, ставлення, емоційний стан.

Соціалізується дитина у традиціях свого суспільства, своєї нації та народу. Переймаючи зовнішнє ставлення до себе, дитина в середовищі малоросів скоріш за все виросте малоросом; дитина українців виросте українцем. У якийсь момент вона починає розпитувати: «Хто вона?», «Звідки вона з'явилася?», «Де її батьківщина?» «Хто її батьки?» Відповідям на ці питання вона беззаперечно віритиме, бо це ж відповіли дорослі, а для малюка вони ще беззаперечні авторитети! І саме в цих питаннях я вбачаю критичний момент для патріотичного виховання свідомого громадянина. Відповідь на них повинне давати все суспільство, а не лише батьки.

Питання навчання і виховання в контексті цієї теми є надзвичайно складним. І не тому, що немає інформації, – її достатньо. Важко дати стисло й доволі глибоку відповідь. Так, законодавство України про освіту обов'язок виховувати свідомих громадян органічно розподіляє між сім'єю та державою. Держава конкретизує себе в суспільних інститутах – садочку, школі, виші, а персоналізує в

особі вчителя, полісмена, вихователя, Президента. Починаючи зі вступу дитини до школи, сім'я по троху віддаляється від «ткацького станка». Тепер свої «нитки» повинен уплести делегований представник суспільства: спочатку це вчитель, а далі кожен вибирає собі наставника згідно зі своїми нахилами та інтересами. І тут постає питання, скероване К. Г. Юнгом до вчителів: «Ми багато говоримо про виховання особистості, але чому виходить так, що особистість повинна виховувати та людина, яка сама не є особистістю?» Дозволю собі його дещо переформулювати: «Ми багато говоримо про виховання патріота, а чи в нас не виходить так, що непатріоти повинні формувати патріотів?» Й інше питання: чи цінуємо ми працю тих, хто завжди був патріотом і навчав та навчає наших дітей? Це питання не стільки до держави в загальному плані, як до кожного з нас.

Завершити «візерунок» власної свідомості людина повинна сама. Знайти роботу, хобі, подружжя, прагнути до самореалізації, яка відповідає її нахилам та здібностям. Про це писав Г. Сковорода і це експериментально підтвердив наш земляк А. Лазурський. На його думку, якщо людина вступає в конфлікт із власною природою, то вона формує в собі спотворену особистість. Впливи з часом змінюють свій вектор: у підлітковому віці ми прагнемо спілкування, у юнацькому – живемо у світі ідей, а в дорослому жадаємо самореалізації. Людина шукає свою спільноту за інтересами та ідеями, притаманними їй. Це не відбувається на порожньому місці: поведінка є логічним продовженням попередніх етапів розвитку. Людину цікавить соціум, у якому вона живе, а цей соціум, у свою чергу, чинить вплив на неї (див. дослідження С. Аш, С. Мілгрема тощо).

Підсумовуючи сказане, наголошу: найкраща війна – та, якої вдалося уникнути. Ніхто не буде сперечатися про те, що кожна війна має свої причини. Але й міцний мир та злагода теж не настають ні з того ні з сього. Колись король Франції Людовік XIV поспішно проголосив: «Держава – це Я». Насправді ж держава – це ми, й кожен із нас, українців, є ниткою в рідному синьо-жовтому прапорі, і там немає зайвих ниток. Проголосивши незалежність, ми всі перетворилися в давньогрецьких мойр, котрі тримають у руках «нитки» долі й формують тканину суспільної свідомості. До того ж кожен із нас може опікуватися не лише «однією ниткою», а декількома. Від нас залежать наші діти, наші друзі... Таке барвисте «різноплетення» й моделює тканину суспільної свідомості.

Тетяна Горицвіт

ВЕСНА: БІЛІ ТЮЛЬПАНИ ВОЛОДИМИРА БЕРНАДСЬКОГО

Білих тюльпанів вісім і вони контрастують своєю округлою спокійністю, своєю стишеною гамою, своїми блідо-рожевими, блідо-жовтими, світло-сірими розмивками, своїм плавним розташовуванням у просторі, своєю статикою стримуваних у згортках пелюсток зі стрімким злетом і феєрверковим вибухом трьох різких яскравих мазків – смарагдово-зеленого, жовто-зеленого і насичено синього. Білі квіти і три дзвінкі зливки поєднує чорна посудина. У її загадково-бездонній глибині ховаються ламкі стебла тюльпанів, і причетні таїни квіти видобувають із неї та із себе суттєве й важливе – «Прийшла весна. Час воскресіння». Безперешкодно шугаючи вгору по чорному глянцю, три яскраві феєрверкові сміливці проголошують, щоб усі почули: «Весна! Оживайте! Веселіться!»

Чотири лінії: бірюзова, бірюзово-зеленкувата і дві бірюзово-сірі не такі відчайдушні. Вони ва-

гаються, коливаються, навпомацки перетинають чорну поверхню, нерішуче пробують піднятися у вертикальне положення, потому нестрімко прямують-таки вгору, зрештою наважуються і потверджують: «Весна. Пробуджуйтесь».

Довкола – неоднорідність невизначеного сірого: первісна матерія, сум брудного останнього снігу, зимова втома і виснаження, непробивний камінь незворушності, затяжна весняна злива, сірі сувої смутку, сира похмурість. Але на такому фоні – ще виразніш підбадьорлива, донесена білими тюльпанами, підсвічена яскраво-кольоровими зблисками, підкріплена впевненістю й мудрістю майстра, чий пензель оприявнив досконалість цієї композиції і надав їй достеменною переконливістю, звістка: «Весна! Розсупонуйте пальта і душі. Радійте!»

ВЕСНЯНІ СИГНАЛЬНИКИ: КРОКУСИ

Щойно сходить сніг, починається весняний хаос. Усім кудись треба, усі мають нагальні клопоти, кожен біжить, поспішає. Гомін, гамір, безлад. Там товкотнеча, тут не розминутися. І що б то було, якби не сигнальніки!

Над ще не прогрітою як слід після лютневих морозів темною землею здіймають вони свої яскраві короги: фіолетові, жовті і білі. Повертаються

додому з вирію перші качки і гуси, бачать сигнал – майорить фіолетове знаменце: *усе гаразд, можна на озеро сідати*; спускаються на воду втомлені птахи, відпочивають, дякують за вказівку. За ними летять другі – помічають яскравий жовтий – *тут уже зайнято, на другому озері, що за лісом, чекає на вас і простір, і прихисток*; линуть далі ї собі знаходять гостинне плесо. З'являється перша ластівка, зустрічає її зблиск білий – *раді тебе вітати! із поверненням*; і починає ластівка двері теплу.

Пробуджуються перші бджоли, важко струшують із крилець рештки зимового сну. Куди ж летіти за нектаром? – *У березовому гайку дружно піднялися проліски* – підказують зблиски жовтого. Ведмежатко мале поперед мами з барлогу викотилося, поки ненька вилізла – була б уже і не знайшла його,

якби не сигнал білий: *у балці березовій ваш бешкетник*. Мурахи туди, ховрашки сюди – регулюють рух фіолетові вогники.

Води! Води! – накликають спросоння верби й вільхи. Швидкий умовний знак фіолетовим до неба – і вже мчить до спраглих важка дощова хмара: прилетіла, узялася їх напувати... У малих жабенят лапки померзли – покликали жовтими вогнями

сонце, підігріло воно калюжі – плюскочуться голопузі, кумкають, хто ще не прокинувся, тому про весну розповідають, надвір викликають. Вітер березневий надто розігнався – мигнув зблиск білий, і трохи стихив сердега свій натиск, притримав запал, розігнулися похилені лози.

Олені стежкою пройшли, кабани навпростець через поле промчали, конвалії відчували, що саме час свої списики витикати – усе це складним візерунком фіолетово-жовто-білих пелюсток узгоджено.

Малий каштанчик, перекинутий догори черевом, потягнувся

корінчиком углиб землі. Перша гроза добряче всіх струсонула. Жайворонок натягнув між небом і землею дзвінку срібну нитку. Ніхто не схибив, не заблукав, у дорозі не збився – усі за допомогу яскравим регулювальникам удячні.

Розійшлись усяк на своє місце, зайнялися своїми справами, – спала напруга, запанував лад – аж якось непомітно зникли фіолетові, жовті й білі тендітні квіти... Ефемерне життя їхнє, та не ефемерне діло.

Авторка щиро дякує за квітковий подарунок і натхнення учням 4-А і 4-Б класів Полтавської ЗОШ № 28 та їхнім учителям Наталії Миколаївні Власенко і Галині Олексіївні Воронцовій (березень 2017 року)

УДК 811.161.2«712»(479.22+477)

Микола Степаненко

ГРУЗИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД РЕФОРМ І ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

*...почуття свободи і справедливості
саме й рухало грузинами та українцями, коли
вони приходили на допомогу один одному.*

Григол Катамадзе

У статті проаналізовано сучасний процес мовно-документування «грузинського сліду» в українських реформах, визначено екстра- й інтралінгвальні чинники цього процесу, схарактеризовано лексичні та перифрастичні новотвори, виокремлено тематичні групи описових найменувань грузинських реформ і членів грузинської команди реформаторів на чолі з Міхеїлом Саакашвілі.

Ключові слова: *грузинські реформи, грузинські реформатори, Міхеїл Саакашвілі, грузинізація, грузинопад (дегрузинізація), перифрази, елементарні / неелементарні словосполучення.*

Україну й Грузію єднають давні зв'язки в галузі культури, науки, освіти, політики, економіки тощо. Про історію цих контактів, починаючи від найдавніших часів і завершуючи сьогоднішнім, написано багато – набереться на томи. У різні історичні періоди грузинсько-українські відносини послаблювалися й посилювалися, але ніколи не припинялися. Цю перманентну взаємодію наочно демонструє мова, передовсім лексика грузинського походження, яка збагатила й розширила словниковий склад української мови. Картвелізмам притаманна семантична поліфункційність. Продуктивний тип сформували, зокрема, ті, які номінують людей за різними ономазіологічними ознаками, культурні поняття, артефакти, страви, напої, напр.: *джавахи, імеретинці, кахетинці, карталінці, мегрели, пховці, хевсури; тамада; давлурі; сакля; чурек, бастурма, лаваши, мчаді, хачапурі, чурчхела; чача.*

Від кінця 80-х років ХХ століття зв'язки між Україною і Грузією набули нової якості. Багато спільного, що пережили дві на той час уже самостійні держави, які постали після розпаду Союзу

РСР, два братніх народи із самобутніми звичаями, традиціями, культурами, не могло не позначитися на українській національно-мовній картині світу.

Мета пропонованої статті – характеристика лексико-семантичного і граматичного об'єктування в сучасній українській мові досвіду грузинсько-українських реформ 2004–2016 років. Цей аналіз опертий на екстралінгвальне тло, що вможливило розкриття причин з'яви окремих лексичних одиниць, елементарних і неелементарних словосполучень, перифрастичних структур, які номінують грузинсько-український досвід реформ означеного періоду й самих реформаторів.

Одним з основних авторів і безпосередніх утілювачів реформ, що відбувалися в Сакартвело після Трояндової революції, а за часів перебування при владі Петра Порошенка перенеслися й в Україну, є экс-президент Грузії Міхеїл Саакашвілі. Що до сутності самих цих реформ, то вони охопили різні сфери державного управління, зокрема правоохоронну систему, освіту, медицину. Грузії надзвичайний успіх принесли передусім детінізація, нещадна боротьба з корупцією і прийняття Закону про люстрацію, згідно з яким колишні співробітники спецслужб СРСР, комуністичні партійні лідери були позбавлені права обіймати високі державні посади.

Стосовно ж лінгводокументування сучасних українсько-грузинських зв'язків, то один із яскравих виявів його – віднедавна активне побутування в українській мові лексеми *грузинізація* з властивою їй специфічною семантичною структурою. Відомо, що типовим для цього слова як компонента лексико-семантичної парадигми, сформованої в

© М. Степаненко, 2017

радянську добу на базі субстантивів *українізація*, *білорусизація*, *естонізація*, *литовізація*, *латвізація*, *вірменізація*, *азербайджанізація*, *молдовізація*, *узбекізація*, *киргізація*, *казахізація*, *туркменізація*, *таджикізація* з ідентифікувальною семою ‘впровадження рідної мови й культури в різні сфери суспільного життя’, є значення ‘все, що пов’язане з упровадженням грузинської мови та культури в усі сфери суспільного життя’, напр.: *Хіба не абсурд – репетувати про українізацію в Україні? Чомусь ніхто не кричить про насильницьку грузинізацію у Грузії, вірменізацію у Вірменії чи естонізацію в Естонії* (Анатолій Ковальчук). Принагідно зауважимо, що конститuentам аналізованої парадигми протиставлена своїм планом змісту лексична одиниця *росіізація* (*російщення*, *русифікація* або ще *москалізація*) – ‘усе, що пов’язане зі зміцненням російської національно-політичної переваги в країнах, які входили (входять) до складу Росії або перебували (перебувають) у сфері її мовного, культурного й іншого впливу’, напр.: *Русифікація Білорусі, докладніше москалізація або росіізація*, – політика навмисного відриву білоруського народу від історичних традицій, культури і мови та насадження російської мови з її культурою (Інтернет-ресурс).

Процес семантичного оновлення в українській мові іменника *грузинізація* полягає в тому, що за ним під дією екстралінгвальних чинників – суспільно-політичних, економічних, освітніх, культурних й інших трансформацій – закріпилися такі нові значення, як ‘використання моделі реформ, що здійснювалася в Грузії за часів президентства Міхеїла Саакашвілі, в Україні’ і ‘прихід до української влади грузинських реформаторів – Міхеїла Саакашвілі та його команди’, пор.: *Грузинізація правоохоронних органів має посприяти реалізації антикорупційного натиску Саакашвілі* (Марія Тимошук) і *Також Барвіненко додав, що «повзуча грузинізація» української політики за останні кілька місяців не показала жодних позитивних результатів: «Грузинські фахівці – це нав’язаний Україні міф...»* (Інтернет-ресурс). Виразною, не позбавленою глуму ілюстрацією приходу до різних гілок української влади грузинів, тобто з’яви грузинської квоти в ній, є такий політичний анекдот:

Прем’єр-міністр Яценюк відкриває засідання Кабінету Міністрів і вітається:

Добрий день, панове міністри!

– Гамарджоба, генацвале! – дружно відповідають прем’єрові члени Кабінету Міністрів (див. [4]).

Після звільнення Давіда Сакварелідзе з посади заступника Генерального Прокурора України, Сандро Квіташвілі з посади міністра охорони здоров’я України, після невдалих спроб реформ за безпосередньою участю грузинської команди на чолі з експрезидентом Грузії, добровільних відставок голови

Одеської обласної державної адміністрації Міхеїла Саакашвілі, керівника Національної поліції України Хатії Деканоїдзе, заступника міністра внутрішніх справ України Еки Згуладзе, начальника Головного управління Національної поліції в Одеській області Георгі Лорткіпанідзе, керівника Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України Георгі Грігалашвілі, керівника Державної реєстраційної служби України Джоби Ебаноїдзе та ін. з’явилися й відразу опинилися в зоні функційної активності лексеми *дегрузинізація* та *грузинопад*. Остання корелює зі словом-новотвором *ленінопад* (‘демонтажування й пошкодження пам’ятників Володимирові Ульянову [Ленінові] в Україні, що розпочалися під час Революції Гідності’). Ці лексичні одиниці репрезентують значення ‘відхід від влади грузинських реформаторів – Міхеїла Саакашвілі та його команди’, напр.: *А я ще недавно попереджав, що у нас скоро почнеться «дегрузинізація»* (Віталій Бала); *А дегрузинізація влади в Україні тим часом триває* (Іван Гарагонич); *...9 листопада з відставки губернатора Одеської області Міхеїла Саакашвілі в Україні розпочався грузинопад...* (Інтернет-ресурс); *Соцмережі про відставку Марушевської та Деканоїдзе: «В Україні – грузинопад»* (Інтернет-ресурс).

Лексеми *грузинізація* і *грузинопад* (*дегрузинізація*) утворюють семантичну опозицію антропоцентричного зразка з оцінним характером ‘позитивне’ – ‘негативне’, яка ввійшла у свідомість українців через винятково ціннісні для них сьогодні категорії ‘надія на краще’ і ‘втрата надії на краще’.

Основним мовним носієм значення ‘використання моделі реформи, що здійснювалася в Грузії за часів президентства Міхеїла Саакашвілі’ є елементарне іменниково-прикметникове словосполучення *грузинські реформи*, на основі якого постали такі граматично однотипні з ним неелементарні синтаксичні структури, як *власне грузинські реформи*, *українсько-грузинські реформи*, *ефективні грузинські реформи*, напр.: *Грузинські реформи були просякнуті духом лібертаріанства* (Інтернет-ресурс); *Власне грузинські реформи – це ті зміни, якими так захоплюється нинішнє керівництво країни і декларує, що хоче їх впровадити* (Інтернет-ресурс); *Хатія Деканоїдзе: українсько-грузинські реформи* (Інтернет-ресурс); *Ефективні грузинські реформи, на жаль, не прижилися в Україні* (Інтернет-ресурс). Поряд із розглядуваними конструкціями в сучасній українській мові активно запобутовували іменниково-прикметникові словосполучення *грузинське диво* і *грузинське чудо*, за допомогою яких «вторинно позначено те, що має власне найменування» [3, с. 89]. Їх об’єднує ад’єктивний компонент зі значенням ‘етнічна належність’. Граматично панівні субстантиви *диво* і *чудо* як своєрідні семантичні субститути лексеми *реформа*,

крім плану змісту ‘перетворення, нововведення, яке не знищує чинні структури’, експліцитно актуалізують значеннєвий відтінок ‘те, що викликає подив, здивування’, напр.: *Саакашвілі пообіцяв Порошенку «грузинське диво»* (Інтернет-ресурс); *Грузинське «диво» у боротьбі з корупцією* (Інтернет-ресурс); *Вже можна говорити про «грузинське чудо», і не тільки економічне, а й морально-ментальне* (Григол Катамадзе).

Описувані конструкції можуть набувати ускладненої будови – *грузинське економічне диво, грузинське економічне чудо*, напр.: *«Грузинське економічне диво»* – так назвали економісти та історики значні темпи економічного та соціального розвитку Грузії (Інна Головенко); *Незабаром, за його [Саакашвілі] словами, в Україну прибуде команда грузинських реформаторів, які кілька років тому створили «грузинське економічне диво»* (Андрій Сова); *Світовий банк, аналізуючи «грузинське антикорупційне диво», назвав фактором № 1 наявність політичної волі у керівництва держави* (Володимир Іванов); *Сьогодні багато говорять про грузинське економічне чудо* (Андрій Сова). Екстралінгвальні мотиви для такої вторинної номінації очевидні: «... за даними Всесвітнього банку, за легкістю ведення бізнесу Грузія посіла 11 місце, залишивши позаду Японію та Німеччину (для прикладу, Росія у цьому списку на 120-му місці, Україна – на 142-му). За рівнем економічного зростання у 2011 році Грузія вийшла на 3 місце у світі, займає 5 місце за рівнем корупції у політиці та 29 місце за рівнем економічної свободи. За підсумками 2011 року Грузія дістала перше місце у рейтингу 183 країн за кількістю зареєстрованого майна» [1, с. 115]. Сфера описових найменувань, про які мовиться, продовжує ширитися: грузинські реформи називають ще *найшвидшим курсом радикальних перетворень в історії, шоковою терапією для хабарників, суспільства в цілому* (загалом), напр.: *Економісти і політичні експерти, що побували в Грузії, практично всі сходяться на одному: Михайло Саакашвілі і його колеги провели ліберальні реформи, які можуть увійти у підручник економіки як найшвидший курс радикальних перетворень в історії* (Інтернет-ресурс); *Реформи, яких вжила нова влада, стали справжньою «шоковою терапією» як для хабарників, так і для суспільства в цілому* (Інтернет-ресурс).

Найтиповішим репрезентантом значення ‘прихід до української влади грузинських реформаторів – Міхеїла Саакашвілі та його команди’, закріпленого за лексемою *грузинізація*, є позбавлені семантичної конотації елементарні іменниково-прикметникові, іменниково-іменникові та прикладкові словосполучення *грузинські реформатори, грузинські спеціалісти, грузинські управлінці, грузинська команда, реформатори із Грузії, спеціалісти із Грузії, грузини-реформатори*, а також посталі на

їхній базі однотипні щодо частиномовної природи неелементарні словосполучення здебільшого з тим самим ад’єктивним компонентом у ролі виразника етнічної належності й іншими неоднорідними стосовно формально-граматичної організації та семантико-синтаксичної спеціалізації конститuentами – *грузинські реформатори на українській службі, грузинські реформатори з команди Саакашвілі, грузинська команда Міхеїла Саакашвілі, грузинська команда реформ, молода команда реформаторів на чолі з Міхеїлом Саакашвілі, грузинська команда українських реформаторів, команда реформаторів із Грузії, команда грузинів-реформаторів*, напр.: *Що грузинські реформатори роблять в Україні?* (Анастасія Рінгіс); *Говорити про результати діяльності грузинських спеціалістів в Україні поки зарано, вважають експерти* (Інтернет-ресурс); *Михайло Саакашвілі і грузинські управлінці прибули в Україну* (Інтернет-ресурс); *З боку нової української влади поява реформаторів із Грузії не віщувала якоїсь небезпеки...* (Олександр Радчук); *Якщо партія Саакашвілі переможе в Грузії, грузинська команда поїде разом з ним* (Бачо Корчілава); *До інших грузинських реформаторів на українській службі претензій у прокуратури Грузії немає* (Інтернет-ресурс); *Грузинські реформатори з команди Саакашвілі, які не знайшли собі застосування на батьківщині після зміни влади, працюють на благо України* (Інтернет-ресурс); *Почала рідшати «грузинська команда реформ» ще раніше* (Інтернет-ресурс); *Грузинська команда українських реформаторів нарешті отримала шанс побороти корупцію в Одеській області* (Інтернет-ресурс); *10 років тому в результаті «Трояндової революції» у Грузії прийшла до влади молода команда реформаторів на чолі з Михайлом Саакашвілі* (Інтернет-ресурс); *У команді грузинів-реформаторів сьогодні гучні відставки* (Інтернет-ресурс); *Наразі найбільше грузинів-реформаторів залишається в команді Міністерства юстиції* (Олександр Радчук).

Розряд семантично конотованих носіїв описуваного значення слова *грузинізація* сформували елементарні й неелементарні іменниково-прикметникові й іменниково-іменникові словосполучення *грузинські легіонери, грузинські місіонери, грузинські варяги, десант грузинських управлінців, клуб грузинських силовиків, варягокартвели зі свити Саакашвілі й ін.*, напр.: *Грузинських легіонерів набагато більше, ніж шашличних, що відкрилися в останні два роки* (Артем Бобров); *«Грузинські місіонери» посипалися на нашу голову, як з рогу достатку...* (Артем Бобров); *Після відходу з поста глави Одеської області Михайла Саакашвілі це одна чинівниця з так званих грузинських варягів покинула свій пост* (Інтернет-ресурс); *Важливим сигналом того, що в кабінетах влади переважають рішучі настрої щодо реформ, стало запрошення*

для співпраці до Києва цілого «десанту» грузинських управлінців, яким у своїй країні, починаючи з 2004 року, вдалося здійснити справжній реформаторський прорив (Андрій Кондратенко); *Замикає грузинський клуб силовиків у Одесі глава МВС України в Одеській області Георгій Лорткпанідзе (Артем Бобров); [Саакашвілі йшов в Україну, як тріумфатор, як рок-зірка, ведучи за собою цілу команду менших варягів. Після року з невеликим ситуація у нього далеко не така райдужна.] Можливо, в результаті деякі варягокартвели з його «свити» виявляться більш успішні в нашій країні, ніж їх ватажок (Віктор Трегубов).*

Новотвори на взірць *міністри-варяги, варяги-реформатори, васали-реформатори, іноземний легіон чиновників*, які входять до компонентного складу щойно аналізованого розряду перифраз, ідентифікуються як із грузинами, так і з представниками інших держав, що є учасниками здійснюваних в Україні реформ, як-от: *Наталія Ярьсько – американка українського походження, Айварас Абромавичус – литовець, Уляна Супрун – канадійка українського походження, Войцех Бальчун і Словомір Новак – поляки, Марія Гайдар – росіянка*, напр.: *Чому варяги-реформатори не стали панатеєю для України (Віктор Трегубов); Варяги-реформатори на чолі з Саакашвілі можуть перемогти партію влади в недалекому майбутньому (Інтернет-ресурс); Вкотре переконують, що іноземний легіон чиновників запрошують на державні посади з одним завданням – бути дорогою ширмою афер, корупції та договорняків (Олександр Аронець).* Прихід в уряд, правоохоронні й інші державні органи цілої когорти іноземних фахівців об'єктивує в мові також прикладкове словосполучення *проект «Варяги»*, напр.: *Проект «Варяги» офіційно закритий: чому пішла Хатія Деконайдзе (Інтернет-ресурс).*

Актуалізаторами негативної конотації в досліджуваних лінгвоструктурах є іменники *васал, варяг, місіонер, десант* та ін. Так, субстантиви *васал* і *варяг* експліцитно реалізують відповідно семи 'знаний підданий', 'найманець', а лексема *місіонер* – сему 'поширювач, упроваджувач свого в економічному, політичному, духовному чи якому-небудь іншому не-своєму просторі', десант – 'ведення яких-небудь дій на чужій території'. За грузинськими реформаторами закріпилися й такі описові найменування, як *команда земляків Сталіна, сини мандаринової республіки*, напр.: *Команда земляків Сталіна, що розмістилася на давній українській землі, не обмежується лише «одинадцятьма друзями Саакашвілі» (Артем Бобров); Майже всі сини мандаринової республіки живуть або в шикарних зйомних квартирах у центрі Києва, або в готельях типу Hyatt Regency (Артем Бобров).* Якщо перше з них має відносно нейтральне значення, на яке нашаровується ледь відчутна емоційно-експресивна

тональність, то друге наділене специфічним семантичним відтінком із виразним іронічним забарвленням. *Земляками Сталіна* традиційно називають тих, хто народився у грузинському місті Горі – малій батьківщині Йосипа Сталіна. Установлення ж зв'язку між діяльністю грузинських реформаторів, їхнього лідера Міхеїла Саакашвілі з тираном та ворогом людства – один із яскравих мовних засобів реалізації негативної конотації.

Нарешті спостережено ще одне цікаве явище: тиражованими стають перифрастичні структури, які виразно характеризують дії та вчинки членів грузинської команди реформаторів. Головного спічрайтера Міхеїла Саакашвілі, колишнього міністра економічного розвитку Грузії (2006–2008), голову Адміністрації Президента Грузії (2005–2006) Георгія Арвеладзе називають *головним грузинським спецом із «засмоктування» західних грошей*, екс-заступника міністра внутрішніх справ України, колишнього заступника міністра внутрішніх справ Грузії (2005–2012) Еку Згуладзе – *легендою грузинських реформ*, екс-керівника Національної поліції України, колишнього міністра освіти і науки Грузії (2012) Хатію Деканойдзе – *політичною заробітчанкою, одним із найпотужніших представників грузинської команди реформаторів, однією з останніх зірок-реформаторів*, екс-міністра охорони здоров'я України (2014–2016), міністра праці, охорони здоров'я і соціального захисту Грузії (2008–2010) Сандро Квіташвілі – *одним із перших грузинів в українській владі*, заступника глави Національного антикорупційного бюро України Гізо Углава – *знаковою фігурою серед грузинських реформаторів.*

Найширше перифрастичне поле має ім'я «Міхеїл Саакашвілі». Одиниці цього поля диференційовано на нейтральні або відносно нейтральні (*грузинський реформатор, грузинський кум Ющенко*) та оцінні (*успішний президент, американський васал*). Із-поміж останніх вирізняє позитивно й негативно конотовані описові найменування. Пор.: *Міхеїла Саакашвілі – грузинського реформатора... – в народі вже давно називають просто «Міхо» (Микола Іванов); Грузинський кум Ющенко заборгував Україні \$200 млн. (Валерій Коновалюк); [Обидві революції – Помаранчева та Трояндова – змінили свої країни.] Але найсмішніше чи, радше, найтрагічніше, що при усьому цьому Грузія, яка мала успішного президента, і Україна, яка мала бездарного керівника, в результаті допустили контрреволюцію (Наталія Балюк) і Натомість російські ЗМІ і так звані «незалежні публіцисти», колумністи й аналітики пропутінських видань кричали в усі рупори: до влади рветься <...> «американський васал» (Микола Іванов).* Семантичний спектр перифрастичних структур із позитивним змістом широкий. Їхнє ядро становлять ті одиниці, що характеризують Міхеїла Саакашвілі як прези-

дента й політика. Його називають *благословенним наступником Шеварднадзе, трояндовим президентом, президентом, здатним працювати на світлу сторінку в історії своєї країни, президентом-прагматиком*, напр.: **Трояндовий президент** готується до дострокових виборів (Інтернет-ресурс); *Вони [грузини] обрали президента, здатного працювати на світлу сторінку в історії своєї країни* (Іван Варченко); *Саакашвілі був президентом-прагматиком* (Наталія Балюк). Що ж до реформаторської діяльності Саакашвілі, то її демонструють перифрастичні структури *переможець корупції, подвижник реформ, натхненник грузинського дива, людина з міжнародною репутацією одного з найуспішніших реформаторів, значний реформатор, який зробив Грузію лідеркою Європи, генератор реформ, найупізнаваніший керівник українського регіону*, напр.: *І та війна [2008 року] сприяла десакралізації його образу [Саакашвілі] переможеця корупції, подвижника реформ* (Олег Кудрін); *Насправді призначення экс-президента Грузії, натхненника «грузинського дива» на, здавалося б, «дрібну» для його масштабу посаду очільника Одеської ОДА стало більшою несподіванкою, ніж заява про відставку* (Віктор Бішук); *На допомогу був прикликаний Саакашвілі – людина з міжнародною репутацією одного з найуспішніших реформаторів* (Марія Тимошук); *Саакашвілі запам'ятається як значний реформатор, який зробив Грузію лідеркою Європи* (Інтернет-ресурс); *Довіра громади до керівника, генератора реформ [Саакашвілі] – найважливіший чинник, без якого практично неможлива чесна і самовіддана мобілізація суспільства* (Іван Варченко); *[Міхо керував Одеською ОДА півтора року...] Весь цей час Саакашвілі залишався найупізнаванішим керівником українського регіону* (Інтернет-ресурс). Найвищий ступінь оцінки містить описовий зворот *батько грузинського дива*, напр.: *[У якийсь момент <...> публічна діяльність затьмарила виконану ним [Саакашвілі] роботу в Одеській області.] Яка <...> не настільки крута, як очікувалося від батька «грузинського дива»* (Віктор Трегубов). Батьком грузинських реформ по праву вважають Каху Бендукідзе, який був «основним ідеологом економічного реформування в команді Саакашвілі» [7]. Як бачимо, аналізована перифрастична структура втрачає свою первинну закріпленість за одним денотатом і зазнає ще однієї вторинної номінації, набуваючи здатності прикріплюватися до іншого денотата [2, с. 10], які є схожими один на одного за багатьма характеристиками. Йдеться про дії, вчинки, реформаторські досягнення тощо Кахи Бендукідзе й Міхеїла Саакашвілі.

Екс-президента Грузії як успішного реформатора промовисто характеризує описова назва *символ надії*, обидва компоненти якої заряджені високим змістовим потенціалом, напр.: *У свідомості*

багатьох українців Міхо став символом надії (Микола Іванов).

Із-поміж позитивно маркованих описових найменувань вирізняються ті, що характеризують риси вдачі колишнього президента Грузії, його харизматичний імідж: *таран, який може розбити будь-яку стіну, чи не найпотужніший у публічному плані «новий українець», запальний грузин, володар особливої харизми*, напр.: *У кулуарах української політики його [Міхеїла Саакашвілі] порівнювали з тараном, який може розбити будь-яку стіну* (Марія Жартовська, Роман Кравець, Роман Романюк); *Сьомого листопада з посади голови Одеської ОДА пішов чи не найпотужніший у публічному плані «новий українець» Міхеїл Саакашвілі, фактично оголосивши війну Петру Порошенку* (Роман Кравець, Роман Романюк); *...справжньою мішенню запального грузина став тодішній прем'єр-міністр України, лідер «Народного фронту» Арсеній Яценюк* (Інтернет-ресурс); *«Як володарю особливої харизми Саакашвілі постійно довелося доводити свою неординарність і політичну мудрість за допомогою масових тіар-технологій на рівні пропагування та інсценування героїств», – зауважує фахівець* [Купрашвілі] (Інтернет-ресурс).

Після збоїв у грузинсько-українських реформах, що стали резонансними подіями в суспільстві, а особливо після того, як Міхеїл Саакашвілі склав повноваження голови Одеської ОДА, досліджуване перифрастичне поле почали активно заповнювати негативно конотовані описові найменування. *Грузинський авантюрист, американський васал, слуга госдепу, який прагне перетворити Україну на маріонетку і сателіта США, найбільший із варягів, грузинський варяг, головний варяг, банальний балабон, лялька-петрушка, таран проти прем'єра Арсенія Яценюка* – ось далеко не весь перелік їх: *...до влади рветься «грузинський авантюрист», «американський васал», «слуга госдепу», який прагне перетворити Україну на маріонетку і сателіта США* (Микола Іванов); *Експерти та політики вголос почали говорити про те, що ще одна ціль, яку поставив перед грузинським варягом Порошенко, – торпедувати команду «Народного фронту» у владі і Яценюка персонально з метою зміцнення з посади прем'єра* (Віктор Бішук); *Нарешті, наш головний варяг, Михайло Саакашвілі* (Віктор Трегубов); *Зараз найбільший із «варягів» – колишній президент іншої держави – подав у відставку* (Віктор Трегубов); *Чи знав президент, що його посланець в пріоритетний регіон [Міхеїл Саакашвілі] – банальний балабон, лялька-петрушка?* (Марина Данилюк-Єрмолаєва).

Відтоді, як колишній керманч Грузії оселився в Одесі й обійняв посаду голови обласної державної адміністрації, у мові з'явилися суб'єктивно-оцінні перифрази на позначення міста Одеси, яке Міхеїл Саакашвілі обіцяв перетворити на курортний

рай. Самого ж Міхеїла Ніколезовича поіменовано *грузинським одеситом*: *Одеса <...> у силу присутності там Михайла Саакашвілі, зараз є центром грузинської політичної думки і «хінкальною № 1» одночасно* (Артем Бобров); *Як Саакашвілі виконує свої обіцянки та чи пройде грузинський одесит тест на брехню* (Інтернет-ресурс).

Отже, реалізація грузинсько-українських реформ, про яку так гучно велися донедавна розмови й не вщухли дискусії нині, знайшла своє безпосереднє віддзеркалення в мові: наповнилося українським змістом слово *грузинізація*, утворився його антонім – *грузинопад* (*дегрузинізація*), з'явилися численні описові найменування успішного грузинського досвіду в реформуванні країни й не зовсім вдалого застосування його в українських реаліях тощо, подібні «репрезентації» активних реформаторів команди Міхеїла Саакашвілі. Цей суспільномовний процес триває. Колишній грузинський президент та його однодумці одержали українське громадянство, заявляють про свій намір працювати на благо нашої держави, створюють новий партійний проект «Рух нових сил», щоб «покласти край бар'яжному дербану країни» [6]. Можливо, тількино сформована перифраза *драйвер нової політичної сили*, яка характеризує лідера цього проекту, стане новою успішною точкою відліку в діяльності грузинської команди українських реформаторів, у натеперішніх українсько-грузинських відносинах. «...Саме слово „рух“, – наголошує Міхеїл Саакашвілі, – відображає все, що ми робимо, воно символ змін, символ перемоги» [5]. Хочеться вірити, що зміни й перемоги неодмінно наспіють. У цьому процесі незаперечною залишається одна дуже важлива істина: мова обов'язково задокументує все перебуле, отже, збереже його і цим самим дасть змогу прийдешнім поколінням об'єктивно оцінити набутки і втрати своїх предтеч.

Література

1. Головенко І. Нотаріат в умовах грузинського економічного дива / Інна Головенко // Мала енциклопедія нотаріуса : наук.-практ. журнал. – 2012. – № 5 (65). – С. 115–120.
2. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет : (на матеріалі українських газет 80–90 років ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. П. Євсєєва. – Дніпропетровськ : [Б. в.], 2002. – 20 с.
3. Кожин А. Н. Перифрастические построения в языке советской эпохи / А. Н. Кожин // Русский язык в школе. – 1977. – № 7. – С. 89–94.
4. Найкращі уми тепер ідуть до нас, а не в Москву [Електронний ресурс] // Волинь : електронне видання. – 2011. – 12 трав. – Режим доступу : <http://archive.volyn.com.ua/?rub=7&article=0&arch=1904> (дата запиту : 15.05.2015). – Назва з екрана.
5. Саакашвілі анонсував відкрити Раду свого нового «Руху» [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2016. – 19 листоп. – Режим доступу : <http://www.ppravda.com.ua/news/2016/11/19/7127349/> (дата запиту : 22.11.2016). – Назва з екрана.

pravda.com.ua/news/2016/11/19/7127349/ (дата запиту : 22.11.2016). – Назва з екрана.

6. Саакашвілі розповів, як створюється широка опозиційна коаліція [Електронний ресурс] // Експрес online. – 2017. – 5 лют. – Режим доступу : <http://www.expres.ua/news/2017/02/05/226569-saakashvili-rozpoviv-stvoryuyetsya-shyroka-opozyciyna-koaliciya> (дата запиту : 05.02.2017). – Назва з екрана.

7. Ференс Б. Реформи в Грузії: міфи та реальність [Електронний ресурс] / Богдан Ференс // Українська правда. – 2012. – 17 квіт. – Режим доступу : <http://www.ppravda.com.ua/columns/2012/04/17/6962851/> (дата запиту : 20.04.2015). – Назва з екрана.

Mykola Stepanenko

GEORGIAN-UKRAINIAN EXPERIENCE OF THE REFORMS AND ITS IMPACT ON THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article reveals the process of documenting language “Georgian trace” during Ukrainian Reforms in 2014–2016. The author determined lexical-semantic and grammatical objectification of the experience of Georgian-Ukrainian reforms in the definite period in modern Ukrainian language. Regarding the lexical and semantic innovations it is the apparition of new words and assigning them with new meaning. This refers to the unit hruzynizatsiya with inherent specific semantic structure which means “using the model of reforms carried out in Georgia under President Mikheil Saakashvili” and “coming of Georgian reformers – Mikheil Saakashvili and his team to the Ukrainian government” and dehruzynizatsiya (hruzynopad) with their inherent meaning “resign from the governmental power of the Georgian reformers – Mikheil Saakashvili and his team”. Substantives hruzynizatsiya and dehruzynizatsiya (hruzynopad) form a semantic opposition, part of the anthropocentric paradigm of the Ukrainian language with rateable connotation ‘positive’ – ‘negative’, which is an ingredient of ethnic categories ‘hope for the best’, ‘loss of hope for the better’.

As for grammatical changes, this formation, first, noun, adjectival, noun-noun phrases such as Georgian reforms, Georgian miracle, Georgian horde, Georgian reformers, Georgian managers, specialists from Georgia, which may have complicated structure (actually Georgian reforms effective Georgian reforms Georgian economic miracle, Georgian reformers to Ukrainian service of the Georgian team Ukrainian reformers and so on. al.), and secondly, periphrastic units to the names “Mikheil Saakashvili”, “George Arveladse” and others. Exceptional attention in the article is given to axiological spectre of negative and positive evaluations of descriptive names. The article also singled out the thematic groups refer to paraphrase Georgian reforms and members of the Georgian team, led by Mikheil Saakashvili, hierarchical relationships that exist between these groups (primary, secondary nomination) were defined as not only intralinguistic factors but extralinguistic factors proposed as the language of chronikals as well.

Key words: *Georgian reforms, Georgian reformers, Mikheil Saakashvili, Georgianation, degeorgianisation, paraphrases, elementary / not elementary word combinations.*

Надійшла до редакції 09.02.2017 р.

Юлія Браїлко

ТОПОНІМИ ЯК МАРКЕРИ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ОЗНАК ПОЕТИЧНОГО ІДІОСТИЛЮ ІВАНА МАЛКОВИЧА

У статті проаналізовано топонімну сферу поетичного мовлення українського письменника-модерніста Івана Малковича. Зокрема з'ясовано особливості використання автором семантичного потенціалу топонімів, встановлено, що більшість із них залучаються до творення образу України. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що топонімікон є своєрідною призмою, через яку простежуються виразні риси ідіостилу поета Івана Малковича – глибинне національне світовідчуття, міфологізм й інтертекстуальність. У багатьох випадках топоніми стають засобом художнього кодування тексту, розуміння якого потребує від читача широкіх енциклопедичних знань.

Ключові слова: топонім, хоронім, гідронім, ойконім, семантика, сема, інтертекстуальність.

Іван Малкович належить до когорти поетів-вісімдесятників, котрі, за висновками дослідників, «сформували власну філософію мистецтва, індивідуальний почерк та художню естетику» [1], ставши творцями так званого пізнього модернізму в українській літературі.

Його творчості приділена значна увага літературознавців, зокрема дисертація І. В. Борисюк [4], присвячена стилетвірним функціям міфоритуальних форм у поезії В. Герасим'юка, І. Римарука та І. Малковича, наукові розвідки Н. П. Анісімової [1; 2], К. Т. Олійникової [11]. Лірика І. Малковича становить значний інтерес і для лінгвістів (навіть психолінгвістів (див. [16])), оскільки, як і поезія інших вісімдесятників, тяжіє до експериментаторства, максимально наповнена складними метафоричними конструкціями й асоціаціями, контекстуальною полісемією слова.

Однак мовознавчій науці відомі лише поодинокі дослідження в цьому напрямі. Так, лінгвістичні особливості художнього мовлення літератора та його колег по перу аналізувалися в дисертаційних роботах Т. М. Берест «Семантика художнього слова в поезії 80–90 років ХХ століття (на матеріалі творів молодих українських авторів)» [3], І. В. Хлистуна «Власна назва в українській поезії II пол. ХХ ст. (семантико-функціональний аспект)» [17], у статтях Г. М. Вокальчук [6], В. П. Кононенка [8]. З-поміж численних мовознавчих досліджень помічаємо лише поодинокі наукові розвідки, увага яких зосереджена на поезії Івана Малковича, зокрема її

антропонімному складникові (І. В. Хлистуна [18]) та діалектизмах (Л. І. Пена [12; 13]).

Продовжуючи пошуки І. В. Хлистуна у царині Малковичевої поетичної ономастики, зупинімося на не менш цікавому розряді власних назв – топонімах, чи то топопоетонімах, як пропонує кваліфікувати такі одиниці художнього тексту В. М. Калінкін – один із найвідоміших у слов'янському світі ономастів [7, с. 98]. Як справедливо твердить сучасна українська дослідниця Т. М. Можарова, «в будь-яких творах завжди неповторним виявляється і сам склад географічних назв, і їхнє співвідношення з реальною картою описуваного простору, і стилістичні функції в макро- і мікроконтексті, а також у всій парадигмі жанрів творчості письменника <...> та у її зіставленні з творами інших авторів» [10, с. 184].

Одне з чільних місць в образній системі письменника-модерніста належить образу України, що, власне, є особливістю всієї поезії II половини ХХ століття (див. про це [21]). «Люблю тебе впізнавати / на всіх картинах світу / ловлю твоїй лет / на глобусах / прудкообертальних / мила моя вітчизно...» (1, с. 4) – цими рядками починається збірка І. Малковича «Все поруч». Тому не дивно, що в його топоніміконі більшість лексем залучаються до виформовування цього образу.

Найуживанішим топонімом у поетичному мовленні Івана Малковича є *Україна*, хоч і не можна говорити про його надмірну частотність. Але щоразу митець надає перевагу різним значенневим нюансам оніма, тож його потенціал тільки у двох випадках зреалізовано у власне топонімічних семах, зокрема в просторових паралелях *Україна – чужина* («Хто ж розбудить небо завтра в **Україні** / коли всі в чужинецький вирій відлетять?» (1, с. 233)); *Україна – Європа* («Замість співати про народні боли, / про **Україну** в європейським колі, / про Крим, діаспору, про флоту, я тепер / загруз у візях байдужих...» (1, с. 100)). Письменник не оминає і традиційного образу України-матері («Вони йому сказали, що вони / козацький кіш – **України** сини, що по ночах б'ють ляха й бусурмана...» (1, с. 76)), і природного для українського мовлення метонімічного значення 'народ' («...гнеться хребтами

© Ю. Браїлко, 2017

нів-України» (1, с. 78))¹. Інтертекстуальним і водночас власне авторським є розуміння України як такої, що потребує небесного захисту: «*Наш бідний Боже України, / чи ти збайдужів, а чи спиш, / чи між богами ти, як миш, тремтиш залякано й мовчиш, / що весь твій люд нечистим стіни мурє, здурений...*» (1, с. 108). Одним з епіграфів до твору «Вшанування першоджерел», звідки наведено останній приклад, є слова «*Зжалься, Боже України...*», автором яких І. Малкович указує Івана Мазепу. Але в оригіналі ці рядки мають такий вигляд: «*...зжалься, Боже, України, / що не купи маєть сини!*» (цит. за [20]). Тож можемо впевнено говорити про оригінальний образ Бога України, запозичений (і суттєво трансформований) із відомої пісні Мазепи.

Іван Малкович застосовує і стилістичний прийом парадоксу: «*Я теж майже так – / в Україні Україну / не знайду ніяк*» (1, с. 126). Декодувати його смисл можна по-різному: буквально розуміти сказане чи, експлікуючи в першому онімі сему 'територія', а в другому – сему 'національний', удаватися до філософських міркувань.

Примітно, що ойконім *Київ*, який традиційно в українському поетичному мовленні уособлює образ Батьківщини [19, с. 24], є національним символом [15, с. 45], у ліриці Івана Малковича не виконує таких функцій і позначає напрям руху («*Цієї ночі / зеленим потягом ти наближаєшся до Києва...*» (1, с. 166); «*Востаннє від їжджаючи / з Києва додому / ти лишила в моїй книжковій шафі / свою тоненьку „Свічку зі снігу“ / з написом...*» (2, с. 200)), навіть із набуттям певних негативних конотацій («*Я хотів бути львів'янином довіку, / якби до Києва не тягла мене трясця*» (1, с. 91)). Цікаво, що з таким же призначенням уживана в досліджуваних текстах назва іншого міста – *Львів*: «*...Я метнуся на Львів і Судак...*» (1, с. 54); «*Стрімкими ріками зелених електричок / ми допливли у Львів...*» (1, с. 164), проте спостерігаємо тут і реалізацію головної функції топонімів у мовленні – локалізацію дії: «*...а в Львові це безсмертник не зацвів, / і все було як звично: / каштани цвіт згребли у тисячі копичок...*» (1, с. 164).

Ще один традиційний символ Вітчизни, гідронім *Дніпро*, разом із топонімним значенням актуалізує символічне у відповідній корелятивній парі *Дніпро – Україна*. На відміну від нього, другий член корелятивної пари зазнає значної емпізації (звуження значення), відсуваючи на медіальну периферію топонімну семантику: «*...Дніпро для рибок – рідний край, / це їхня Україна...*» (2, с. 66).

¹ За спостереженнями М. М. Торчинського, уживаючись у такому значенні, хоронім *Україна* символізує біль і страждання [15, с. 49]. Ілюструє це і творчість І. Малковича.

Іванові Малковичу важливі й історичні фонові знання назви *Дніпро*, пов'язані, зокрема, з періодом хрещення України-Русі. Вони експлікуються в тексті за допомогою міфонімів: «*Ця казка дивна і стара, / мов пошуки святого руна: / Христос приходив до Дніпра, / Щоби повернути Перуна...*» (1, с. 62). Спостерігаємо і незвичні сакральні конотації гідроніма, зреалізовані в авторській метафорі: «*Душа – листок на стовбурі постави, / і внутрішній Дніпро, і сизий морфій снів, що снилися богам, й відгнились – перестали...*» (1, с. 13). До того ж нанизування різних, проте об'єднаних спільним образом (душа) метафор дає можливість провести семантичні паралелі *Дніпро – «листок на стовбурі постави», Дніпро – «сизий морфій снів»*. Аналогізація душі з водою, на думку Л. Кравець, мотивована в українській поезії ХХ століття міфопоетичними уявленнями [9, с. 183]. Зауважимо, що дослідники вказують на міфологізм як одну з питомих рис творчості І. Малковича (див., наприклад, [4]).

Ще один спосіб метафоризації цього оніма – персоніфікація, яка відбувається шляхом поступового розгортання: у заголовку й на початку вірша актуалізується традиційна топонімна семантика («*Понад Дніпро гуде метро*» (2, с. 66)), а потім на неї проєктуються психічні й фізіологічні риси людини («*...і журиється старий Дніпро, / і сон Дніпрові сниться...*» (там само); «*...вже рибка засинає, / і сині сні старий Дніпро / на хвилях колихає*» (там само)).

Семантика інших гідронімних назв у ліричних текстах письменника тяжіє до актуалізації значення 'вода' (як-от: «*...бистра вода рибку понесла / до чужого Дунаю*» (1, с. 148)). Однак водночас такі оніми можуть абстрагізувати значення («*Ще чути пісню, але й з неї / повитікав Дунай*» (1, с. 33)) чи персоніфікувати його («*Зійти під місто: Полтву, скривджену Евридіку, / за руку вивести – щоб Львів, як скупар, над водою не трясся*» (1, с. 91)). Алюзивна метафора *Полтва – скривджена Евридіка* побудована не лише на актуалізації семи 'природа', спільної для гідроніма і теоніма. Її декодування можливе лише за наявності широких енциклопедичних знань про референти цих власних назв (*Полтва* – річка, притока Західного Бугу, у межах Львова схована в каналізаційному колекторі; *Евридіка* – у Давній Греції богиня природи, яку Орфей намагався вивести з підземного царства мертвих).

Значне місце в поезії Малковича належить і образу його малої батьківщини, маркованому топонімами *Березів* (усічена форма), *Дуби*, *Криворівня*, *Івано-Франківськ*, *Передкарпаття*, *Карпати*, *Чорногора*. Цікаво, що, використовуючи в текстах назви маловідомих географічних об'єктів, автор надає читачеві мінімум енциклопедичної інформації. До прикладу: «*„Най би хоч баранчики / ніколи не виростили“ – так гадав я собі під вечір*

/ у *Березові* / тримаючи в колінах / те перелякане диво» (1, с. 207). Установлення хоч би приблизного місцезнаходження населеного пункту, позначеного топонімом, можливе лише за умови аналізу більш широкого контексту, зокрема всього циклу – «*Враз баранчик народився*», до якого входить вірш. Цикл починається поезією «*Передкарпаття*» – своєрідним ліричним поясненням: «*Це край, / де мовкне спів флюяр / під жонови жертковий стукіт, / де так подібні до хлоп'ят / худі баранчики / і буки*» (1, с. 205). І лиш із нехудожніх джерел можна дізнатися, що Березів (точніше, Нижній Березів) – це село Косівського району Івано-Франківської області, де народився і виріс письменник.

Більш прозорим для декодування змісту виявився мікротопонім *Дуби* – неофіційна (вочевидь) назва лісу поблизу оселі ліричного героя: «*Тоді / як у нашому листівнику / закінчувався лист / і в стайні рикала маржина / що не звикла спати без підстилки / що вирушали в Дуби / за листям...*» (1, с. 202).

Інші топоніми, що беруть участь у створенні образу малої батьківщини автора, локалізують місця, у яких відбувалися важливі події в житті ліричного героя: Івано-Франківськ – місто юності (вірш-присвята «*Івано-Франківську*» (1, с. 136)), село Криворівня пов'язане з любовними спогадами і тугою за втраченою коханою (вірш «*Ніч у Криворівні*» (1, с. 197)), Карпати – це «*Там / де мені добре – / довкола гори – невисокі переважно...*» (1, с. 200).

Нечасті випадки використання оронімів у поезії Івана Малковича засвідчують значущість для письменника їхньої семи 'висота', яка стає основою творення гіперболи («*О ті небачені палаци – величезні, / як три Говерли...*» (1, с. 105), оксюморона («*... Чорногори глибин / залягають під Карпатами...*» (1, с. 200), індивідуально-авторського символу, витоками якого є міфологічне світобачення² («*...кожен гуцул / після відходу / це мусть здолати / останню свою Чорногору*» (1, с. 200).

Онім *Карпати* може також набувати антропоморфного значення: «*...і зажурились ті Карпати, / що їх не охопив він (беркут. – Ю. Б.) крильми...*» (1, с. 216).

² «У міфології багатьох народів світу гора наділена царськими якостями <...>. Узагалі гора недоступна для простих смертних, лише герої потрапляють на неї» [5, с. 112]; «Міфологічні функції Гори різноманітні. Гора виступає як найпоширеніший варіант трансформації Світового Древа. Гора часто сприймається як образ світу, модель усесвіту, у якій відображені всі основні елементи й параметри космічного устрою. Гора перебуває у центрі світу» [14, с. 311]; «Серед когорти покоління 80-х років ХХ ст. І. Малкович разом з В. Герасим'юком, П. Мідянкою представляє так званий „карпатський терен“. Ця регіональна причетність до гірського району наклала значний відбиток на авторську міфопоетику. У поезії І. Малковича трансформуються пантеїстичні уявлення карпатських верховинців про оточуюче довкілля» [2, с. 37].

Топонімів, що позначають неукраїнські географічні об'єкти, у поезії Івана Малковича зовсім небагато. Як правило, у тексті їхнє номінативне значення відсувається на другий план, а центральними стають фонові семи 1) ближньої, 2) медіальної периферії. Наприклад: 1) «*В жіночому естві то зрине, то потоне / сріблястий острів Лесбос: мов корал, / він світиться, заманює і стогне, / аж поки в кров не випустить свій шал*» (1, с. 90) (актуалізовано інтерлінгвальні семи 'кохання', 'гомосексуальність', яких набула назва грецького острова завдяки поезії Сапфо); 2) «*...до ранку спробуйте утримати в устах / гріхи сусідки – млосні, як Сахара*» (1, с. 85) (актуалізовано семи 'спека', 'млість'); «*...ось диригент, як той дзвонар ввійшов / в дзвіницю кону – рвучко, без розмов / напнув між хором ниточки незримі, / хитнулися, як дзвони, – хвиля! пів! – / і задзвонили, як в Єрусалимі!..*» (1, с. 82) (актуалізовано семи 'релігія', 'християнство', 'храм').

У топонімі *Еллада* автора цікавить передусім сема 'давнина'. Про це свідчить уже сам вибір власної назви – стилістично забарвлена *Еллада* замість *Греція*: «*Заглянь до них, і деякі дрібнички / від мене передай: цю дрібочку ванна / я їм привіз з Еллади...*» (1, с. 39). Натомість конкретизувальний прикметник позбавляє топонім такого експресивного ефекту, оскільки прямо вказує на античну, а не сучасну державу: «*Вісім тисяч літ / копитую світ – / а все ніяк не попаду / у Древню Елладу*» (1, с. 126). Уживаючи інші грецькі топоніми, І. Малкович удається до використання засобів фоностилістики: 1) алітерації, яка увиразнює власну назву («*Одвія дадья слів твоїх / майже нечутна*» (1, с. 218)); 2) паронімічної атракції, завдяки якій висвітлює походження власної назви (*Таврія* ← таври (назва племені, яке у I тисячолітті до н. е. заселяло Крим)), але разом із цим об'єднує в один асоціативний ряд із топонімом генетично неспоріднене слово *таверна*: «*...у Таврії таврянки й таври / заводять сонну кров в тавернах*» (1, с. 64).

Використовуючи в поезії російські назви *Москва*, *Росія*, *Кубань*, *Кубаницина*, І. Малкович передбачає наявність у читача історичних фонових знань³, а також географічних – для того щоб правильно декодувати, наприклад, зіставлення: «*Русяві, мов із льону, сні: / Батурич, Галич і ... Росія, / і дощі...*» (1, с. 55). Чи зрозуміти негативне значення ойконіма *Москва*, в однорідному ряду з яким наве-

³ Примітно, що І. Малкович не надає великого значення історичним фоновим знанням національних топонімів. У його поетичних текстах зустрічаємо поодинокі випадки їхньої актуалізації, як-от у вірші «*Конотоп*», де топоніми ретроспективно відсилають читача до козацьких часів: «*Знову коні палають в степу, / гриви зфашкують раптом, / і грімкоче глухе туп-тупу / Трахтемирівським трактом*» (1, с. 28); «*Боже! – чути волавання крізь дим, – / я не прощу потоку, / лиш дозволь моїм коням гнідим / досягти Конотопу...*» (1, с. 28).

дені народні назви психлікарень (львівської та київських). Ця пейоративність підсилена попереднім контекстом: «Тоді ж в Москві ожив мікроб месії: / вона лякала всіх, що без Росії / в жінок ростимуть вуса і теде, / що нероздільні, наче крила птаха, / Москва, Кульпарків, Павлівка, Глеваха, – / і я вітав це бачення тверде...» (1, с. 100).

У хоронімах *Кубанщина*, *Кубань* (вірш «Кубанщина») актуалізовано сему 'український'. Автор удається до художніх розмислів, протиставлень за національною ознакою: «Дух – скомороха поборовав...»; «...гуде свавільно-вільна кров, / ледь захаращена кацапом»; «Від лаврських бань – до руських бань / ця кров не рідшала й не гушла». І доходить висновку, що «кордони наші вкаже пісня / і черети в очеретах» (1, с. 49).

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що топонімікон є своєрідною призмою, через яку простежуються виразні риси ідіостилю поета Івана Малковича – глибинне національне світовідчуття, міфологізм, інтертекстуальність. У багатьох випадках топоніми стають засобом художнього кодування тексту, розуміння якого потребує від читача широких енциклопедичних знань.

Література

1. Анісімова Н. П. Поетичне покоління 80-х років ХХ ст. у системі пізнючого українського модернізму: проблема літературознавчої рецепції [Електронний ресурс] / Н. П. Анісімова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Arpif/2010_5/anisimova.pdf (дата запити : 10.10.2016). – Назва з екрана.
2. Анісімова Н. П. Театралізована модель світу у поезії Івана Малковича з фольклорно-міфологічними мотивами / Н. П. Анісімова // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / [відп. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. XXIII. – Ч. II. – С. 36–47.
3. Берест Т. М. Семантика художнього слова в поезії 80–90 років ХХ століття (на матеріалі творів молодих українських авторів) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Миколаївна Берест. – Харків, 1999. – 199 с.
4. Борисюк І. В. Стилетворчі функції міфо-ритуальних форм у поезії вісімдесятиків (В. Герасим'юк, І. Ринарук, І. Малкович) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Ірина Василівна Борисюк. – К., 2006. – 211 с.
5. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
6. Вокальчук Г. М. Авторські лексичні новотвори, мотивовані прецедентними феноменами, у поетичному словнику ХХ століття / Г. М. Вокальчук // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства / за заг. ред. проф. П. П. Кононенка. – К., 2007. – Т. XVII. – С. 148–160.
7. Калинин В. М. Поэтонимология: из заметок о метаязыке науки / В. М. Калинин // Логос ономастики. – №1 (2). – 2008. – С. 96–101.
8. Кононенко В. Мовостиль західноукраїнських письменників: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Віталій Кононенко // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Вип. XIX–XX. – С. 17–21. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vpu/Fil/2008_19_20/02_Kononenko.pdf (дата запити : 20.11.2016). – Назва з екрана.
9. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ століття : монографія / Лариса Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416 с.
10. Можарова Т. М. Головні тенденції використання топонімів у поетичному мовленні та їхні стилістичні функції (на матеріалі поезій І. Драча) / Т. М. Можарова // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2008. – № 5 (52). – Ч. 2. – С. 184–197.
11. Олійникова К. Г. Довгі хвилі культури: І. Малкович і Ш. Бодлер / К. Г. Олійникова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2013. – С. 104–109.
12. Пена Л. І. Діалектизм в сучасному поетичному мовленні / Л. І. Пена // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : [зб. наук. праць / редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 298–306.
13. Пена Л. І. Діалектна лексика в поезії Івана Малковича / Л. І. Пена // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 193–198.
14. Топоров В. П. Гора / В. П. Топоров // Мифы народов мира. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – С. 311–315.
15. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – Ч. II : Функціонування власних назв. – 394 с.
16. Тригубишин В. І. Специфіка мовної особистості І. Малковича [Електронний ресурс] / В. І. Тригубишин. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_42_2/308_314.pdf (дата запити : 08.08.2016). – Назва з екрана.
17. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. ХХ ст. (семантико-функціональний аспект) : Дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ірина Валентинівна Хлистун. – Умань, 2006. – 236 с.
18. Хлистун І. Своєрідність художнього освоєння антропонімної лексики в поезії Івана Малковича [Електронний ресурс] / Ірина Хлистун // Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4799/1/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B8_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf (дата запити : 12.11.2016). – Назва з екрана.
19. Хлистун І. В. Топоніми в художньому тексті (на матеріалі української поезії II пол. ХХ ст.) / І. В. Хлистун // Урок української. – 2003. – № 10. – С. 23–25.
20. Чижевський Д. Українська література. Історія української культури [Електронний ресурс] / Д. Чижевський, М. Глобенко, І. Мірчук, В. Петров. – Мюнхен ; Львів, 1994. – С. 96–111. – Режим доступу : <http://litopus>

org.ua/chyzh/chy30.htm (дата запиту : 5.17.2016). – Назва з екрана.

21. Шапошникова І. В. Лінгвостилістика творення образу України в українській поезії другої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Шапошникова. – Запоріжжя, 1999. – 16 с.

Список художніх джерел

1. Малкович І. Все поруч. Вибрані вірші, переклади, есеї, інтерв'ю / Іван Малкович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 336 с.

2. Малкович І. Подорожник. Вибрані вірші / Іван Малкович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 240 с.

Yuliya Brailko

TOPONYMS AS MARKERS OF DEFINING FEATURES OF IVAN MALKOVICH'S POETIC IDIOSTYLE

The material for the research has become Ukrainian modernist poetry of Ivan Malkovych, which tends to experimentation, mostly filled with complex metaphorical constructs and associations, contextual polysemy of words. The author's particular usage of semantic potential of topolexem has been found in the article, it has been established that the majority of them are involved in

creating the image of Ukraine. The semantic potential of onym is implemented in appropriate toponym semas (including spatial parallels Ukraine – exile, Ukraine – Europe) and national cultural (Ukraine – mother, Ukraine – people). Intertextual and simultaneously the author's actual understanding of Ukraine is in need of heavenly protection. A significant place in poetry of Malkovych belongs to the image of his small Motherland, marked by toponyms Birch, Oak, Kryvorivnya, Ivano-Frankivsk, Precarpathians, Carpathians, Chornohora. There are not many toponyms denoting non-Ukrainian geographic features in the poetry Ivan Malkovych. Typically, their nominative value is overshadowed and background semas become central 1) near 2) medial periphery. Carried out research leads to the conclusion that toponimikon is a kind of prism through which expressive features of poet Ivan Malkovych's idiosyle are traced – deep national attitude, and mythology intertextuality. In many cases, the toponyms are means of artistic text encoding, the understanding of which requires extensive encyclopedic knowledge from a reader.

Key words: toponym, horonym, hydronym, oykonim, semantics, sema, intertextuality.

Надійшла до редакції 16.02.2017 р.

УДК 37.016.091.33:81.161.2

Наталія Котух

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ІГРИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті схарактеризовано сутність, значення, можливості, діапазон, структуру, специфіку інтелектуальної гри, висвітлено особливості організації навчальної ігрової діяльності на уроках української мови.

Сучасна психолого-педагогічна наука визнає гру важливою формою життєдіяльності, що охоплює всі періоди життя людини. Гра не є віковою ознакою; протягом життя вона супроводжує кожного, змінюються лише її мотиви, зміст, правила, форми, ступінь серйозності сприйняття та вияву емоцій. Інтелектуальний розвиток учнів неможливо уявити без мотиваційної сили гри через її дотичність до найцікавіших реалій життя, актуальних подій, глибинні зв'язки з найважливішими галузями людської діяльності: культурою, наукою, мистецтвом. Таку систему зв'язків не установити без ігрових технологій навчання, у яких учень активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює світ взаємин засобами мови. Гра відтворює світоглядні установки, ідеали, погляди, переконання як результат освоєння дитиною певної сходинок соціального світу тими мовними засобами, якими вона володіє на рівні свого розумового розвитку. Ігрові технології навчання мови ґрунтуються на системному вивченні мовного матеріалу, на знанні

одиниць мови, норм їхнього використання та способів творчої інтерпретації.

Ключові слова: інтелектуальна гра, мовні, мовленнєві, комунікативні ігри, теорія дидактичної гри.

Усе наше життя – це ігровий майданчик, де доводиться постійно грати в ігри: дитячі, спортивні, розважальні, навчальні – різні. Виникнення ігор пов'язують зі своєрідною репетицією трудових процесів та суспільних відносин. Ігрова діяльність дитини як одна з провідних форм становлення й розвитку її особистості давно отримала філософське та психолого-педагогічне обґрунтування. Гру називають простором внутрішньої соціалізації дитини, засобом засвоєння соціальних установок, стверджують, що це особлива форма дитячого життя, вироблена суспільством для управління розвитком дітей. Вагомий внесок у теорію гри зробили відомі психологи і педагоги Б. Г. Ананьєв, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн, К. Д. Ушинський, П. І. Під-

© Н. Котух, 2017

касистий, В. О. Сухомлинський, Ш. О. Амонашвілі, О. Я. Савченко, І. Д. Бех, Г. С. Костюк, О. Н. Хоршковська, М. Монтессорі.

З еволюцією людства гра не втрачає своїх позицій, а лише набуває іншого статусу. Проте іноді універсальний засіб народної педагогіки називають несерйозним заняттям, забавою для дозвілля. Гру вважають привілеєм дитинства, тоді як провідними видами діяльності у шкільному та дорослому житті – навчання і працю. Чітке розмежування видів діяльності за віковою ознакою відображене схемою: у дитячому садку діти граються, у школі та виші – навчаються, щоб підготуватися до життя, після здобуття освіти – працюють. Місце перебування людини наче узаконило у свідомості педагогів однобічність поведінкової і пізнавальної сфер школяра. Тому серед широкого загалу вчителів-мовників та представників лінгводидактичної науки тривалий час залишалася непохитною думка про використання ігор як фрагментарного, майже розважального методу, методично необґрунтованого й недоцільного на уроці. Переваги ігрової діяльності зазвичай висвітлювалися на тлі проведення позакласної роботи з мови.

Запропонована стаття містить спробу дослідження можливостей використання ігрових технологій на уроках української мови. Мета роботи передбачає виконання таких завдань: 1) охарактеризувати сутність і значення ігрової діяльності в навчальних умовах; 2) проаналізувати структуру та специфіку дидактичної гри на уроці української мови.

Сучасна психолого-педагогічна наука визнає гру важливою формою життєдіяльності, що охоплює всі періоди життя людини. Гра не є віковою ознакою; протягом життя вона супроводжує кожного, змінюються лише її мотиви, зміст, правила, форми, ступінь серйозності сприйняття та вияву емоцій.

Здатність включатися до гри не пов'язана з віком людини, але для кожної вікової групи гра має свої особливості. У віковій періодизації дітей особлива роль належить провідній діяльності: для дошкільників – це гра. Зміст дитячих ігор – предметна діяльність, сфера стосунків між людьми. Усі наступні вікові періоди не витісняють гру, а включають її до процесу соціальних взаємин. Ці методологічні основи дають змогу педагогові об'єктивно підійти до проблеми екстраполяції гри на навчання. Як свідчать психолого-педагогічні дослідження останніх років, «за допомогою гри учні засвоюють навчальну інформацію на 70%, що значно ефективніше порівняно з такими методами, як лекція (5%) або читання (10%)» [4, с. 61]. Відомо, що діти, які постійно перебувають у систематичній, інтенсивній, різноманітній ігровій діяльності,

мають вищий рівень інтелекту порівняно зі своїми однолітками, які працюють в умовах одноманітного стандарту. Гра враховує вікові та індивідуальні особливості учнів, у яскраві тони забарвлює емоційне тло уроку, формує пізнавальну самостійність, активність й інтереси дітей, демонструє унікальну єдність словесних, наочних і практичних методів навчання, дає змогу раціонально використовувати час, за умови правильного структурування матеріалу, має зазвичай прикладний характер, що сприяє розвитку основних життєвих компетентностей школярів. Діапазон дидактичних ігор уможливорює різноаспектну діяльність із розвитку мислення, мовлення, фантазії, уваги, логіки, творчих здібностей. Особливість навчальної гри полягає в тому, що вона досягає своєї мети непомітно для дітей і не потребує ніяких способів насильства над особою.

Методично й філологічно зорієнтованою є думка В. Л. Федоренка про гру як найбільш емоційну форму здобуття знань, що дає радість дитині, створює стабільну ситуацію успіху і водночас щонайповніше забезпечує мовний розвиток, пробуджуючи прагнення збагачувати свій інтелектуальний набуток у лінгвістичній царині. Ідея урізноманітнення навчальних форм вимагає від учителя творчого підходу до своєї праці, «щоб учні одержували велемудрі лінгвістичні знання у формі доступних, цікавих методичних модулів» [3, с. 6].

Із-поміж розмаїття ігор за різними класифікаціями зацентруймо увагу на іграх інтелектуальних. Незважаючи на досить своєрідне формулювання терміна, в якому відчувається деяка фривольність і навіть легковажність, інтелектуальні ігри, без сумніву, є науковим поняттям. Навіть якщо вчитель і не прихильник ігрових методів, інтелектуальний розвиток учнів неможливо уявити без мотиваційної сили гри через її дотичність до найцікавіших реалій життя, актуальних подій, глибинні зв'язки з найважливішими галузями людської діяльності: культурою, наукою, мистецтвом. Таку систему зв'язків не установити без ігрових технологій навчання, у яких учень активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює світ засобами мови. Гра відтворює світоглядні установки, ідеали, погляди, переконання як результат освоєння дитиною певної сходинки соціального світу тими мовними засобами, якими вона володіє на рівні свого розумового розвитку.

Інтелектуальна гра вимагає розумових зусиль, спрямованих на подолання певних труднощів. За словами В. О. Сухомлинського, дитина, яка ніколи не відчула радості праці в навчанні, не пережила того, що ці труднощі подолані, – це нещасна людина. «Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, що породжує енергію для подолання

труднощів і бажання вчитися» [2, с. 226], – уважав талановитий педагог.

Інтелект – серйозне поняття, яке пов’язують із коефіцієнтом, вимірюють, тестують, діагностують. У шкільній практиці його ідентифікують з оцінюванням та успішністю дитини в навчанні. Останнім часом з’явилося ще й поняття «емоційний інтелект» – на протигагу «кібермауглі» (О. Глазова). Тож, можливо, таку відповідальну справу, як навчання, не варто перетворювати на гру? Спробуємо розглянути окреслене питання неупереджено та зважено, схарактеризувати і позитивне, і негативне – користь і шкоду від гри. По-перше, в основі інтелектуальних ігор – обов’язкова умова: бути уважним, а також мислити логічно й уміти встановлювати системні зв’язки між явищами, процесами, поняттями. Розвинута увага і здатність помічати деталі є ознаками не тільки високого інтелекту, а й запорукою життєвого успіху. Інтелектуальні ігри – найефективніший спосіб розвитку уваги й логічного мислення. Їх слід сприймати як психологічну модель розвитку інтелектуальних здібностей людини, а насамперед уваги, що завжди є в епіцентрі розумової діяльності. По-друге, розвиток інтелектуальних здібностей ефективніший тоді, коли це цікаво. Спочатку нас захоплює сам процес гри, а потім виникає інтерес до предмета гри. Розбурханий розум підсвідомо прагне ігрової самореалізації, зміцнюючи мотиваційну сферу навчального процесу.

Загальновідоме гасло «Знання – це сила, влада, капітал» не втрачає на сьогодні своєї актуальності. Що більше в підвалинах дитячої підсвідомості буде готових схем, програм, відпрацьованих методик, ігрових ситуацій і комбінацій, стереотипів та еталонів, то вищим буде рівень інтелектуальної мобільності особистості. Переключаючись на нові види ігор, учні підсвідомо вступають у велику кількість нових асоціативних зв’язків. Тому популярні нині такі асоціативні ігри, як *ланцюг, нитка, куц, дерево асоціацій* (є іменники, нанизуємо листочки – прикметники; сонечко і планети близькі та віддалені – добираємо колективні, індивідуальні, кольорові, смакові, одоративні асоціації тощо). Асоціативна аналогія продуктивна для розвитку мислення та мовлення дітей. Наприклад, учитель починає нескінченний ланцюжок: літера до літери – склад, а учні продовжують: склад до складу – слово, слово до слова – речення, книжка до книжки – бібліотека, травинка до травинки – лужок, зернинка до зернинки – колосок.

Останнім часом оновлення методичної палітри, пов’язане з реалізацією комунікативно-діяльнісного принципу, спонукало до активізації пошуку ігрових технологій навчання мови, покликаних насамперед поживити урок, стимулювати

пізнавальний інтерес школярів до вивчення рідної мови, поєднати в єдиному мовному просторі навчально-пізнавальну, ігрову та мовленнєву діяльність, зробити навчальний процес цікавим, а предмет – улюбленим. Така методична активність спричинена роздумами на сторінках педагогічної періодики про традиційне викладання української мови, що нагадує «препарованого соловейка». Діти вивчають кігті, стравохід, дзьоб, пір’я, крила, м’язи, інші фізіологічні подробиці, тоді як головне – чарівний спів птаха – залишається поза увагою.

Подолати недоліки традиційної системи навчання покликана інтелектуальна гра. Дивовижна краса і чарівність, складність і вибагливість української мови, суворі закони і правила компетентного слововживання, а також смілива мовотворчість знаходять себе у грі. Дидактична гра – це той унікальний і чи не єдиний випадок, коли гра переходить у царину науки, інтелектуальна розвага перетворюється на надзвичайно вдалий і тому вподобаний учителями-мовниками методичний засіб, який систематично й цілеспрямовано використовується на уроці у формі ігрової ситуації, прийому, вправи, завдання та отримує індивідуально забарвлену власним почерком учителя методичну презентацію.

Центральною функціонально-структурною одиницею мови є слово. Усі інші елементи мови існують або для слова й у слові (звуки і морфеми), або завдяки йому (речення). Слово вивчаємо в різних аспектах: фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному, стилістичному. Який із них важливіший, чи можна визначити? Лексика чи граматики? Міркування студентів на тему вможливили висновок, що мова – це насамперед лексика, яка має свою граматику. Чи є зв’язок між лексичним запасом та інтелектом? Звісно, він тісний і нерозривний, адже людина тонше сприймає світ, глибше мислить, краще омовлює дійсність. Отже, навколо слова обертається вся методика, як традиційна, так й інноваційна. Гра дає змогу вивчати мову і говорити про мову, забезпечує змістове й мовленнєве навантаження уроку із широким залученням фонових знань. Інтелектуальна гра – не данина моді; сенс проведення кожної гри – коефіцієнт корисної дії, спрямований на результат – комунікативну компетенцію. Ігрові технології навчання мови ґрунтуються на вивченні мовного матеріалу, на знанні системних одиниць мови, норм їхнього використання і способів творчої інтерпретації. Феномен гри дозволяє зосередити увагу на тих нерозривних органічних зв’язках, які єднають мову і літературу в мистецтво мистецтв – словесність, що презентує суспільну, культурну, духовну свідомість і ментальність народу. Якщо в дитячих іграх вільна ігрова діяльність постає переважно як самоціль, то

в дидактичних іграх вона спеціально планується, пристосовується до навчальних завдань. Істотна ознака дидактичної гри – чітко поставлена мета навчання з орієнтацією на відповідний результат.

У кожного вчителя є набір ігор, які прижилися на практиці. Інтернет пропонує свої варіанти: дидактичні ігри з розвитку мовлення (каталог файлів логопедичної сторінки), спрямовані на формування звукової культури, організацію словникової роботи, забезпечення граматичної компетентності. Форум педагогічних ідей активізує роботу з упровадження інтелектуальних ігор філологічного спрямування. Проте і надмірне захоплення викликає занепокоєння: «У структурі уроку місце гри, її тривалість визначаються завданнями уроку і змістом самої гри» [1, с. 82]. До використання навчальних ігор слід підходити вдумливо та обережно. Найбільш продуктивні вони на уроках узагальнення знань, закріплення їх або вироблення практичних умінь і навичок. Саме на цих заняттях навчальні ігри потрапляють на благодатний ґрунт знань, отриманих учнями під час вивчення певного розділу чи теми. Це дає можливість учителю для проектування ігрових ситуацій.

Структурні складники дидактичної гри – дидактичне завдання, ігровий задум, ігровий початок, ігрові дії, правила гри, підбиття підсумків. Дидактичне завдання визначається відповідно до вимог програми з урахуванням вікових особливостей дітей. Приховане дидактичне завдання, сформульоване несподівано, цікаво, оригінально – це вже ігровий задум, що впливає на створення ігрової розкутої атмосфери і водночас зосереджує увагу на навчальному ефекті гри. Аналізуючи потенціал і можливості навчальної ігрової діяльності, ми звернулися до «Енциклопедії інтелектуальних ігор на уроках української мови», укладеної В. Л. Федоренком. Видання містить опис і методичне орієнтування, як скромно зауважує автор, лише ста ігор, ігрових завдань і ситуацій, покликаних підвищити ефективність уроку та сприяти розвитку особистості. Окрім знайомих учителям-мовникам ігор, є й оригінальні пропозиції, як-от: «Антисуржик», «Атлас слів», «Брак слів», «Лінгвістична палеонтологія», «Лінгвістичний нонстоп», «Лінгводвобій», «Лінгвоестафета», «Лінгвоживопис», «Лінговокоманда», «Латка на фразеологізм», «Мнемонічна формула», «Мовний ланцюг», «Мовні обрахунки», «Мовознай», «Нотослів'я», «Паремійна плутанина», «Плетиво слів», «Правописна селекція», «Правописний тоталізатор», «Резюме», «Рекламний ролик», «Синтез наук», «Сходження до Мовного Ідеалу», «Театр етикету», «Здоровенькі були», «Тезаурус», «Тендер», «Цар-буква», «Числоворобус». Автор пропонує цікаві варіанти різних за метою і завданням ігор: мовні (фонетичні,

орфографічні, лексичні, граматичні); мовленнєві, спрямовані на розвиток умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності; комунікативні.

Проаналізуємо можливості гри на прикладі гри «Правописна подорож». Її дидактичне завдання – засвоєння нормативного написання географічних назв. Ігровий задум полягає в тому, що учні мають вибудувати маршрут мандрівки Україною або світом, спираючись на одне з орфографічних правил. Ігровий початок забезпечує сама назва, а ігрову атмосферу може підтримати карта чи атлас. Наприклад, пропонуємо такі варіанти завдань: побудуйте маршрут мандрівки, спираючись на правила – написання географічних назв із подвоєнням / подовженням приголосних; правопис географічних назв із апострофом, м'яким знаком; із використанням крилатих висловів, фразеологізмів із назвами географічних об'єктів; географічних назв, до складу яких уходять числівники; географічних назв, які згадуються в піснях або віршах; з урахуванням алфавітного порядку назв населених пунктів тощо. Різноманітні орфографічні завдання можна поєднати з обговоренням питань соціокультурного змісту, з'ясуванням особливостей певної місцевості, традицій і звичаїв населення, з використанням історичних коментарів, етимологічних довідок, фольклорного матеріалу.

Інтелектуальна гра поєднує здобутки класики й водночас охоплює нові ідеї та проекти. Як приклад, студентська ініціатива створення «Модного словника», під час реалізації якої на базі неологізмів іншомовного походження простежено еволюцію й динаміку лексики на позначення назв одягу та взуття, оскільки на уроках – переважно на основі творів художньої літератури – йде ознайомлення з назвами давнього національного одягу українців (*плахта, сорочка, запаска* тощо). Як виявилось, сучасна молодь цікавиться й іншим: *бермуди, блейзер, макінтош, легінси, велосипедки, слакси, гладіатори, криперси, луноходи, лофери, мартини, ботильйони, дезерти, сліпони, бойфренди, буркіні, лабутени* тощо. Поштовою до створення словника стала невиваглива пісенька «Експонат», слова з якої «на лабутенах» викликали зацікавлення студентів. Пояснення значення – *взуття з червоною підшовою (ознака марки французького дизайнера взуття Крістіана Лубутена), мереживом, стразами, коштовним камінням* – спонукало до подальшого пошуку загальних назв, що походять від власних. Презентації з ілюстраціями, візуальна підтримка дозволили напрацювати певні ігрові прийоми: вилучи зайве слово, установи родо-видове співвідношення, визнач мову-джерело, а також рольові ігри: показ моделей одягу та взуття, модний вирок, сам собі дизайнер.

Інтелектуальна гра не обов'язково пов'язана з комп'ютеризацією навчання. Стимулом до організації ігрової навчально-пізнавальної діяльності можуть бути підручні матеріали. Так, студентка використала з навчальною метою криміналістичний атлас кольорів, призначення якого – визначення та опис кольору предмета. До атласу ввійшли 96 кольорів і відтінків, відібраних із професійного видання, використовуваного у криміналістиці, що містить 1000 назв. Багатюща кольорова палітра представлена, наприклад, такими назвами: *індиго, лазуровий, небесний, малахітовий, аквамариновий, маренго, електрик, брунатний, хакі, буриштиновий, канарковий, сомон, палевий, молочний, фісташковий, оливковий, теракотовий; лососевий, м'ятний, марсала* – сучасні новотвори. Кольорова гама дає змогу використати такі завдання: згрупуйте теплі й холодні тони, об'єднайте навколо основного кольору близькі, зафарбуйте предмет, «знайдіть друга», створіть картину вашого настрою, оберіть свій колір в інтер'єрі сучасного житла.

Інтелектуальні ігри, соціальні за своєю природою, змістом і способами вирішення навчальних завдань, є необхідною, але недостатньою умовою мовленнєвого розвитку. Не було б проблем у лінгводидактиці, методиці та мовленнєвому просторі, якби учні засвоювали матеріал виключно у грі. Проте не може бути ефективного навчання без ігрових елементів словесного малювання, моделювання, конструювання, імпровізації. Насиченість інформаційного життя дитини на уроці, активність пізнавальних процесів, творчий пошук, без сумніву, передбачають умотивовану гру як основний чи допоміжний спосіб здобуття знань, формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок. Отже, інтелектуальна гра – зарядка для мозку, вона має бути засобом усебічного розвитку, зокрема розвитку інтелектуального. Ігрова форма вияву активності слугувала й досі слугує задоволенню потреб дітей і дорослих у їхньому відпочинку, розвагах, пізнанні світу, а для вчителя гра – це невід'ємна частина професійної діяльності.

Література

1. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : «Магістр-S», 1997. – 256 с.

2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1981. – 382 с.

3. Федоренко В. Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови / В. Л. Федоренко. – Х. : Основа, 2007. – 432 с.

4. Щербань П. М. Прикладна педагогіка / П. М. Щербань. – К. : Вища школа, 2002. – 215 с.

Nataliya Kotukh

INTELLECTUAL GAMES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

In this article determined the nature, value, features, range, structure, specific of intellectual game, the peculiarities of educational gaming activities on the Ukrainian lessons.

Modern psycho-pedagogical science recognizes games as important form of life, covering all periods of life. The game is not age feature, during life it accompanies every person, it changes only the motives, content, rules, forms, the degree of seriousness of perception and expression of emotions. The game takes into account the age and individual characteristics of students, it makes brighter emotional background of the lesson, forming cognitive independence, activity and interests of children, demonstrates a unique unity of verbal, visual and practical teaching methods. It enables efficient use of time with proper structuring; it is usually applied nature, contributing to the development of basic life competencies students. A range of teaching games allows different aspects allowed to work on the development of thinking, speech, imagination, attention, logic, creativity.

The intellectual development of students is unimaginable without the motivational force of the game through its relevance to the most interesting realities of life, current events, in-depth relationships with the most important sectors of human activity: culture, science, art. Such a system of relations is not installable without gaming technology learning in which the student is active, thinks, builds, combines relationship modeling world by means of language. The game plays ideological settings, ideals, attitudes, beliefs as a result of the development of a child steps by the social world language which it has at mental development. Gaming technology-based on language learning system of language study material, on knowledge of units of language, rules and methods for their using and creative interpretation.

Key words: *intellectual game, language, speech, communicative games, didactic games theory.*

Надійшла до редакції 27.04.2017 р.

Іванна Фецько

ПОТЕНЦІАЛ АФІКСАЛЬНОГО СПОСОБУ МОРФОЛОГІЧНОГО СЛОВОТВОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

У статті розглянуто словотвірну організацію українських термінів музейництва, утворених суфіксальним, префіксальним і префіксально-суфіксальним способом. Окреслено основні тенденції термінного творення одиниць, проаналізовано найпродуктивніші моделі й визначено ступінь продуктивності окремих словотвірних типів у творенні термінів музейної справи.

Ключові слова: музейництво, термін, словотвір, суфіксальний спосіб, префіксальний спосіб, префіксально-суфіксальний спосіб, словотвірна модель.

Утворення нових мовних одиниць – не просто засіб розширення словника мови, а й детермінант її майбутнього. Кожне явище або елемент нашої реальності отримує свою назву, потрапляючи в комунікативну дійсність. У сучасному світі мало що залишається поза увагою мовної концептуальної системи, а отже – і можливості нашого осягнення. Мовні новоутворення постійно виникають. Перш за все це стосується різних сфер науки, техніки та мистецтва. Для створення нової одиниці можуть бути використані різні мовні засоби, а вибір оптимального способу номінації – складний, він визначається об'єктивними й суб'єктивними моментами, зовнішніми та внутрішніми чинниками [14, с. 160–161].

Система української, як і будь-якої природної, мови зазнає безперервних змін унаслідок внутрішніх і зовнішніх причин. Відомо, що найпроникненішим для змін є лексико-семантичний рівень мовної системи, який безпосередньо відображає розвиток суспільства – науки, техніки, культури. Особливо поповнюється термінолексика [19, с. 73]. Сучасний стан розвитку наукових учень характеризується посиленням інтересом до вивчення термінної лексики. Це можна пояснити зростанням значущості термінології, розвитком новітніх технологій, що тісно переплітаються з піднесенням ролі науки й мистецтва в суспільстві.

Однією з найактуальніших і найскладніших проблем української термінології стала проблема формування й подальшого унормування терміносистем різних галузей знань на національній основі. Одним із найважливіших завдань науковці вважають вивчення словотвірного оформлення вже

усталених способів творення нових українських термінів. Таке дослідження дозволяє виявити найпродуктивніші моделі творення назв понять для кожної окремої терміносистеми, а також простежити, чи використовувані словотвірні моделі відповідають властивим українській мові способам словотворення [15, с. 136]. І. Ковалик зазначає, що способи словотворення – це комплексна система використання різних структурних словотворчих засобів і способів утворення дериватів з їхніми словотвірними структурами – словотвірними формами і словотвірними значеннями на всіх етапах розвитку мови [9, с. 38].

Питання словотвору цікавили дослідників ще з кінця минулого століття, але тільки в наш час з'явилася реальна можливість з'ясувати роль кожного способу словотворення в розширенні лексичного складу мови. Українські мовознавці (О. Безпояско, З. Валюх, К. Городенська, В. Горпинич, В. Грещук, І. Ковалик, Є. Карпіловська, Н. Клименко, В. Німчук, Л. Полюга й ін.) із різних засадничих позицій висвітлювали загальні проблеми творення мовних одиниць і здійснили описи дериваційних моделей української мови.

У сучасному українському термінознавстві є чимала низка досліджень, де структурно-словотвірні процеси в різних терміносистемах виступають предметом ретельного аналізу: до прикладу, особливості термінотворення в галузі радіотехніки описала І. Кочан, риторики – З. Куньч, хімії – Г. Наконечна, машинобудування – О. Литвин, музики – С. Булик-Верхола, фізики – І. Процик та ін. Проте словотвірний аспект терміносистеми музейництва в українській мові ще не був предметом спеціального дослідження. Саме тому **актуальність статті** зумовлена недостатнім описом морфологічних процесів творення українських термінів фахової мови музейної справи, а також необхідністю систематизувати термінні одиниці, беручи до уваги афіксальні способи.

Мета статті – проаналізувати афіксальний спосіб творення терміноодиниць української терміносистеми музейництва, визначити специфіку дериваційних процесів цієї терміносистеми.

Завдання дослідження полягає у визначенні способів та засобів термінної деривації та виокремленні продуктивних моделей суфіксального, префіксального і префіксально-суфіксального способів творення українських термінів музейної справи. Аналіз термінного творення одиниць у сучасній українській терміносистемі музейництва дасть змогу виокремити найпоширеніші способи творення номінацій у цій сфері, а також визначити перспективні словотвірні типи для свідомого творення й унормування національної терміносистеми музейної справи.

Як стверджують науковці [16; 17], термінотворення, на відміну від загальномовного словотворення, характеризується використанням обмеженого набору моделей, що визначають специфіку організації терміносистеми. Галузеве термінотворення дозволяє використовувати спеціалізовані словотвірні морфеми, які є показниками конкретних значень і виконують класифікаційну функцію. Крім того, в термінотворенні вільніше і простіше поєднуються запозичені й національні словотвірні засоби.

Одним із найпродуктивніших морфологічних способів творення як загальноживаних мовних одиниць, так і термінної лексики, вважаємо **суфіксацію**. Суфіксальний спосіб полягає в приєднанні до кореня словотвірних суфіксів, за допомогою яких може виникати мовна одиниця з новим поняттям або певними відтінками значення початкового кореня. У процесі творення термінів цим способом здійснюється включення вихідного знака у клас знаків, позначених суфіксом. Суфікси виразно відрізняються від префіксів широким діапазоном видозміни [6, с. 10].

Поява в терміноодиночці суфікса вказує на наявність у неї певного узагальненого значення (семантична функція), вираженого в спеціальній формі (структурна функція), за яким ця термінна одиниця потрапляє до того чи того лексико-граматичного класу (частини мови) і може виконувати в реченні певну синтаксичну роль (синтаксична функція) [5, с. 31]. З огляду на повноту охоплення функцій, суфікси вважаємо еталонними одиницями суфіксальної підсистеми мови.

Оскільки більшість українських термінів музейної справи є іменниками, то здебільшого дослідники звертають увагу на їхнє творення. Терміни-іменники, утворені суфіксальним способом, поділяють на деривати, мотивовані основами іменників, дієслів і прикметників.

Деривати, мотивовані основою іменника (див. Табл. 1).

Основа іменника + суфікс -ник. Словотвірний тип із суфіксом **-ник** у терміносистемі музейної справи використовують для творення дериватів на позначення осіб за родом діяльності: *експозиція* → *експозиційний* → *експозиційник*, *музей* → *музейний* → *музейник*; музейних предметів – видів видань: *слово* → *словник*. Деривати цього типу є також назвами вмістилища для чого-небудь: *монета* → *монетний* → *монетник*.

Основа іменника + суфікс -н-иц(я). Терміни, що належать до цього типу, мають переважно досить вузьке значення – вмістилище того, що означає мотивувальне слово: *монета* → *монетний* → *монетник* → *монетниця*.

Основа іменника + суфікс -ств(о), -цтв(о). Словотвірний тип із суфіксом **-ств(о), -цтв(о)** в

Таблиця 1

**Словотвірна структура суфіксальних дериватів
у терміносистемі музейництва**

формант	іменник	прикметник	дієслово	словотвірна модель
-ник				ОІ ¹ , ОД ² + ник
-н-иц(я)	+		+	ОІ + -н-иц(я)
-ств(о), -цтв(о)	+			ОІ + ств(о), цтв(о)
-нн(я)			+	ОД + нн(я)
-ач			+	ОД + ач
-тель			+	ОД + тель
-к(а)			+	ОД + к(а)
-чик			+	ОД + чик
-ість		+	+	ОП ³ + ість

¹ ОІ – основа іменника.

² ОД – основа дієслова.

³ ОП – основа прикметника.

терміносистемі музейництва особливою продуктивністю не відзначається. За допомогою цього суфікса утворюються терміни, що виражають властивість, стан або пов'язане з музейництвом заняття особи, названої мотивувальним словом: *волонтер* → *волонтерство*, *меценат* → *меценацтво*, *спонсор* → *спонсорство*, *член* → *членство*.

Деривати, мотивовані основою дієслова (див. Табл. 1).

Основа дієслова + суфікс -нн(я). Серед словотвірних типів, за якими утворюються терміни-іменники в терміносистемі музейної справи від дієслів, найпродуктивнішими є словотвірні типи із суфіксом **-нн(я)**. Деривати цих типів становлять більшість віддієслівних термінів-іменників музейної справи із загальним значенням опредметненої дії (процесу). Терміни, що позначають 'опредметнену дію стосовно певних об'єктів' із предметним значенням, називають переважно більшість процесів і створюють розгалужену систему значень. Вони вказують на конкретну одноразову дію, тривалий процес (процес із значенням опрацювання первинних документів, переміщення в просторі, тривалості в часі, дію за значенням 'відтворення, збільшення кількості' тощо).

Окремі терміни паралельно можуть вказувати як на процес, так і на результат процесу. Суфікс **-нн(я)** є в термінах, утворених від дієслів із суфіксами основи **-а-** (**-я-**) або **-ва-**, **-ува-** (**-юва-**), а також **-і-** (**-и-**), наприклад: *визначати* → *визначення*, *висушувати* → *висушування*, *відтворити* → *відтворення*, *дарувати* → *дарування*, *дублювати* → *дублювання*, *експонувати* → *експонування*, *зберігати* → *зберігання*, *зібрати* → *зібрання*, *колекціонувати* → *колекціонування*, *копіювати* → *копіювання*, *пошкодити* → *пошкодження*, *приспосувати* → *приспосовування*, *реєструвати* → *реєстрування*, *розвішувати* → *розвішування*, *розставляти* → *розставляння*, *тлумачити* → *тлумачення* та ін.

Номінації цього типу утворюються від власне українських та інтернаціональних терміноелементів. Загалом суфікс **-нн(я)** в українській терміносистемі музейництва є досить продуктивним і має великі можливості для творення нових дериватів віддієслівних основ.

Основа дієслова + суфікс -ник. За допомогою цього словотвірного типу утворюються терміни-іменники чоловічого роду зі значенням предмета або предметного чинника, який спричиняє дію, процес або сприяє їм: *пам'ятати* → *пам'ятник*. Віддієслівні деривати із суфіксом **-ник** мають також значення предмета, за допомогою якого виконують дію: *визначати* → *визначник*, *вказувати* → *вказівник*, *записати* → *записник*.

У терміносистемі музейництва функціонують також деривати із суфіксом, похідним від **-ник**. Це утворення із суфіксом **-льник**, що приєднується до основи інфінітива з елементами **-а (-я)** й вказує на особу як виконавця певної дії, названої дієсловом: *дарувати* → *дарувальник*.

Основа дієслова + суфікс -к(а). Деривати цього словотвірного типу мають значення опредметненої дії, процесу, назви предметів або вказують на результат: *виставити* → *виставка*, *витинати* → *витинанка*, *вишити* → *вишивка*, *підставити* → *підставка*, *розкласти* → *розкладка*. Характерною ознакою суфікса **-к(а)** у процесі творення термінів галузі музейництва є його граматичне поєднання з українськими твірними основами дієслів. У загальнолітературній мові цей суфікс у деяких випадках має зменшувально-пестливе значення, проте в терміносистемі музейництва терміни-деривати втратили відтінок цього значення, оскільки не виконують ніякої стилістичної функції, крім, звичайно, номінативної.

Основа дієслова + суфікс -чик. Віддієслівні терміни музейництва із суфіксом **-чик** мають значення предмета, за допомогою якого виконують дію або який має певну функцію в якомусь процесі: *показати* → *показчик*.

Основа дієслова + суфікс -ач. Терміни-іменники, що належать до словотвірного типу із суфіксом **-ач**, утворюються переважно від дієслів недоконаного виду і в досліджуваній терміносистемі називають предмет, за допомогою якого виконують дію: *тримати* → *тримач*.

Основа дієслова + суфікс -тель. Цей тип дериватів в українській терміносистемі музейної справи є малопродуктивним. Основним його словотвірним значенням є особа як виконавець певної дії, названої дієсловом: *хранити* → *хранитель*. Зауважмо, що в системі сучасної української терміносистемі музейної справи термінів на **-тель** є незначна кількість.

Деривати, мотивовані основою прикметника (див. Табл. 1).

У терміносистемі музейної справи певне місце належить якійсь характеристикі понять. Цю функцію виконують прикметники, за допомогою яких виділяються характерні ознаки явищ і предметів чи об'єктів.

Основа прикметника + суфікс -ість. Цей тип творення із значенням абстрактної ознаки є найбільш продуктивним не лише в українській, а й в інших східнослов'янських мовах.

Деривати цього словотвірного типу мотивуються якісними та відносними прикметниками, суфіксальними із суфіксами **-н-**: *експозиційний* → *експозиційність*, *музейний* → *музейність*, *раритет-*

ний → раритетність, реліквійний → реліквійність;
-альн-: музеальний → музеальність, оригінальний → оригінальність, унікальний → унікальність, **-ивн-**: асоціативний → асоціативність, атрактивний → атрактивність, експресивний → експресивність, інтерактивний → інтерактивність, інформативний → інформативність, репрезентативний → репрезентативність, **-ичн-**: автентичний → автентичність, естетичний → естетичність та ін.

Отже, суфіксальний спосіб творення українських термінів музейної справи є високопродуктивним. Суфікси як словотворчі частини терміноодиниць, що виникли шляхом абстрагувальної роботи людського мислення, приєднуючись до різних основ, утворюють терміни з новим лексичним значенням або ж змінюють форму слова. Характер суфіксальних дериватів на позначення конкретних груп музейних понять, використання при цьому однотипних (іменникових та дієслівних) основ свідчить про системність аналізованої терміносистеми. Суфікси, які беруть участь у термінотворенні, з одного боку, формують дериваційні парадигми досліджуваних термінів, які належать до певної поняттєвої категорії, з другого – виступають своєрідними константами в структурах, утворених за їхньою допомогою.

Різновидом афіксації є також **префіксальний спосіб** термінотворення, який полягає в приєднанні до самостійної мовної одиниці префікса, за допомогою якого виникає новий термін. Префікси різні за значеннями, що ними виражені, а створені за допомогою префіксів нові терміни отримують нову сферу функціонування та іншу семантику [2, с. 34].

Одна з основних особливостей, яка вказує на відмінність префіксації від суфіксації, полягає в тому, що префікси, на протигагу суфіксам, не мають класифікаційного значення, не вказують на частиномовну належність, хоч варто відзначити, що в такому способі часто прямо протилежно змінюється семантика мовної одиниці. М. Жовтобрюх справедливо зауважує, що префіксація у всіх частинах мови займає у словотворі проміжне місце між морфемним (афіксальним) словотвором і словоскладанням [18, с. 231].

Префіксація як спосіб творення українських термінів музейництва за продуктивністю значно поступається суфіксації. Цей спосіб термінотворення представлений різним набором формантів, серед яких наявні і питомі українські компоненти, і запозичені. Поміж термінів музейництва є лише

один український префікс, за участю якого творяться терміни різних тематичних груп:

до-. Префікс **до-** виражає значення 'який передує в часі': музейний → домузейний, кембрій → докембрій та ін.

Діаграма 1. Кількісне співвідношення термінів, утворених різними за походженням компонентами

В українській терміносистемі музейної справи є чимало складних за походженням термінів, у яких перший корінь частково втратив зв'язок з однокореневою одиницею мови, абстрагувався й функціонально зближився з префіксом. Такі функціонально близькі до префіксів кореневі за походженням морфеми називають префіксоїдами [18, с. 232].

Дещо більшою активністю відзначаються в терміносистемі інтернаціональні префікси та префіксоїди порівняно із власне українськими (див. Діагр. 1). І. Кочан у монографії «Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові» [10] виокремила понад 200 міжнародних компонентів, які в мовних одиницях уживають у препозиції.

До продуктивних у терміносистемі музейництва належать такі іншомовні префікси та префіксоїди:

ре-. Компонент **ре-** надає термінам значення відновлення або повторності дії, явища. Часто відповідає в українській мові префіксу **пере-**: експозиція (частина музейної збірки, яка виставлена для огляду [7, с. 62–63]) → рекспозиція (часткова або повна заміна експозиції музею (окремих експозиційних комплексів) [7, с. 172]) та ін.;

де-, дез-. Компонент **де-** виражає значення заперечення, протилежності, доміантною семою якого є 'не' (відсутність), що варіюється в ряді: 'не' – ліквідація, знищення: *реставрація* → *дереставрація*, *інфекція* → *дезінфекція* та ін.;

пара-. Компонент **пара-** надає термінам значення близькості до чогось, схожості з чимось: *музей* → *парамузей* та ін.

Отже, префіксальне термінотворення в галузі музейництва вважаємо малопродуктивним порівняно з іншими способами, а причина нечастого використання полягає в нездатності префіксів утворювати терміни з новим лексичним значенням, бо цей афікс виконує мутаційну функцію, а не транспозиційну. Проте виконання мутаційної функції дає можливість використовувати форманти, основними компонентами яких є префікси, для називання антонімних, тобто протилежних понять у галузі музейної справи. Як показало дослідження, більшість термінів утворено за допомогою компонентів іншомовного походження. Терміноодиниці, утворені за допомогою власне українських префіксів, лише зрідка використовують у термінній системі музейництва.

Серед основних типів афіксального способу творення значне місце посідає і **префіксально-суфіксальний спосіб**. Він характеризується двобічним ускладненням основи – одночасним приєднанням двох афіксів – префіксів і суфіксів, які мають різне смислове навантаження. Основну семантичну роль у префіксально-суфіксальному творенні відіграють префікси, визначною рисою семантичної структури яких є функціонально-семантична спеціалізація; суфікси ж, володіючи високим ступенем узагальненості, оформляють похідні основи [16, с. 100]. Саме тому під час словотвірного аналізу префіксально-суфіксальних утворень першочергове значення надають префіксам.

В українській терміносистемі музейництва префіксально-суфіксальний спосіб творення характеризується незначною продуктивністю. Відповідно до семантичних ознак та семантичних функцій префіксів і співвідносних із ними похідних основ, які репрезентують їхнє значення в терміносистемі, виділяємо кілька полів іменних префіксів: поле протилежності, інтенсивності ознаки, неповноти ознаки та ін.

Значення протилежності на семантико-граматичному рівні модифікують іменні префікси, серед яких виділяємо і питомі, й іншомовні.

Для творення термінів-іменників музейництва словотвірний тип із префіксом **на-** у поєднанні з різними суфіксами малопродуктивний. Терміни-іменники із префіксом **на-** і суфіксом **-ник** є назвами предметів, що містяться або призначені

бути зверху того, що позначено твірною іменниковою основою: *на* + *шолом* + *ник* → *нашоломник*.

Терміни із префіксом **під-** і суфіксом **-ник** називають музейні предмети, призначені знаходитися під тим, на що вказує твірна іменникова основа: *під* + *свіча* + *ник* → *підсвічник*.

Терміни із префіксом **при-** і суфіксом **-ок** мають значення місця, простору, які прилягають безпосередньо до того або є продовженням чи відгалуженням того, що названо твірною основою: *причілок*.

Як бачимо, в сучасній українській терміносистемі музейної справи префіксально-суфіксальним способом утворюються деривати, до твірних основ яких одночасно приєднують префікс і суфікс, а також деривати, що утворюються із прийменниково-іменникових сполучень, де прийменники у процесі термінотворення перетворюються у префікси й у парі із суфіксом оформляють нову похідну основу.

Отже, у терміносистемі музейної справи суфіксальний, префіксальний та префіксально-суфіксальний способи творення спеціальних термінів набули різного поширення. Якщо перший є одним із найпродуктивніших, то другий і третій представлені поодинокими прикладами. Саме афіксам, або дериватам, учені відводять провідне місце в становленні терміносистеми, доводячи, що «в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології» [1, с. 42]. Звідси для терміносистеми, з огляду на її системність, узагалі характерне прагнення до закріплення за окремими суфіксами та префіксами певних термінних значень, що пояснює продуктивність морфологічного способу.

Література

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В. В. Акуленко. – Х. : Изд-во Харьк. ун-та, 1972. – 216 с.
2. Акульшина Н. Т. Семантико-когнітивний аналіз префіксального способу словотворення перської військової термінології / Н. Т. Акульшина // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – Симферополь : Таврич. національн. ун-т им. В. И. Вернадского, 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. 1. – С. 33–37.
3. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 208 с.
4. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 208 с.
5. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реаліза-

ція : монографія / Є. А. Карпіловська. – К. : Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні НАН України, 1999. – 297 с.

6. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : ІЗМН, 1998. – 180 с.

7. Климишин О. С. Природнича музейна термінологія : словник-довідник / О. С. Климишин. – Львів : Державн. природознавч. музей НАН України, 2003. – 244 с.

8. Ключко Ю. М. Музеєзнавство : словник-довідник / Ю. М. Ключко. – К. : НАКККиМ, 2013. – 82 с.

9. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик. – Львів : ЛДУ, 2001. – Вип. 2. – 83 с.

10. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : монографія / І. М. Кочан. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 519 с.

11. Микульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 128 с.

12. Музеєзнавство : словник базових термінів / укл.-упор. Л. М. Міненко ; за заг. ред. В. В. Карпова. – К. : Фенікс, 2013. – 152 с.

13. Овчарова О. В. Словник-довідник музейного працівника / О. Овчарова, Р. Яшуева-Омельянчик, Л. Сургай. – К. : КИЙ, 2013. – 461 с.

14. Панько Т. Українське термінознавство : підручник / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

15. Процик М. Р. Словотворення в сучасній українській видавничій термінології / М. Р. Процик // Поліграфія і видавничча справа : науково-технічний збірник. – Львів, 2004. – Вип. 41. – С. 136–141.

16. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології : монографія / Л. О. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.

17. Склад і структура термінологічної лексики / А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько та ін. ; відп. ред. А. В. Крижанівська. – К. : Наук. думка, 1984. – 196 с.

18. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / відп. ред. М. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1979. – 408 с.

19. Філюк Л. М. Морфологічні способи словотворення термінів інформатики в українській мові / Л. М. Філюк // Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2004. – Вип. 14. – С. 73–80.

Ivanna Fetsko

THE POTENTIAL OF THE AFFIXING METHOD OF THE MORPHOLOGICAL WORD-FORMATION IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGY SYSTEM OF THE MUSEUM CASE

The article is dedicated to investigate of affixation as one of the most productive ways to morphological term creation in modern Ukrainian specialized language of museology. The word creative organization Ukrainian term in this inquiry derivated by suffixes, prefixes and suffixes-prefixes way is considered. The basic trends term creation unit are outlined. The most productive models are analyzed. The degree of performance of certain types of structural word in terms of the creation of museology.

In modern Ukrainian terminology there is a considerable number of studies, where structurally word-building processes in various terminology serve as the subject of a thorough analysis. However, the word-building aspect of the terminology system of museum science in the Ukrainian language has not yet been the subject of a special study.

The word-building organization of the Ukrainian terms of museum science, formed by suffixal, prefixal and prefix-suffixal way is considered in the article. The analysis of the timely creation of units in the modern Ukrainian terminology system of museum science will make it possible to distinguish the most common ways of creating nominations in this terminology system, as well as to identify perspective word-building types for conscious creation and normalization of the national terminology system of the museum business.

The nouns termed in the suffixal way are divided into derivatives, motivated by the basics of nouns, verbs and adjectives. Prefixing as a way of creating Ukrainian terms for museum production is considerably inferior to suffixation. This method of term derivation is represented by a different set of formants, among which there are both specific and borrowed. The term units, created with the help of proper Ukrainian prefixes, are only occasionally used in the term museum system. In the Ukrainian terminology system of museum affairs, the prefixal-suffixal mode of creation is marked by negligible productivity. In the studied terminology system, derivatives are formed prefixally-suffixal way, with the derivative bases of which simultaneously attach the prefix and suffix, as well as the derivatives that are formed from prepositional-nouns. Therefore, the article outlines the main tendencies of the periodic creation of units, analyzes the most productive models and determines the degree of productivity of individual word-formation types in the creation of the terms of the museum business.

Key words: term, word creation, suffixes way, prefixes way, suffixes-prefixes way, word creation model.

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС ПРИЙМЕННОКА

У статті простежено історію поглядів мовознавців на лінгвістичну природу прийменника, удокладнено схарактеризовано основні сучасні підходи до витлумачення лінгвістичного статусу цього лексико-граматичного класу слів, з'ясовано специфіку лексичного та граматичного значення прийменника.

Ключові слова: прийменник, службова частина мови, лексичне значення, граматичне значення.

Однією з найсуперечливіших частин мови в сучасній лінгвістиці є прийменник. Проблема з'ясування його природи, частиномовного статусу привертає увагу значної кількості дослідників упродовж багатьох століть. Але й досі поміж учених нема єдиної усталеної думки щодо цієї проблеми. Різні погляди науковців свідчать про складність і неоднозначність мовознавчої сутності прийменника. Тому актуальність пропонованої розвідки не викликає сумнівів.

Метою статті є аналіз дослідних концепцій щодо природи прийменників та виокремлення основних підходів до витлумачення лінгвістичного статусу цього лексико-граматичного класу слів. Для реалізації мети визначено такі завдання: простежити історію поглядів учених на прийменник від найдавніших часів до сьогодення; проаналізувати сучасні підходи до інтерпретування прийменника як окремого класу слів.

Прийменник як частину мови вирізняли ще давньогрецькі філософи. Так, Діонісій Фракійський (кінець II ст. до н. е.), учень Аристотеля, розглядав вісім частин мови: ім'я, дієслово, прикметник, член, займенник, прийменник, прислівник, сполучник. Щоправда, він ототожнював прийменники та префікси, наголошуючи на тому, що «прийменник є частина мови, яка стоїть перед усіма частинами мови і в складі слова, і в складі речення» [2, с. 134].

В українському мовознавстві XVI–XVII сс. (граматики Л. Зизанія, М. Смотрицького, І. Ужевича) прийменник також потрактовано як частину мови, але ототожнено її насамперед із прислівником як незмінюваною частиною мови. М. Смотрицький у праці «Грамматіки славенскія правилное синтагма» писав: «Предлогъ есть часть слова не склоняемая иным слова частем сложнѣ и сочинительнѣ предлагаемая» [24, с. 187]. Він сха-

рактеризував 20 прийменників, закріпивши їх за п'ятьма відмінками. До корпусу прийменників заховано і префікси.

Проблеми розвитку та функціонування прийменникових одиниць згодом аналізували під різним кутом зору М. В. Ломоносов, О. Х. Востоков, Ф. І. Буслаєв. Вони, як і їхні попередники, не вбачали різниці між прийменниками та префіксами.

М. В. Ломоносов у «Російській граматиці» докладно з'ясував функції частин мови загалом і прийменника зокрема: «Слово людське має вісім частин знаменних: 1) ім'я для назви речей; 2) займенник для скорочення найменувань; 3) дієслово для назв діянь; 4) дієприкметник для скорочення імені і дієслова в одно висловлювання; 5) прислівник для короткого зображення обставин; 6) прийменник для показу належності обставин до речей чи діянь; 7) сполучник для зображення взаємності наших понять; 8) вигук для короткого виявлення рухів духу» [16, с. 26–27]. Усі частини мови він поділив на головні (ім'я, дієслово), допоміжні, або службові (займенник, дієприкметник, прислівник, прийменник, сполучник, вигук); відмінювані (ім'я, займенник, дієслово, дієприкметник) і невідмінювані (прислівник, прийменник, сполучник, вигук).

О. Х. Востоков уважав, що прийменник – це «слово, яке ставиться перед іншими словами, окремо або разом, щоб показати відношення між предметом і його дією або станом» [9, с. 213]. Він виняткову увагу приділив значенням, у які можуть експлікувати прийменники: «Імена, дієслова та інші слова (вивідні від імен або дієслів прислівники) керують відмінками або безпосередньо, або за допомогою прийменників» [9, с. 245]. Якщо прийменники стоять перед іменниками чи займенниками, то вказують на відношення між предметами, допомагаючи в цьому відмінкам; якщо ж вони вживаються разом із дієсловами, то характеризують напрям, початок і кінець дії. Цей дослідник диференціював прийменники на ті, що використовуються у власному значенні, указуючи «на місце, тобто різні сторони предмета, і положення, у яких предмет перебуває відносно іншого предмета» [9, с. 266] (це їхнє первісне значення), і ті, що вживаються в переносному, коли прийменники вказують на «час, кількість, міру або величину, мету, причину й інші

абстрактні поняття» [9, с. 267]. О. Х. Востоков у складі приєменникових конструкцій вирізняє дві групи: а) ті, у яких приєменники керують відмінками, і б) ті, у яких повнозначні слова керують за допомогою приєменників. Останні він кваліфікував як допоміжні.

Значно розширив учення про приєменник Ф. І. Буслаєв, доповнивши й уточнивши концепцію О. Х. Востокова про керування слів. Він, зокрема, вказав на подібність приєменника та відмінка. Оскільки при іменниках і займенниках приєменник уживається тільки в поєднанні з відмінковою формою, то їхнє значення визначається у взаємозв'язку. Відмінок допомагає приєменникові маркувати відношення між предметами, у зв'язку з чим один і той самий приєменник з різними відмінками має різні значення. Відмінок означає такі ж відношення, як і приєменник (місця, часу, логічні тощо). Відмінок зближує із приєменником і те, що він має подвійне значення: власне і переносне. У власному значенні відмінок і приєменник указують на місце, у переносному – на час, причину, мету тощо [4, с. 74].

Автори граматики української мови, виданих на початку ХХ ст., відводили приєменникам місце поміж невідмінюваних частин мови. Зокрема, С. Й. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер в «Українській граматиці» так витлумачили цю частину мови: «Є дев'ять розрядів слів (частин мови): 1. іменники, се назви осіб або річей, т. зн. такі слова, котрими іменують ся особи або річи, 2. прикметники, котрі виражають прикмети особи або річи, 3. заіменники, що самі не іменують особи або річи, але вказують на них, 4. числівники для числових понять, – сі чотири частини мови називають ся імена, 5. дієслова, котрими можемо виразити чинність або стан якоїсь особи або річи, 6. прислівники, що означають час, місце, ступень, причину, спосіб і иньші обставини, серед яких щось є або діє ся, 7. приєменники, що поставлені перед іменами (і перед прислівниками) указують, в яким відношенню до чогось щось є або діє ся, 8. злучники, котрими лучимо слова або цілі мисли, 9. оклики, котрими властиво не висказуємо мислий, а тільки коротко виявляємо чуття» [20, с. 45]. Про приєменникову семантику знаходимо такі відомості: «Найбільша часть приєменників вказує на відносини що до місця, деякі окрім того вказують також на відносини що до часу (або лиш що до часу, н. пр.: *підчас*), а лиш кілька вказують на иньші відносини, як: *без, для, ради*» [20, с. 197].

Цінними видаються думки про невідмінювані частини мови загалом і приєменники зокрема Василя Сімовича у «Граматиці української мови»: «Невідмінні частини мови самі для себе нічого не визначають, а тільки при иньчих словах набірають

значіння. <...> одні з тих слів указують на відносини між предметами й лучать ся з іменами – це приєменники. Буває, що деколи приєменники лучать ся й із не відмінними частинами мови (прислівниками), та ті прислівники мають тоді значіння якогось іменника, звичайно іменника, що подає час або місце» [18, с. 314]. Значення приєменника ототожнено зі значенням відмінків: «Приєменниками зазначаємо відносини одного предмета до другого (осіб, речей, звірят), через те вони мають більш-менш таке ж значіння, як відмінки в відмінних частин мови» [18, с. 315].

П. Ковалів поділяв усі слова мови на самостійні та службові: «Одні з них висловлюють певне значення, тому й можуть бути членами речення. Другі – поняття не висловлюють і самостійного значення не мають, тому й не можуть бути членами речення: вони виконують в реченні тільки службову роль, показуючи відношення між самостійними словами і реченнями або надаючи самостійним словам різних відтінків» [12, с. 17]. Серед службових слів автор розглядав приєменник як засіб зв'язку інших частин мови [12, с. 18].

Ю. Шерех (Шевельов) вважає приєменники і сполучники допоміжними словами, «за допомогою яких здійснюються і виявляються зв'язки між членами речення <...>. Через приєменник визначається відмінок іменника при посередньому керуванні» [23, с. 349].

На думку О. О. Шахматова, «приєменник означає ту частину мови, яка включає в себе слова, що служать для вираження граматичних відношень між іменниками, з одного боку, іншими іменниками, прикметниками, дієсловами, – з іншого. Приєменники виражаються словами, які є, як здається, за походженням прислівниками» [22, с. 504]. Приєменники поділено на два класи: лексеми, що не мають при собі однозвучних прислівників, і лексеми, які мають їх при собі.

У сучасному мовознавстві сформувалося принаймні три підходи до визначення статусу приєменника.

Відповідно до першого підходу, приєменник розглядають як особливого роду морфему (частку мови, зв'язку). Таку думку підтримують В. В. Виноградов, О. М. Пешковський, О. О. Потєбня, Є. Курилович, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська та інші. Є. Курилович безпідставно вважав, що «приєменник – це не слово, а морфема (а іноді «субморфема», що утворює єдність з відмінковим закінченням» [14, с. 66].

На думку О. О. Потєбні, приєменник – це «прислівник, що в певних випадках є зв'язкою (*ходить коло чого*), в інших випадках може обходитися без відмінка, що слідує за ним, подібно до того, як дієслово, що буває предикативною зв'язкою, може

бути і самостійним присудком. В обох випадках мова може прагнути до створення таких зв'язок, які б не мали ніяких інших функцій. На наших очах деякі прислівники втрачають здатність вживатись без відмінка, що йде за ними, напр., *між*. Це завжди служить ознакою внутрішньої зміни, яка стала в них, а саме втрати речового значення, того, що вони стали чистими зв'язками об'єкта, прийменниками» [17, с. 127–128]. О. О. Потебня поділяв погляд Гумбольдта, згідно з яким прийменник є «особливою частиною мови з формальним значенням» [17, с. 66–67].

В. В. Виноградов запропонував таке визначення прийменника: «Частки мови, що служать для вираження просторових, часових, причинових, цільових, присвійних, обмежувальних та інших відношень між об'єктами або таких же відношень об'єктів до дій, станів, якостей, називаються прийменниками. Прийменники означають синтаксичні відношення між формами непрямих відмінків іменників, займенників або субстантивованих прикметників і числівників, з одного боку, і дієсловами, іменниками, займенниками, прикметниками, рідше прислівниками, з іншого боку» [5, с. 677].

Найповніше прийменники української мови дослідив І. Р. Вихованець у монографіях «Прийменникова система української мови» та «Частини мови в семантико-граматичному аспекті». Він уважав, що в систему частин мови як слів не входять аналітичні синтаксичні морфеми, які переводять одні частини мови в інші або модифікують чи поєднують речення в межах складних синтаксичних конструкцій. До аналітичних синтаксичних морфем належать прийменники, сполучники, зв'язки і частки [8, с. 27].

Протилежним є підхід, який раніше запропонував І. К. Кучеренко. Він тлумачить прийменник як самостійне слово, що має лексичне значення. На думку цього дослідника, «прийменник – не що інше як прислівник узагальненого значення» [15, с. 5], тому й розглядати його треба у складі прислівників другого періоду. Мовознавець доводив, що прийменники та сполучники «мають лексичне значення, узагальнене, часом важко вловлюване з першого погляду». Основними ознаками наявності у прийменника лексичного значення, за переконанням І. К. Кучеренка, є перекладність, синонімія та антонімія. Визначальними ж особливостями прийменникового значення є високий ступінь узагальненості та полісемантичність. Виділено сім семантичних полів прийменника: просторові, цільові, стосунку, часові, причини, способу дії, міри.

Нарешті, третій підхід: прийменник як службова частина мови є носієм послабленого лексичного значення. На думку А. С. Колодяжного, при-

йменники «виявляють більший ступінь абстракції, ніж повнозначні слова, але не досягають такої міри узагальненості, яка властива, скажімо, відмінкам» [13, с. 15]. Прийменники потрактовано як «службові слова, що разом з формами непрямих відмінків виражають залежність іменника чи його еквівалентів від інших слів у реченні, вказуючи на підрядні відношення між словами» [21, с. 475].

Подібне визначення прийменника наводить і В. С. Бондаренко. Він уважає прийменники службовими словами, які встановлюють синтаксичні зв'язки між членами речення, «неповноцінними синтаксичними одиницями, що не мають власного самостійного значення. Тільки з відмінками імен прийменники виконують свою службову роль у мові, набуваючи смислу і граматичного значення» [3, с. 3]. Аналізуючи синонімічні зв'язки прийменника, дослідник зазначає, що різні прийменники, які «вживаються в абсолютно тотожному словесному оточенні й виражають ті ж самі граматичні відношення, виступають як прийменникові синоніми» [3, с. 35]. Кожен із таких прийменникових синонімів уносить свій ледь відчутний лексичний або стилістичний відтінок у вираження відповідних відношень.

Цей погляд поділяли М. А. Жовтобрюх і Б. М. Кулик: «Прийменником називається службове слово, яке разом з формою непрямих відмінків, а також деяких числівників і займенників виражає відношення між предметами або відношення дії, стану чи ознаки до предмета. Отже, службова роль прийменників полягає в диференціації значень відмінкових форм. Разом з цими формами кожний з прийменників характеризує певне коло смислових відношень: просторових, часових, умовних, причинових, обмежувальних та ін.» [10, с. 370]. Наголошено, зокрема, й на тому, що деякі прийменники не втратили свого лексичного значення, і ступінь вияву цього значення в різних прийменників різний.

У мовознавчих студіях початку ХХІ ст. також не знайти однозначного трактування частини мовного статусу прийменника, наявності чи відсутності в нього лексичного значення. У «Теоретичній граматиці української мови» І. Р. Вихованець і К. Г. Городенська прийменники кваліфікують як службові слова-морфеми [7, с. 329]. Вони вважають, що прийменники зближуються передусім із синтетичними релятивними морфемами, зокрема закінченнями, а основну функцію їх убачають у переведенні іменника із синтаксичної субстантивної позиції в позицію прислівника [7, с. 330]. Згідно з розглядуваною концепцією, прийменник має лише граматичне значення й абсолютно позбавлений лексичного [7, с. 331]. Такий підхід суперечить ви-

значенню слова як звукового комплексу, наділено-го лексичним і граматичним значенням.

Укладачі «Словника українських приєменників» (А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна) закріплюють за приєменником роль носія лише граматичного значення, хоч і додають, що йому «властиве категоріально-дейктичне (морфологічний аспект) і контекстуально-лексичне (індивідуальне, вторинне) значення» [19, с. 6].

У «Морфології сучасної української мови» приєменник потрактовано як несамотійну (службову) незмінну частину мови, до якої належать слова семантичної категорії 'відношення між об'єктом та іншим явищем дійсності' [1, с. 616].

Усі проаналізовані теорії мають право на існування. Проте, на наш погляд, найбільш обгрунтованою є традиційна концепція, що базується на семантико-синтаксичних відношеннях приєменника. Отже, приєменник є тією службовою частиною мови, яка разом із граматичним має і лексичне значення. Воно, зрозуміло, відмінне від лексичного значення повнозначних слів.

Проблема визначення статусу приєменника нерозривно пов'язана з питанням про його семантику. Визначення приєменника як слова (самотійного чи службового) передбачає виявлення в нього не лише граматичного, а й лексичного значення, оскільки саме слову притаманна єдність лексичного і граматичного значень. Приєменник як клас слів має категоріальне, граматичне і лексичне значення. Під категоріальним значенням слід розуміти семантико-синтаксичне відношення іменного компонента до інших повнозначних компонентів у складі словосполучення, речення. Граматичне значення полягає у вираженні синтаксичного підрядного зв'язку. Лексичне ж значення приєменників тісно пов'язане з їхнім походженням. У первинних (непохідних) приєменників лексичне значення слабо виражене. Воно актуалізується в поєднанні з відмінковими формами іменників і часто залежить від їхніх лексичних значень. Значення вторинних (похідних) приєменників мотивовані значенням повнозначних частин мови, від яких вони утворилися. Тому вторинні приєменники репрезентують індивідуальні лексичні значення, не зумовлені контекстом.

А. П. Загнітко переконливо доводить, що лексичне і граматичне значення приєменників збігаються, але не є тотожними. На думку мовознавця, «граматичним значенням приєменника виступає реалізація ним синтаксичного зв'язку між словами, а лексичним слід вважати позначення певного відношення між предметами, дією і предметом тощо, що дозволяє зарахувати приєменники до слів-релятивів» [11, с. 122]. Лексичне значення приєменників слід тлумачити, виходячи з контек-

стуальних умов, оскільки цей лексико-граматичний клас слів позначає відношення між предметами. Саме по собі відношення передбачає наявність принаймні двох величин, тож і приєменники не можуть уживатися самотійно. Значення приєменників передбачає їхнє входження до словосполучень. Більшість приєменників є багатозначними. У такому разі контекст ідентифікує те або те конкретне значення. На думку А. П. Загнітка, «погляд на приєменники як лексеми уможливує простеження їхнього стилетвірного (*у ліс по гриби – у ліс за грибами*) і текстотвірного потенціалу (*піти до найближчого села – піти до найближчого до села; зброя від терористів – зброя у терористів – зброя для терористів*)» [11, с. 120].

Подібного погляду на значення приєменника дотримується й О. Зубань: «...реалізуючись у підрядному словосполученні, приєменник синкретично виражає семантику двох типів: 1) лексичну – вказує на різноманітні відношення (просторові, часові, причинові, цільові та інші) між об'єктом та явищем дійсності; 2) граматичну – виражає об'єктні, означальні та обставинні семантико-синтаксичні відношення, оформлені підрядним зв'язком керування. <...> Лексичне значення приєменника формується на основі двобічних відношень. Граматичне значення регламентується синтаксичним підрядним (однобічним) зв'язком» [1, с. 618].

Приєменники означають синтаксичні відношення між формами непрямих відмінків повнозначних частин мови. Для вираження цих відношень непрямий відмінок вибирає собі з низки приєменників той, який своїм лексичним значенням відповідає значенню відмінка. Звідси випливає такий висновок: лексичне значення у приєменникові зумовлене лексичним значенням непрямих відмінків.

Крім того, більшість приєменників мають лексичне значення в собі: *над, під, через, повз, навколо* означають простір, *після, протягом, раніше* – час, *завдяки, внаслідок* – причину. Це лексичне значення програмує в словосполученні певний відмінок залежного компонента. Виходячи із семантичної наповнюваності, одні приєменники вживаються з одними відмінками, а інші – з іншими. Так формується граматичне значення приєменника. Воно не залежить від значення тих слів, які поєднує приєменник, а лише вказує на характер синтаксичних відношень між словами. Наприклад, у конструкціях *сів на стілець – поїхав на тиждень* однакове граматичне значення, однотипний характер підрядного зв'язку, але різне лексичне значення – перша конструкція передає просторові відношення, тоді як друга – часові; *поклав на полицю – лежить на полиці* – різні граматичні значення (знахідний від-

мінок, місцевий), однакове загальне лексичне значення (просторові відношення), але різні часткові лексичні значення (напрямі і місце). Крім того, у кожного прийменника є пряме, первісне значення і похідні, вторинні. Первісним, на одностайну думку мовознавців, є просторове значення, решта – переносні, вторинні.

Підтвердженням наявності лексичного значення у прийменників є внутрішньовідмінкова і міжвідмінкова синонімія. Наприклад, значення розміщення предмета поряд з іншим передається словосполученням із прийменниками: *біля, коло, при, під, поблизу* та ін. Конструкції з *біля, коло, поблизу* є прикладом внутрішньовідмінкової синонімії просторових прийменників, решта конструкцій – міжвідмінкової.

Крім того, індикатором лексичної значущості прийменників є також їхня антонімія, яка утворює прийменникові антонімічні пари. Основою антонімії, як відомо, є протилежність лексичних значень, а не граматичних (*від – до, над – під, з – в* тощо).

Отже, прийменники утворили окремий лексико-граматичний клас слів, вони є носієм категоріального значення 'відношення між об'єктом та іншим явищем дійсності' і мають послаблене (на відміну від повнозначних частин мови) лексичне значення, що вказує на відповідні семантико-синтаксичні відношення. Оскільки для абсолютної більшості прийменників, які беруть участь у вираженні різноманітних семантико-синтаксичних відношень, характерна багатозначність, то обов'язковою умовою конкретизації відповідних відношень є мінімальний контекст, який утворюють головний компонент словосполучення і залежна прийменниково-іменникова конструкція. Значення ж окремих прийменників можуть бути ідентифіковані й поза контекстом.

Література

1. Алексієнко Л. Морфологія сучасної української мови : навч. посібн. / Л. Алексієнко, О. Зубань, І. Козленко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 675 с.
2. Античные теории языка и стиля / под общей ред. О. М. Фрейденберг. – Л. : ОГИЗ, 1936. – 344 с.
3. Бондаренко В. С. Предлоги в современном русском языке / В. С. Бондаренко. – М. : Учпедгиз, 1961. – 76 с.
4. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка: Синтаксис / Ф. И. Буслаев. – Изд. 7-е. – М. : Ком-Книга, 2006. – 344 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М. ; Л. : Учпедгиз, 1947. – 784 с.
6. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
7. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
8. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
9. Востоков А. Х. Русская грамматика / А. Х. Востоков. – СПб. : Типография И. Глазунова, 1831. – 408 с.
10. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : «Вища школа», 1972. – 402 с.
11. Загнітко А. Прийменники у структурі тексту: первинні і вторинні вияви / А. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 120–131.
12. Ковалів П. Граматика української мови / П. Ковалів. – Мюнхен : Відділ культури і освіти при Центральному представництві української еміграції, друкарня Дмитра Сажина, 1946. – 148 с.
13. Колодяжний А. С. Прийменник. Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови / А. С. Колодяжний. – Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 1960. – 165 с.
14. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
15. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики / І. К. Кучеренко. – Львів : Світ, 2003. – 226 с.
16. Ломоносов М. В. Российская грамматика / М. В. Ломоносов. – 5-м тиснением. – СПб. : Акад. наук, 1788. – 214 с.
17. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. / А. А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1958. – Т. 1–2. – 536 с.
18. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці / В. Сімович. – Друге видання з одніями й додатками. – Київ – Ляйпціг : Українська накладня ; Коломия : Галицька накладня, 1919. – 584 с.
19. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.
20. Смаль-Стоцький С. Українська Граматика / С. Смаль-Стоцький, Т. (Ф.) Гартнер. – Вінніпег – Канада : Накладом Руської Книгарні, 1919. – 242 с.
21. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 584 с.
22. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 624 с.
23. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 402 с. (Бібліотека українознавства. Ч. 3).
24. Smotryckij M. Hrammatiki slavenskija pravilnoe syntagma. Jevje 1619. Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe). Herausgegeben und einleitet von Olexa Horbatsch / Meletij Smotryckij. – Frankfurt am Main, 1974. – 280 s.

Nataliia Kysla

LINGUISTIC STATUS OF THE PREPOSITION

The article represents the historical sequence of the linguistic views on the nature of the preposition, the author describes the main modern approaches to the interpretation of the linguistic status of this lexical-grammatical class of words (a preposition as an analytic syntactic morpheme, a preposition as an independent word, a preposition as a functional part of speech with a weakened lexical meaning).

The specific features of the lexical and grammatical significance of the preposition are revealed. The grammatical meaning is in the expression of a syntactic subordinate correlation. However, the lexical meaning of the prepositions is closely related to their origin. In the primary (non-derivative) prepositions the lexical meaning is weakly expressed. It is manifested in the combination with case forms of the nouns and often depends on their lexical meanings. The values of secondary (derivative) prepositions are motivated by the meaning of open main parts of the language which they were formed from. Therefore, secondary prepositions represent individual lexical meanings that are not context-conditioned. Each preposition has a direct, primitive meaning as well as derivative, minor ones. The spatial

value of a preposition is major one while the rest of them is figurative and minor ones. Lexical meaning of the prepositions can be confirmed by inner and inter cases synonymy. In addition, an antonymy is an indicator of the lexical significance of prepositions which forms antonymic pairs of the prepositions.

As a result of the study it was established that the prepositions formed a separate lexical-grammatical class of words; they are the bearer of the categorical meaning of 'the relation between an object and another phenomenon of the reality' and have a weakened (unlike open main parts of speech) lexical meaning, indicating the corresponding semantic –syntax relation. Since for the absolute majority of prepositions that participate in the expressed various of semantic-syntactical relations, characterized by ambiguity, the obligatory condition for the specification of the corresponding relations is the minimal context, the meaning of the individual prepositions can also be identified out of the context.

Key words: preposition, functional part of speech, lexical meaning, grammatical meaning.

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.

Шановні літературознавці та мовознавці!

Запрошуємо Вас опублікувати свої наукові дослідження
у фаховій рубриці «Філологічні науки»

«Альманаху Полтавського національного педагогічного університету „Рідний край”»
(затверджена Наказом МОН України № 1328 від 21.12.2015 р.)

Видання виходить двічі на рік – у січні та липні, ISSN 2075-1222 (Print), 2518-1424 (Online)

Рукописи раніше не друкованих наукових статей обсягом до 0,5 др. арк. надсилайте на рецензування на електронну скриньку альманаху – ridniy_kray@ukr.net – до 20 березня та до 20 вересня. Аспіранти, особи без наукового ступеня обов'язково додають до рукопису своєї розвідки відгук наукового керівника (або доктора філологічних наук), затверджений в установленому порядку.

Стаття за змістом і оформленням мусить відповідати сучасним науковим вимогам. Детальніше про особливості викладу, структурування, техніки набору тексту рукопису читайте на сайті нашого видання в розділі «Редакційна політика» – <http://pnp.u.edu.ua/ua/ridnyikrai.php>

Публікація наукових матеріалів платна (крім статей докторів наук), вартість – 40 грн. за сторінку тексту стандартного набору. Оплата здійснюється після того, як стаття успішно пройде рецензування.

Реквізити для оплати публікації наразі такі (можуть змінюватися):

Код ЄДРП	31035253
МФО	820172
Банк одержувача	Державна казначейська служба України м. Київ
№ рахунку р/р	31258270105954
Код послуги	25010100
Назва послуги	За публікацію статті в «Рідному краї»

Будемо раді співпраці!

З повагою – редакція «Рідного краю»

Галина Білик

ПОЕМНИЙ ЖАНР У ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті осмислюється розробка письменником Іваном Огієнком (Митрополитом Іларіоном) жанру поеми. Простежується його зародження, мотивне наповнення, типологічне розгалуження, взаємодія з іншими жанрами, значення в контексті творчої та політично-релігійної діяльності видатного українця.

Ключові слова: літературний жанр, жанрова типологія, поема, громадянський мотив, релігійний мотив, Іван Огієнко (Митрополит Іларіон).

Іван Огієнко (1882–1972) із-поміж низки високих життєвих чинів – науковець, політик, освітній, культурний, громадський, церковний діяч, видавець, редактор – мав ще й непересічний дар поета, який, важливо відмітити, прокинувся в ньому доволі рано. Як твердить А. Нестеренко в біографічній розвідці «Митрополит Іларіон – слуга Божий й народові» (1958), підготовлений до 75-річного ювілею «найвищого Учителя», «щиро українського громадянина і великого патріота» [10, с. 5], віршувати майбутній майстер пера розпочав ще за свого брусилівського школярства (1892–1896), заохочуваний учителем Іваном Сливкою; надалі він успішно розвинув цей хист, навчаючись у Київській військово-фельдшерській школі (1896–1900), де з однокашником Юхимом Придворовим (пізніше той стане поетом Дем'яном Бедним) видавав рукописний місячник «Моя бібліотека» і вмщував там свої (тоді російськомовні) поезії [10, с. 8–9]. Нова хвиля літературного піднесення охопила І. Огієнка на початку ХХ століття – після революції 1905 року й окремих тимчасових позитивних зрушень в імперській національно-культурній політиці, зокрема надання можливостей друку українською мовою. Студент Київського університету імені Св. Володимира (1903–1909, спочатку медичного, а потім історико-філологічного факультету), він починає культивувати рідне слово, входить до науково-творчих кіл однодумців, співпрацює із «Просвітою», НТШ, публікується як поет і публіцист на сторінках «Громадської Думки» (1906 року дебютує в ній із віршем українською мовою «Не питай»), «Ради», «Нової Громади», у збірниках «Терновий вінок», «Розрада» (інколи під псевдонімом Іван Рулька). Відомості про це подібуємо, зокрема, в поетичній антології «Українська Муза», виданій Олексою Коваленком 1908 року 12-ма випусками, 11-й із яких репрезентує коротку довідку про Івана Івановича Огієнка (без фото)

© Г. Білик, 2017

та вісім його віршів – «Життя голодне, одиноке...», «Я квітку барвисту в садку посадив...», «Не питай», «Стара я, безсила», «Могутній орел», «Мої пісні», «Все падає листя», «Давно це було!..» [12, с. 1141–1146], пронизаних інтимно-особистісним і соціально-реалістичним мотивами. Очевидно, митець мав поетичні спроби і в наступне десятиліття, втім у нуртовичі модерністичних пошуків та розмаїтті української поезії 1910-х років із його традиційною стилістикою вирізнитися було непросто. Та й обирає тоді для себе молодий Огієнко іншу професійну стежу – педагога, вченого-дослідника, а невдовзі – й державника-реформатора.

По-особливому забриніли ліричні струни душі письменника після його вимушеної еміграції в Польщу (1920) – із початком великої національно-культурницької праці в зарубіжжі, перекладом українською мовою богослужбових книг (Літургії Св. Іоанна Златоуста (Львів, 1922), Нового Заповіту (Львів, 1937), Біблії (1931–1938 – основна робота, до 1955 – ретельне шліфування тексту рукопису, повне видання – Лондон, 1962) тощо) і дедалі більшим заглибленням у справи Української Православної Церкви. То був час вимогливої праці над собою в майстерні слова, набуття широкої літературознавчої ерудиції, вишколу техніки, виформування стилю, ідейного й жанрового самовизначення на майбутнє. На наш погляд, саме під впливом текстів Святого Письма в пору вироблення надважливого для нього рішення про прийняття чернецтва й долучення до кіл служителів церкви (1937–1939) І. Огієнко і переходить до великих віршових змістоформ – містерій, драм, поем, за-собом яких прагне говорити зі своїми потенційними читачами – вірянами-українцями – мовою простою і доступною про фундаментальні цінності. Як підтвердження – 1939 року (м. Варшава) з'являється з-під його пера один із перших таких творів – «українсько-російська драма на п'ять дій» «За Україну». Надалі ж планомірне й активне культивування їх спостерігаємо у творчій діяльності вже Митрополита Іларіона наприкінці Другої світової війни, в повоєнне п'ятиліття, у 1960-ті роки. Так, 1944 рік (м. Краків) означає в його доробку початок праці над кількома масштабними філософськими містеріями, котрі побачать світ дещо пізніше; 1946–1947 роки (м. Лозанна) примітні відновленням на швейцарсько-французьких теренах

видавництва «Наша Культура» й підготовкою до друку в ньому, з-поміж інших авторських рукописів, одразу п'ятьох літературно-художніх речей, а саме: віршової збірки «Легенди світу» (1946), поем «Марія Єгиптянка» (1947), «На Голготі» (1947), «Недоспівана пісня» (1947), «Туми» (1947). Стислий опис цих книг подає А. Нестеренко в указаній вище монографії [10, с. 94], а сучасний огієнкознавець М. Тимошик прояснює суттєву деталь щодо непростой видавничої історії окремих із них: приміром, «Недоспівану пісню» паризький компаньйон Митрополита Іларіона Павло Сомчинський не зумів викупити з місцевої друкарні, надіславши в Лозанну авторів лише сигнальні примірники поеми, а відтак доля її накладу невідома [11, с. 443]. Із переїздом Владики до Вінніпега й перенесенням туди «Нашої Культури» (1947) робота над масштабними віршовими змістоформами продовжується: виходять друком поеми «Прометей» (1948), «Жертва Вечірня» (1949), філософська містерія «Народження людини» (1948), історичні драми «За Україну» (1951), «Розп'ятий Мазепа» (1961). Публікується і чимало віршів церковного діяча – «переважно релігійного змісту» [10, с. 93] – на сторінках заснованого ним-таки народного християнського місячника «Слово Істини» (1947–1951) і наступників цього журналу – «Нашої Культури» (1951–1953), «Віри й Культури» (1953–1967).

За 50-ліття творчої діяльності літературно-художній доробок І. Огієнка помітно розрісся і якісно визрів, тож митець береться за укладання на його основі багатотомника. «Сам автор, – наголошує у зв'язку з цим М. Тимошик, – розділив свій набуток у галузі красного письменства на вісім томів: перші три – драматичні твори; наступні два – легенди; шостий-восьмий – релігійна лірика» [14]. За нашим переконанням, більш точно окреслює авторську позицію й видавничий задум А. Нестеренко, зауважуючи як невидані на 1958 рік (окрім книги «Том І. Філософські містерії» (1957)), але заплановані до видання (представлені на ювілейній виставці праць ієрарха) такі групи його поетичних творів:

- «Том II: Драматичні поеми.
- Том III: Поеми, частина I.
- Том IV: Поеми, частина II.
- Том V: Легенди.
- Том VI – VII – VIII: Релігійна лірика»

[10, с. 126].

Упродовж десятиліття – 1957–1966 років – саме в такому порядку поетичні надбання Митрополита Іларіона скеровувалися українській еміграційній громаді, власне, вийшли у світ I–IV томи – «Філософські містерії» (1957), «Вікові наші рани: драматичні поеми» (1960), «Наш бій за Державність: історична епопея. Частина 1» (1962), «Наш бій за Державність: історична епопея. Частина 2» (1966), котрі й репрезентують основну масу його великоформатних поетичних взірців. На сьогодні

ці книги – головний орієнтир для читача у Храмі Слова високодостойного автора. Проте є й низка творів, а з-поміж них і поем, які до названого видання не ввійшли, а друкувалися в періодиці, наприклад, у «Вірі й Культури», як-от «Тарасе, Орле сизокрилий! Поема Волі України» (1964) [7]. Їх вишукування, каталогізація, ретельне вивчення ще чекають свого дбайливого дослідника.

Тим часом уже понад чверть століття духовна спадщина І. Огієнка, зокрема її поетичний сегмент, поступово повертається й дедалі масштабніше осмислюється в Україні. Опрацюванням різножанрових літературно-художніх взірців письменника займаються В. Атаманчук, В. Біляцька, В. Жила, Ю. Ковалів, Н. Козачук, Н. Лізниченко, В. Поліщук, І. Савченко, Є. Сохацька, М. Тимошик та інші вчені, зокрема й мовознавці, фольклористи, утім це далеко не та ще наукова увага, якої заслуговує оригінальний змістом на тлі сучасників із материкової України й цілком органічний у діахронічному розрізі всього українського літературного процесу майстер слова. Його твори сприймаються як естетично вивірені – жанрово зрілі, образно концептуальні, логічні в міркуваннях і легкі чуттєво, доступні мовою і водночас стилістично довершені, прозорі, але й глибокі думкою. І. Огієнко – це високоідейний поет чину, неординарний за психічною структурою відкритий до світу людей прагматик-ідеаліст, котрий сповна усвідомлює реальну ситуацію в суспільстві й конструє шляхи його якісного поліпшення засобом духовного впливу – через віру, молитву, первинну красу поетичного слова. Він не мрійник, а діяч у поезії, якою, по-перше, «обоює» власну людську природу, а по-друге, актуалізує те ж таки «ідеальне» як піднесене, а відтак значуще, неперехідне в людському морі, пастором над яким почувається. Акцентуючи в текстах знане, класичне, він прагне діткнутися до архетипів і через них змобілізувати самість людини і самотожність національної спільноти, відвернути внутрішню екзистенціальну загроженість одноплемінникам-емігрантам, яку несе душевне і громадянське (свідомісне) спустошення, підлягання чужинницькій інакшості, наскрізне асимілювання-самозрадження. Виходячи з цих засад, письменник накреслює для себе такі творчі цілі: словесно (через мову як першопочаток) оприявнювати величний триєдиний образ вічної і невмирущої Душі-України-Церкви. Високохудожнє викристалізування цієї ідеї спостерігаємо в названому вище поетичному багатотомнику митця, утім шлях до неї був непростим і довгим, сповненим утрат, зруйнованих набутоків, програних битв, але не духовних поразок. «Глибоко переживши трагедію української революції, – слушно зауважує М. Тимошик, – Іван Огієнко більше не повертався у велику політику. Він із гордістю називав себе робітником пера – своїми думками за допомогою друкованого слова ділився з конкретною людиною,

спонукав її думати, усвідомлювати, до якого народу вона належить, яку мову й культуру мусить знати і берегти» [13]. На цьому життєвому терені митця-вченого-ієрарха поема як потужний синкретичний літературний жанр, суголосний художній свідомості новітньому часу з її універсалістською тенденцією, стає по-справжньому етапною, новим ліричним-епічним-драматичним курсом письменника, де сусідять зриме і непізнаване, його полем медитації та сугестії, що укріплюють віру, певність у собі й життєвій меті.

Примітно, що І. Огієнко як літератор – затятий віршівник, послідовно відданий цій формі організації художнього мовлення, і є логіка в тому, щоб поемами (в історичному тлумаченні жанру) називати всі його великі віршові змістоформи. Утім на сучасному етапі розвитку української генології, коли вже чимало відкриттів зроблено про поему та її різновиди (А. Каспрук, Н. Копистянська, М. Лазарук, Б. Мельничук, М. Гнатюк, Л. Дем'янівська, ін.), доречно виокремити з її жанрового поля ті змістоформи, які набули художньо-концептуальної самостійності, належачи до драматичної поезії, – містерії, драми, драматичні поеми. А відтак «чистий» поемний набуток І. Огієнка складуть ліричний, ліро-епічний та епічний (епопея) вірці

означеної змістоформи. Варто наголосити і той очевидний факт, що автор за складних історичних обставин 1920–1930-х років набув домінантного драматичного мислення, що виразно засвідчує хронологія його творчості: містерії, драматичні поеми й релігійні та історичні поеми створюються у своїй масі практично одночасно, здебільшого у 1944–1947 роках, а все ж перші із них постають у цілком зримому контурі, хоч надалі й допрацьовуються, тоді як поема мислиться ланкою проміжною – на шляху до майбутньої «української історичної епопеї», яка літераторові піддалася не зразу. Про це довідуємося з його передмови та коментарів до розлогого «Нашого бою за Державність»: «Цю історичну епопею я виношував десятками літ, і видавав окремі твори з неї різного часу ([1, 3, 4, 5, 9]. – Г. Б.).

Року 1960-го я вирішив зібрати ці окремі твори в одне ціле <...>. Усі готові для цього тому свої попередні видання я сильно поперероблював, пильнуючи, щоб надати їм доброї поетичної форми та доброї літературної мови» [8, т. 3, с. 206].

Таким чином, можемо припустити, що логіка жанрового розвитку великих поетичних змістоформ у творчості І. Огієнка прямувала від містерії через драматичну поему до власне поеми (низки

Таблиця 1.

Авторська кваліфікація жанрового складу 4-томника (1957–1966) великих віршованих творів І. Огієнка

Філософські містерії, т. I	Драматичні поеми, т. II	Поеми	
		т. III	т. IV
Житейське море. <i>Філософська трилогія</i> : Народження Людини. Добро і Зло на Світі. <i>Містерія на п'ять дій (1944–1957)</i> ; До щастя! <i>Містерія на п'ять дій (1947–1957)</i> ; Остання хвилина. <i>Містерія на п'ять дій (1947–1957)</i> ; Каїн і Авель. <i>Містерія на п'ять дій (1944–1957)</i> ; Вже досить невинної крові! Холмщина. <i>Містерія на одну дію (1946)</i> ; Рідна Мова. Створення людської мови. <i>Містерія на одну дію (1949)</i> ; Руїна й Воскресення. Соборна Українська Православна Церква. <i>Містерія на одну дію (1947–1957)</i> ;	Невинна кров. Многостраждальна Холмщина. <i>Драматична поема на три дії (1946)</i> ; Воскресення України. <i>Історична драматична поема на п'ять яв (1949–1959)</i> ; На чужині. Упокоєння в Бозі Святителя Димитрія Туптала. <i>Драматична поема на сім сцен (1959)</i> ; За Україну. <i>Українсько-російська драма на п'ять дій (1939)</i> ; В обіймах страждання. <i>Драматична філософська поема на п'ять картин (1946)</i> ;	За Волю! (Хмелеві кобзарі). <i>Історична картина на одну дію (1960)</i> ; Недоспівана пісня (Богдан Хмельницький). <i>Історична епопея (1945)</i> ; Сповідь Гетьмана. <i>Історична драма на одну дію (1960)</i> ; Скитальник (Юрій Хмельниченко). <i>Поема-легенда (1948)</i> ; Туми (Іван Сірко). <i>Історична поема (1946)</i> ; Наша Церква – первозванна. <i>Історична поема (1949)</i> ;	За Божу Правду. <i>Історична драма на одну дію (1960)</i> ; Останній лицар. Олексій Розумовський. <i>Історична драма на одну дію в трьох сценах (1964)</i> ; Конання України. <i>Монолог Олексія Розумовського. 1762 рік (1964)</i> ; На Голготі. <i>Трагедія визвольної боротьби (1946)</i> ; Поруїнований Рай. <i>Драматична поема (1944)</i> .

її жанрових розгалужень). Ритм, розмисел, чуттєвість вирізняють його філософсько-релігійні драми-містерії і власне драми (драматичні картини) широкого громадянського плану з історії чи сьогодення митця, хоч і цілком дотримано в них драматургічних архітектонічно-композиційних канонів. Міра поетичного помітно зростає у творах, означених автором як драматичні поеми, утім здебільшого на рівні пафосу й мовної експресивності, тоді як із другого боку – драматургічного – ще більше загострюються основоположні для фабули конфлікти. Власне поеми – це твори помірного викладу, примітні описовістю, сповідальністю, зацентрованим емоційним конфліктом героя з антигероєм, обставинами, оточенням, цілим світом. Однак «чистий» ліризм для автора не є типовим: митець уводить у поемний світ «історію», трансформуючи жанрову форму в ліро-епічний формат і так додаючи соціально-історичним поемам «життєвості», а релігійним – «житійності».

Важливо відмітити, що, інтегруючи окремі завершені тексти в розлоге єдине концептуальне літературно-художнє ціле, письменник керується передовсім критерієм змісту, ігноруючи або неточно означаючи (перекваліфікуючи) жанрову форму того чи того твору, а відтак під «маркою»

поеми-епопеї репрезентуються, приміром, вивершені драми (див. Табл. 1). Але разом із тим про цей нюанс можемо говорити і як про вияв новаторства художника слова, його данину модерній естетиці й «мозаїчній» цілісності як формі її втілення – викладанню цілого з різновеликих (у цьому разі – різножанрових) фрагментів-творів. Строката внутрішня жанрологія епопеї по-своєму відтінює й часову динаміку та притаманне їй те або те бачення естетичного ідеалу, питань мовленнєво-образної пластики, водночас підкреслюючи непорушність ідейного змісту – ідеалу Державності – за незмінно складного національного буття й численних трагедій: «Найголовніша і найсвятіша ідея Українського Народу, від довгих віків унаслідувана, це – незалежна Українська Держава, – твердить у передмові І. Огієнко. – <...> Цю головну ціль вільнолюбиві наші батьки передають своїм синам, а сини – своїм дітям, і Наш Бій за Державність переходить живим і активним із покоління в покоління» [8, т. 3, с. 5–6].

А все ж доскіпливий аналіз дозволяє внести уточнення в авторське жанроозначення тих або тих творів І. Огієнка, зважаючи на такі важливі критерії, як спосіб відображення дійсності (родова ознака) й композиція, стиль, тема тощо (видові ознаки) (порівн. Табл. 1 і Табл. 2). Звідси, на основі

Таблиця 2.

Перегляд жанрового складу великих віршованих творів І. Огієнка, здійснений автором статті

Філософські містерії	Драми	Драматичні поеми	Поеми
Каїн і Авель. <i>Містерія на п'ять дій</i> (1944–1957); Народження Людини. Добро і Зло на Світі. <i>Містерія на п'ять дій</i> (1944–1957); Вже досить невинної крові! Холмщина. <i>Містерія на одну дію</i> (1946); До щастя! <i>Містерія на п'ять дій</i> (1947–1957); Остання хвилинка. <i>Містерія на п'ять дій</i> (1947–1957); Руїна й Воскресення. Соборна Українська Православна Церква. <i>Містерія на одну дію</i> (1947–1957); Рідна Мова. Створення людської мови. <i>Містерія на одну дію</i> (1949);	За Україну. <i>Українсько-російська драма на п'ять дій</i> (1939); За Божу Правду. <i>Історична драма на одну дію</i> (1960); За Волю! (Хмелєві кобзарі). <i>Історична картина на одну дію</i> (1960); Сповідь Гетьмана. <i>Історична драма на одну дію</i> (1960); Розп'ятий Мазепа. <i>Історична драма на п'ять дій</i> (1961); Останній лицар. Олексій Розумовський. <i>Історична драма на одну дію в трьох сценах</i> (1964); Конання України. <i>Монолог Олексія Розумовського. 1762 рік</i> (1964);	Невинна кров. Многостраждальна Холмщина. <i>Драматична поема на три дії</i> (1946); В обіймах страждання. <i>Драматична філософська поема на п'ять картин</i> (1946); Воскресення України. <i>Історична драматична поема на п'ять яв</i> (1949–1959); На чужині. Упокоєння в Бозі Святителя Димитрія Туптала. <i>Драматична поема на сім сцен</i> (1959);	Поруйнований Рай. <i>Драматична поема</i> (1944); Недоспівана пісня. <i>Історична епопея</i> (1945); На Голготі. <i>Поема</i> (1946); Туми. <i>Поема</i> (1946); Марія Єгиптянка. <i>Поема</i> (1947); Прометей. <i>Поема</i> (1948); «Жертва Вечірня». <i>Поема</i> (1949); Скитальник. <i>Поема-легенда</i> (1948); Наша Церква – первозванна. <i>Історична поема</i> (1949); Слово про Ігорів похід. <i>Переспів</i> (1947); Тарасе, Орле сизокрилий! <i>Поема</i> <i>Волі України</i> (1964).

доступного нам матеріалу, можемо твердити про наявність понад десяти поем у літературно-художній спадщині митця (див. Табл. 2). Це тексти різного обсягу – малого («Скитальник»), помірного («Туми», «Наша Церква – первозванна»), великого («Марія Єгиптянка»), особливо об'ємного (епопеї «Недоспівана пісня», «Наш Бій за Державність»), котрі синтезують описовість, оповідність, сповідальність, як правило, діляться на частини, можуть – за більшого обсягу – містити пролог, епілог, елементи драматичної дії. У них поєднується національно-громадянська (історична, соціальна, політична) і релігійна (агіографічна, полемічна) художня семантика – ці змістові площини всіляко переплітаються і доповнюють одна одну, а в окремих творах – і зливаються в один дискурс.

Так, ліро-епічна поема «Поруйнований Рай» (неточно названа автором «драматичною поемою», з ознак якої добачаємо в ній лише монологи-молитви головного героя, натомість на користь нашого означення свідчать майстерна розповідь від третьої особи, насичена спостереженнями, переживаннями, роздумами і твердженнями суб'єкта мовлення, постать якого таким чином виформовується, набуваючи цілісності ліричного героя) належить до групи творів на сучасну тематику і змальовує чесну службу громаді сільського пастора («*Кохав він палко Україну, / І був гарячий патріот, – / Латав свідомости руїну, / І вів до світла свій народ*» [8, т. 4, с. 115]; це один з улюблених і частотних образів у творах Митрополита Іларіона) та вбивство його московськими комуністами, які поневолили і руйнують рідний край, а разом розвінчує облуду комуністичної ідеології та пропаганди й утверджує віру в перемогу ідеї державності й соборності України.

Поема «На Голготі», в пізнішій редакції доповнена підзаголовком «трагедія визвольної боротьби», – значною мірою автобіографічна й висвітлює долю сучасника – українського інтелігента-патріота, невтомного працівника на благо рідного краю й народу, а відтак лютого ворога їхніх поневолювачів, якому – за «чесну людську роботу» [8, т. 4, с. 58] – судилося лише «розп'яття» («*За Рідний Край Вечірня Жертва!*» [8, т. 4, с. 106]) – як не в царській тюрмі, то в більшовицько-комуністичному таборі чи десь у вигнанні. Але ж разом із тим, розмірковує вимучений боротьбою, але не зламанний герой твору, «Голгота несе Воскресіння» [8, т. 4, с. 105], вона – «в Рай дорога», «вічна пам'ять й Слава вічна» [8, т. 4, с. 107–108]. Цей монументальний твір – високопатріотична лектура, афористична, притчова, гостро-експресивна, із надзвичайної духовної сили поетичними роздумами про українську мову, вільну Україну [8, т. 4, с. 83–85] і нелегку «місію» – «бути українцем» [8, т. 4, с. 96–97].

Історична поема «Туми (Іван Сірко)» й поема-легенда з минувшини «Скитальник (Юрась Хмельниченко)» осмислюють тему українського зрадництва і прислужництва ворогові («*Будують Польщу та Москву наші люди, / А хлоп у неволі гне спину... / <...> Не створим своєї Держави, / Аж поки гулятимуть туми: / Про край свій немає в них думи, / Вони нас ведуть до неслави*» [8, т. 3, с. 188–189]),

наголошують, що ганебна смерть або страшніше за неї вічне скитання – жереб таких Юд.

Прямуючи в наступних «україноцентричних» поемах від сьогодення в глибину віків, І. Огієнко не втомлюється підкреслювати історичність української Душі (нації), Держави, Церкви, а разом із тим – і непомірність усякчасного змагання народу за ці привілеї, важке обстоювання ним того, що й так законно дане йому Богом. У релігійно-полемічній поемі «Наша Церква – первозванна», актуальній і в наші дні, мовиться про самостійну, соборну, рівну з-поміж інших на Сході Українську Православну Матір-Церкву, недопустимість її розколу, який незмінно приводить до поневолення рідного краю захланними Москвою чи Полонією: «*Як буде Церква в нас єдина, / То буде й вольная Держава, / І вільно пташкою полине / По всьому світі наша слава!*» [8, т. 3, с. 204]. У свою чергу поетичний перепис «Слова про Ігорів похід», зроблений Митрополитом Іларіоном, який теж варто розглядати в цьому жанровому контексті, засвідчує давність нашої державницької зрілості, філософії героїки, як і загрози від ворогів-сусідів, яким, лише припинивши внутрішні чвари та об'єднавшись, ми зможемо дати гідну відсіч.

Не менш цінними і майстерними в доробку письменника є поеми на інонаціональні, класичні, релігійні теми й сюжети – про віддану Богові Марію («Марія Єгиптянка») і вірного людям Бога («Прометей»), які дають читачеві надію на очищення від гріхів і вічне життя духовне, укріплюють його віру у високі ідеали. Поема «Жертва Вечірня (Ісус і Варавва)» розповідає про те, «за що й як розп'яли Ісуса Христа, та що сталося з розпинателями» [10, с. 93].

Прикладом високого поєднання громадянського та релігійного мотиву є поема «Тарасе, Орле сизокрилий!», присвячена Генієві України Тарасові Шевченку й написана І. Огієнком до 150-ліття від дня народження Кобзаря [7]. Вона осмислює гірку життєву долю письменника, його неперехідну роль в історії рідного народу та всеприсутність у культурі цілого світу. Твір складається із 12-ти частин, із-поміж яких добачає чимало цілком сучасних інтертекстуальних компонентів, а вивершує його «Віщий сон» ліричного героя-оповідача – своєрідний «сиквел», який утверджує справдження омріяної Шевченкової візії вільної і щасливої України.

Предтечами поем у творчості І. Огієнка були, зокрема, поетичні цикли, подеколи укладені в розділи, як-от ті, що представлені у збірці «Легенди світу» [2]; не випадково один із взірців жанру і окреслюється автором як мікст – поема-легенда («Скитальник»). Розвиток циклу в поему спостері-

гаємо і на прикладі твору «Тарасе, Орле сизокрилий!»: однойменно озаглавлена восьмитекстова композиція побачила світ 1961 року – до 100-ліття вшанування пам'яті Поета [6], а згодом була доповнена новими віршами й ідейно допрацьована. А отже, І. Огієнко не замикається в суто ліричній формі вірша, а доповнює її сюжетикою, «історизує», «драматизує» – сингармоніює в художній системі великих віршових змістоформ власної творчості.

Як і філософські містерії, драми, драматичні поеми, Огієнкові поеми покликані до життя бажанням віднайти більше способів промовляти до читачів і впливати на них, нести людям, зокрема емігрантському українському середовищу, сукупну ідею звеличення Душі-України-Церкви, знання й розуміння їх.

Перспективою нашого дослідження стане більш ретельне вивчення творчого доробку І. Огієнка з метою виявлення в ньому нових поемних взірців, здійснення жанрового аналізу й детального осмислення поезики цих творів, зауваження в них типологічних розгалужень і встановлення їхньої природи, з'ясування спільного та відмінного цього виду з іншими поетичними взірцями творчості письменника, а також із літературним контекстом – доробком його попередників і сучасників.

Література

1. Іларіон, Митрополит. Жертва Вечірня : поема / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1949. – 48 с.
2. Іларіон, Митрополит. Легенди світу / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша Культура, 1946. – 93 с.
3. Іларіон, Митрополит. На Голготі : поема / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша Культура, 1947. – 91 с.
4. Іларіон, Митрополит. Недоспівана пісня : іст. поема / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша Культура, 1947. – 203 с.
5. Іларіон, Митрополит. Прометей : поема / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Наша Культура, 1948. – 67 с.
6. Іларіон, Митрополит. Тарасе, орле сизокрилий. Вінок на ступені пам'ятника. I-VIII / Митрополит Іларіон // Віра й Культура. – 1961. – Ч. 10-11. – С. 94-95.
7. Іларіон, Митрополит. Тарасе, Орле сизокрилий! Поема Волі України : Із циклу «Денник моєї Душі». Ч. II / Митрополит Іларіон // Віра й Культура. – 1964. – Ч. 6 (126). – С. 3-6.
8. Іларіон, Митрополит. Твори / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Наша Культура, 1957-1966. –
Т. 1: Філософські містерії. – 1957. – 336 с.
Т. 2: Вікові наші рани : драм. поеми (п'ять драм). – 1960. – 272 с.
Т. 3: Наш бій за Державність : іст. епопея. Ч. 1. – 1962. – 224 с.
Т. 4: Наш бій за Державність : іст. епопея. Ч. 2. – 1966. – 144 с.
9. Іларіон, Митрополит. Туми : поема / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша культура, 1947. – 62 с.
10. Нестеренко А. Митрополит Іларіон – служитель Богові й народові: біографічна монографія : [Відбитка з ювілейної книги на пошану Митрополита Іларіона] / Афанасій Нестеренко. – Вінніпег, 1958. – 150 с.
11. Огієнко І. Богдан Хмельницький / І. Огієнко ; упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 448 с. : іл. – (Вид. проєкт Фунд. ім. митрополита Іларіона «Запізніле ворота»). Сер. 1 ; т. 4).
12. Огієнко Ів. «Життя голодне, одиноке...», «Я квітку барвисту в садку посадив...», «Не питай», «Стара я, безсила», «Могутній орел», «Мої пісні», «Все падає листя», «Давно це було!..» / Іван Іванович Огієнко // Українська Муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. Під редакцією Олекси Коваленка. Вип. 11 : [факсимільне видання (К., 1908 р.) ; науковий коментар Федора Погребенника]. – К. : АТ «Обереги», 1993. – С. 1141-1146.
13. Тимошик М. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське Відродження [Електронний ресурс] / М. С. Тимошик. – Режим доступу : <http://national.org.ua/library/ohijenko.html>. – Назва з екрана, 12.03. 2017.
14. Тимошик М. Поетична творчість Івана Огієнка [Електронний ресурс] / М. С. Тимошик // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10514.html>. – Назва з екрана, 12.03. 2017.

Halyna Bilyk

THE POEM GENRE IN LITERARY AND ARTISTIC HERITAGE OF IVAN OHIENKO

The article deals with the writer's work of Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion) over the genre of poem: deduces its origin, meaning in creativity of the writer, motive filling and typological branching, interaction with other genres. Examples of such models of poetic content and form as «Maria Egyptian», «On Golgotha», «Tumy», «Unfinished song», etc. analyze in the general context of the creative and political-religious activities of a prominent Ukrainian.

One of the methods of research is revision of the genre qualification of the own works of great poetic form proposed by the author, as a result, we expand the idea of the quantity of his poem patterns. These are works of various content – small («Maverick»), moderate («Tumy», «Our Church is the first-called»), great («Unfinished Song»), especially volumetric («Our fight for statehood») as the example of epic. In the motive sense they are based on the national-civil (historical, social, political) – «Unfinished song», «Destroyed Paradise», «On Golgotha»), religious (hagiographic, polemical – «Maria Egyptian», «Evening victim», «Our Church is the first-called»), cultural («Prometheus») issues; synthesizing description, narrative, confession, mostly divided into parts, may contain prologue, epilogue and elements of dramatic action. Forerunners of poems in the creativity of I. Ohienko were poetic cycles, sometimes enclosed in chapters. As well as philosophical mysteries, drama and dramatic poems, Ohienko's poems are called by desire to find more ways to speak to the readers and to have influence on them, to convey to people, in particular the émigré Ukrainian community, the common idea of the glorification of the Soul-Ukraine-Church, knowledge and understanding of them.

Key words: literary genre, genre typology, poem, religious motive, civil motive, Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion).

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.

Ганна Радько

РУБАЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА: СХІДНИЙ ЖАНР НА УКРАЇНСЬКОМУ ҐРУНТІ

Стаття присвячена інтеграційним процесам у літературі, а саме культивуванню східних жанрів на українському ґрунті. У рік японської культури авторка належно оцінює як жанри японської літератури, так і тюрксько-перських народів, зокрема рубаї А. Лахуті й О. Хайяма; досліджує жанрову природу рубаїв Дмитра Павличка, їхній версифікаційний лад, композицію, умовно-символічну образність та афористичність. Авторка стверджує, що рубаї Д. Павличка – явище цілком органічне українському сприйняттю, а найдрібніші деталі національної образності, ясність думки, сильна експресія почуттів, афористичність – це безперечний доказ обдарованості поета. Своїми рубаями Д. Павличко вживив інонаціональну поетичну форму в основу вітчизняної поезії.

Ключові слова: танку, хоку (хайку), станси, рубаї, Омар Хайям, Дмитро Павличко, афоризм.

Поезію Д. Павличка вирізняє пошана до форми, лаконічної, вишуканої поетичності, тяжіння до образів-символів. Ці якості збережено і в його рубаях – жанрі, яким поет володіє так само бездоганно, як і сонетом. У них бачимо етичну гостроту і глибинну філософічність, урівноважену емоційну мудрість та вишукану наповненість слова.

«Критики давно помітили, – слушно пише Олена Никанорова, – що Дмитро Павличко належить до тих поетів, які зосереджуються головним чином на внутрішній суті явищ і менше на їх зовнішніх виявах <...>. Виявлення внутрішньої суті зображуваного – розумна оцінка. За такою „схемою” розгортається його поетичне мислення» [5, с. 62]. І східний жанр рубаї, що складається з однієї чотирирядкової строфи, побудованої за строгими законами римування, якнайкраще пасує до цього.

У поезії східних народів жанри зі сталими віршовими формами відіграють більшу роль, аніж у західноєвропейській поезії. Наприклад, у японській ліриці багато століть використовується танка, або «коротка пісня» – п'ятивірш, що складається із чергування п'яти- та семискладових рядків (5-7-5-7-7). Одиницею його віршового метра вважається склад, велике значення відводиться музичній тональності. Танка виникла в японській поезії у VIII ст., досягла розквіту у IX–X cc., ставши класичною строфічною формою, тоді як інші зникли (нагаута, седока тощо), розкрила свої можливості

у творчості «шести безсмертних» ліриків (Нарихіри, Коматі, Гендзьо, Ясухіде, Кисена й Куронусі). Ця віршоформа пережила віки, зазнавала постійної модифікації, сьогодні ж вона посідає одне з чільних місць у новітній японській поезії (Масаока Сікі, Йосано Теккан, Усікава Такубоку та ін.) поряд із новою віршовою тенденцією «сінтайсі» (вірші нової форми) [4, с. 673].

Існує ще більш легендарний жанр у японській пейзажній ліриці – хоку, або хайку – ліричний тривірш із сімнадцятьма складами, який виник у XVI ст. із розвитком міської культури. Цей трирядковий неримований вірш постав на основі першої півстрофи танка. Існувало кілька шкіл хоку: «Кофу» – «давня школа», пов'язана з іменем Мацунаги Тейтоку, школа Нісіями Соїна, школа «Сьофу» – «достеменна школа», де найпомітнішою поетом був Мацуо Басьо, котрий реформував хоку в новий жанр хайку: відтоді суб'єктивний ліризм поступився перед безпосереднім зображенням природи. Цей жанр привертав увагу й українських поетів (приміром, В. Коломійця), які вбачали в його лаконічній формі можливість точного вираження ліричного настрою [4, с. 722].

У західноєвропейській і російській поезії XX ст. доволі популярним жанром були станси – порівняно невеликі «ліричні вірші, що складаються із чотирирядкових ямбічних строф, кожна з яких характеризується викінченою філософською думкою. При цьому вони відмежовані одна від одної і за змістом, і за формою» [4, с. 653], а при читанні відокремлюються паузою: звідси і назва жанру (від іт. *stanza* – зупинка). Станси не знають тематичних обмежень, але їхній тон, як правило, серйозний і значущий. Термін станси ввійшов у західноєвропейську поезію на межі XVIII–XIX cc. (Й.-В. Гете, Дж. Байрон, О. Пушкін та ін.) – як назва особливого жанру поряд з елегією та одою. В українській поезії станси віднаходимо у творчій спадщині Б. Кравцева (збірка «Сонети і станси. З поетичного щоденника 1971–1973»).

В арабсько-перській і тюркомовній поезії широкій популярності набув чотиривірш, який отримав назву рубаї. Його увічнив Омар Хайям (1048–1123), а український поет Дмитро Павличко, глибоко ознайомившись із цим жанром, переніс рубаї на свій національний ґрунт.

*В Хайяма взяв я форму рубаї,
Вподобавши за лаконізм її.
Чи замалу, чи, може, завелику
Одежу матимуть думки мої?* [8, с. 368], –

такими рядками розпочинає український поет збірку «Рубаї» (1987) [8], у якій уміщені маленькі філософсько-поетичні перлини.

Ще в юності Д. Павличка захопили рубаї, адже «його тягло, – як зазначає С. Пінчук, – до поезії сконцентрованої мислі, вираженої в стислій афористичній формі» [11, с. 212]. «Рубаї почав я писати, – розповідає і сам Д. Павличко в листі до автора цього дослідження, – буквально разом з усією поезією, яку творив. Вплив Хайяма безперечний. Східна поезія мене зворушувала завжди, а Омар Хайям – вчив і засмучував, як батько. Мудрість – сумна» [6].

236 узірців жанру (із-поміж них – нові, а також ті, що друкувались у різних попередніх збірках) представлено у тритомному виданні творів поета (1989) [9]. Дмитро Васильович звертається до цієї форми й пізніше. Так, у книзі «Ялівець», виданій 2004 року, вміщено ще три розділи рубаїв, і у III-му з них опубліковано 66 нових чотиривіршів, датованих 1999 роком [10], а найновіше на сьогодні видання рубаяни літератора побачило світ 2003 року у видавництві Соломії Павличко «Основи» [7].

Літературознавчий словник-довідник подає таку дефініцію жанру: «Рубаї (від араб., буквально – четверний) – чотиривірш, як правило, філософського змісту за схемою римування: аа-а (різновид монорими). Рубаї як викінчений мініатюрний віршовий твір, що виражає певну думку, підкреслену в останньому рядку строфи, – одна з найпопулярніших версифікаційних форм у ліричній поезії народів Сходу. Сягнула своєї досконалості в тюркомовному літературному середовищі (Захриддин Бабур, XV ст.) та іранському (Омар Хайям, XI–XII cc.)» [4, с. 617].

Для українського читача специфіку жанру рубаї та його класичні образи у творчості Омара Хайяма по-справжньому відкрив своїми перекладами В. Мисик. Але не можна випускати з уваги й те, що право жити в українській ліриці жанр набув таки завдяки творчим пошукам Д. Павличка. Письменник переклав частину рубаїв, написаних таджицьким поетом А. Лахуті. Лаконізм і афористичність, що притаманні самій природі жанру, ніби закликають його творця до якомога стислішого вираження змісту, до філософського узагальнення, яке разом із тим відображає конкретну соціально-історичну реальність.

Своїм корінням рубаї сягають у час появи так званої мнемонічної пам'яті. Для того, щоб утриматись у пам'яті людини, образно-поетична думка, що включає в себе уявлення про навколишній світ, про стосунки між людьми, закріплюється в тій віршовій формі, якої набули рубаї. У цьому розумінні

вони апробований в історії розвитку художнього мислення засіб утримання в пам'яті «закодованої» інформації. Мабуть, саме через це умовно-символічна образність, що притаманна жанру, не відірвана від дійсності, а виникає з неї. Можна передбачити, що структура рубаїв найефективніше може зафіксувати думку в її розвитку й русі. Звідси і бере свій початок характерна для жанру філософська спрямованість, абстрагованість, що надають рубалям усезагального значення. У творчості О. Хайяма цей жанр досяг найвищого розвитку. Багато творів класиків таджицько-перської поезії давно стали доступні українському читачеві, дякуючи перекладам Д. Павличка.

Оригінальні рубаї Дмитра Васильовича – нове явище в українській літературі, утім цілком органічне для нашого національного сприйняття. Ця обставина вимагала від поета великої відповідальності та високої вимогливості до своїх текстів, прагнення без особливого натиску сприяти вживленню інонаціональної поетичної форми в основу української поезії. «Прекрасна обізнаність, з якою Павличко передає у цьому жанрі найдрібніші деталі національної образності, ясність думки, сильна експресія почуттів, афористичність – безперечний доказ обдарованості поета, – зазначає дослідник цього жанру А. Амінов. – Це якраз той випадок, коли завдяки творчій самовіддачі поет досягає того, що спочатку читач повністю у полоні думок і почуттів автора і тільки потім починає дивуватися формі, нетрадиційній для його рідної літератури» [1, с. 70].

* * *

*Плоть перейде у листя і траву,
Правдива думка – в дух і мисль живу,
Але й брехня не гине, а снується
Із наших душ ув інших душ канву.*

* * *

*Свободі, вірі, будь-якій ідеї
Патриції потрібні і плебеї,
Але без мучеників гине все,
Що є добром для людськості всієї*

[10, с. 124].

* * *

*Молюсь до Тебе, пане Боже,
Дай нам оточення вороже –
Бо не згуртує нас любов,
Якщо ненависть не pomoже.*

* * *

*За рабством плачуть звільнені раби,
А ті, що врятувались од ганьби,
Рабами в рабстві не були, шукають
На волі ворогів для боротьби* [10, с. 126].

Рубаї стали прямим продовженням ранньої громадянської лірики Д. Павличка, що надало тра-

диційним філософським темам (життя і смерть, людина і суспільство, людина і природа тощо) гостро актуального звучання, розширило тематичні межі чотиривіршів, де поряд із суто філософськими з'являються політичні, морально-дидактичні, любовні та інші рубай. У нових мініатюрах поглиблюється і загострюється драматизм літератора у сприйнятті світу. Д. Павличко, на думку Н. Костенко, «проникає в найпотаємніші сховища людської душі, пізнаючи їх саме як поет, а не вчений-аналітик, – не в розтині кожного психологічного пору року окремо, а в осягненні цілого, схопленні його сутності в художньому образі. Віртуозно оперуючи властивими рубаям прийомами інакомовлення, символіки, поет у кількох рядках закарбовує цілі „глави” з життя людської душі, згустки настрою та емоцій» [3].

*Моя душа – як ліс. Там чути свист і рев.
Могутні стовбури стоять між синіх мрев.
Та скільки там жила
постріляно й побито,
І скільки там лежить поламаних дерев...*
[9, с. 381], –

маємо психологічний портрет, у якому може впізнати себе сучасна людина. Ландшафт душі, зображений художньо рельєфно, у ньому – слід битви, драматичної душевної боротьби, у котрій гине багато різних поривань. Не простою ціною даються ті могутні опори, на яких тримається душа. Подібний чотиривірш вартий великих полотен.

Із висоти свого сучасного досвіду ліричний герой Д. Павличка переглядає свої колишні уявлення і таким чином постає перед читачем у своєрідній темпоральній динаміці, у повчальній життєвій еволюції: «*Колись я думав: радощі – це путь / У світ незнаний із моїх Покуть; / Тепер я знаю: радість – то дорога / До яблунь, що в Стопчатові цвітуть*» [9, с. 380]. Іноді він не боїться признатися й у чомусь потаємному: «*Я птахом був колись, та світ мене зловив, / В людину обернув, скропивши потом жнив. / Коли я маю щось сказати – задихаюсь: / Б'є в слово полум'я, що в крилах я носив*» [9, с. 384]; «*Не був я справедливим до кінця, / Прощав pokійникові, грав сліпця; / Над мертвим вовком говорив промову / Так жалісно, що плакала вівця*» [9, с. 390].

Присутність О. Хайяма саме характерним філософським узагальненням, що виражає конкретну соціальну дійсність, явно відчувається в таких чотиривіршах: «*Ми тільки почали розгадувати світ, / В щілину глянули, як діти з-за воріт; / Чи нам відчиняться пізнань важкі ворота, / Чи вирве нам серця розбрату динаміт?!*» [9, с. 379]; «*Якщо не можеш каменя вкусити, / Цілуй його, аж зм'якне – так навчити / Ви нас хотіли, давні мудреці, / А ми взяли той камінь роздробити*» [8, с. 170]; «*Ха-*

йям казав: „Пождіть, як стану я землею, / Тоді мій прах зробить дзбанком чи сулією!” / І я кажу: „Пождіть, квапливі гончарі, / Лиш мертвою плоть віддам на посуд для елею!”» [8, с. 200].

За традиціями О. Хайяма поет сприймає рубай і як форму викривальної поезії, до того ж у чотиривіршах, як і в ліриці в цілому, його критико-сатиричне начало виявляється особливо гостро й незавульовано. Свій гнів і сміх поет спрямовує і проти людських вад, і проти негативних явищ у суспільному житті: «*Що більший самолюб і фарицей, / То більше прагне шани від людей*» [8, с. 85]; «*За кожну лжу карати треба, / Як за мисливство з вертольота*» [9, с. 410]; «*Хто не воює проти лжі / І терпить підлості чужі, / Заходить, наче осквернитель, / В святиню власної душі*» [10, с. 116].

Погоджуємось із Романом Лубківським, що «не знайти в сучасній нашій літературі іншого автора, який би даром телескопічного і мікроскопічного проникнення за межі тривіального побуту так мудро і міцно зв'язував би найвіддаленіші асоціації, так лагідно і співчутливо сприймав усе, що діється навколо нього, але не відмовлявся й від іронії та сарказму, що надає його „окрилений строфом” особливого чару» [10, с. 23]. Ось одне з поетичних підтверджень сказаного: «*Забули пісню. Все в порядку. / Про хатку дбали та про грядку. / І душі їх відформував / Змієподібний ріг достатку*» [10, с. 122].

Читачеві зрозумілі й ті значущі узагальнення, які прочитуються з епізодів та сюжетів біографії поета: «*Я – в'язень тих часів, котрих уже нема. / В глибинах пам'яті стоїть моя тюрма. / Я не зачинений. Нема замків на дверях. / Виходжу і назад вертаюсь крадькома*» [10, с. 131]. Антитеза, яка є ключовою для сонетів і постає назвою першої поетичної збірки митця («Любов і ненависть»), знаходить своє художнє вирішення і в його рубаях. Тільки ці одвічні початки – любов і ненависть – осмислені вже на власному досвіді:

*Ненависть і любов – нерівні крила,
На те крило, в якому менша сила,
Я падав і калічився не раз:
Мене так доля за неправду біла* [7].

«Саме за рубаями, написаними в різні часи, можна простежити певну послідовність моєї долі. Те, що мені найбільше боліло, з'явилося в дуже лаконічних формулах...» [7, с. 6], – так визначає зміст і форму цих віршів сам літератор.

Для рубайів Дмитра Павличка, як і для інших його поетичних форм, зокрема і сонетної, характерне явище дифузії. А тому вирізняємо чотиривірші з ознаками декларацій, політичного памфлету і притчі. Багато рубайів мають повчальний характер, як Франкові «ізмаргади»: «*Убитий пес на магистралі. / Ідуть машини. В їх оскалі / Немає спів-*

чуття. *Стоїть / Дитина в крижаній печалі*» [8, с. 128]; *«Дитина мотила піймала, / Червоні крила одірвала. / А мати – в сміх. А світ – у плач: / Вже йде негідників навала»* [10, с. 119].

Рубаї Дмитра Павличка – це поезія мудрості, тож не випадково чимало з них поповнюють скарбницю афоризмів. До прикладу, варті уваги слушні авторські міркування про характер зміни кривої міжлюдських стосунків: *«Середина життя – пора німа. / Живі ще друзі, дружби вже нема. / А там, дивись, вони зійдуться знову, / Бо наvertsає до тепла зима»* [8, с. 103]; *«Життя – це шлях, / що переходить в шлях, – Кінця не має ні одна дорога»* [8, с. 43].

Д. Павличко досяг у своїх рубаях органічного злиття українського вірша з витриманою за всіма правилами канону структурою східного жанру. Нагадаємо, що в цьому мініатюрному віршовому творі виражається певна думка, яка підкреслюється в останньому рядку строфи і має ознаки афоризму. «Афоризм (грецьк. *aphoridzo* – визначення) – короткий влучний оригінальний вислів, узагальнення, глибока думка, виражена в лаконічній формі, подеколи несподівано парадоксальній. Завжди містить у собі більше значення, ніж мовлено, ніколи не аргументує, але впливає на свідомість виразною неординарністю судження. Тому часто афоризми називають „крилатими словами”» [4, с. 71]. Рубаї Д. Павличка вирізняються різноманітною у функціональному плані афористичністю. Так, наприклад, афоризмами можуть уважатися: а) окремі рядки (фарди): *«Життя – це шлях, що переходить в шлях...»* [9, с. 375]; б) два рядки, що несуть у собі закінчену думку – (бейти): *«Брехня із милосердя – раз болить, / Брехня зі страху – цілий вік карає»* [9, с. 376]; *«Середина життя – пора німа. / Живі ще друзі, дружби вже нема»* [8, с. 103]; в) увесь чотиривірш, узятий у цілому: *«Мені нагадує людські серця / Крихке й тоненьке серце олівця – / Зламати легко, застругати важче, / Списати неможливо до кінця»* [9, с. 374]. Нерідко строфа рубаїв становить собою не просто афористичну сентенцію, а представляє їх цілий каскад: *«Цвях витягнути важче, ніж забити. / Покинуть важче, легше полюбити, / І важче в спогадах пройти життя, / Ніж просто бути молодим і жити»* [9, с. 387]; *«На цьому світі двічі ми живем, / До смерті – раз, а вдруге – як помрем. / Нести могильний камінь легше тому, / Хто звик трудитися під тягарем»* [10, с. 127]; *«Вода втікає вниз. Вогонь втікає вгору. / І входить кожен дух до не свого простору. / Переселятися не може тільки Час, / Бо він є замкнутий зсередини й знадвору»* [10, с. 130].

Отже, сумнівні поета (*«чи замалу, чи, може, завелику одягу матимуть думки мої»*) розвіюються. Аналіз Павличкових рубаїв показує, що він не тільки знайшов своїм думкам відповідну форму,

але і збагатив українську поезію атрибутами національної «одежі» таджицького й іранського вірша. Розвиток української поезії, на думку М. Ільницького, «процес складний і багатошаровий, і навіть запозичення жанрів та форм з однієї літератури й культивування їх в нашій відбиває рухи складніші й вагоміші, характеризуючи явище взаємообміну духовними цінностями, свідчить про збагачення і оновлення культури» [2, с. 36]. Закономірно те, що Д. Павличко – автор сонетів і рубаїв, адже ці жанри «розумові»: в основі їх – сентенція, афоризм, чітко висловлена думка. А проте нема в письменника жодного хоку, так поширеного донедавна в нашій поезії. Тому, що жанрові особливості хоку, його імпресіоністична пластика, невловима мінливість відтворених пейзажів і настроїв, глибоко прихована підтекстова асоціативність, очевидно, не гармоніюють із ладом лірики цього майстра слова.

Пристрасне й інтелектуально глибоке поетичне мислення Д. В. Павличка, запліднене попереднім мистецьким досвідом і доробком, складає основу його лірики, що особливо доводять сонети і рубаї. У рубаях український поет «підтверджує свою віру в невмирущість людської душі тим способом, що показує величезну силу, закладену не лише в духовну, а й фізичну природу людини, її мислительну невичерпність» [10, с. 24]. Вірші класика новітньої української літератури Д. Павличка захоплюють обшири світової культури. І в цьому сила, велич і краса Павличкової поезії. Думаємо – і її непроминальність.

Література

1. Аминов А. С. «Взяв форму рубаї...» : Восточный катрен в творчестве Д. Павлычко / А. С. Аминов // Памир. – 1980. – № 5. – С. 67–71.
2. Ільницький М. М. Дмитро Павличко: нарис творчості / М. М. Ільницький. – К. : Дніпро, 1985. – 189 с.
3. Костенко Н. Суть осягнення / Н. Костенко / Літературна Україна. – 1985. – 27 черв.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. – (Nota bene).
5. Никанорова О. Поезії одвічна висота / О. Никанорова. – К. : Рад. письменник, 1996. – 244 с.
6. Павличко Д. В. Лист до автора дослідження : [рукопис] / Д. В. Павличко. – 1991. – 23 трав.
7. Павличко Д. В. Рубаї / Д. В. Павличко. – К. : Видво Соломії Павличко «Основи», 2003. – 167 с.
8. Павличко Д. В. Рубаї / Д. В. Павличко. – К. : Молодь, 1987. – 248 с.
9. Павличко Д. В. Твори : в 3-х т. / Д. В. Павличко. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 2 : Поезії. – 542 с.
10. Павличко Д. В. Ялівець : поезії / упоряд. і передм. Р. М. Лубківського ; [іл. В. В. Кузьменка] / Д. В. Павличко. – К. : Веселка, 2004. – 399 с.
11. Пінчук С. Витоки спіралі / С. Пінчук / Поезія – 85 : збірник. – К., 1985. – Вип. 2. – С. 211–216.

Hanna Radko

**RUBAYE BY DMITRY PAVLYCHKO:
ORIENTAL GENRE ON THE UKRAINIAN SOIL**

The article is devoted to the process of integration in literature, including cultivated Eastern poetic forms on the Ukrainian background. During the year of Japanese culture the author appreciates both genres of Japanese literature and turkish-persian peoples, in particular, rubai by A. Lakhuti and O. Khayyam. The author explores the nature of the genre by Dmytro Pavlychko, their various structure, composition, conventionally symbolic imagery

and aphoristic features. The author argues that rubai by D. Pavlychko is a phenomenon which is completely rational one to the national perception, and the smallest details of national imagery, clarity of thoughts, the expressions of strong feelings, aphoristic features is clear and undoubtful evidence of a gifted poet. His genre D. Pavlychko braided the foreign poetic form into the basis of Ukrainian poetry.

Key words: tanku, hokuei (haiku), stanzas, rubai, Omar Khayyam, Dmytro Pavlychko, quatrain verse, aphorism.

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.

УДК 821.161.2 -31 «1920/1930» «1960/1970»

Юлія Волощук

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ПОШУКИ ВОЛОДИМИРА ГЖИЦЬКОГО-РОМАНІСТА

У статті проаналізовано жанрово-стильову природу романів В. Гжицького, обґрунтовано модерністський характер його творів, який полягає в синтезі стилів і жанрових різновидів у єдиній романній формі, простежено взаємодію традицій і новаторства, модернізму та соцреалізму в романах письменника. По-новому оцінено місце романістики В. Гжицького в літературному процесі доби і внесок автора в розвиток романної прози ХХ ст. Доведено, що В. Гжицький – митець з оригінальною естетикою, жанрово-стильовою палітрою художньої творчості. Більшість його романів є полівалентними, синтетичними, оскільки поєднують у межах однієї форми кілька жанрових (соціально-психологічний, національний (політичний), любовно-еротичний, філософський, автобіографічний, індустріально-колгоспний, історичний) і стильових (неоромантичний, реалістичний, неореалістичний, імпресіоністичний, експресіоністичний, соцреалістичний) компонентів.

Ключові слова: роман, модернізм, соцреалізм, жанровий і стильовий синтез, традиції і новаторство в літературі, українська література 20–30-х, 60–70-х років ХХ ст.

Сучасне українське літературознавство активно займається об'єктивним науковим прочитанням творчості письменників радянської доби, формуванням адекватного й повного уявлення про перебіг і здобутки національного літературного процесу ХХ ст., нагальною потребою переосмислення стереотипів тоталітарної епохи. Залишають-

ся пріоритетними завдання досягнення автентичних векторів розвитку та функціонування епіки ХХ ст., жанрово-стильових різновидів, закономірностей, динаміки й модифікацій національного роману як специфічного художнього узагальнення естетично-мистецького руху доби та творчих інтенцій письменника.

У цьому контексті важливе значення має дослідження романного доробку Володимира Гжицького (1895–1973), представника трагічного покоління митців 20–30-х рр. ХХ ст., воркутинського в'язня, свідка хрущовської відлиги, предтечі шістдесятників, автора романів «Чорне озеро» (1929, 1957), «Захар Вовгура» (1932), «У світ широкий» (1960), «Великі надії», «Ніч і день» (1963), «Опришки» («Довбуш», 1933, 1962), «Слово честі» (1968), «Кармалюк» (1971).

Романна творчість В. Гжицького до початку 2000-х рр. фактично залишалася поза науковим простором. Вульгарно-соціалістична критика 1920–1930-х рр. упереджено оцінила епічний доробок митця, закидаючи йому націоналістичні перекручення та ворожість до основних принципів комуністичного культурного будівництва. У 1960-х рр. А. Халімончук, І. Дорошенко, С. Шаховський прагнули вписати творчість В. Гжицького в кано́ни соцреалізму. 1990-ті рр. ознаменувалися увагою до невідомих сторінок його трагічного життєпису. Від початку 2000-х рр. спостерігаємо спроби включити окремі аспекти романістики В. Гжицького в дисертаційні роботи А. Михайлової («Ерос як естетична й поетологічна проблема української

© Ю. Волощук, 2017

прози 20–30-их років ХХ століття»), О. Філатові («Український роман 20–30-х років ХХ століття: типологія авторської свідомості»), А. Панасюк («Жанрова своєрідність прози Володимира Гжицького у контексті розвитку української прози 20–30-х рр. ХХ ст.»). Однак насправді жанрово-стильові особливості романів митця залишалися фактично поза увагою критиків та літературознавців або ж були потрактовані тенденційно, недостатньо ґрунтовно. Тому мета цієї статті – проаналізувати жанровий і стильовий компоненти романної прози В. Гжицького, визначивши, які жанрові різновиди домінували в його доробку і чого більше було в його творчості – модернізму чи соцреалізму.

В. Гжицький належить до трагічного літературного покоління, котре виплекало свій талант у розбурханій мистецько-політичній атмосфері 1920–1930-х рр. На початку 1920 р., повіривши у справедливість нового суспільного радянського ладу, майбутній письменник приїхав до Харкова розбудовувати «велику Україну», проте вже наприкінці 1920-х рр. зрозумів помилковість своїх поглядів, про що зізнавався у приватній розмові Г. Костюку: «Від одних тиранів я пішов назавжди. Я думав, що там, де живе тридцять мільйонів українського народу, жадний тиран не посміє чинити сваволі. А виходить, що я помилився. І виходу нема. І дітися нікуди» [4, с. 542]. Митець, який виявив неординарний літературний талант, сміливість думок уже дебютним екзотичним романом «Чорне озеро» (1929), мусив бути обережним, загравати із владою, що видно з іншого його епічного полотна – «Захар Вовгура» (1932), а також із творів, написаних після звільнення з концтабору й реабілітації, – «У світ широкий» (1960), «Великі надії», «Ніч і день» (1963), «Опришки» («Довбуш», 1933, 1962), «Слово честі» (1968), «Кармалюк» (1971).

Психосвіт В. Гжицького після пережитих в ув'язненні жахів характеризувався внутрішньою роздвоєністю, вимушеною полярністю між справжніми та демонстрованими життєвими орієнтирами: любов'ю до України та підпорядкуванням комуністичній ідеології, ненавистю до фальшу та страхом перед радянською владою, що позначилося й на диференціації творчості письменника. Його романна проза теж несе на собі тавро роздвоєності: вона є не лише вираженням іманентних художніх здібностей і літературних уподобань автора, а й засобом виживання, маскою, має в собі чимало фальшивого прорадянського намулу; вона модерністична й соцреалістична водночас. Арешт і табори поділили творчість митця на два абсолютно різних за стилем і тематикою періоди: 1920–1930-і та 1960–1970-і рр.

Романістика В. Гжицького першого періоду цілком уписується в парадигму модерністського роману доби Розстріляного Відродження, який за-

перечує народницько-реалістичні традиції, акцентуючи на суб'єктивності, стильовій синтетичності, трансформації елементів екзистенціальної, неоромантичної, неореалістичної, імпресіоністичної, експресіоністичної естетики. Ці жанрово-стильові доміанти виявилися в першому синтетичному романі «Чорне озеро» (1929), котрий склав гідну конкуренцію інтелектуально-психологічним, проблемним романам М. Хвильового, М. Івченка, В. Домонтовича, О. Слісаренка.

Романам доби Розстріляного Відродження властива експериментальність, що полягає в жанровій гетерогенності, синтезі різних жанрових і стильових інваріантів, із-поміж яких важко виокремити домінантний. В. Дончик зауважує, що серед романів кінця 1920-х – початку 1930-х рр. є багато таких, що їх «тільки силоміць можна втиснути в ті чи інші тематичні рамки – вони виразно індивідуальні тематично, композиційно, усім своїм пафосом, стилем» [3, с. 112–113]. Ця тенденція доби виявилася й у романі «Чорне озеро», експериментальність якого полягає в оновленні реалістичної оповіді модерними засобами, а синтетичний характер – в органічному поєднанні низки жанрово-стильових рис. В атмосфері тотальної деструкції 1920-х В. Гжицький, як і більшість епіків, через літературне світомоделювання шукав шляхів подолання хаосу, встановлення діалогу між людиною та соціумом, досліджував функціональні спроможності національної еліти, актуалізував питання оптимальної кореляції духовного / матеріального, раціонального / ірраціонального. «Чорне озеро» синтезує прикмети національного (політичного, або тенденційного), соціального, любовно-еротичного, психологічного, пригодницького, філософського романних різновидів, кожен із яких реалізується в ідейно-тематичній, сюжетній, проблемній, образній площинах роману.

Домінує в поезиці цього роману національний складник. Долучаючись до творчого діалогу з М. Хвильовим, М. Могилянським, М. Івченком, О. Слісаренком та ін., В. Гжицький висловлює остерогу проти аберацій національного розвитку СРСР, неприйняття колоніальної політики радянської Росії щодо «малих» народів, таким чином уводячи свій роман у коло антивеликодержавницьких, антитоталітарних творів доби. Сенсово ключовим у контексті національної проблематики є міфопоетичний образ Кара-Колу – утілення самотності ойротського народу, символу національних святощів. Символічним із цього погляду є прагнення росіянина Ломова намалювати озеро: художник як представник панівної російської нації ніби претендує на привласнення алтайських духовних та природних скарбів. Персоносфера роману також має певне символічне значення. Якщо старше покоління ойротів, стара Тібан і батьки Івана

Макаровича, утілюють бездіяльну та пасивну вірність рідним традиціям, то кам Натрус уособлює сили активного опору радянській владі, ідею визвольної боротьби; потяг Тані до дідових пісень і водночас до радянського стилю життя, до Теміра й до Ломова символізує психодуховну роздвоєність молодого покоління між етнічною та радянською культурою. Споживацькі дії Ломова, котрий у Тані бачить лише сексуальний об'єкт, прагне заволодіти нею, як і його нація – скарбами Алтаю, узагальнено автором до рівня міжнаціональної ворожнечі. Поглибленню національного складника жанру, реалізації ідеї про самобутність ойротів сприяє фольклоризм роману, що виявляється в уведенні в художню тканину твору елементів алтайських пісень і замовлянь, легенд про давню славу Алтаю, про його богів, образів співців-тульчі (дідусь Тані Токпак), які є символами збереження національної історії та культури.

Соціальний компонент жанру виявляється в зображенні ойротського суспільства, буття якого регулюється здебільшого замкненими, патріархальними інститутами влади, релігії, шлюбу, у відтворенні протистояння протилежних поглядів на облаштування соціального життя народу: прогресивного, відкритого для радянських нововведень (учителі, лікарі, партійці), та консервативного, герметичного, закоріненого в національній ментальності, віруваннях, традиціях (жерці, співці-тульчі, сільські багатії). Ідея роману в соціальному аспекті звучить як викриття відсталих сторін суспільного життя ойротів, ствердження думки про необхідність його розумного перетворення на основі збереження національних традицій, віри предків, гармонійного співіснування із природою. Автор намагається привернути увагу до проблем соціальної нерівності на Алтаї, неосвіченості ойротів, ставлення до жінки як до речі.

Любовно-еротичний складник жанру роману знайшов вираження в історії нещасливого кохання Тані до Олексія, відтіненій другорядними інтимними епізодами: коханням тьоті Груші й Федора Манченка, Ійнечі й Садвая, Тібан і Манзира. Ідейне тло роману завдяки цьому складнику набуває додаткових барв: автор засуджує споживацьке ставлення до любові, ушлявлює вірність, здатність до самопожертви заради коханої людини. Як і вся література доби Розстріляного Відродження (зокрема, «Місто», «Невеличка драма» В. Підмогильного, «Дівчина з ведмедиком» В. Домонтовича, «Чайка», «Голяндія» Д. Бузька, «Двері в день» Г. Шкурупія та ін.), «Чорне озеро» «відкриває завісу» над тілесно-сексуальною стороною життя індивіда. Твір напружений еротичними епізодами, утім, виписаними досить вишукано, без фізіологічних подробиць.

З любовною жанровою домінантою роману нерозривно пов'язана психологічна. В. Ѓжицький

виявив глибокий інтерес до психологічних основ буття людини, за допомогою пейзажних картин, портретів, невласне прямої мови, діалогів, внутрішніх монологів персонажів розкрив їхні характери й почуття, простудіював різноманітні психічні стани: закоханість, пристрасть, відчай, страх, марення, ненависть, релігійний екстаз, що наснажило «Чорне озеро» гостротою переживань, нададо йому трагічного пафосу.

Сильні духом, фізично красиві герої, пов'язані пристрастями й складними стосунками, динамічна дія на тлі майже дикої природи, ворожих відносин між колонізаторами й тубільцями, екзотичний колорит хронотопу й постійне відчуття небезпеки (зокрема, влаштування камом пастки зі зміями для Ломова, засідки ойротів на Манченка й Теміра, нічний підпал житла Манченка і Ломова, небезпечні подорожі персонажів гірськими стрімницями, гонитва радянської міліції за камом Натрусом і його переховування в горах, двобій кама з ведмедем) дозволяють говорити про елементи пригодницького жанру в романі.

Філософський компонент жанру реалізується як історія пошуку персонажами сенсу життя та переконання, що людина не повинна бездумно перетворювати світ, по-споживацьки ставитися до природи, до інших людей, натомість має шукати гармонію з оточенням, переборювати тваринні, «низові» інстинкти. Роман порушує низку проблем, що відповідають духовним пошукам суспільства 1920-х рр.: єдності і боротьби старого й нового у свідомості людини, взаємодії добра і зла в її душі, вибору особистості між життям і смертю, між платонічним коханням і пристрастю, між індивідуальними та громадськими інтересами, духовною свободою та рабством, гріха та кари (покути), виховання «громадської людини», унікальності кожної особистості, гендерної рівності чоловіка й жінки, взаємодії автентичної культури й цивілізаційної уніфікованості, підкорення природи людиною.

Із названими жанровими компонентами взаємодіють стильові – реалістичний, неореалістичний, неоромантичний, імпресіоністичний, експресіоністичний, натуралістичний.

Оскільки автору важливо було підкреслити актуальність порушених проблем, він увів у роман реалістичне тло, пов'язав романні колізії з реальними фактами часу. Історичний, культурний, політичний антураж роману, який постав під враженням від подорожі письменника на Алтай, здійсненої влітку 1928 р., багато в чому збігається з тогочасними реаліями. В. Ѓжицький відтворив революційний дух ойротів, їхнє прагнення до створення власної нації та державності, а також світогляд місцевих жителів, у якому тісно переплелися шаманістські й поганські вірування. Автор переніс на сторінки роману побачені на власні очі обряди тубільців, зокрема

камлання – здійснюване камом жертвопринесення коня на честь бога світла Ульгена, весілля двадцятилітньої дівчини та дванадцятилітнього хлопця. Автор показав типи людини старої та нової формації, породженої світовими соціально-політичними та культурними процесами початку ХХ ст. Але, на відміну від класичних реалістів, романіст новітнього часу поставив за мету не з'ясування впливу соціально-історичних обставин на становлення особистості, а заглиблення в її духовний світ, пізнання ірраціональної сутності людини незалежно від суспільного оточення. Епік виявив увагу до художньої деталі, ліризував та психологізував наратив, намагався подолати дистанцію між суб'єктом та об'єктом зображення, приділяв увагу екзистенціальним проблемам. Перелічені риси романного наративу є атрибутами неореалістичного стилю.

Актуальний для 1920-х рр. неоромантичний світогляд виявився в зацікавленні В. Гжицького екзотичним світом Алтаю. Романові притаманні й такі ознаки неоромантизму, як яскрава індивідуальність, котра вирізняється із загалу й бореться із сірим повсякденням, бажає жити у згоді з ідеалом (Темір, Таня Токпак), дослідження внутрішнього світу героїв, намагання згладити суперечності між реальним та ідеальним світом, які спонукають героїв до певного компромісу із власним сумлінням чи ворожим середовищем, трагічний пафос.

Епічний наратив позначений супутнім імпресіоністичним компонентом образного синтезу. Митець акцентує на враженнях героїв у їхній комунікації зі світом, який вони пізнають через звуки, запахи, барви. Скажімо, коли Темір прийшов до Тані, «у лице йому вдарив давній приємний запах кімнати, запах Тані, що так хвилював його завжди» [1, с. 236]. В імпресіоністичній манері зображено Катунь: «...котилися вали, як велетенські казкові сірі коні, ржали на порогах, бризкали мокрими хвостами, кидалися на гранітові пороги, кусали їх» [2, с. 281].

Відтворення динамічних вражень, драматичних зламів світовідчуття героїв, нервова емоційність, еліпсис свідомості персонажів, увага до художньої деталі свідчать і про експресіоністичний елемент письма. Так, в експресіоністичному ключі передано душевний стан хворої, зрадженої Тані: «У димарі знову засвітив вітер, але так протяжно, але так зрадливо, немов засміявся. <...> Таня чує сміх, вона чує сміх: – Хі-хі-хі... – сміється вітер. – Хі-хі-хі... – чути в кутках. Хто сміється? – То я сміюся... – І я, – дзвенить склянка з ложечкою. – І я, – танцює стілець. – І я, – регоче посуд. – І ми, – дрижать стіни, вікна, лампа...» [2, с. 256].

Роман «Захар Вовгура» (1932) став переломним у творчості письменника: уперше відчутний психологічний злам митця, викликаний репресивними діями влади, що позначилося на посиленні

соцреалістичного наративу, обмеженні проблемного діапазону, нівеляції індивідуалізму, експансії пролетарської риторики, зверненні до актуальної форми прози – колгоспно-робітничого жанру. Роман відзначається дихотомністю – автору ще вдається вийти за межі ідеологізації завдяки ліризації та драматизації оповіді, багатозначному підтексту, символізації образів, акценту на національній, екзистенціальній проблематиці, інтимно-еротичних мотивах, заглибленню у психологічний стан героїв, що дає підстави вважати твір імітацією індустріально-колгоспного соцреалістичного жанру й віднести до групи соціально-психологічних, інтелектуальних романів із виразними національно-філософським і неоромантичним компонентами.

Творчість другого періоду демонструє дуалістичність художньої свідомості митця, кореляцію естетичних принципів ідеологічними постулатами тоталітарного режиму. Стильовий діапазон поетики романної прози В. Гжицького цієї доби звужений (від романтичної до реалістичної, неореалістичної, соцреалістичної естетики), відчутний вплив пропагандистської риторики, свідоме естетичне самообмеження, самоцензура, натомість посилені імпліцитність тексту, використання «езопової мови», маскуваність тощо.

У 1950–1970-х рр. В. Гжицький, як зазначила І. Приходько, – вже «людина з поламаним хребтом», що безпосередньо відображають поетологічні характеристики романів цього часу [5, с. 132]. Арешт і заслання травмували свідомість автора, спричинили суворий самоконтроль літературної діяльності, спонукали до переоцінки зробленого: корекції романів «Чорне озеро» (1957) та «Довбуш» (1962) згідно із соцреалістичними канонами, вихолощення національного духу творів. Другий період романної творчості став спробою «оживити» реалістичну та соцреалістичну естетику модерністичними засобами (прийомом потоку свідомості, увагою до внутрішнього світу, інтимного життя людини, національної та філософської проблематики). У цьому сенсі художньо близькою до романістики митця є проза Б. Антоненка-Давидовича, М. Стельмаха, Г. Тютюнника, О. Гончара, П. Загребельного.

Романи «У світ широкий», «Великі надії», «Ніч і день» (1960–1963), «Слово честі» (1968) В. Гжицького входять у річище автобіографічної прози 1960-х рр., у якій превалює художній романічний елемент. Водночас трилогія «У світ широкий», «Великі надії», «Ніч і день» оприявнює ознаки жанру роману-епопеї, популярного в українській вітчизняній та еміграційній літературі в 1940–1960-х рр. Окрім того, роман «Ніч і день» уписується в контекст української художньої тюремно-табірної прози 1950–1960-х рр. («Сибірські новели» Б. Антоненка-Давидовича, «Сад Гетси-

манський», «Людина біжить над прірвою» І. Багряного). Трилогію визначаємо як художньо-автобіографічну, соціально-психологічну, неореалістичну. Роман з автобіографічними мотивами «Слово честі» доповнює парадигму традиційної форми роману виховання новим звучанням трагізму буття людини, осмисленого крізь власний досвід пережитого. За стилем він – реалістичний із багатьма вимушеними соцреалістичними нашаруваннями.

Історичні романи В. Гжицького втілюють екзистенційний досвід митця та підкреслюють беззаперечність істини: роман – продукт епохи, що засвідчили дві редакції роману «Опришки». Перша редакція історико-синтетичного роману «Довбуш» (1933) відзначається актуальним для літератури 1920–1930-х рр. полістилізмом. Базові ідеологічні правки 1960-х рр. наближали його до радянського канону історичного роману, що відобразилося й у назві – «Опришки» (1963), і стосувалися кількох факторів: пріоритетності надіндивідуальних цінностей, класового пафосу, трансформації концепції героя як тоталітарного антропологічного проекту (Довбуш – руйнач старого власницького світу), увиразнення соціального конфлікту, домінанти колективного тощо. Водночас роман зберігає й певні ознаки авторської автономності: характер Довбуша не плакатний, а індивідуалізований; оточення отамана виступає не знеособленою масою, а колективом індивідуальностей, історичні події розгортаються в контексті любовно-еротичних мотивів, звучать історіософські проблеми духовної свободи людини, волі українців як нації.

Така ж жанрово-стилістична природа притаманна історико-біографічному роману-хроніці В. Гжицького «Кармалюк» (1971), у якому одновимірну соцреалістичну монументальність, постулювання колективу як мікросерцевини людського буття автор намагався урізноманітнити неоромантичними, неореалістичними, імпресіоністичними, експресіоністичними штрихами, національним пафосом.

Як бачимо, за своїми формальними та змістовими параметрами романістика В. Гжицького дотична і до модерних інтелектуально-психологічних, синтетичних, національних інтенцій літератури доби Розстріляного Відродження, представлених у прозі М. Хвильового, В. Підмогильного, М. Івченка, В. Домонтовича, і до еміграційних анти-тоталітарних романів І. Багряного, У. Самчука, В. Винниченка, і до автобіографічної, епопейної та історичної романної прози Б. Антоненка-Давидовича, М. Стельмаха, А. Головка, Ю. Смолича, С. Скляренка, П. Загребельного, демонструє полівалентну здатність модерної структури художньо синтезувати елементи реалістичної, модерністичної й соцреалістичної художніх систем. У цьому сенсі В. Гжицький – митець з оригінальною есте-

тикою, психологією, жанрово-стильовою палітрою художньої творчості.

Література

1. Гжицький В. Чорне озеро (Кара-Кол) : роман / Володимир Гжицький // Літературний ярмарок. Альманах. Місячник. – Х. : ДВУ, 1929. – Кн. 7 (137). – С. 137–272.
2. Гжицький В. Чорне озеро (Кара-Кол) : роман / Володимир Гжицький // Літературний ярмарок. Альманах. Місячник. – Х. : ДВУ, 1929. – Кн. 8 (138). – С. 133–318.
3. Дончик В. Г. Український радянський роман: рух ідей і форм / Віталій Григорович Дончик. – К. : Дніпро, 1987. – 429 с.
4. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади / Григорій Костюк. – Едмонтон : КІУС Альберт. ун-ту, 1998. – Кн. 2. – 609 с.
5. Приходько І. Володимир Гжицький // Творчі портрети українських письменників ХХ століття : посіб. для вузів і шк. / Інна Приходько. – Хмельницький : Поділля, 1993. – С. 118–139.

Yuliya Voloshchuk

GENRE-STYLE SEARCHES OF VOLODYMYR GZHYTSKYI-NOVELIST

This article reveals the genre and the stylistic peculiarities of the novels of V. Gzhytskyi. It is justified the modern peculiarities of the author's novels which is embodied in the synthesis of styles and of genre varieties in the single novel form, the correlation between traditions and innovative approaches, between modernism and socialistrealism in the novels. The role of the novels by V. Gzhytskyi in the literary process of that time and considerable contribution done by him in the development of novel genre of the 20th century were evaluated. It is proved that V. Gzhytskyi is the artist of the original aesthetics, psychology, genre and stylistic palette in his works. The analysis of poetic components in novelistic prose of the writer allowed the author to find out the tendency to synthesize several kinds of genre and style in one text (they are social, psychological, national (political), intimate (love-erotic), philosophical, autobiographical, industrial and collective historical genre components and neoromantic, realistic, neorealistic, impressionistic, expressionistic, socialist-realist style components).

The research found that in its formal and semantic parameters the romance of V. Gzhytskyi tangents to the modern intellectual, psychological, synthetic, national intentions of Executed Renaissance literature, and to the emigration anti-totalitarian novels and autobiographical, historical prose of 60–70 years of 20 century. It is also demonstrates the ability polyvalent modernist art structure elements synthesize realistic, modernist and socialist-realist art systems.

Key words: *novel, modernism, socialistrealism, genre and stylistic synthesis, tradition and innovation in the literature, Ukrainian Literature of the 20–30, 60–70 years of the 20th century.*

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.

Сергій Шебеліст

«ЛЮДИ САМІ НЕ ДО КІНЦЯ УСВІДОМЛЮЮТЬ, ЩО ВОНИ ЗМІНЮЮТЬСЯ»

Інтерв'ю з архієпископом Полтавським і Кременчуцьким
УПЦ КП Федором¹

Протягом кількох останніх років соціологічні опитування показували, що серед усіх державних і громадських інститутів найкращий баланс довіри/недовіри має церква. Вона тривалий час зберігала лідерські позиції, випереджаючи армію та мас-медіа. Проте 2015 року ситуація змінилася: першу сходинку народних симпатій посіли волонтери. Результат прогнозований і зрозумілий, адже саме вони в перші роки російсько-української війни врятували державу, не давши їй упасти у прірву.

Це вони забезпечували бійців практично всім: від харчів і питної води до форми, шоломів, бронезилетів, пристроїв нічного бачення й авто. Саме тоді народився жарт, що українська армія не має ядерної зброї тільки тому, що її ще не замовили волонтерам.

Широкий рух на підтримку захисників України – справді феномен, активним співтворцем якого стали церкви, що знову здобули першість за рівнем суспільної довіри. Священники різних конфесій регулярно їздять на Схід, а їхні віряни збирають допомогу бійцям. Нерідко храми перетворюються на імпровізовані склади «гуманітарки», котрі поповнюють звичайні громадяни, хоч уже не так активно, як раніше.

¹Уперше опубліковано в Інтернет-виданні Zaxid.net 7 квітня 2017 р.

Подібну картину можна спостерігати й у Свято-Успенському соборі Полтави, при якому вже понад три роки діє волонтерська організація «Полтавський батальйон небайдужих». Її неформальним лідером є архієпископ Полтавський і Кременчуцький Української православної церкви Київського патріархату Федір, який на власні очі бачив російську окупацію Криму та «братню» агресію на Донбасі. Тоді він зрозумів, що молитися замало, треба ще й практично діяти. За три буремні роки команда небайдужих збрала близько 6 мільйонів гривень і від-

правила на Схід 350 тон речей і харчів. Ми поговорили із владикою Федором про те, як змінилося волонтерство за час війни, яка роль церкви в ньому та у що воно може перерости в перспективі.

«Бліндаж у Дебальцеві стоїть у мене перед очима донині»

– Владико, як за три роки війни змінився волонтерський рух в Україні?

– Якщо говорити про події в Криму, то ми тоді взагалі не розуміли, що відбувається, коли поїхали туди в березні 2014 року. Ми надавали більше морально-психологічну підтримку нашим військовим, брали участь у проукраїнських мітингах у Сімферополі (а це якраз були Шевченківські дні) та були свідками окупації півострова, ще не зна-

ючи, яка темна сила насувається на Україну, ставлячи собі за мету захопити її територію.

Кульмінація волонтерського служіння відбулася, коли почалися бойові дії на Донбасі. Особисто я до Іловайської трагедії не уявляв масштабів підступної російсько-української війни. Коли ми втратили бійців, яким возили допомогу незадовго до тих подій, це був удар для всіх нас. Тоді ми зрозуміли, що війна – всерйоз і надовго.

Бойове хрещення нашої волонтерської організації «Полтавський батальйон небайдужих» відбулося в Дебальцеві, це було наприкінці січня 2015 року. Там ми вперше потрапили під обстріл і вже на власному досвіді збагнули, що таке війна. Проте Господь уберіг нас.

Зовсім недавно ми відзначили три роки волонтерської діяльності. Хоч у моїй свідомості цей трирічний відрізок часу дорівнює приблизно десяти рокам. Так багато подій відбулося за цей період, що вони не вміщуються в голові.

На початку діяльності все наше волонтерство ми вбачали тільки в допомозі військовослужбовцям і мирним жителям, яким возили допомогу, зокрема і в «сіру зону». Але потім серед самих волонтерів з'явилося бачення, що цей рух може розвиватися далі, в ширшому аспекті. Роблячи добрі справи, ми спонукаємо до цього й інших, і завдяки цьому ми можемо змінювати свідомість людей.

– Вам належать такі слова: «Якби державна система працювала так, як наші волонтери, ми б уже виграла цю війну». У яких питаннях держава досі не допрацьовує, пробуксовує, а за що її можна похвалити?

– У плані підтримки Збройних сил держава зробила суттєві кроки вперед. Слава Богу, що це відбувається. Військовослужбовці почали отримувати більш-менш гідну заробітну платню. Вони можуть годувати свої родини. Це дуже добре.

Кращими стали речове і харчове забезпечення. Фактично, нині бійці вже не потребують тих продуктів, які їм привозили у 2014–2015 роках. Зате вони дуже люблять домашню їжу, смаколики – галушки, пироги і печиво, що є для них не тільки гостинцем, а й нагадуванням про домашній затишок. Харчування залежить від командирів на місцях, від їхньої організованості й відповідальності.

Попри це, є проблеми. Техніка стара, часто виходить із ладу, запчастини треба чекати довго, а це війна, і потрібно все вирішувати швидко. Є потреба в електрогенераторах, яких не вистачає. Їх можна дістати лише волонтерськими зусиллями. Хлопцям необхідні обігрівачі. Буржуйки – це вже щось віджило. Треба дещо сучасніше.

Звісно, побутові умови, в яких перебувають військовики, жахливі. Бліндаж у Дебальцеві стоїть

у мене перед очима донині. Щоб зайти туди, треба було мати гумові чоботи. Скрізь грязюка. Саме укриття протікає. А там треба сидіти на якихось помостах, тому що по тобі цілу ніч гатять російські снаряди. Приблизно так є і зараз. Ти не створиш у бліндажі комфортні умови, але над цим слід працювати.

Якщо говорити про озброєння, то це завдання держави, бо нині зброя все ж таки стара. Проте наші хлопці навіть із нею успішно воюють.

– На чому нині тримається волонтерство? Що дає сили Вашим однодумцям не зневірюватися і працювати далі, попри зменшення громадянської активності та грошових надходжень?

– Як і у 2014–2015 роках, волонтерство в Україні тримається на ентузіазмі й жертвовності суспільства. Без підтримки громадян цей рух був би неможливим. Я завжди підкреслюю нашу вдячність людям. Якби не їхня довіра й підтримка, про яке волонтерство могло б ітися?!

Ми лише тримаємо контакт із військовиками й завозимо їм допомогу, а приносять її звичайні громадяни – люди середнього достатку, підприємці, пенсіонери. Є комерційні установи, які також суттєво долучилися до допомоги українській армії, зокрема забезпечували пальним наші буси. Іноді вони їздили на Схід тричі на тиждень.

«Війна показала суспільству, яка церква в Україні є справді українською»

– Якими напрямками роботи нині більше опікуються волонтери? Як Ви працюєте над реабілітацією та ресоціалізацією людей, котрі повертаються із фронту до мирного життя?

– Ми відкрили Центр соціально-психологічної реабілітації учасників АТО, який поміж себе називаємо ветеранським центром. Там постійно є чергові. Це самі учасники бойових дій. Зазвичай хлопці приходять туди за юридичною консультацією. Щосуботи для АТОвців і членів їхніх сімей відбуваються безкоштовні заняття з англійської мови. Періодично проводимо брейн-ринги, влаштовуємо інші розваги. Іноді хлопці просто приходять випити кави, поспілкуватися, бо для них це дуже важливо.

Ми хочемо налагодити системну роботу психологів. Але для цього потрібні кошти, бо людям треба платити за роботу. Це перша причина. А друга проблема полягає в тому, що самі військовослужбовці якось із недовірою ставляться до психологів, вважаючи, що така допомога їм не потрібна.

Спілкування хлопців між собою – це, фактично, реабілітація, бо вони розуміють одне одного. У

нашому ветеранському центрі є молодий священник отець Андрій Орловський. Він, наприклад, щось ремонтує з АТОВцями і в таких звичайних розмовах проводить із ними своєрідну психологічну роботу.

– Усі чи майже всі громади Київського патріархату стали волонтерськими центрами. Наші храми по Україні в міру своїх можливостей займаються підтримкою Збройних сил. Це очевидний факт.

Суттєвим напрямком нашої діяльності є робота з матерями і дружинами, які втратили на війні своїх найближчих людей. Ми проводили заняття з реабілітації та намагаємося підтримувати з ними контакт і піклуватися про них.

– Яку роль почав відігравати інститут капеланства?

– Дуже позитивну. Переважна більшість бійців – православні, вони тією чи тією мірою воцерковлені. Хтось краще це розуміє, хтось сприймає віру на рівні ритуалу чи магічного ставлення. Але в будь-якому разі з усіма треба працювати. В тому, що люди не воцерковлені, не завжди є вина їх самих. Ми сімдесят років жили в атеїстичному суспільстві. Нам нав'язали атеїзм. Це була цілеспрямована війна з релігією. Якщо на цій основі вирости три покоління, повертати людей до віри дуже складно. Це потребує часу і великих зусиль.

– Наскільки війна вплинула на ставлення суспільства до церкви загалом і зокрема до УПЦ КП, яка зміцнила свій авторитет на тлі Майдану й АТО?

По суті, війна показала суспільству, яка церква в Україні є справді українською, а яка є такою лише за назвою та залишається частиною Російської православної церкви з усіма відповідними атрибутами й антиукраїнською політикою. УПЦ (МП) донині офіційно не визнає Росію агресором і називає війну на Донбасі «громадянським братовбивчим протистоянням». Це очевидна пропаганда Москви, котру ретранслює церква Московського патріархату.

У ній є патріотично налаштовані священники, але їх небагато. Тому парафіяни УПЦ (МП) почали переходити до УПЦ КП, є переходи окремих громад і дуже зрідка – священників. Зазвичай ця тенденція властива західним областям України, але подібні випадки є і на Полтавщині. Одним із мотивів переходу з однієї церкви в іншу стала антиукраїнська позиція Московського патріархату.

Безперечно, авторитет Київського патріархату в суспільстві зріс. Але на селах люди все ще надто інертні. Тож мусимо в цьому напрямку активно працювати. 2 квітня 2017 року відбулася всеукраїнська молитва за перемогу над агресором, за справедливий мир в Україні й за полонених. Однак у Полтаві вона не стала по-справжньому масовою.

Це показник того, що нас чекатимуть випробування, доки ми не почнемо великою мірою усвідомлювати те, що не можна бути байдужими в такій ситуації, яка є в країні.

Бо церква – це душа народу. Кому ця душа належить, тому буде належати й тіло. Хочемо мати справді незалежну державу, значить має бути і незалежна церква. Якщо ми будемо ігнорувати це питання, то повноцінної держави не здобудемо.

– У що в перспективі може вилитися волонтерський рух, адже це – безцінний і небачений раніше досвід?

– Я думаю, що нині відбувається формування високої громадянської свідомості. Коли саме сусп-

Уважаю, такий поштовх був даний на Майдані, коли громадяни згуртувалися і високою ціною зламали попередню систему влади. Вони показали, що можуть боротися і до переможного кінця стоятимуть за правду.

Нині волонтерство перероджується в соціальну роботу. Скажімо, наша команда передала в дитячу обласну лікарню спеціальне медичне обладнання, назву якого я навіть не можу запам'ятати і вимовити. На цю потребу збирали кошти в Будиночку Святого Миколая, який став постійно діючим ярмарком. Волонтери взяли під опіку дитячий табір «Джерело», котрим раніше займалася церква, але в нас вже не вистачає потуги для цього. А табір – міцний виховний інстру-

пільство несе відповідальність за свої дії, саме визначає, куди йому рухатися і як будувати своє життя, не чекаючи, як колись, указівок голови колгоспу чи керівника обкому партії. Люди розуміють, що вони самі господарі на своїй землі, й це не лише декларативно прописано десь у Конституції. Це виявляється в тому, що суспільство спонукає владу до змін, хоч вони і даються дуже тяжко. Люди спонукають владу боротися з корупцією, хоч це ще складніше.

мент, бо якщо ми не будемо працювати з дітьми, то нове, свідоме і патріотичне покоління українців не народиться.

Мабуть, люди самі не до кінця усвідомлюють, що вони змінюються. Вони готові жертвувати своїм часом, знанням, професійними навичками і коштами заради народу, до якого належать і якому таким чином служать. У цьому суть християнського життя. Вияв нашої віри – це служіння ближньому.

Галина Білик

«ЛІТЕРАТУРА МУСИТЬ САМА ПРОКЛАДАТИ СОБІ ДОРОГУ»

Розмова з головою ПОО НСПУ Наталією Трикаш

Наталія ТРИКАШ (КІРЯЧОК) – поетка, прозаїк, член Національної спілки письменників України (2012), голова Полтавської обласної організації НСПУ (2015), культурно-громадська діячка, ініціаторка й активна учасниця багатьох творчих та освітніх проєктів, які здобули успіх і визнання в Полтаві та області й на ширших теренах України. Захоплення художнім словом, бажання плекати його не тільки у власній мистецькій лабораторії, а й нести людям, пробуджувати в них інтерес і повагу до рідного письменства, бажання читати, говорити про літературу, а то й самому взятися за перо, дивовижна енергійність, настійливість, відповідальність, із якими вона прагне налагоджувати творчу комунікацію своїх колег по цеху – обговорювати й вирішувати проблеми, ділитися здобутками, опановувати нові художні горизонти, улаштовувати спільні акції – ось лише деякі з рис цієї ще зовсім молодого людини, яка громадське цінує не менш за особисте, має волю і гідність жити публічним життям, служити духовній справі. Нашу розмову напередодні 35-річного ювілею мисткині ми присвятили питанням і творчим, і буденним, осмисленню перейденого і планам на майбутнє, зазирнули за лаштунки загальновідомого й ледь торкнулися найпотаємнішого.

– Пані Наталю, як так склалося, що Ви обрали в житті творчу стежину, стали професійним письменником?

– У моєму житті є кілька пам'ятних моментів, які підштовхнули мене до письменницької праці. Хоч письменником, у широкому розумінні цього слова, себе не вважаю. Більше людиною, яка відчуває слово і дуже тонко сприймає цей світ. Мені подобається думка про те, що творча людина – це не лише та, яка виробляє той чи той культурний продукт. Творча людина – це спосіб мислення. Люблю жити творчо, багато в чому вбачаю мистецтво. Найбільше на мій вибір у житті впливають люди. Найпершою людиною, яка відкрила для мене красу слова й літератури, була вчителька української мови Любов Іванівна Дубас. Досі пам'ятаю свої відчуття від її першого уроку української мови в п'ятому класі. Мова педагога була настільки гарною, мелодійною, що мені здалося, наче то пісня. Потім був Полтавський державний (нині – національний) педагогічний університет імені В. Г. Короленка, і викладачі кафедри літератури по-справжньому захопили мене дивовижним багатством сучасного українського письменства. Відтоді мої невмілі перші поетичні спроби поступово стрункішали, увиразнювалися ритмічно, обростали образами... Писати ж почала ще в початкових класах школи.

Віршування для мене тоді і зараз – це спосіб говорити про світ, про людей, про почуття.

Ще навчаючись в університеті, почала відвідувати літературну студію «Полтавські джерела», яка багато років діяла при нашій обласній організації Національної спілки письменників України. На той час її вели талановиті поети Сергій Осока й Олена Гаран. Щотижня у спілчанській залі збиралися до двох десятків молодих авторів, які читали свої тексти і прагнули почути відгуки професіоналів. Часто ці відгуки були надто критичні, втім це сприймалося багатьма літстудійцями як поштовх до пошуку яскравого рядка, вдалої рими. Тоді я зрозуміла: письменство – це робота, яка вимагає щоденної праці над собою. Ти маєш сказати *своє власне слово* в літературі, твій голос повинен бути *неповторним*.

– Звідки взялося бажання не просто творити, осягаючи власні думки й почування, шукати гармонії у слові, а цілковито зануритися у вир доколалітературного життя, зокрема – очолити ПОО НСПУ? Напевно, для цього рішення потрібна була ще й чимала мужність.

– В апараті Полтавської обласної організації Національної спілки письменників України я працюю вже тринадцять років. Знаю, якими бувають складні фінансові труднощі в неприбутковій

громадської організації, що орендує приміщення, сплачує високі комунальні платежі і при цьому влаштовує літературні конкурси для молоді, творчі вечори письменників, займається впорядкуванням

один рік. Адже спілка письменників – це передовсім громадська організація, яка має статутні цілі й завдання. Ще за часів СРСР за спілкою письменників закріпився державний тип управління,

Учасники творчого семінару в літературній студії «Полтавські джерела». Фото, 4 січня 2011 р.

альманахів. Моєю попередницею на посаді голови була Олена Гаран, яка активно працювала з молоддю, за її сприяння спілка поповнилася багатьма обдарованими авторами. Завдяки старанням Оле-

Літературний гурт полтавських молодих поеток «Знак чотирьох». Зліва направо – Олена Задорожна, Наталія Трикаш, Олена Гаран, Євгенія Найчук. Фото

ни обласна письменницька організація орендувала приміщення з актовою залою для творчих зустрічей. Але з кожним роком утримувати таку велику площу ставало все складніше. Адже всі ми знаємо, що письменник часто сам собі видавець. Чимало авторів публікують книги власним коштом. Таких людей я називаю «меценатами» культури, які нині тримають наш хиткий духовний світ.

На час мого обрання я мала чітку стратегію розвитку нашої організації, яка формувалася не за

коли організація була «надавачем благ» – путівок, видання книг, гонорарів... Часи змінилися, і відтепер література мусить сама прокладати собі дорогу: маємо заробляти кошти на утримання офісу, на реалізацію різноманітних творчих проектів... Я розуміла, що це на сьогодні досить важка ноша, але відчувала підтримку колег. Рішення очолити спілку з'явилося скоріше від усвідомлення того, що я маю досвід та знання й у відведену мені каденцію зможу реалізувати задумане. Серед планів був повноцінний письменницький сайт, який нині успішно діє та є платформою для літературної критики Полтавщини, майданчиком для презентації творчості членів спілки, своєрідним хронографом літературних подій письменницької організації. Я мала на меті перетворити спілку в організацію, яка передовсім утілює в життя різноманітні проекти, направлені на збереження культурної спадщини регіону.

Нашою одвічною проблемою є те, що, не зважаючи на багату історію, на те, що не потрібно чогось вигадувати, створювати легенди, аби зацікавити своїх краян та іноземців, ми часом не маємо злагодженої позиції стосовно збереження та популяризації культурної спадщини. З Полтавщиною пов'язані численні письменники зі світовим ім'ям – Микола Гоголь, Тарас Шевченко, Леся Українка... Цей список можна продовжувати. Але щоб вийти на європейський рівень, потрібно розвивати міжсекторну співпрацю. І кожен тут мусить виконувати власну місію. Митці – працювати над концепцією, науковці – відкривати й досліджувати

нові сторінки життя і творчості літераторів, влада – розробляти й фінансувати відповідні програми, бізнес – інвестувати в культурний туризм, а громада від того лише виграє. Подібні приклади бачимо, зокрема, в Польщі.

– Усе ж чи не розчарували Вас ці нещодавно збігли два роки «при спілчанському портфелі»? Чого навчили? Чим порадували? Що Ви бачите на сьогодні найскладнішим питанням у функціонуванні полтавської літературно-мистецької спільноти? І які проглядаєте горизонти її діяльності на майбутнє?

– За цей проміжок часу я зіткнулася з новими для себе викликами. Таким, зокрема, виявилось керування тривалими в часі проектами, де я мусила координувати працю колег, залучати кошти в організацію, працювати з іноземними донорами. Колеги мене підтримували і разом зі мною трудилися над тим, аби був зареєстрований спілчанський літературний журнал, оновилася експозиція в музеї Григора та Григорія Тютюнників у Шилівці, почали діяти літературно-краєзнавчі маршрути... На жаль, омріяний журнал – ще й досі не вирішена проблема. Редакція підготувала розлогий стартовий випуск, але ми так і не отримали фінансування від обласної влади. Прикро констатувати такий стан речей у нас на Полтавщині, адже переважна більшість обласних осередків НСПУ мають свої часописи, які фінансуються з обласного бюджету. Не хочеться, щоб перше число з ентузіазмом упорядкованого полтавськими письменниками видан-

ня залишилося неопублікованим, адже для митців надзвичайно важливо комунікувати із громадою, відчувати її інтерес, підтримку. Журнал має назву

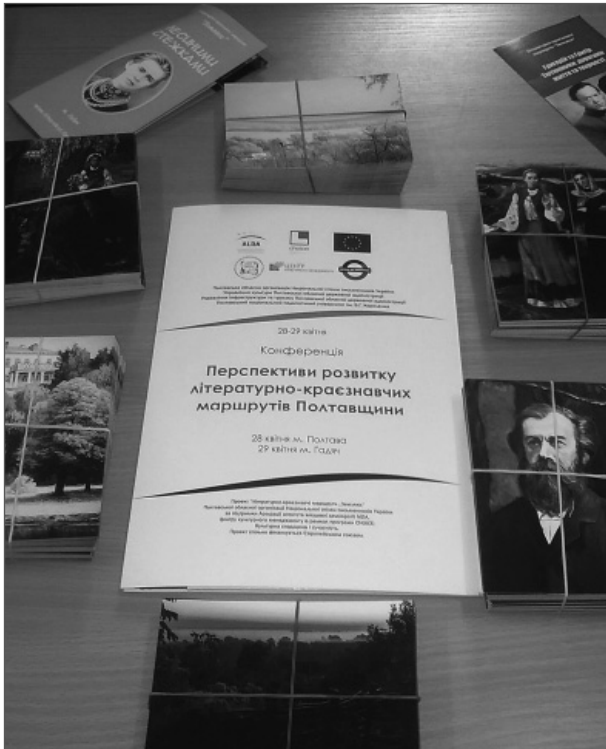
Під час роботи обласного семінару-практикуму молодих авторів «Територія голосу». Зліва направо – Олена Гаран, Наталія Трикаш, Марія Лагода. Фото, с. Нижні Млини на Полтавщині, 5.08.2012 р.

«Полтавська криниця»; це своєрідне продовження кращих традицій літературних часописів Полтавщини. У 1990-х роках доволі потужним на теренах області був літературно-мистецький часопис «Криниця» на чолі зі знаним поетом і журналістом Тарасом Нікітіним. До редакції «Полтавської криниці» також уходять відомі письменники, науковці, журналісти, а біля її керма – доктор філологічних наук,

Урочисте зібрання з нагоди 60-річчя Полтавської обласної організації НСПУ. Фото, м. Полтава, 9.04.2016 р.

професор, член національних спілок журналістів, краєзнавців, письменників України Олексій Неживий. Звичайно, ми намагатимемося не зупинятися на півдорозі й довершувати розпочату справу. Сподіваюся, що невдовзі все-таки матимемо своє видання. До того ж воно дуже оригінально задумане, має цікаву структуру, зокрема такі рубрики,

як «Літмайдан», «Наголос», «Написане залишається»... Серед інших планів ПОО НСПУ – налагодження мистецьких обмінів молодих письменників і культурних діячів Полтавщини з польськими колегами, створення нового формату літературного конкурсу та клопотання перед місцевою владою щодо започаткування та фінансування серії «Перша книга автора».

– Яке місце у Вашому житті посідає творчість? Чи легко підкорюються її вершини? Що надихає?

– Вершини підкоряються нелегко. Пишу зараз мало. Натомість захопилася психологією. Мені завжди були цікаві люди, те, як вони мислять, як переживають ті чи ті події. Мене захоплює робота людини над собою, її внутрішній стан і процес розвитку. Зараз навчаюся в Інституті психотерапії Ігоря Погодіна, який готує гештальт-терапевтів. Гештальт-терапевти – це фахівці, які допомагають людям краще пізнати себе, розібратися в тому, як вони будують своє життя, сприяють у намаганні зробити його більш яскравим, насиченим, щасливим. Це теж своєрідне мистецтво – відчувати інших. Надалі хочу писати психологічну прозу, втім поки що опановую науку, а там час покаже...

– Розкажіть більш детально про ті проекти, до яких долучаєтеся Ви з однодумцями. Як з'явився їх задум? Хто допомагає в розробці літературних маршрутів, організації та проведенні читань, тренінгів? Чи бачите Ви вже сьогодні конкретні результати цієї справи, реальну корисність своїх дій, зусиль?

– Слова Й. В. Гете «Хочеш пізнати поета – піди в його край» стали гаслом проекту «Літературно-краєзнавчі маршрути „Земляки“», який ПОО НСПУ реалізовувала на теренах області впродовж року. Проект відбувся завдяки підтримці Центру культурного менеджменту й Асоціації агентств місцевої демократії (ALDA) у рамках програми СНОІСЕ. Він спільно фінансується Європейським Союзом. Цей задум спрямований на закладення фундаменту літературного туризму в Полтавській області, на створення сучасних експозицій за участю місцевої громади. До речі, автор ідеї – відома письменниця, тележурналістка Інна Снарська (Дідик). Використовуючи сучасний європейський досвід, команда проекту розробила й популяризувала літературні маршрути Полтавщини, які становлять собою більш різнопланові заходи, ніж суто відвідування місць, пов'язаних із життям і творчістю письменників-земляків. У рамках проекту ми працювали з такими об'єктами історико-культурної спадщини, як будинки-музеї, музейні кімнати, об'єкти життєпису й артефакти видатних українських письменників-уродженців Полтавщини, архіви, свідчення очевидців тощо. Завдяки проекту розробили літературно-краєзнавчі маршрути «Стежками Лесі Українки» (м. Гадяч), «Слідами Михайля Семенка по Кибинцях» (с. Кибинці), «Григорій та Григір Тютюнники: дорогами життя і творчості» (с. Шилівка).

Важливою складовою на початку проекту стали освітні заходи для активістів, спрямовані на формування загальних завдань і цілей їхньої майбутньої діяльності, а також знайомство учасників із новими формами роботи у сфері збереження культурної спадщини. На тренінгах і семінарах учасники із трьох районів Полтавської області й інші зацікавлені особи отримали необхідні знання, а також подружилися, що надало можливість створити платформу однодумців для подальшого спілкування та обміну досвідом у створенні літературно-краєзнавчих маршрутів.

Одне із завдань, яке команда проекту ставила перед собою, – це об'єднання ресурсів влади, підприємців, представників творчих спілок, волонтерів, членів громадських організацій. Зараз ми можемо стверджувати, що ця мета досягнута. Наприклад, місцева влада й підприємці Зіньківського району профінансували покажчики й інформаційні знаки на маршрут «Григорій і Григір Тютюнники: дорогами життя і творчості».

У рамках проекту були повністю або частково модернізовані експозиції музеїв письменників, а

також – завдяки місцевій владі – зроблений капітальний ремонт приміщень. У кожному районі проекту діяли творчі майстерні з розробки маршрутів, до яких залучалися представники громадських організацій, бібліотекарі, письменники, вчені. Спираючись на достовірні наукові факти, ці креативні осередки вибудували цікаві літературно-краєзнавчі маршрути, що привернули до себе перших туристів, і ми отримали схвальні відгуки про виконану роботу.

Звичайно, слід говорити і про проблеми, з якими зіткнулися під час проекту, а саме: працівникам музеїв не вистачає знань про те, як залучати туристів і взаємодіяти із громадськістю; членам громади потрібна активізація культурного життя і створення платформи для освітніх заходів; активістам необхідна можливість самореалізації; для влади важливо поліпшити презентабельність того чи того району, його туристичну інфраструктуру; для гостей треба створити можливість широкого ознайомлення зі спадщиною земляків на тих територіальних локаціях, де митці народилися, проживали, творили.

Під час візиту до польських громадських організацій у сфері туризму і збереження культурної спадщини ми знайшли нових партнерів, які мають подібні цінності й охочі до співпраці. На прикладі окремих об'єктів, як-от творчої кав'ярні «Kinokofkret», ми побачили, як багато важить художнє втілення культурного простору, попередня детальна розробка концепції та дотримання її в подальшому. На жаль, в українських реаліях ми часто

зупиняємося на питанні – як це зробити? Тоді як головне – це що ми хочемо зробити і як воно буде працювати й розвиватися. Ми спілкувалися з організаціями, які здебільшого працюють у сільській

На відкритті розмовного кафе в Гадяцькій ЦРБ імені Лесі Українки. Зліва направо – Інна Снарська, Катерина Кувшинова, Валентина Шемчук, Наталія Трикаш. Фото, м. Гадяч, 22.10.2016 р.

місцевості, щоб мати можливість застосувати побачене в нашій роботі.

Позитивним підсумком проекту є поява місцевих спонсорів і значної кількості волонтерів. Зверну увагу й на те, що на початку роботи майстерень не завжди вдавалося досягнути спільного бачення літературного маршруту. Наприклад, одна з майстерень не могла домовитися про те, який вигляд повинні мати інфраструктурні об'єкти на марш-

Відкриття літературного маршруту «Лесиними стежками». Фото, м. Гадяч, 22.10.2016 р.

руті: представники влади висловлювали бажання встановити лавочки на місці, де потенційно можна проводити культурні заходи, натомість письменники, члени громадських організацій схилилися до думки про необхідність створення об'єкта, який би приваблював туристів. Так з'явилося одне з перших досягнень проекту – створення креативного простору і будівництво Альтанки Михайля Семенка в селі Кибинці. Альтанка є не тільки місцем відпочинку для туристів, але й має художню концепцію, пов'язану з ім'ям письменника. Також важливим надбанням проекту є літературно-документальні драми, засновані на біографічних фактах письменників-земляків. До їх написання та постановки залучалися відомі драматурги й актори, а в масових дійствах брали участь і місцеві жителі.

Звісно ж, набутий досвід зумовив нове бачення проекту і можливостей його розвитку. Насамперед, слід подбати про підготовку екскурсів на розроблені маршрути. Робота над цим уже ведеться, і кілька гідів із місцевих краєзнавців активно працюють. По-друге, оскільки великий інтерес у туристів викликали театралізовані екскурсії, які проводяться на маршрутах, міркуємо про підготовку постійного складу групи акторів і придбання їм костюмного інвентарю.

Також проект пожвавив діяльність місцевих громад, а об'єкти літературного туризму стали центрами громадської активності. Разом з учасниками майстерень ми впровадили таку форму роботи, як розмовне кафе. Ця форма дозволяє в неформальній обстановці спілкуватися й дізнаватися більше про ті чи ті історичні постаті визначних краян, а також зустрічатися із сучасними письменниками. Ми очікуємо, що такі заходи стануть частиною маршрутів і будуть приваблювати краян та гостей області.

Серед незапланованих, але вельми приємних наслідків є те, що, приміром, у Зінькові місцева влада взяла на себе фінансування музею письменників-емігрантів. Це, зокрема, дозволило команді проекту розширити запланований літературно-краєзнавчий маршрут і створити для цього ще одну майстерню.

Успіхом проекту «Літературно-краєзнавчі маршрути „Земляки”» стало й те, що до нас почали приєднуватися активісти з інших районів, де є свої пам'ятні літературні постаті. Уже зараз ми надаємо їм методичні консультації і разом готуємо проекти, спрямовані на збереження культурної спадщини регіону. Команда проекту створила сайт літературних маршрутів Полтавщини – це платформа для розвитку літературного туризму в області, а також інструмент залучення туристів.

Керівниками творчих майстерень із розробки літературно-краєзнавчих маршрутів були письменники й культурні менеджери – Любов Якимчук, Галина Танаї, Олена Гаран, Інна Снарська, Олексій Неживий.

– Навпевне, є плани не зупинятися на досягнутому й накреслювати нові вектори діяльності?

– Так, ми плануємо розробити літературно-краєзнавчий маршрут «Тарасові шляхи» в Березовій Рудці, яку недаремно називають столицею Шевченкового серця. Тарас Григорович відвідував це село аж п'ять разів. Там збереглися давні архітектурні споруди Закревських, у яких гостював Шевченко: садиба з парком, флігелі, родинна усипальниця; на їхній базі діє народний історико-краєзнавчий музей, відкритий 1974 року. Однак пересічному подорожньому самотужки складно дізнатися, де мешкав поет, де писав портрети Закревських, де вони з Ганною могли зізнаватися одне одному у своїх почуттях... Так званий «Острів кохання» й місток занедбані й не відповідають вимогам до туристичного об'єкта, а отже потребують облаштування. У селі немає вказівників, табличок. Єдині орієнтири щодо «Шевченківських місць» – знаки на трасі Київ – Харків, але де знаходяться ті місця, як до них дістатися, туристи мусять дізнаватися самостійно. Ми плануємо долучити місцеву владу до облаштування туристичного об'єкта «Острів Кохання» на цьому маршруті. А на сьогодні особливо багато для його прокладення робить письменницьке подружжя Олени й Тараса Завітайлів – власників зеленої садиби творчого простору Zavitaylo's Organic House.

З-поміж планів – і привернення уваги до імені Володимира Малика. Цей полтавський Дюма здобув особливу популярність у 1970–1980-х роках, а його історичні романи, покликані, за власним баченням майстра слова, «виправити духовний хребет нашого народу», входили до десятки найулюбленіших книг українців. Зараз, на жаль, твори Володимира Малика недостатньо відомі підліткам та юнацтву...

Отож, є до чого братися і є велике бажання змінювати літературний побут області на краще, аби лиш було для цього спільне зацікавлення громади і сприяли зовнішні обставини.

– Дякую Вам за надзвичайно цікаву розмову, яка, певна річ, оприявила лише окремі сторінки діяльності ПОО НСПУ, але вони особливо яскраво засвідчують неабиякий огро́м ретельної і масштабної праці, щире вболівання за розвиток культури краю, турботу про відновлення високого духовного статусу Полтавщини, уславлення достойних земляків, а подеколи й повернення громаді їхніх чесних імен. Нехай ця добра справа знаходить якнайширший резонанс у душах людей, об'єднує культурні сили міста і області, сприяє вихованню молоді, додає всім нам патріотизму і внутрішнього піднесення. Вам особисто зичу триматися обраного курсу й досягнути максимальної творчої реалізації.

Марія Бойко

«ІМЕНІ ТВОГО РАДИ...»

Художник Юрій Самойленко набув сану диякона

Персональні виставки заслуженого діяча мистецтв України, голови Полтавської обласної організації НСХУ, патріота й романтика Юрія Самойленка завжди збирають численну аудиторію поціновувачів його таланту. Полотна майстра приваблюють багатовимірністю філософських сюжетів. Усе життя як дорогу до Бога розглядає і втілює своїм даром Юрій Олексійович, усі його твори – це щира молитва на славу Господа й України.

От і цього разу виставкова зала Духовно-культурного центру імені прп. Паїсія Величковського Свято-Успенського кафедрального собору міста Полтави ледь умістила всіх тих, хто бажав привітати ювіляра, сказати йому слова захоплення і помилуватися його новими творами.

Роботи, а їх виставлено не один десяток, – це нові полотна, глибокі, символічні, мудрі, що ніби аж сяють світлом Небесним. Кожне з них так або так повертає нас до українського генокоду, до проблеми національної самоідентифікації, за яку нашому народові не раз доводилося й доводиться сьогодні платити надто дорогу ціну. Аскетичні лики й витончена, ніжна природа, любов у кожній рисочці – велика, неозора любов до рідного краю, до одноплемінників – це щира молитва за рідний народ. Це роки, які набули досконалого мистецького виразу. І роботи художника зовсім не статичні: вони – як вікно у світ інакший, де часом може бути й некомфортно. Але й не ставить собі за мету митець сподобатися. Творчість Юрія Самойленка – це оголений нерв сучасності, глибоке переосмислення історії людства й українського народу.

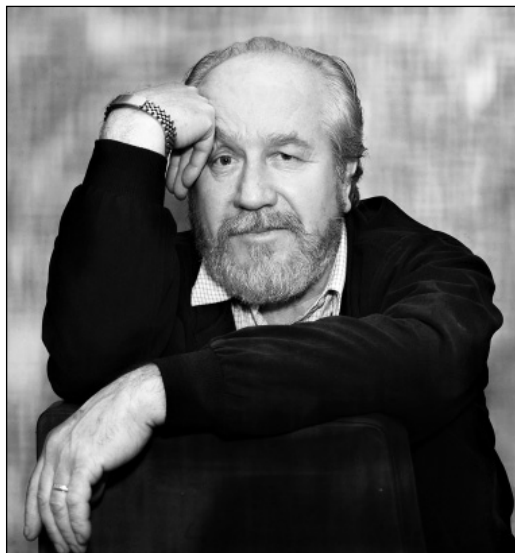
Юрій Самойленко, за словами гостей дійства, завжди ідентифікує себе з Україною: вона колиска, опора й основа його духу та творчості. Сам митець пригадує, що свою дорогу до храму розпочав ще в дитинстві... Церкву в їхньому селі було зруйновано,

тож якось бабуся раноранесенько повела його до храму в сусіднє село. І хоч був тоді зовсім юним хлопчиком, серцем відчув, що то бажана для нього і правильна дорога. Село спало, коли Юрко прийшов до Господа, а він уже тоді прокинувся – і за жодних життєвих обставин не позбувся свого переконання й віри в заступництво Господа за його рідну землю.

Тому не випадковою подією, яку також вистраждав-вимріяв Юрій Самойленко за довгі роки свого послуху, стало висвячення його саме в день Святого

Юрія Переможця Архієпископом Полтавським і Кременчуцьким Федором у сан диякона. До гостей вийшов уже не лише художник, відомий і шанований, а отець Юрій, як віднині можна звертатися до Юрія Олексійовича.

Це теж був шлях, який простелився, зокрема, розписуваннями храмів на Полтавщині й по всій Україні та навіть за кордоном. До прикладу, його іконопис, на якому світлі лики святих Юрій Самойленко зображує такими, що й душу б їм відкрив: вони мовби промовляють із-під пензля майстра. А ще громадська діяльність, бо від початку 1980-х років Юрій Самойленко послідовно відстоює право українців на власну незалежність, а згодом і на утвердження власної помісної української церкви.

Художник Юрій Самойленко. Фото

Відкриття ювілейної виставки художника Юрія Самойленка. Фото Ігоря Лотіша. Полтава, 6.05.2017 р.

Привітали ювіляра колеги-художники з Полтави, Пирятина, Миргорода, Лубен; прийшла громадськість, представники ЗМІ, тепле й вагоме слово сказали директор Полтавського художнього музею імені Миколи Ярошенка (Галереї мистецтв) Ольга Курчакова, ректор ПНПУ імені В. Г. Короленка, професор Микола Степаненко та багато інших.

І над усім цим яскравим, теплим дійством випромінювали сяйво картини, кликали й наворачтали у свою духовну безмежність відвідувачів виставки, обіцяючи бути проводирями до світу досконалішого за наш. Кожен із присутніх щиро бажав отцеві Юрію не полишати служити мистецтву, бо силу його впливу неможливо переоцінити.

Тетяна Горицвіт

«НЕБОЗВІД»: КІЛЬКА ВИСТАВКОВИХ ВРАЖЕНЬ

Т ак буває нечасто, що постер художньої виставки є вже сам багатозначним мистецьким твором. «Небозвід». У гармонії з назвою в кольоровій гамі домінує синій. На задньому плані наповнена повітрям відкрита висока споруда, білі промені. А по центру – велика літера О в назві виставки. О, котре є одночасно колом, що в нього вписані хрест і квадрат – прадавні багатозначні символи, сконденсоване сакральне знання українського роду-народу, ключ до духовного зросту, суть виставки.

Просто й буденно звучить на плакаті напис-указівник «Вхід через собор». Звичайно, потрапити до виставкової зали Духовно-культурного центру імені Преподобного Паїсія Величковського, де відбувалася виставка, можна, лише пройшовши

через Свято-Успенський храм. Шриффт напису рівний, нібито суто інформаційний. І водночас важко позбутися відчуття, що це ще й інший указівник, що сповіщає про щось набагато більше і значущіше, ніж дані про розташування земних будов. А й справді, дістатися Небозводу, дому Небесного, обителі Божої можна лише через храм світла, через собор душі своєї, той собор, який так палко закликав берегти Олесь Гончар – інший митець, чиї твори мають потужний духовний месидж і чия життєва і творча дорога також пов'язана з Полтавщиною, як і стежа Юрія Самойленка.

Подальші нотатки – кілька вражень-зблисків від цієї потужної виставки, тих вражень, котрі наразі надалися до ословлення.

Мама. «Молитва під Чумацьким Шляхом»

Своїй мамі художник присвятив особливу картину. Дія її відбувається вночі – о тій порі, коли застигає суєтність і метушня, коли для втаємничених світ буденний торкається світу вищого.

Надвір через прочинені двері вийшла літня жінка. Переступила поріг і стала коло хати... Два архангели незримо супроводжують її. Якщо випадковий перехожий знічев'я ковзне оком по подвір'ю, подумає, що то просто гра тіні та світла на стінах. А от світло на обійсті не може не подивувати. Звідки його стільки вночі, що освічує і стіну будинку, і сад із плодами? Звідки його стільки, що осяває все життя художника і через його твори – життя багатьох інших людей?

... стоїть на подвір'ї мати, здивилася в чеканні на дитячу гойдалку. Угорі фантастичним феєрверком летять зорі й комети. Немов ракета, готова здійснитися в космос, височіє за хатою тополя. Дають дерева добрі плоди, набравшись соків земних за законом небесним. Здвигаются тектонічні плити. Зустрічаються і знову розходяться галактики. Трансформують усе існування людське новітні технології...

А може, мама вже зовсім на іншій планеті, на тій, що на неї потрапляють потім, потому, коли кін-

чається дорога в житті. Але і звідти біліє мамина хусточка, і звідти сяє німб у неї над головою.

Євангеліст Лука і написана ним ікона

На картині, яка зображує Святого Луку, багато білого. Біле волосся немолодого чоловіка – роки послуху, глибока мудрість, виважений аскетизм. Чисті білки очей увиразнюють упевненість і строгість, висловлені глибоким синім поглядом. Білі нігті й уся рука – якісь нетутешні, до справ мирських непричетні. Біла фарба пензлика – створення речей у земному світі за замислом Божим. Білі відблиски німбу пречистого – тонкі коливання в ноосфері.

Певним кольоровим контрастом до цього білого є образ Божої Матері з Дитятком, що його намалював Святий Лука, – теплого кольору серцевини дерева, липи чи груші, такий по-домашньому близький, як той образ, котрий міг висіти у традиційній українській хаті. Божа Матір пригортає своє маленьке Дитятко, і хоч вони перебувають в охоронній зоні німба Святого, здаються вразливими і беззахисними, такими, що потребують наших молитов, тільки молитов справжніх – на підтримку них самих, а не як прохання собі щось одержати.

У синє загорнені плечі Євангеліста Луки, і в синє сповитий край ікони. Ця праця зі створення святого образу – вияв його глибокої щиросердної віри, а для нас – дружня настанова: не в слідуванні матеріальним атрибутам смисл віри, а у труді нашого серця.

Церковка-свічечка

Доросла людина легко могла б сховати її поміж долонь – така невеличка ця церківка, схожа на дитячу пасочку, поставлену на горбочку поміж трав, коло річки, де дитя бавилося.

Невибаглива, без архітектурних викрутасів і прикрас, із куполом кольору довоколишнього зела, з однією-єдиною банею, що золотавіє, немов вогник свічки – церківця неймовірно нагадує Стрітенську свічу, запалену на оборону від злого духа.

А нечисті пристрасті багрянють-клубочуться поруч. Одне одним підживлюючись, швидко кушціють-розростаються: гнів і розбрат, злість і заздрість, нетерпимість і злорадство пурпуровим вибухають, синім тужавіють.

Відступиш на півкроку від картини – і бачиш ніби звичайний пейзаж: водне плесо, кушці-дерева, трав'янисті рослини; пропорції ж церкви пояснюються тим, що дивишся на неї здалеку. Але підійдеш ближче знову – і споглянеш диво: вірою мурована, молитвою збудована, благочестям укріплена... Де ж її, таку церківку, шукати? Чи вигадав

її художник? Чи зобразив вимріяну-неіснуючу? Чи ідеалізував забуту людом церкву свого дитинства? Ні, вона реальна. То чистий храм цнотливої дитячої душі. Зітреш із душі своєї зашкарублість, відкинеш образи, зневіру та гординю, зіскоблиш марновірство й марнославство – і вона проблизне тобі із забутої глибини твого єства золотим куполом-вогником, нагадає, що і ти був колись щасливим і ширим, ця маленька церковка – твій спокій і твій прихисток. Не варто її за географічною картою шукати, бо ти її носиш із собою.

«Зорепад»

Падають зорі з неба: кому у жменю щастя насиплють, кого лише подразнять – потягнуться за ними, та й дістане облизня, а кому і гарячим по загривку ушкварять, якщо прочухана заслужив. Художник простяг назустріч зіркам долоні – і має іскристий образ.

Хатинка – доладна, як квіточка, а самі квіти поблизу – барв фантастичних, деревце на подвір'ї неначе на очах підростає, вітами на струнах нічних грає, а за ними височіє храм осіяний, у біле врочисте вбраній, золотом увінчаний, хрестами уславлений.

Намилувавшись феєрією барв, приглядаємося до картини знову – і стаємо свідками цікавих діалогів.

«Так, так, Тарасе Григоровичу, – каже Шевченкові сучасний Художник – автор цієї пастелі, – як Ви своїм пророчим словом провіщали, так понині ми батька Котляревського пам'ятаємо й шануємо. І Ваш рисунок його хати добре нам у нагоді став, коли садибу для музею відновлювали». «А собор? – стиха Шевченко питає. – Чи він усі бурі й лихоліття витримав?» «Було, – сучасний Художник відповідає, – що й камінь ридав од болю, як людина, знесилений тортурами падав додолу, та новий камінь постав на його місці». Й обидва митці вмовкають, бо зорям прагнуть тиші.

Аж ось підходять мистці суперсучасні, ті, хто цифрову картинку для комп'ютерних ігор у зоряні війни створює. «Поглянь, – смикає один другого за лікоть, – оце так спецефект: церква немов насипана зоряним пилом; треба буде обов'язково таку опцію космотворення храму в наступну версію включити як бонус тим, хто пройде на найвищий рівень». «Ні, – заперечує йому, ще раз просканувавши поглядом картину, другий цифровий дизайнер, – ця церква не спускається, вона злітає в небо, перетворюючи свої земні матеріальні часточки хрестів, бань, стін на супертонку матерію. Подумаймо про те, щоб опцію евапорації в наступну версію інтегрувати». І вони ще раз споглядають собор в ореолі багатобарвних зблисків і зрештою вмовкають...

У цілковитій тиші зорі прислухаються, хто про що думає, щоб когось наблизити і нагородити певними пригорщами, а комусь лише майнути недосяжно-далекими спалахами.

«Тайна прищестя»

Тайна прищестя – це велика таїна, і про неї не слід марнословити, її треба тримати в душі так зосереджено й бережно, як у долонях коштовну перлину. І коли без зайвих слів придивишся до перлини, зображеної в центрі картини, – збагнеш, що то зіниця Вселенського ока, яке незмигненно спостерігає за тобою. Як ти прийняв Перше прищестя? Чи справді маєш віру? Як готуєшся до Другого прищестя?.. Розгортає вгорі крилами фізичний простір і людську історію Ангел світла – можеш йому пошепки звіритися.

«Вознесіння»

Присвячений важливій релігійній події Вознесіння Господнього на небо гобелен «Вознесіння», на диво, повіває не суворістю проповіді, а домашнім теплом. Здіймається Ісус Христос – і в цей час жита починають викидати колос, побожні господині фарбують яєчка, а дбайливі господарі обходять свої посіви, качаючи по них крашанки.

Верхівка дерева на гобелені – точка відліку: воно залишилося далеко внизу, а Син Божий лине ввись, увесь Він – лик світла, і дерево аж трохи тьмяніє в його чистому, сліпучому сьйві. Та одночасно воно радісно шелестить своїм зелен листом про те, що нині тепло, що буде літєчко-літо, що зараз «гай, густесенький, неначе справді рай»...

Дивишся на гобелен, грієшся душею і раптом у якусь мить розумієш, яке то велике і справжнє щастя, коли одним і тим же трудом своїм ти заробляєш на хліб насущний і здобуваєш хліб духовний.

«Ніч і День»

Якщо розглядати зображення на картині зліва направо (так, як ми читаємо назву), то зіткнемося з певним парадоксом: словесне і візуальне йдуть одне з одним урозріз. На полотні самотня фігура ліворуч зі сліпучим вогником у руці в оточенні сьйва насамперед асоціюється із Днем, а група темних постатей праворуч, які утворили коло довкруг свічі, – з Ніччю.

Ця напруженість між сказаним і зображеним, композиція картини, за якою центральне місце займає дерево, на якому не висить, а ніби лежить покладений кимось згори круглий оранжевий плід, а ще два вже скотилися додолу; незалежність дерева від зміни дня і ночі, бо його крона і стовбур не стають ані темніші, ані світліші від того, що збігає доба; узагальненість постатей, які не мають рис

обличчя, символічність їхнього сукупного числа – дванадцять – усе це спонукає напружено шукати відповіді, міркувати про світло і темінь, а то й згадати відоме Шевченкове «І день іде, і ніч іде, / І, голову схопивши в руки, / Дивуєшся, чому не йде / Апостол правди і науки?». Запам'ятовуєш картину як настанову і вдень, і вночі дбати про сокровенне.

Присвята Миколі Гоголю: симфонія на полотні

Як і сам Микола Гоголь, картина Юрія Самойленка, присвячена йому, відзначається загадковістю. На порівняно невеликій площі (170x100 см) вона вміщує символічне відображення життя і праці Гоголя, відображає довгі роки доскіпливих студій сучасним майстром пензля як художньо-літературних та епістолярних (публіцистичних) творів письменника, так і матеріалів про нього; це полотно – і участь у багаторічній полеміці про те, як інтерпретувати Гоголя, і висловлювання потужної підтримки Гоголеві-письменнику й Гоголеві-людині. Домінування в центрі картини чистого, теплого, доброго жовто-білого світла, яке м'яко оповиває постать Гоголя й мовби поступово вбирає його у свою глибину, однозначно вказує на те, що художник має достойну відповідь на всі закиди, які будь-коли висувалися письменникові, а для самого Гоголя віднаходить зцілення від усіх його страхів.

Зображене на полотні немовби розділене на грані, чи струмені, або промені. Ця множинність наочно репрезентує багатовимірність самого Гоголя – як митця, котрий узявся за різну та складну проблематику, і як людини, котра шукала в житті свій духовний шлях. Приглядаючись до кожної із зауважених граней, помічаємо значущі деталі, котрі немовби виринають зі смислових глибин полотна і ведуть діалог одна з одною, не пропонуючи однак глядачеві прямолінійності й однозначності, а ставлячи його перед необхідністю самому пізнавати дуальність, самому вирішувати дилеми, самому розставляти наголоси; самому сприймати і розуміти симфонію...

Розбурхане, розпечене гарячо-червоне сонце апокаліптично котиться вниз. Але по інший бік від

письменника сходить білий умиротворений місяць, певний того, що його серпик повнітиме і він набиратиметься сили.

Палає, аж завиває пекельний вогонь, і горять у ньому гріховні пристрасті, що призводять до згуби окремої людини й погибелі цілої спільноти, всього людства.

Роздирає уста роз'ятрений крик нестерпного болю, і не менше страждання передає заціпеніле німування.

Козаки-вершники мчать долати супротивника: оголені шаблі, розгорнуті стяги. І в цей час Архангели поборюють змія, що прагне вислизнути-вернутися з-під списів.

Правиця козака міцно стискає клинок, а рука письменника впевнено тримає біле перо. Хоч зброя у них і різна, – ворог спільний.

Угорі розкрила молитовно долоні Оранта. Над нею – верхівка храму, що його самого треба ще нашими зусиллями збудувати. Однак образ храму вже омислений, він існує, лише для цілковитого втілення потребує труду загального.

Деякі грані перетинаються й утворюють хрест, який є і Богом даним людині призначенням, і життєвим вибором самої людини.

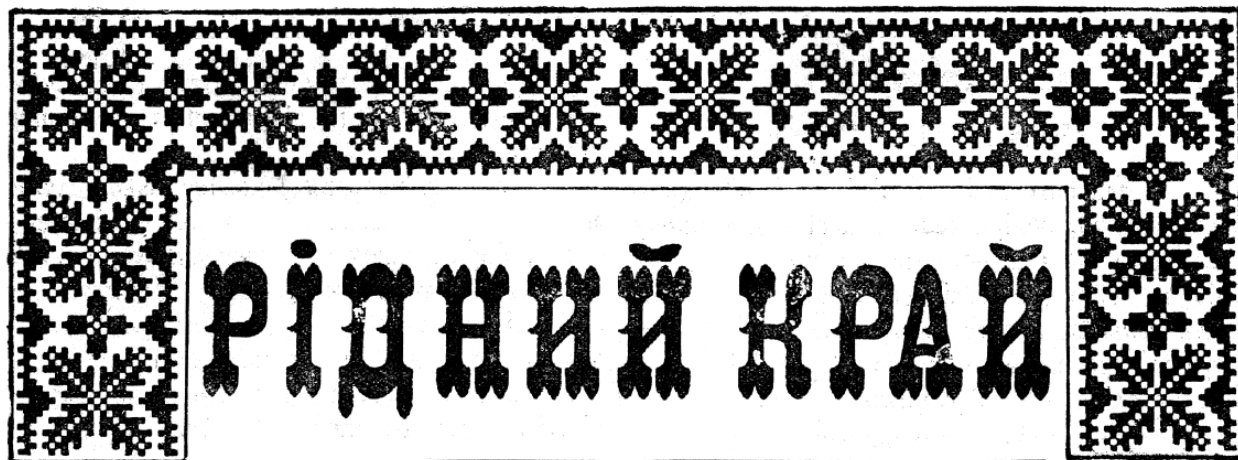
На письменника дивиться Дух – чистими проникливо-яскравими голубими очима. До нього поривається, розгорнувши крила, душа письменника – біла пташка з такими ж голубими очима.

Узагальнювальний акорд – тактовна, ненав'язлива підказка, де треба поставити акцент: виразний український прапор майорить угорі праворуч, і з ним перегукуються жовто-сині і синьо-жовті промені Духа та жовто-блакитний покров, який тримає Оранта.

Так багато розкрито глядачеві на полотні про Миколу Гоголя. Усе висловлене з повною відвертістю, і все ж залишається загадка: як збагнути ту глибочину чутливості до світу, чуйності до людей, розуміння світів видимого й невидимого, а також відповідальності за своє життя і творчість, яка була притаманна митцеві зображеному і яка питома мистцю, який його зобразив...

У «Рідному краї» про «Рідний Край»

Українська часопись, виходить у Києві.

Число 36. (Вийшло 17 Лютого 1910 р.).

(До roczniku 1909-го).

Ніна Степаненко

«РІДНИЙ КРАЙ» ПРО РОЗБУДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ І ШКОЛИ

(за матеріалами опублікованих у журналі рецензій)

Часопис «Рідний Край» (1905–1916) можна по праву вважати й освітнім виданням, оскільки на його шпальтах поряд з оригінальною та перекладною поезією, прозою, драматургією, із літературознавчими, мовознавчими й історичними розвідками, оглядами, з українознавчими й культурологічними студіями в різні роки з'являлися ґрунтовні праці, повідомлення, короткі замітки, присвячені проблемам розбудови національної освіти і школи. У них ішлося про потреби народних шкіл та досягнення українських університетських кафедр, про підручникотворення й різного рівня зібрання вчителів, про роботу шкільних комісій і досягнення подвижників на педагогічній ниві. Тижневик не лише подавав цінну й цікаву інформацію, а й торував шлях національній ідеї, дбав про утвердження в одній із найважливіших царин суспільного буття – освітній – української мови. На особливу увагу заслуговують праці «Про народну

школу на Вкраїні» [1906. – Число 20. – С. 4–5] – підписана криптонімом А. К-о, «Дещо про народну освіту на Україні» [1906. – Число 5. – С. 3–4] – Дмитро Дорошенко, «Українські кафедри в університеті» [1906. – Число 23. – С. 5–60] – Григорій Коваленко, «З'їзд учителів та діячів середньої школи» [1906. – Число 16. – С. 7], «Книжки для шкіл» [1906. – Число 21. – С. 8], «Потреби народної освіти на Україні» [1906. – Число 11. – С. 4–5], «Українські університетські кафедри» – Микола Дмитрієв [1906. – Число 46. – С. 1–3], «З'їзд учителів у Гадячі і шкільна комісія» [1906. – Число 29. – С. 9–10] – Лев Падалка, «Голос науки в справі українських кафедр» [1907. – Число 7. – С. 3–5] – А. Цюпа, «Українська народна школа на Буковині» [1906. – Число 22. – С. 3–5] – Теодор Галіп, «Справа вищої жіночої освіти» [1908. – Число 24. – С. 4] – Грицько Григоренко (Олександра Судовщикова-Косач). Цей список продовжує низка редакційних

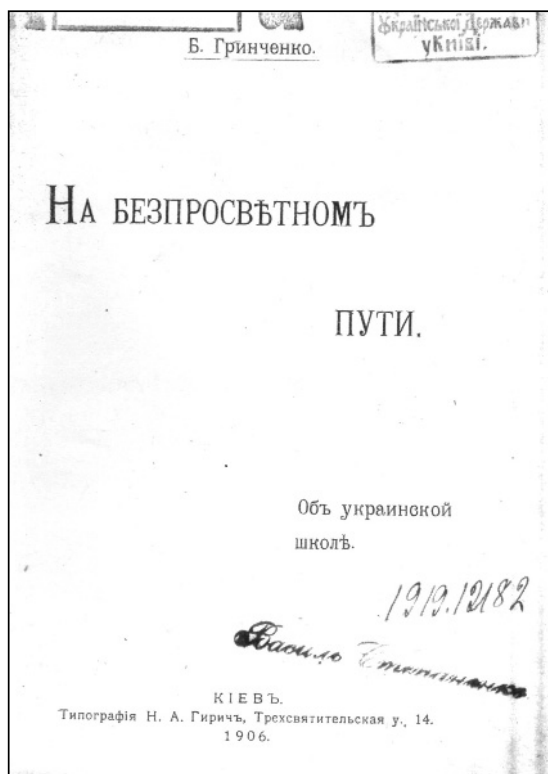
заміток, як-от: «Українська шкільна справа» [1906. – Число 45. – С. 1–2], «Українська мова в гімназіях» [1907. – Число 11. – С. 2] та ін.

«Рідний Край» ознайомлював своїх читачів із досягненнями і проблемами, що стосувалися української освіти загалом й діяльності національної школи зокрема, й через таку важливу рубрику, як рецензії. Нашу увагу привернули студії Миколи Дмитрієва, Лева Падалки, Григорія Коваленка, Григорія Шерстюка.

Микола Дмитрієв, який був одним із перших редакторів і меценатів часопису в 1905–1906 рр., висловив свої оригінальні міркування про «видану дуже „чепурненько” книжку» Бориса Грінченка «На безпросветном пути. Об украинской школе». Відомо, що вона з'явилася спочатку в X–XII книгах «Русского Богатства», а згодом – і окремою працею. На початку рецензії наголошено, що всі краї й народи Росії, які взяли й беруть курс на нове політичне життя, неодмінно порушуватимуть питання про «широку справжню народну освіту». «Таке питання, – це ще одна важлива теза Дмитрієва, – буде надзвичайно пекуче й у нас на Україні: як треба найкраще поставити освіту для українського народу». Автор констатує, що за останні 40–50 років до цієї проблеми постійно зверталися вчителі, які вимагали створення національної української школи, активно мусували її земські, «городські» думи. Біда ж у тому, що уряд свідомо ігнорує це, робить усе можливе, аби освіту обходили навіть найнезначніші зміни. Йому вигідніше тримати народ у покорі, не випускати його з імперських тенет тьми, страху, затурканості.

Микола Дмитрієв удокладнено аналізує працю Бориса Грінченка, убачаючи її цінність передусім у тому, що авторові вдалося убити в один цілісний, рясний на факти сюжет всю «історію питання про українську школу за останнє півстоліття». Педагог Грінченко, «маючи великі <...> власні досліди», промовисто демонструє переваги нової, зорієнтованої на запити і виклики титульної нації школи. Найважливіше й найпешочерговіше завдання, на його думку, – створення національної за змістом і формою школи. А вона стане тоді, коли в освіті повносило запанує рідна, зрозуміла простому лю-

дові та його дітям мова. Навчання російською мовою не давало й ніколи не дасть бажаного результату. Ідеться, зокрема, про такі засадничі положення Грінченкової праці «На безпросветном пути. Об украинской школе»: «Мало успѣха будет иметь та школа, въ которую дитя переходитъ изъ дома, какъ въ адъ, изъ которой оно бѣжить домой, какъ изъ темнаго ада, въ которомъ все темно, чуждо, непонятно, въ свѣтлый рай, гдѣ все ясно, понятно и близко сердцу, а почти такое впечатлѣніе должна производить школа на дитя-малороссіянина, когда оно начинаетъ посѣщать это странное мѣсто, въ

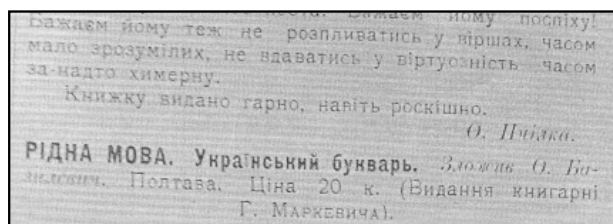

которомъ одномъ только въ цѣломъ селѣ и говорятъ на непонятномъ языкѣ. Дитя, не слышавши дома ни одного великорусскаго слова, начинаетъ въ школѣ съ перваго же дня ломать на великорусскій ладъ, и добро бы еще на чисто великорусскій, а то на тотъ отвратительный жаргонъ, который вырабатывается у малообразованнаго малоросса при стараніи говорить по великоруски»; «Вопросъ о необходимости учить украинцевъ на ихъ родномъ языкѣ сдѣлался такимъ, повидимому запутаннымъ лишь вполсѣдствіи, первоначально же онъ не возбуждалъ никакихъ сомнѣній, такъ какъ для всѣхъ казалось простымъ и яснымъ, что обучать дѣтей нужно на томъ

языкѣ, на какомъ они говорятъ» [Грінченко Б. На безпросвѣтномъ пути. Объ украинской школѣ. – Киевъ : Типографія Н. А. Гиричь, Трехсвятительская у., 14, 1906. – С. 3, 5].

Микола Андрійович у рецензії відводить чимало місця розмірковуванням Бориса Дмитровича про зміст підручників. Найбільшим недоліком є те, що вони запрограмовані не на українські, а на «московські школи», «в їх цілком все взято з життя московського люду з його обставин і умов життя. Коли в такій книзі хлопчина чита про хліборобів, про село, і в голові його починається велика плутанина». Акцент зроблено й на тому, що Грінченко свої міркування опирає на погляди найкращих учителів «не тільки російських, але й закордонних – німецьких, французьких і інших». Власне, мовиться про перспективу українського підручничотворення й будучину української освіти взагалі. Усе це стисло й системно викладено у висновку-

вальної частині рецензії: «Становлячи питання, як бути й далі, д. Грінченко на ґрунті усіх доказів рішуче відповідає, що на Україні для українського народу повинна бути заведена школа й освіта взагалі мовою українською, відповідно усім духовним

силам українського народу. Тут він у всіх подробицях зупиняється на думках, які досі висловлювались проти такої постанови, і спокійно й докладно розбира їх; і кінчить розбором поглядів на значіння мови взагалі, її природи, зв'язок розвою мови з розвоєм думки і всіх духовних сил народу.

На ґрунті поглядів найкращих всесвітніх учених, починаючи від Гумбольда, д. Грінченко робить в решті-решт загальний погляд на минуле українського народу, духовне життя його, зупиняючись на сучаснім стані його і намічаючи чого можна сподіватись на ґрунті вільного розвою усіх сил **одного з найбільших народів** (вирішення наше. – Н. С.) великої слав'янської сім'ї...

Здається легко зрозуміти оскільки цікава ця книжка».

Специфіку розгляданої й інших рецензій визначає те, що органічним їх складником є «міні-реклами» – звернення до людей, щоб пробудити їхню свідомість, закликати до активної діяльності, до змін, які самі собою не з'являться. Книга «На безпросвітном пути. Об украинской школѣ», переконує Микола Андрійович, «повинна бути в кожній учительській, земській, громадській книгозбірні на Україні, у кожного учителя, в кожній школі і кожного, хто має відносини до освіти українського народу».

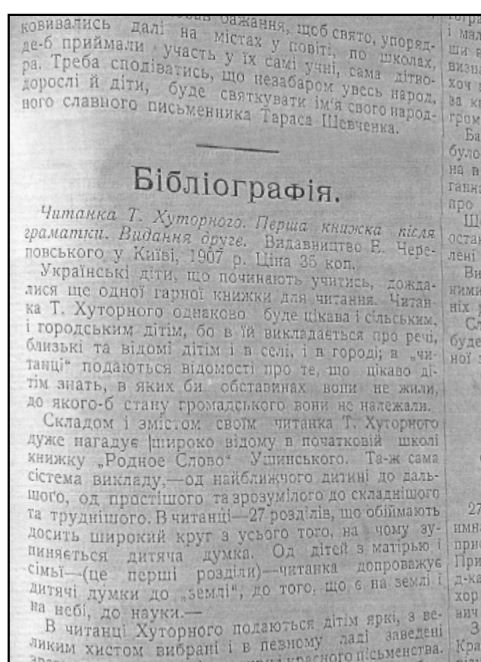
Навряд чи можна заперечити те твердження, що виняткову роль у житті дитини, котра тількино переступила поріг школи, відіграє перша книжка, за якою вона навчається грамоти, – буквар. У другій половині XIX – на початку XX століття на матеріалі живої української мови укладено низку букварів: «Буквар южнорусській» Тараса Шевченка, «Українську абетку» Миколи Гатцука, «Грама-

ту» Пантелеймона Куліша, «Граматку» Спиридона Черкасенка й ін. Про деякі з них можна дізнатися зі сторінок «Рідного Краю». Тижневик опублікував рецензії на «Український початковий букварець» Н. С. Пухальського, «Рідну мову. Український буквар» О. Базилевича, «Українську граматку» Бориса Грінченка, «Український буквар», який «по підручнику А. Потебні зложила С. Русова». Їх підготував відомий філолог, засновник педагогічного журналу «Світло» (1910–1914), автор «Короткої граматики для школи» (1906), «Української граматики для школи» (1909) Григорій Шерстюк. «Складаючи українську граматику, – говорить він у передмові до другого видання, – я найбільш дбав про те, щоб вона була цілком зрозуміла для українських шкіл» (Цит. за: Степаненко М. І. Мовознавча Полтавщина : довідник / М. І. Степаненко. – Полтава :

ПП Шевченко Р.В., 2014. – С. 299). На цю винятково важливу особливість Шерстюк звертає увагу й у своїх рецензіях. Він негативно оцінив «Український початковий букварець» [1906. – Число 35. – С. 15–16], кинувши такий докір його авторів: «„Біда як пироги почне пекти сапожник” казав покійний Крилов, але нам здається, що то тільки пів біди, а то біда коли недотепа береться за таке велике діло, як складання букваря. Щоб більш цього не траплялось, порадимо д. Пухальському не братись більше за те, до чого в його нема кебети, а щоб люди не лаялись, порадимо хутенько зібрати букварці на підпал і навіть своїм дітям (коли вони

є) не показувать». Ця книга, на переконання Григорія Пилиповича, належить до тих, що не «варті доброго слова», попри те, що вона «на своїй рідній українській мові». Найбільша ж трагедія і помилка Пухальського в тому, що «він методики навчання грамоти і в руках не держав, бо його букварець по складу не задовольняє ні одній потребі методики», що він радить опановувати спочатку всі голосні, а потім приголосні «згуки», а вже потім, «коли діти будуть знати всі згуки, то тільки тоді радить учити злучати згуки і читать». Цей дидактичний спосіб застарів, він був «колись давно, а тепер його вважають за дуже тяжкий і зовсім непотрібний, котрим користуються хіба старі дяки і не дають йому зовсім умерти».

Григорій Шерстюк не лише критикує Н. Пухальського, а й пропонує іншу, на його погляд, ефективну методику: «...досвідом признано, що на

успіх вивчення грамоти має великий вплив порядку звуків, в якому діти з ними знайомляться. Порядок звуків повинен задовольняти потребам фонетичним та графічним і не перешкоджає злученню звуків. Маючи на увазі ці потреби, автор букваря повинен з перших часів учення грамоті знайомити школярів з гласними „а, о, и, і” вкупі з согласними „м, с, ш, р, ж, ч”, а потім з так званими йотированими гласними „я, ю, є”, а нарешті з останніми согласними. Щоб не перешкоджувати легкому злученню звуків, на перших уроках треба давати слова односложні, а потім двусложні і т. д.»

Суттєвим недоліком рецензованого «букварця» визнано й те, що він не наповнений добротним матеріалом для читання, що в ньому відсутні гарні вірші, які «діти з великою охотою вичитують».

З «Кобзаря» Тараса Шевченка взято не кращі уривки, до того ж не всі вони «гожі до букваря».

Нарешті, указано ще на одне слабке місце: «Пухальський не признає прийнятого тоді українського правопису, а придумав свій особливий: замість „е” він пише „э”, замість „є” – „е”, замість „і” – „и”, замість „и” – „ы”, замість „йо” – „ё»». Автор «Українського початкового букварця» й сам не розумів своєї орфографічної системи, що потверджує такий факт: він радить звук «е», коли вимовляється в мові твердо, передавати через «э». «...а коли це так, – наголошує Григорій Шерстюк, – то слово „букварець” повинно писатись через „э”, але ж д. Пухальський мабуть забув вимовить твердо, то написав через «е»». Рецензія, як бачимо, наскрізь негативна, але її з’ява є позитивною: ті, хто ознайомляться з нею, не матимуть бажання, аби їхні діти навчалися грамоти за «букварем» Пухальського.

Зовсім в іншому оцінному світлі постає «Український буквар», який «по підручнику А. Потебні зложила С. Русова» [1907. – Число 1. – С. 16]. Рецензент зауважує, що міністерство народної освіти (Міністерство Народної Освіти) не бажало пускати в народну школу цей буквар й інші прогресивні українські видання, тоді як прихильники й утверджувачі народної освіти діяли зовсім по-іншому. Вони докладали всіх зусиль, щоб здолати цей опір,

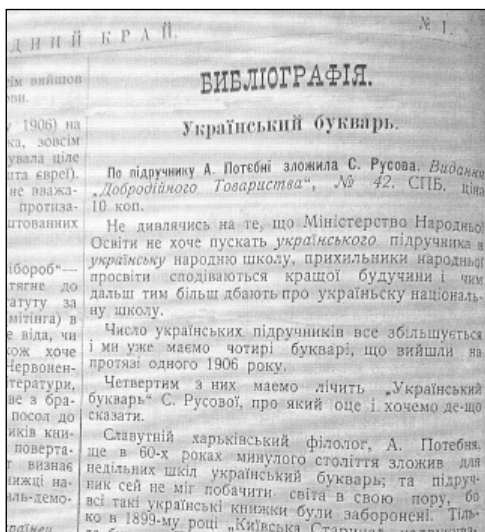
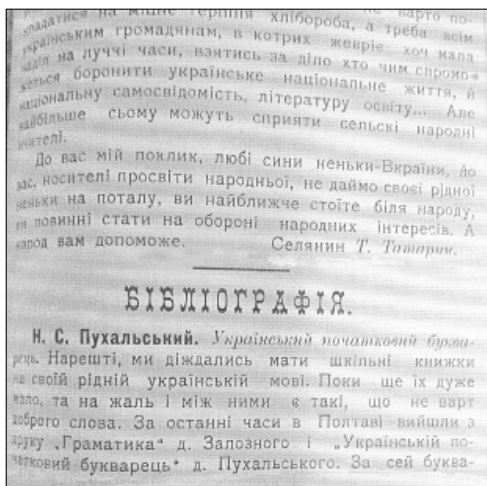
отже, сподівалися «кращої будучини і чим далі тим більш дбали про українську національну школу».

Григорій Шерстюк свій власне дидактичний аналіз поєднує з історією створення букваря. Відомо, що його в 60-х роках XIX століття уклав видатний український філолог, етнограф, педагог, громадський діяч О. О. Потебня. Це видання призначалося для недільних шкіл. До свого користувача воно йшло довго, що спричинене забороною українського слова. Лише 1899 року «букварь Потебні» надрукувала «Київська Старовина». «...петербургське видавниче „Добродійне Товариство” видало сей букварь окреме, доручивши д-ці С. Русовій переглянути його й зладити до нового окремого видання. Д-ка С. Русова

каже в своїй передмові, що вона залишила в буквареві Потебні увесь той зміст, який в йому був, залишила теж і той розпорядок букв, що був у Потебні, тільки додала від себе більше матеріалу до читання та добрала оповідні малюнки».

На відміну від «початкового букварця» С. Пухальського, «буквар» О. Потебні, пересвідчує Г. Шерстюк, відповідає тодішнім вимогам методики. Його матеріал також «вибраний і упорядкований дуже добре і уміло». З-поміж багатьох вирізнених досягнень аналізованого видання найважливішим є те, що «вимова кожного нового звука пояснюється відповідними малюнками, вони підібрані й виконані чудово».

Висловлено, щоправда, й окремі побажання, серед них і суттєві, як-от: «значною помилкою» О. Потебні є те, що він пропонує спочатку вивчати повнозвук, а потім співзвук. Такий «порядок звуків» не дає змоги «вияснити згуки по аналітичному методу, котрий давно признаний за найкращий, а треба держатись на який час метода синтетичного, та й то буде не мало вагання, бо діти, вивчивши за десяток повнозгуків – не зможуть прочитати ні одного слова, тоді як при другому порядку звуків – доволі вивчить два повнозгуки та два співзгуки, – і діти зможуть прочитати до двох десятків слів, – відома річ, що далеко краще запам’ятовують згу-

ки». Недоліком визнано є й те, що в букварі відсутні зразки для написання, а це ускладнює роботу вчителя й позбавляє дітей заняття, яке їм до душі, – писати вдома.

Видання не позбавлене і деяких фонетичних та друкарських помилок. Та все це частковості, основне ж, за Григорієм Шерстюком, полягає в тому, що букварем Потєбні-Русової можна добре користуватися і в школі, і вдома.

Цікавою є ще одна надрукована в «Рідному Краї» рецензія на книгу «Рідна мова. Український букварь. Зложив О. Базилевич» [1906. – Число 43. – С. 19]. Її автор – громадський діяч, український письменник, журналіст, історик, етнограф, художник, а ще – один із перших редакторів часопису (1905–1906) Григорій Коваленко. Як і Микола Дмитрієв та Григорій Шерстюк, він розпочинає свій виклад із найбільшого натовірного досягнення: «Як тільки впали заборони і утиски, що більше 40 літ гнітили українське слово, так зараз почали освічені земляки дбати про занедбану народню освіту, почали складати і видавати книжки для шкіл, закладати просвітні товариства і т. ін.»

Загальна оцінка видання, про яке йдеться, така: «Ось маємо ще одного доброго букваря за дня початку вчення». Воно вигідно вирізняється, по-перше, дотепним добром прикладів для читання, по-друге, якісними малюнками. Основний зміст «Рідної мови. Українського букваря» сформували байки, маленькі оповідання. Є серед пропонувані матеріали українські й зарубіжні тексти, причому останні «виложені доброю мовою». Про якісь негативні моменти в рецензії нічого не сказано. До поданої вище позитивної оцінки додано й таке: «Тепер українська школа має спроможність вибрати, який букварь більше до вподоби. Бажаємо тільки, щоб швидче вже по школах почали вчити народньою мовою». Новаторство О. Базилевича виявилось в тому, що у своїй книзі він умістив методичні рекомендації для вчителів «Як учити грамоті».

Не менш важливою для навчання школярів є читанка. Доброї слави зажила «Читанка» Т. Хуторного (дослідники вважають, що цей псевдонім прибрал собі педагог Тимофій Лубенець), перше видання якої датоване 1883 роком. Воно відразу привернуло увагу української громадськості, швидко розкупилося. Рецензію на друге видання (1907) – «видатне придбання для української початкової школи, для українських дітей взагалі» – підготував український історик, археолог, етнограф, краєзнавець, громадський діяч Лев Падалка (криптонім Л. П.) [1907. – Число 13. – С. 13]. Він, до речі, порівняв два видання, які «відділяють 24 роки», характеризував крізь призму новаторства автора розділи, що з'явилися, і ті, які «зовсім викинуто». Цінність «ще однієї гарної книжечки» для читання, адресованої українським дітям, які починають учу-

тися, найперше в тому, що вона однаковою мірою цікава і сільській, і міській малечі. У «кій викладається про речі, близькі та відомі дітям і в селі, і в городі»; «подаються відомості про те, що цікаво дітям знати, в яких би обставинах вони не жити, до якого-б стану громадського вони не належали». Т. Хуторний ніби виконує поради Бориса Грінченка щодо мови викладання в школі, які він дає у праці «На безпросветном пути. Об украинской школе», і пропонує вихід зі складної ситуації: українських дітей треба навчати українською мовою.

Лев Падалка порівнює «Читанку» Т. Хуторного з книжкою «Родное Слово» К. Ушинського. Схожість цю вбачає насамперед у тому, що педагог Тимофій Лубенець послідовно реалізує обґрунтований видатним українським педагогом дидактичний принцип «од найближчого дитині до дальшого, од простішого та зрозумілого до складнішого та труднішого». Майстерність автора, на думку Лева Падалки, і в тому, що він, по-перше, у 27-ми розділах представив докільця у всьому його розмаїтті – «од дітей з матір'ю і сім'ю – (це перші розділи) – читанка допроваджує дитячі думки до „землі“, до того, що є на землі і на небі, до науки», по-друге, і запропонував глибокі щодо змісту й вишукані стосовно форми тексти для читання й аналізу. З-поміж них усна народна творчість і зразки красномовства. І перші, і другі, наголошує Лев Падалка, «без труднощі задержуються в дитячих головах і складаються в суцільне розуміння». Доповнюють цей текстовий масив «так звані „ділові статті“», що «навчають дітей звертати увагу на найважливіші прикмети річей, – на їх і направляє читанка дитячі думки». Що ж до форми, то її репрезентують малюнки, яких «досить густо» і які «дуже гарні», та фотографії, «що за останні роки появились на Україні». Не обійшлося й без такого важливого атрибуту рецензії, як побажання і пропозиції: «Бажано ще, щоб при новому виданні читанки було звернуто належну увагу на коректуру, – вона в дитячих книжках повинна бути цілком бездоганна». Слід дбати також і про зрозумілість «ділових статей», оскільки вони «в нових розділах висловлені якось важко, не зовсім складно», до того ж «віддані <...> до друку не виправленими так дбайно та пильно, як ділові-ж статті давніх розділів читанки».

Лев Падалка завершує рецензію на позитивній майстерно ословесненій ноті: «читанка» «складена з видатною педагогічною умілістю й кебетою».

Опубліковані в тижневикові «Рідний Край» рецензії на праці, у яких різнобічно схарактеризовано проблеми національної освіти й школи, утворюють міцний сюжет про зміни в системі освіти, про український поступ у цій царині. Маємо підстави констатувати, що часопис таки розбудував «сонну народну стихію», збудив «національне самопізнання, яке підвалину поступу народу» нашого [1907. – Число 1].

Володимир Подрига

РОМАНТИЧНИЙ ТИП ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ОЛЕКСАНДРИ ПСЬОЛ (до 200-річчя від дня народження)

У національній літературі I пол. XIX ст. відбувся потужний процес художнього осмислення духовної та матеріальної культури нашого народу, тому письменники пізнавали таємниці української історії, мови, усної творчості, міфології, етнопобуту і звичаїв, що свідчать про особливий, окремий від інших націй, світогляд, на формування якого вплинули природа, умови життя, тисячолітнє заняття хліборобством.

Народне було оголошене взірцем для літераторів, які шукали його передовсім у зразках фольклору, тому щедро послуговувалися поетикою пісні, думи, казки, легенди, переказу, дбаючи не лише про оригінальність своїх творів, а й їхню відповідність запозиченим. На цій особливості наголошував Дмитро Чижевський, зазначаючи, що «певні елементи романтичної поезики українські поети навіть не потребували переймати з романтичної теорії поезії, бо ці елементи, як це поетам почасті здалося, а почасті було й насправді, можна було просто прийняти до літератури з народної поезії» [16, с. 413]. У віршах Олександра Афанасєва-Чужбинського, Левка Боровиковського, Євгена Гребінки, Віктора Забіли, Миколи Костомарова, Амвросія Метлинського, Михайла Петренка, Тараса Шевченка, ін. близькість до усної творчості помічається на рівні ритмомелодики, тональності, тематики, образної системи, мови, зображально-виражальних засобів. Полтавка Олександра Псьол, орієнтуючись на теоретичні засади романтизму, також писала вірші у другій половині 1840-х років, збагачуючи власний стиль прийомами фольклорної поезики, тому однією з прикмет її творчого методу є наслідування, частково запозичення та стилізація, особливостей українських дум, пісень, балад.

Незважаючи на оновлення національного літературного процесу I пол. XIX ст., жінка-письменниця цього часу – постать унікальна, загадкова й мало досліджена. Першою тоді виявила літературний талант Марта Писаревська, про долю та худож-

ню спадщину якої до цього часу відомо небагато. Значно більше інформації про Олександрю Псьол, яка могла б зайняти почесне місце серед когорти національних поетів-романтиків, проте через різні обставини, передовсім матеріальну скруту, складні події життя, суспільні стереотипи, походження, не змогла подолати шляху на вершину майстерності, залишившись, як слушно зауважив Євген Пеленський, «в тіні» Тараса Шевченка [9, с. 3], тому на її творах, на думку Петра Ротача, «лежить відблиск Шевченкового генія» [12, с. 266].

Постать Олександри Псьол упродовж тривалого часу привертала увагу краєзнавців, літературознавців, українознавців, які вивчали її творчий шлях у зв'язку з діяльністю Тараса Шевченка. Дослідники Григорій Зленко, Олександр Луговий, Сергій Майборода, Леоніла Міщенко, Петро Ротач, Степан Трофимук написали повідомлення, есе про її життя, лаконічно переповівши факти біографії. Дещо ширшими є статті Марії Корнійчук, Івана Немченка, Євгена Пеленського про творчість цієї літераторки, однак і в їхніх працях не розкриваються особливості індивідуальної манери письма мисткині – увага зосереджується здебільшого на взаєминах із сучасниками.

І хоч віршована спадщина Олександри Псьол – незначна (усього шість творів¹), усе ж вона привертає увагу злободенністю порушених проблем, щирістю переданих почуттів ліричних героїнь, місткими образами, народними символами, а також особливим світосприйняттям, уболінням за долю однодумців, журливою тональністю, пронизаною оптимізмом. Недарма ці поезії часто переписували співвітчизники, зокрема Осип Бодяньський, а Павло Грабовський намагався популяризувати,

¹ Олександр Луговий приписує їй авторство пісні «Ой не ходи, Грицю...» (див.: Луговий О. Визначне Жіноцтво України / Ол. Луговий. – Торонто : Український робітник, 1942. – С. 171).

пропонуючи Борисові Грінченку їх опублікувати [5, с. 32].

Варто зазначити, що віршами письменниці захоплювався Тарас Шевченко [18, с. 208], а Леонід Білецький мовить про неї як талановиту українську поетесу [2, с. 9]. І це не дивно, адже її манера письма глибоко закорінена в уснопоетичну творчість і національну письменницьку традицію, про що свідчать ключові концепти, оприявлені у творах як мовно-ментальні конструкції (мотиви, образи, символи, тропи, лексеми), які характеризуються етнокультурною специфікою, багатством авторських смислових відтінків, паралелей, асоціацій. Саме тому зображене поетесою по-особливому впливає на читачів, хвилює та змушує їх замислитись.

Українська романтична традиція виявляється в поезії Олександри Псьол передовсім у бінарних мотивах «волі й неволі», «долі та неолі», що також широко опрацьовані й у творчості Олександра Афанасьєва-Чужбинського («Безталання»), Левка Боровиковського («Молодиця», «Журба»), Миколи Костомарова («Стежки»), Якова Щоголева («Безталання», «Неволя») тощо.

Провідним мотивом твору «Свячена вода» літераторки є незрадливое кохання, що оновлює душу людини, адже порівняне зі святою водою. Як і в баченні народу, так і в її інтерпретації, вода – символ очищення від гріхів, душевної чистоти, переродження, тому «вірне, щире» кохання, уподібнюючись святій воді, «грів багату / Із душі змиває» [8, с. 48]. Лірична героїня, сподіваючись, що збереже це почуття на все життя, покладається на Бога, його ласку.

У поезії «Дві сестри» літераторка опрацьовала мотив неолі молодій дівчині, яка страждає від нерозділеного кохання, тому її почуття у виразила образом сумних пісень, порівнянням «мов... могла», мікрообразами хреста, хмари, бінарними протиставленнями «пугач завиває... соловейко / Весело співає» [8, с. 48], «Твоє сонце світить ясно, / Моє – давно в хмарі» [8, с. 49]. Завдяки нагромадженню зображально-виражальних засобів їй удалося змалювати образи щасливої та нещасливої сестер. Перебуваючи в депресії, згорьована героїня не втрачає витримки і здорового глузду, намагається самозаспокоїтись, перебороти біду, зазначаючи, що втішатиметься щастям близької людини, якого їй щиро зичить. Вона розуміє, що виправити нічого не можливо, тому покійно приймає удар долі.

Розкриваючи образ нещасливої ліричної героїні, Олександра Псьол використала прийом антитези, що часто застосовувався й українськими поетами-романтиками: наприклад, Олександр Афанасьєв-Чужбинський у вірші «Прощання» за його допомогою у виразив образ щасливої дівчини й згорьованого юнака – «Ти йшла весела у квіт-

частім полі, / Я у пустині з сльозами і страхом» [15, с. 235]. Подібність наведених художніх прийомів розкриття образів полягає не лише в наслідуванні фольклорної поетики, а й у схожості типів романтичного світогляду митців, особливостей їхнього етнічного мислення, одним із концептів якого є бінарна опозиція «щастя – нещастя».

Варто додати, що ліричні героїні аналізованих віршів – юні особи, які зосереджуються на особистих інтимних переживаннях, міркують над проблемою вірного кохання, горя, безталання й долі людини.

У циклі «Три сльози дівочі» Олександри Псьол основним є мотив неволі свідомих українців, тобто кирило-мефодіївців, які були заарештовані 1847 р., що розкривається паралельно з темами неолі, співпереживання.

У першому вірші «Заплакала Україна» втілено думки про горе рідного народу. Використовуючи прийом антропоморфного моделювання, авторка створила образ скорботної України-Матері, у виразивши його метафоричним зворотом: «Заплакала Україна, / Ударившись в груди» [8, с. 45]. Завдяки прийому монологу, поетеса поглибила її образ як удови та убогої. Образ заплаканої України не новий, він міг бути запозичений із балади «Ой Морозе, Морозенку», у якій мовиться, що за козаком уся «Україна плаче» [3, с. 199], або пісні «Ой з-за гори, з-за лиману вітер повіває» [7].

Відчай і горе України Олександра Псьол у виразила риторичними запитаннями («Ой, що з вами буде?» [8, с. 45], «До кого ж я прихилюся / Тепер головою?» [8, с. 45]), звертаннями-окликами («Сини мої кохані!» [8, с. 45], «Мої квіти рожеві, / Морозом прибиті!» [8, с. 45], «Орли мої молодії, / Яструбом зустрії!» [8, с. 45]), ствердженнями («Зосталась я на старості / Без вас удовою» [8, с. 45]), що надають змалюваному високої емоційної напруги, трагічної тональності, зближуючи текст із народними голосіннями.

На перший погляд може здатися, що Україна безпорадно плаче над своєю неодолею, бо не може захистити синів від несправедливого покарання, проте це не так; як переконаємося, вона не затьмарена горем, а, навпаки, стійко тримає удар долі, реально оцінює ситуацію, мовить урівноважено, свідомо. А також, як і згорьована мати з народних пісень, дум, щиро журиться та вірно чекає своїх синів, невсипуше молиться, просячи для них допомоги в Бога. Позитивно характеризуючи дітей, переконає Бога, що ті заслужили на його заступництво, бо виконували заповіді, шанували матір, дбали про «темних» братів, а також усім «бажали... миру, / Волі і науки» [8, с. 45]. Ще одним аргументом на їхню користь є прадідівська слава, а також її благословення.

Розширюючи збірний образ синів, авторка застосувала типові для уснопоетичної творчості зіставлення, тому порівняла їх із рожевими квітами, орлами.

У другому вірші «Ой коли б я голос соловейка мала» аналізованого циклу Олександра Псьол утілила мотив співпереживання долі в'язнів. Лірична героїня – доросла жінка, розуміючи складність ситуації, в яку потрапили її приятелі, намагається їх морально підтримати, й у такий спосіб виявляє громадянську позицію. Вона мріє полегшити страждання «братів милих», зазначаючи, що «коли б... голос соловейка мала, / Та легкі крила, та волю, та силу» [8, с. 46], то, знехтувавши власними потребами, полетіла б і заспівала, нагадавши про все, що «на світі їм любо та мило» [8, с. 46], тобто рідну країну, земляків. Типовими етнообрусами зелених садів, чистого поля, темненьких лугів, плугатаря, котрий оре, дівчини, яка співає, вона увиразнила тему свободи народу; а образами кам'яних стін, тюрми – мотив неволі.

У третьому вірші «Віє вітер над Києвом» письменниця, продовжуючи осмислювати проблему недолі українців, порушила тему насильницької солдатчини. Вона змалювала типовий для українських поетів етнообраз Дніпра, увиразнивши його епітетом «сивий» [8, с. 47], а також гір, із якими він розмовляє про майбутнє сина, тобто молодшого покоління, яке не погоджується з долею раба.

Відгукуючись на ув'язнення російським царизмом кирило-мефодіївців, зокрема Тараса Шевченка [6, с. 185], в образі кобзаря, про долю якого турбується Дніпро, авторка втілила постать свого талановитого приятеля, засланого на чужину. Про нього вона мовить антитетично: Дніпро сприймає кобзаря вільним, дієвим, тому запитує в гір: «Де гуляє-бенкетує / Син наш незабутній?» [8, с. 47]; горам відомо, що він невільник, бо за ним плачуть Україна, дівчата, про нього говорять хвилі з берегами; проте про теперішній стан рекрута їм мало відомо, тому потрібно питати в буйних вітрів, «як наш кобзар, з важким ранцем, / Під ружжем гуляє!» [8, с. 47].

Аналізований твір засвідчує, що поетеса сприймала Україну, Дніпро, гори, кобзаря, дівчат єдиним цілим, українською сім'єю, тому використала слова на позначення соціально-родинних зв'язків «син», «друже», мовила про турботу Дніпра, плач України, дівчат за кобзарем, якого вважала надією народу.

Із циклом «Три сльози дівочі», передовсім його першою частиною, пов'язаний вірш «Молим тебе, боже правди...», у якому милосердні, смиренні й терпеливі ліричні героїні (тобто Глафіра, Олександра, Тетяна Псьол, Варвара Репніна) просять Бога полегшити душевний стан брата (тобто

Тараса Шевченка), який перебуває далеко від рідного краю, «у степу-пустині» [8, с. 49]. Образ сліз, що у фольклорі символізують духовне очищення, чистоту, горе, тлумачаться символом зцілення, бо, як зазначає літераторка, вони стануть для невільника, позбавленого батьківщини, «святою водою», «всі рани загоять... і душу напоють» [8, с. 49]. Також сльози мають і додаткове значення духовного зв'язку між однодумцями, які наразі перебувають у розлуці.

Розкриваючи особливості образної системи віршів Олександри Псьол, варто додати, що її ліричних героїнь об'єднує оптимізм, широчердість, тверезе мислення та сила волі, завдяки яким ті долають труднощі, гідно витримують випробування; дівчата не заздять іншим, а зичать щастя, проте живуть у світі ілюзій, страждають, сподіваються, моляться. У більшості з них упізнається сама поетеса, яка була безнадійно закохана в Тараса Шевченка, тому її вірші – «наслідок глибоких і ширих почуттів, виявлених» [12, с. 266] до обранця. Вони також мріють про власне щастя, кращу долю для побратимів, проте не висловлюють прагнення усього народу. Ця особливість відрізняє манеру письма поетеси від стилю Тараса Шевченка, у творах якого чимало героїв змальовані активними борцями за волю, усе ж, як і в нього, в її віршах простежується тяжіння до художньої інтерпретації соціальних подій, нехай і в дещо прихованій формі, бо на те ж і вірші, щоб абстрагуватись від реальності.

Олександра Псьол, живучи в середовищі хліборобів, була добре обізнана з народними піснями, думами, баладами, тому орієнтувалася на поетику народної творчості, запозичувала та інтерпретувала низку типових фольклорних образів, мовних штампів, засобів образотворення. Її не приваблювали типи відьом, русалок, казкових героїв, легендарних чи історичних постатей, натомість цікавили концепти національної картини світу, що мають етнокультурну специфіку, відтворюючи які, вона зберігала їхнє народне символічне значення: квіти – діти, орли – сини, яструби – недруги, пугач – печаль, вішун горя, соловейко – радість, сонце – щастя, хмари – недоля, весна – юність, вітри і морози – проблеми.

Зображально-виражальні засоби аналізованих віршів також виявляють романтичне світобачення літераторки, адже ґрунтуються на зразках народного розмовного мовлення. Про це свідчать застосовані епітети («легкі крила», «сади зелені», «чисте поле», «луги темненькі», «буйних вітрів», «святу воду», «кохання вірне», «рідная мати», «серцю розбитому»), метафори («квіти... морозом прибиті», «сльози котились», «серденько нило», «віє вітер... сади нахиліє», «хвилі з берегами / Нищечком шептали»), пестливі слова («серденько», «жалібнень-

ко», «темненькі»), прикладки («шанували-чтили», «гуляє-бенкетує», «плакали-співали»), усталені звороти («Сестро моя мила», «...доля... не злюбила»), що виконують не лише орнаментальну функцію, стилізуючи образи, мову, тональність творів під усні зразки, а й розкривають специфіку народного світогляду, передовсім його мислення. Вона майстерно передала специфіку відчуття українцями часу, увиразнивши за допомогою перелічення назв празників православного календаря («Уже і Дух, і Купало, / І Петро минулись» [8, с. 47]), згадки про типові заняття простолюду («І чумаки із першої / Дороги вернулись» [8, с. 47]), спостережень за рослинами («жито половіє» [8, с. 47]).

Олександра Псьол запозичувала поетичні засоби і прийоми переважно з дум, пісень, балад, дещо переінакшуючи їх. Так, мовний зворот «матір... шанували-чтили» [8, с. 45] – це авторський варіант фольклорного вислову «Отця-матку штить і поважати» [14, с. 83], «отцеву і матчину молитву штить-поважати» [14, с. 84] із «Думи про бурю на Чорному морі»; епітети «луги темненькі» [8, с. 46], «буйних вітрів» [8, с. 47] теж мають свої першоджерела: «за темними лугами», «темнії луженьки» [11, с. 44] («Дума про сестру і брата»), «буйні вітри» [11, с. 41] («Дума про вдову і трьох синів»); пестливе слово «жалібненько» [8, с. 46] наявне в «Думі про сестру і брата», «Думі про бурю на Чорному морі» [11, с. 44, 48]; вираз «жито половіє» [8, с. 47] – пісні «Ой з-за гори вітер віє, жито половіє» [10, с. 812].

Олександра Псьол стежила за літературними новинками свого часу, була добре обізнана з художніми доробками співвітчизників, творчо опрацювала окремі їхні риси, прагнучи підкреслити романтичний стиль власних віршів.

У її творах виявляється чимало перегуків із поезіями Тараса Шевченка, що втілені в подібних мотивах (долі, недолі, зраженого кохання, волі, слави), образах (України, Дніпра, далекого краю, вітру, серця, сліз, сестри). Трапляються і схожі мовні звороти: «співа дівчина» [8, с. 46] (Олександра Псьол) – «дівчина співає» [17, с. 132] (Тарас Шевченко), «Цур йому» [8, с. 48] (О. П.) – «Та цур йому» [17, с. 125] (Т. Ш.), «плакали-співали» [8, с. 47] (О. П.) – «Заспіваю, зарідаю» [17, с. 130] (Т. Ш.). Проте наявні й дещо відмінні: «плугатар оре» [8, с. 46] (О. П.) – «плугатар співає» [17, с. 76] (Т. Ш.), «Як наш кобзар... гуляє» [8, с. 47] (О. П.) – «Козацтво гуляє» [17, с. 132] (Т. Ш.). Безперечно, Олександра Псьол перебувала під впливом поетики Тараса Шевченка, однак не настільки, щоб сліпо наслідувати зразки, адже, як засвідчують її твори, вона пильно приглядалася до фольклору, тому аналогії, про які мовилося вище, – наслідок світоглядної та ментальної близькості літераторів,

свідомість яких закорінена в уснопоетичну стихію рідного народу.

І в цьому зайвий раз переконує фольклорний епітет «буйний вітер», що широко представлений у доробку романтиків, символізуючи міць, неспокій, волю. Його претекстом може бути варіант «вітре буйнесенький» [3, с. 210] із народної пісні «У полі могила з вітром говорила», «буйні вітри» [11, с. 41] із «Думи про вдову і трьох синів», у яких акцентується на могутності, бурхливості явища природи. Він зустрічається й у творі Тараса Шевченка «Думка» («Вітре буйний...» [17, с. 80]), віршах Михайла Петренка «Іван Кучерявий» («Не вий вітре, не вий, буйний...»), «Не все гудуть буйні вітри» [15, с. 300, 301], «Недуг» («Цитьте вітри, цитьте буйні» [15, с. 303], поезії Віктора Забіли «Повіяли вітри буйні» [15, с. 267] й Олександри Псьол «Вітер віє над Києвом» («Розпитай же буйних вітрів» [8, с. 47]).

Проте найбільшого поширення у творах українських письменників набув образ потужного вітру, що нищить усе на своєму шляху. Він наявний у вірші «Віють вітри...» Івана Котляревського («Віють вітри, віють буйні, / Аж дерева гнуться» [3, с. 379]), баладах Тараса Шевченка «Причинна», «Тополя» («...сердитий вітер завива, / Додолю верби гне високі» [17, с. 73], «По діброві вітер вис... / Край дороги гне тополю» [17, с. 113]), поезії Віктора Забіли «Гуде вітер вельми в полі» («Гуде вітер вельми в полі! / Реве, ліс ламає» [15, с. 258]), творі «Віє вітер над Києвом» Олександри Псьол («Віє вітер над Києвом, / сади нахиліє» [8, с. 47]). Мовлене засвідчує, що поетеса, змальовуючи розбурхане природне явище, орієнтувалася на літературну романтичну традицію.

Образ сліз також широко опрацьований в українському письменстві, проте в доробку поетів I пол. XIX ст. він набув особливого смислового забарвлення, окреслюючи широкий спектр емоцій і почуттів ліричних героїв, які виявляють свою чутливість до власного або чужого горя, уболівають, скаржаться, співпереживають, благають, сумують від самотності (Олександр Афанасьєв-Чужбинський), нещасливого кохання (Віктор Забіла) тощо. У творах Тараса Шевченка сльози – розпач («Мені тринадцятий минало»), страждання («Якби ви знали, паничі»), думки, надії («Чигирине, Чигирине») ліричних героїв. У віршах Олександри Псьол вони найчастіше символізують духовне очищення, полегшення [8, с. 46, 49].

Образні аналогії художнього мислення поетів I пол. XIX ст. й О. Псьол ґрунтуються на концептах народного світогляду, що було визначено поетикою романтизму. Творче використання фольклорних образів підтверджує, що вона визрівала як митець, випрацьовувала власний стиль, який через низку обставин так і не сформувала.

Письменниця часто користувалася тими мовними формулами, що притаманні мисленню нашого народу і є константами його свідомості, тому утілюються в художніх творах літераторів різного часу. Так, метафора «квіти..., / Морозом прибиті» [8, с. 45], тобто знищені, пошкоджені, досить часто вживається у творах її сучасників і наступників. Подібний прийом наявний у віршах «Веснянка (Сестрі Олесі)» Лесі Українки («Як бідну первістку, / Дочасну, морози поб'ють» [13, с. 114]), «Як раннім морозом побиті квіти» Михайла Коцюбинського, «В час осінній, сумний...» Івана Коваленка («Довго й пильно дивлюсь на побиті морозом квітки» [4]), «Листя акацій побите морозом» Степана Бабія [1] тощо.

Порівнюючи вірші Олександри Псьол із творами українських літераторів, можна виявити численні паралелі, що свідчать про схожість їхнього художнього мислення. Так, наприклад, зближують манери письма поетеси й Лесі Українки відверті монологи згорьованих ліричних героїнь, які переймаються долею інших. Ця особливість простежується у творах «До сестри» Олександри Псьол і «Веснянка (Сестрі Олесі)» Лесі Українки. Лірична героїня першого твору страждає від нерозділеного кохання, нарікає на нещасливу долю, песимістично дивиться в майбутнє. Героїня другого – оптимістка, яка, переборюючи недугу, закликає сестру протистояти негараздам. Зближує манеру письма поетес антидетичне змалювання ліричних героїнь і їхніх сестер. В Олександри Псьол: «Нам з тобою, моя сестро, / Не ходити в парі, / твоє сонце світить ясно, / моє – давно в хмарі» [8, с. 49]; у Лесі Українки: «Ховаю я сльози, / Співаю пісні голосні, / Хоч люті морози / прибили мене на весні. / Ти ж, сестро, гуляєш, / Ти лиха не знаєш...» [13, с. 114]. Як переконуємося, про щастя і нещастя вони мовлять із позицій народного світогляду, протиставляючи розкошування одних і бідкування інших.

Типологічна близькість мотивів, образів творів Олександри Псьол і українських письменників різного часу вказує на спорідненість їхнього художнього мислення, основою якого є не лише романтична традиція, а й національне ментальне, що впливає на світогляд, виявляється в особливих етнокультурних концептах, зокрема сліз, буйного вітру, квітів, пошкоджених холодом, сонця (щастя), хмари (горя), морозу (негараздів) тощо.

Отже, художнє мислення Олександри Псьол формувалося під впливом поезики романтизму, тому вона орієнтувалася на пісенні зразки національного фольклору, запозичивши мотиви, образи, символи, мовно-стильові прийоми, сумну тональність. Також її віршованій доробок генетично й типологічно пов'язаний із творчістю українських поетів-романтиків, передовсім Тараса Шевченка.

Нехтуючи фантастичним, жахливим, таємничим, історичним, вона зосереджує увагу на внутрішніх переживаннях ліричних героїв, тому не вражає читача, а спонукає співпереживати, замислитися. Подібність опрацьованих мотивів та образів у творах Олександри Псьол і сучасних їй письменників, наступників свідчить про світоглядну і ментальну спорідненість, тому й близькість індивідуальних манер письма.

Література

1. Бабій С. Листя акацій побите морозом : [вірш] [Електронний ресурс] / Степан Бабій. – Режим доступу : http://www.poetryclub.com.ua/metrts_poem.php?poem=15013. – Назва з екрана, 02.04.2017.
2. Білецький Л. Тарас Шевченко в Яготині / Леонід Білецький. – Авгсбург : Друкарня А. Білоуса, 1949. – 50 с.
3. Закувала зозуленька : антологія української народної творчості. – К. : Веселка, 1989. – 606 с.
4. Коваленко І. В час осінній, сумний... : [вірш] [Електронний ресурс] / Іван Коваленко. – Режим доступу: <http://ivan-kovalenko.info/tvory-ivana-kovalenka/ganok/roku-idut/498-v-chas-osnn-y-sumniy-docvtaye-vsadu-georgna.html>. – Назва з екрана, 02.04.2017.
5. Корнійчук М. Жіноча молитва за Шевченка / Марія Корнійчук // Українознавчий альманах. – 2011. – Вип. 6. – С. 29–32.
6. Міщенко Л. Псьол Олександра Іванівна / Л. І. Міщенко // Українська радянська енциклопедія : у 12 т. – [2-ге вид.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1983. – Т. 9. – С. 185.
7. Ой з-за гори, з-за лиману вітер повіває : [українська народна пісня] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashe.com.ua/song/18562>. – Назва з екрана, 02.04.2017.
8. Псьол О. Вірші / Олександра Псьол // Тридцять українських поетес : антологія. – К. : Рад. письм., 1968. – С. 45–49.
9. Псьолівна О. Писання / Олександра Псьолівна. – Краків, 1943. – 28 с.
10. Пісні Явдохи Зуїхи. – К. : Наук. думка, 1965. – 810 с.
11. Розповіді про себе та думи Архипа Никоненка / [упоряд. В. М. Подрига ; 2-ге вид.]. – К. : Люксар, 2016. – 64 с.
12. Ротач П. Олександра Псьол / Петро Ротач // Колоски з літературної ниви / Петро Ротач. – Полтава : Полтавський літератор, 1999. – С. 265–267.
13. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 448 с.
14. Українські народні думи. – К. : ДВУ, 1927. – Т. 1. – ССХХ+126 с.
15. Українські поети-романтики. – К. : Наук. думка, 1987. – 592 с.
16. Чижевський Д. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. – К. : Академія, 2003. – 568 с.
17. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – 784 с.
18. Шевченко Т. Передмова до нездійсненого видання «Кобзаря» / Тарас Шевченко // Зібрання творів : у 6 т. / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 5. – С. 207–208.

Раїса Танана

КНИЗІ ВРАЖЕНЬ НА ТАРАСОВІЙ ГОРІ – 120 РОКІВ

5 червня 2017 року виповнюється 120 літ із часу появи в першому народному музеї Велико-го Кобзаря в Каневі – Тарасовій світлиці – книги для запису вражень відвідувачів, які приходили вклонитися генієві України. Її започаткуванням завдячуємо вірному охоронцеві поетової могили, талановитому педагогу, журналісту, письменникові Василю Степановичу Гнилосирову (1836–1900), уродженцю Кобеляцького повіту на Полтавщині. Спершу він власноруч робив записи про людей, які підіймалися на Тарасову гору. Та серед тих «паломників» були і такі, які самі хотіли висловити своє враження від перебування на цьому святому місці. Відтак вони робили нотатки на сторінках «Кобзаря», який лежав на столі в Тарасовій світлиці, залишали свої автографи на ґратках огорожі довкола могили.

1893 року Василь Степанович замовляє спеціальну книгу, у яку Кобзареві шанувальники могли б уписувати свої враження. Невдовзі вона була виготовлена і називалася «Для розписок туристів на могилі Т. Г. Шевченка. Від В. Гавриша. 15.05.1893 р.» (Гавриш – це псевдонім В. Гнилосирова, під яким він, хоч і рідко, а друкувався).

Але в Тарасовій світлиці книга з'явилася лише через чотири роки: до того покласти її там не дозволяла місцева влада. Палкий шанувальник Кобзаря, ініціатор її ведення сам і розпочав цю книгу словами Т. Шевченка – уривком із послання «І мертвим, і живим...»:

*...І всі мови
Слов'янського люду –
Всі знаєте. А свої
Дастьбі... Колись будем
І по-своєму глаголать,
Як німець покаже
Та до того ж й історію
Нашу нам розкаже.
Отоді ми заходимось*

*Чи так, батьку отамане,
Чи правду співаю?*

Т. Шевченко

*Виливаю свою душу
Твоїми словами...*

О. Гавриш

Останні два рядки Василь Степанович узяв зі своєї поезії «Тарасові Шевченку на той світ» [3, с. 90].

Цілком зрозуміло, чому саме такими словами В. Гнилосиров відкрив цю першу книгу вражень. Адже він бачив, що більшість тих записів, які залишили люди на огорожі навколо могили, на сторінках «Кобзаря», були зроблені російською мовою. Для нього ж рідна українська мова, за словами його учня Якіма Єрмолаєва, була святиною. Тож таким чином культурник-патріот ніби скеровував Кобзаревих шанувальників писати по-українськи.

Перегорнувши першу сторінку книги, на її звороті читаємо нотатку, яка, власне, і розкриває призначення цієї реліквії. Зроблена вона вже іншою рукою: «Зауважимо, що сливе у кожного, хто одвідує могилу нашого національного генія, виникає неначе б потреба занести й своє ймення і цим висловити те почуття, яке огортає його на сім місці. Не маючи призначення до цього місця, люди відважувалися навіть псувати помника, огорожу, стіни в хаті, „Кобзаря” і т. ін.

Такі відвідини чинили велику шкоду і на багатьох людей наводили сум, що люди наші не вміють шанувати, як треба, свого великого пророка. Бажаючи запобігти цьому лихові, уклінно просимо шановних земляків з більшим поважанням відноситись до нашої національної святині, а хто хоче, хай запише своє ймення у сю книгу, що раз у раз лежатиме на столі в Тарасовій хаті» [4, с. 2].

Удалося встановити, що це звернення до відвідувачів залишив Володимир Павлович Науменко. І це логічно, адже В. Гнилосиров і В. Науменко постійно разом опікувалися Тарасовою могилою і світлицею.

Першими розписалися в цій книзі 5 червня 1897 року відомий український композитор Микола Віталійович Лисенко зі своєю родиною. І з того

часу люди почали залишати в книгах не тільки свої прізвища, а й думки, почуття, побажання.

За сто двадцять років зібралось близько 70 томів цього своєрідного літопису народної любові до Кобзаря. Перші чотири книги – 1897–1916 років – зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Книги від 1917 року і по сьогодні – у фондах Шевченківського національного заповідника.

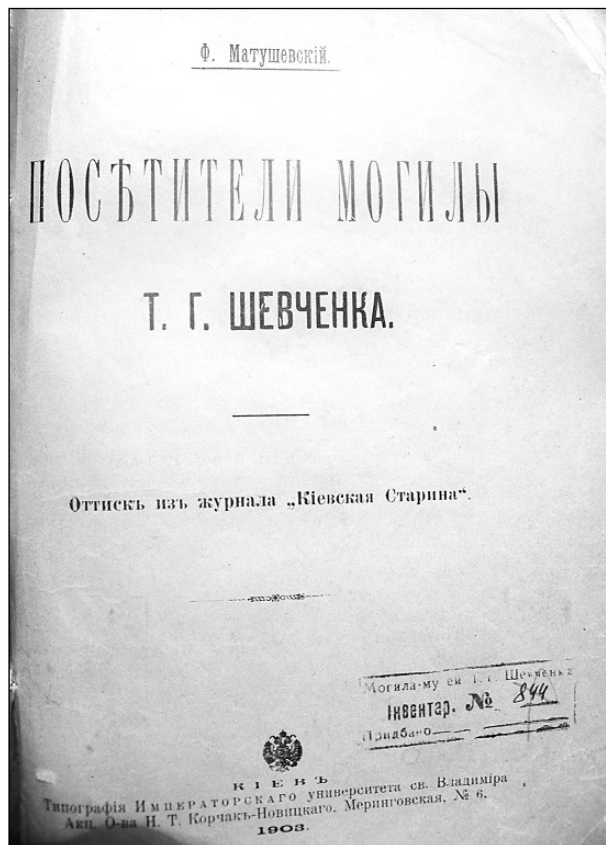
Сторінки цих книг списані різними людьми в різний час. Перечитуючи ці незвичайні записи на поживклих від часу сторінках, глибше розуміємо, ким був Тарас Шевченко для народу і яка була велика народна любов до нього.

Щоправда, зрідка траплялись і записи не зовсім удалі, беззмістовні. І це, звичайно, викликало обурення в поетових шанувальників. Першим, хто звернув увагу на такі нотатки в першій книзі вражень, був наш земляк, відомий педагог, історик, публіцист Олексій Олександрович Андрієвський (1845–1902). Коли він відвідував своє рідне місто, то завжди приходив до могили улюбленого поета. Заходив до Тарасової світлиці, бесідував із довголітнім охоронцем Шевченкової могили Іваном Олексійовичем Ядловським, лишав записи в книзі вражень. І, як палкого шанувальника Кобзаря, його до глибини душі вразили окремі недоречності на сторінках цієї книги, що й спонукало написати таке: «Прошу відвідувачів не писати нічого зайвого, що не стосується особи покійного, а якщо не можете, то залиште тільки підпис» [4, с. 38]. Не залишився байдужим до беззмістовних записів й інший наш земляк – уродженець Канівського повіту, український хоровий диригент і композитор Олександр Антонович Кошиць (1875–1944). Так, 6 червня 1898 року він зазначив у книзі: «Серце болить, як дивишся на оці нікчемні марання ледачих брехунів... Бідні убогі люди! Бідна Україна, котру оці ледарі називають своєю ненькою. Бідна й твоя слава, Тарасе Батьку!.. Прости Батьку Тарасе...» [4, с. 44].

Та чи не найбільш ґрунтовний аналіз записів у першій книзі вражень (1897–1901 рр.) зробив Федір Павлович Матушевський (1869–1919) – український політичний і громадський діяч, публіцист, уродженець Черкащини (м. Сміли). Неодноразово він приїздив уклонитися святій могилі Кобзаря, і про це свідчать його записи, автографи на сторінках книг вражень. Федір Павлович не тільки робив записи, а й завжди уважно перечитував уже наявні нотатки. Звертаючись до авторів недоречних висловлювань, у своєму записі від 18.06.1898 року він мовить: «Не вважаючи на просьбу тих людей, які завели цю книжечку, з „більшим поваженням відноситись до нашої національної святині”, наші земляки, на превеликий жаль, поведуться в цім

святім місці не так, як би личило їм поводитись, що показується з часом глузливих, а то й огидних написів, що ображають почуття не тільки українців, а взагалі кожної порядної людини» [4, с. 52].

Пізніше Ф. Матушевський ще повернеться до цієї теми і 1903 року в журналі «Киевская старина» (№ 2, с. 267–294) опублікує статтю «Посети-

тели могили Т. Г. Шевченка». Того ж року ця стаття вийде окремою брошурою. У ній автор робить детальний аналіз записів, залишених поетовими шанувальниками на сторінках книги вражень; наводить цілу низку хвилюючих висловлювань людей, які приходять до Шевченкової могили за покликом серця; осмислює записи й тих відвідувачів, для яких «немає нічого великого, нічого святого». Наприкінці автор наголошує, що варто було б дослухатися до деяких пропозицій відвідувачів, висловлених на сторінках книги вражень. Зокрема, помістити в Тарасовій світлиці копії мистецьких творів Т. Г. Шевченка, видання його творів, автопортрети. Це дослідження Ф. Матушевського має для нас велике значення, адже багато з наведених ним записів на сьогодні відсутні в книзі вражень 1897–1901 рр.

Подібний аналіз записів другої книги вражень (1904–1906 рр.) зробив теж уродженець Черкащини (села Колодистого Тальнівського району), відомий український літературознавець, історик, фоль-

клорист, шевченкознавець Василь Миколайович Доманицький (1877–1910). Він був палким прихильником Тараса Шевченка, плідно працював над вивченням його життя й діяльності, зокрема над текстологією «Кобзаря». 1907 і 1908 року за найактивнішою участю і редакцією В. М. Доманицького в Петербурзі вийшло повне видання «Кобзаря». 1907 року також побачило світ одне з найбільших літературних досліджень ученого – «Критичний розслід над текстом „Кобзаря” Шевченка». І така цікава деталь: завершував він цю працю в нас на Канівщині – на відомій Михайловій горі, у селі Прохорівці, у В. П. Науменка. Це засвідчує напис у кінці дослідження: «Михайлова гора над Дніпром. 15.IX.1906 р.» [2, с. 365].

Як виявилось, Володимир Павлович Науменко, відомий український літературознавець, філолог, етнограф, глибокий шанувальник Т. Шевченка, надав значну допомогу В. Доманицькому в підготовці цього видання, зокрема, дозволив йому скористатися тими рукописами Шевченкових поезій, які в нього були. За це Василь Миколайович і висловлює колезі щиро подяку в передмові до своєї праці: «...д. В. П. Науменку складаю щиро подяку тим більшу, що без його щирої мені допомоги всім, що стосувалося „Кобзаря”, не було б і цієї моєї праці» [2, с. 6].

Про любов і шану до Тараса Шевченка говорить і те, що Василь Миколайович неодноразово приходив уклонитися його могилі в Каневі на Тарасовій горі. Інформацію про це черпаємо з його спогадів та зі статті «На могилі Шевченка», вміщеній у газеті «Рада» (1906, 15.09, № 1) під псевдонімом «Н. Т.». Уже на початку статті мовиться: «Щоразу, коли я приїжджаю на Україну, доводиться бувати мені на могилі нашого великого поета Т. Г. Шевченка. От і сього літа довелось мені побувати там.

Був гарний, не душний день, як зібрався наш невеличкий гурток, щоб одвідати Тарасову домовину...» Далі Василь Миколайович розповідає про те, як він із друзями, ушанувавши пам'ять поета на його могилі, зайшов до Тарасової світлиці; дає детальний її опис: «...По боках у ній, коло стін, стоять укриті плахтами ослони, на стінах висять плахтові пістряні рушники, а між ними портрет поета, намальований олійними фарбами... У кутку, у світличці, стоїть стіл, а на ньому книжка, щоб розписувалися туристи...» До тієї книги вони теж зробили запис: «Були на могилі. В. Доманицький, С. Єфремов, Ф. Матушевський, Д. Дорошенко, В. Матушевський, А. Матушевська» [5, с. 164].

Наголосимо, що книга, в яку вони робили запис, була вже другою. Перша закінчилася 1901 р. Книга за 1902–1903 рр. не збереглася.

1904 року внук українського поета-байкаря, пристрасний шевченколюб Яків Петрович Гу-

лак-Артемівський поклав у Тарасовій світлиці нову книгу – «Книжку для приїзжих на могилу Т. Г. Шевченка». Під цією назвою Яків Петрович, звертаючись до відвідувачів Шевченкової могили, написав: «Прошу щиро обіходитися з книжкою обережно: Не рвать і не виривать листків і не писать таких дурниць, котрі після того довелось би самому ж або виривать, або замазувать чорнилом» [5, с. 1]. Саме ці слова і вразили Василя Миколайовича, коли він робив запис. Про це, зокрема, йдеться в його статті: «Чудний мені здався цей напис, але ще більше я здивувався, коли, розгорнувши книжку, побачив другу невеличку брошуру д. Матушевського під заголовком „Посетители могилы Шевченка”, в якій було зібрано докупи деякі найцікавіші записи давнішої книжки до 1902 року. Приклади тут було подано й гарні, такі, що свідчать про дійсних прихильників батька Тараса, і такі, які не варті доброго слова...» [8, № 1]. Переглянувши роботу Ф. Матушевського, В. Доманицький почав гортати сторінки цієї нової книги вражень, започаткованої 1904 року. І його обурили брутальні відгуки, що спричинило сумні розмисли: «Чи знають такі добродії хоч що-небудь про Шевченка? Хто він був? Як жив і де жив? За що постраждав? І чому це на могилу його за тисячі верстов люди приїжджають? Ні, якби вони знали, то їм би скоріше руки повсихали, ніж вони наважилися отаке писати» [Там само]. Воднораз порадувало нашого земляка те, що кількісно переважали щирі відгуки. Він пише: «...є записи, і таких значно більше, які показують, що й справжні сини України приїздять на могилу свого батька і вчителя за для того, щоб побожно поклонитись його кісткам... І якось ясніше стає на душі, і хочеться вірити, що Шевченко не дурно криваві сльози лив, кари тяжкої зазнавав за „найменшого брата”». Далі в статті Василь Миколайович також закликає прислухатися до деяких порад, запропонованих на сторінках книги вражень. Зокрема: «...завести продаж „Кобзаря” та інших творів поета, а гроші від продажу повернути на спорядження хати, опорядити сходи до могили». Завершує свою працю В. Доманицький словами: «Книжка ця – то відгомін каламутних і чистих хвиль „житейського моря”... І хвилі ті – одні і другі, – котяться без упину, одна другу попереджаючи. Минеться негода, ущухне буря – і море стане знову лагідне з водою чистою та прозорою» [8, № 1].

1914 року минуло 100-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Але царський уряд не тільки заборонив відзначати ювілей поета, – закрили навіть доступ до його могили. Ось як про це згадає наш земляк, український письменник Олекса Кобець (О. П. Варава): «Місцевий ісправник зобов'язаний був про могилу, а особливо про відвідувачів, регулярно доносити жандармському управлінню й гу-

бернаторові і вживати відповідних заходів. Мета його турбот про могилу Т. Шевченка поширилася аж до того, що в день сторіччя від дня народження поета – 9 березня 1914 року – величезний загін кінної поліції цілу добу вартував, прихований у найближчому від могили ліску, а на самісінькій могилі, щоб не допустити прочан поклонитися прахові поета, беззмінно вартували, розлігшись на перших нижніх врунах весняної зелені, три озброєні гвинтівками стражники...» [7, № 1].

Та коли Кобзаревим шанувальникам не вдалося пом'янути його в березневі дні, вони знову прибули до його могили 25 травня 1914 року. Це була традиційна подорож пароплавом із Києва, започаткована ще 1909 року відомим українським композитором, основоположником української класичної музики Миколою Віталійовичем Лисенком. На пароплаві прибуло чимало поетових прихильників, і це яскраво засвідчують їхні численні записи, залишені на сторінках книги вражень у Тарасовій світлиці. У наявній книзі вражень (1914–1916 рр.), яка і розпочинається записами 25 травня 1914 року, цього дня списано шість сторінок. Не виключено, що їх було і більше. Записи за попередні місяці і частково за травень могла вилучити місцева влада. Адже до Тарасової світлиці, за спогадами Олекси Кобця, часто заходив місцевий ісправник Жежелевський, «переглядав записи в книзі відвідувачів, щось собі з неї до нотатника записував, а часом поварварському виривав окремі аркуші записів – особливо полум'яні і „неблагонадійні”» [Там само].

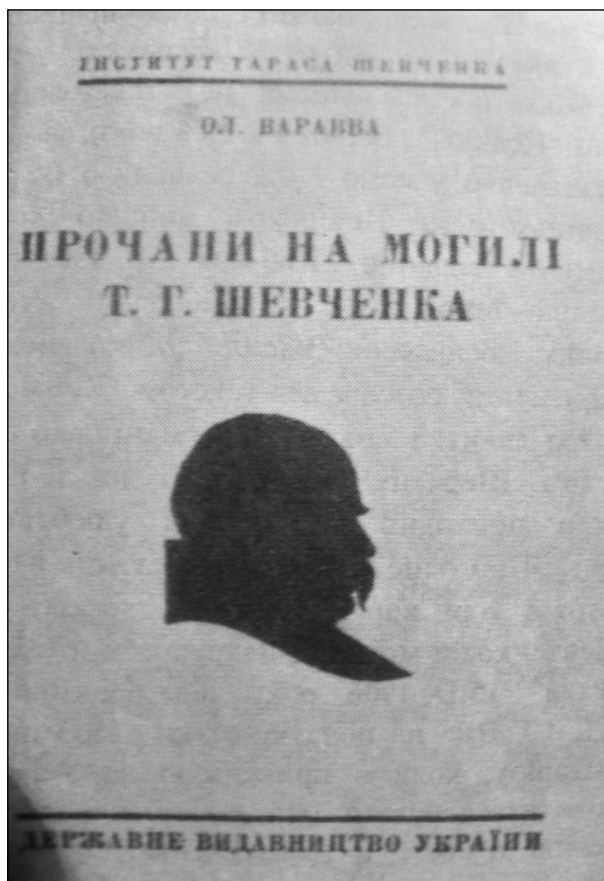
Серед численних записів того дня можна бачити автографи Володимира Науменка, Остапа Лисенка (сина композитора М. Лисенка), Софії Русової, поета Арсена Баккалінського та багатьох інших.

Що ж це був за день, що так багато поетових українців прибуло вклонитися священній могилі? По-перше, 22 травня 1914 року виповнилося 53 роки з дня перепоховання праху Т. Шевченка в Каневі на Чернечій горі. По-друге, 25 травня був день Святої Трійці – про це довідуємося із записів у книзі вражень: «У Клечальну неділю 25 травня 1914 року прийшов до рідного татуся одвідати із Золотоноші, що на Полтавщині» [6, с. 2], – пише Я. В. Дворник. «Відвідав Батька Тараса у Клечальну неділю», – такий запис лишив Семен Черненко.

Про зростання потоку людей до Тараса в такі святкові дні пише й Олекса Кобець у нарисі «Дещо про могилу Т. Шевченка»: «Щороку в дні Зелених Свят на могилі Т. Шевченка відбувався ніким не заповіджений, ніким не скликуваний, але завжди неодмінно масовий з'їзд почитальників пам'яті поета, що часом їх число доходило до п'ятьох-шістьох, або й десятих тисяч» [7].

То ж не порушили традицію і того ювілейного року.

Був серед київських гостей і Микола Кіндратович Вороний. Як свідчить автограф митця у книзі вражень, перебування біля місця вічного спочинку Кобзаря справило на нього велике враження. Повернувшись до Києва, Микола Кіндратович до газети «Рада» подає статтю «На могилі Генія»»,

у якій, зокрема, ділиться своїми враженнями від подорожі до Тараса: «...Хочеться лишитись самому на цій великій горі, щоб поринути в задуму, заглибитись думками в таємниці своєї „свята святих”, хочеться творити таку молитву і, припавши до лона дорогої могили, плакати чистими, дитячими сльозами...» [9, № 129]. Звичайно ж, заходив письменник і в Тарасову світлицю. Тут його теж охопили неабиякі почуття: «Коли ми входимо вперше в не знаний ще храм або наближаємось до святого місця, то ступаємо обережно і з затаєною цікавістю розглядаємось кругом. В ту хвилину всю нашу істоту переймає побожний настрій і почуття пошани до того місця.

Те саме чуваємо ми, переступивши поріг Тарасової світлиці. Чувається, що в цій просторій кімнаті, чепурно прибраній рушниками й плахтами, прикрашеній великими портретами поета, витає дух нашого національного Генія. Боязко

сполохати урочисту тишу – обмінюємось кількома короткими фразами впівголоса або пошепки» [Там само].

Микола Вороний ознайомився із записами в книзі вражень: деякі з них йому дуже не сподобались, і він виписав їх, а потім проаналізував у статті «На могилі Генія».

Завдячуємо Миколі Кіндратовичу і тим, що саме з його статті ми, музейники, дізналися про те, що книга вражень за 1914–1916 рр. містила набагато більше сто-

рінок. До неї входили й записи за 1911–1913 рр. У статті він пише: «Під час Зелених Свят, коли я там був, не тільки всю книгу, а навіть палітурки її зсередини було геть чисто заповнено автографами й записами Тарасових гостей. Величезної книги ледве хватило на якихось 3-4 роки...» [Там само]. І тут-таки автор аналізує окремі записи за 1911, 1912 і 1913 рр. На жаль, цим матеріалом ми на сьогодні не володіємо. Наявна ж книга, як уже зазначалося, відкривається записами 25 травня 1914 року і містить лише 194 сторінки.

Детальний аналіз книги вражень за 1917–1921 рр. зробив канівчанин Олексій Петрович Варавва (Олекса Кобець) (1893–1967), український поет, прозаїк, драматург, перекладач і педагог, ім'я якого, на жаль, було надовго викреслене з людської пам'яті. 1924 року, працюючи в редакції журналу «Нова громада» в Києві, під час відпустки в рідному місті, він натрапив на цю книгу, яка зберігалася в Канівському сільбуді. Удвох із редактором часопису П. Руденком їм удалося домовитися із завідувачем сільбуду про передачу книги до Києва для опрацювання. І через деякий час на сторінках «Нової громади» упродовж кількох номерів публікувався нарис крайнина «Прочани на могилі Т. Г. Шевченка». 1929 року Інститут Тараса Шевченка в серії книжок, присвячених держзаповіднику «Могила

Т. Г. Шевченка», видає окремою брошурою і це дослідження видатного канівчанина [1]. На сьогодні праця представлена в експозиції музею.

Спершу Олексій Петрович дає загальну характеристику своїй знахідці; наголошує, що вона має не зовсім охайний вигляд, бо «побувала, очевидно, в руках десятків тисяч людей». Далі вказує на те, що чимало сторінок, як не прикро, відсутні, а починається вона із 28 травня 1917 року. Шанувальники Т. Шевченка також можуть побачити цю реліквію в експозиції музею у відділі «Історія Шевченкової могили». Зауважимо, що нараховує вона 247 аркушів (або 494 сторінки), хоч О. Варавва мовив про зовсім інші обсяги: «вісім сотень сторінок книжки», «десятки тисяч записів, підписів, нотаток»... Очевидно, в книзі відсутні 306 сторінок. Тому-то ми й не може-

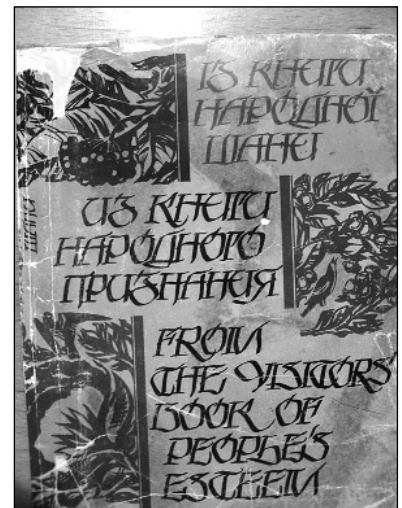

мо відшукати в ній автографи М. Грушевського, В. Винниченка, А. Лівіцького та багатьох інших видатних українців, які приходили в той час до Шевченкової могили.

Записи в книзі робили чорнилом, тушшю, а найчастіше олівцями – простим, коричневим, фіолетовим, червоним. «Найбільше вражають у теперішній книзі, – пише Олексій Петрович, – записки на те, що на Україні діється, майже чи не на кожній сторінці читаємо одноманітне:

Ой, Тарасе, батьку милий,
Встань із домовини
Та подивись, що діється
Тепер на Україні...»

Водночас дослідник робить висновок про фактичну відсутність «крамольних записів». А цінність його брошури ще й у тому, що в ній знаходимо багато прикладів нотаток відвідувачів, які на сьогодні в книзі вражень за 1917–1921 рр. відсутні.

Вивченням записів у книгах вражень за 1897–1964 рр. займався і відомий український літературознавець В. К. Костенко. У підсумку 1964 року в Києві вийшла його книжечка «Стежки до Кобзаря». Автор не тільки наводить приклади нотаток, а ще й робить соціологічне дослідження відвідувачів Тарасової гори, розповідає про історію Шевченкової могили, про вшанування пам'яті поета, особливо в ювілейні 1961 та 1964 роки.

Велику роботу з вивчення цих своєрідних літописів Тарасової гори провели й наукові співробітники Шевченківського національного заповідника в місті Каневі, тож у видавництві «Промінь» (м. Дніпропетровськ, нині Дніпро) двічі видавалася праця «Із книги народної шани» (1976, 1989). Передмову до неї писав відомий український письменник, лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка О. Т. Гончар.

3 серпня 1991 року в Каневі – на території Шевченківського національного заповідника, неподалік від музею – було відновлено «Тарасову світлицю», яка розмістилася в одній із кімнат хатини багатолітнього охоронця Шевченкової могили Івана Олексійовича Ядловського. І з цього дня тут теж з'являється книга вражень, у яку люди записують свої думки, побажання.

Рік відновлення Тарасової світлиці – це й початок нової сторінки в історії нашої держави України – здобуття нею незалежності. Саме про таку Україну мріяв Тарас Шевченко. Усе своє життя він пов'язав із її долею. Тому цілком закономірно, що у своїх записах люди дякують поетові й за незалежну Україну.

До 25-річчя з часу відновлення Тарасової світлиці за матеріалами книг вражень, що ведуться в ній, нами була підготовлена розвідка «Тут Шевченків дух і пахощі України» (Черкаси : Верти-

каль, 2016). Із неї читачі можуть дізнатися про те, як люди сприйняли і сприймають цей відновлений перший народний музей Кобзаря.

Сподіваємося, що ці книги-літописи любові народної до Кобзаря будуть і надалі привертати увагу дослідників його життя, діяльності та вшанування пам'яті.

Література

1. Варавва Ол. Прочани на могилі Т. Г. Шевченка / Олекса Варавва. – Харків : ДВУ, 1929.
2. Доманицький В. Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка / Василь Доманицький. – К., 1907.
3. Зоря. – 1893. – № 5.
4. Книга вражень 1897–1901 рр. // ІР НБУВ. – Ф-І. – № 7451.
5. Книга вражень 1904–1906 рр. // ІР НБУВ. – Ф-І. – № 774.
6. Книга вражень 1914–1916 // ІР НБУВ. – Ф-І. – № 776.
7. Кобець О. З нарисів «Дещо про могилу Т. Шевченка» / Олекса Кобець // Чернеча гора. – 1993. – № 2.
8. Рада. – 1906. – 15.09.
9. Рада. – 1914. – 10.06. – № 129.

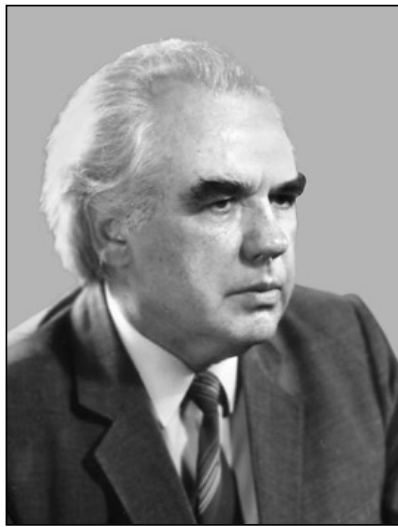
Анатолій Чернов

«ПИТАНЬ НЕСКІНЧЕНА БЕЗЛІЧ, А ВІДПОВІДЬ ОДНА: УСІ СМЕРТНІ». ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ КАНІВЕЦЬ

29 березня 2017 року на 94-му році життя відійшов у вічність прозаїк і драматург, член Національної спілки письменників України, учасник Другої світової війни, фронтовик, лауреат Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка та премії імені І. П. Котляревського Володимир Васильович Канівець. Він мало відомий сучасному читачеві, але старше покоління знало цього письменника, котрий, зокрема, став одним із розроблювачів радянської лєнініани. Останніми роками він активно працював над збірками афоризмів, і один із таких крилатих висловів удало, як на мій погляд, характеризує і всю творчість Володимира Канівця:

«Коли новонародженого поета кладуть в колыску, він опиняється в обіймах тієї цивілізації, яку буде оспівувати».

Його мистецьке сходження починалося в той період, коли в СРСР панували узаконена вульгарним соціологізмом теза про класовий характер художньої літератури, догми про її партійність та міф про соцреалізм як світову естетичну систему. Він жив і в часи, коли «хрущовська відлига» дала крихіткі сподівання на поліпшення становища в літературі та мистецтві. Письменник став свідком розправ над літераторами і критиками в часи «застою» та спроби відродити адміністративно-репресивний порядок «сталінщини». Йому, на відміну від багатьох інших із його покоління, пощастило дочекатися демонтажу авторитарного режиму з пануванням ідеології однієї партії, світоглядного звільнення літератури з-під влади тоталітаризму, ствердження ідеї свободи творчості, гуманістичного світобачення.

Володимир Канівець (1923–2017) – український письменник.

Фото – http://esu.com.ua/search_articles.php?id=9307

Народився Володимир Канівець 5 жовтня 1923 року в селі Весела Долина Глобинського району на Полтавщині. Його батько Василь Андрійович уважався неперевершеним столяром і славився майстерністю не тільки в рідному селі, але і серед жителів сусідніх сіл. Мати Марина Овдіївна була чудовою швачкою: шила односельцям сорочки, плаття, сарафани інший одяг. У сім'ї Канівців виросло троє синів. Старший Володимир успішно закінчив у рідному селі семирічку і продовжив навчання у Великокринківській школі. Але провчився там лише рік – родина переїздить до Харцизька. Закінчивши курси операторів (1941), Володимир починає працювати

на місцевій залізничній станції. Ось рядки його спогадів про ті дні: «Війну я побачив на Донбасі, на станції Харцизьк, де працював оператором. Із заходу на схід у товарних вагонах, на відкритих платформах їхали люди, зчорнілі від паровозної кіптяви та чорного горя... А потім потягнулися ешелони з пораненими... вони лежали на соломі, сповиті закривавленими бинтами» («Дорогами війни»). Коли німецькі війська почали наближатися до Донбасу, Володимир разом із залізничниками переїздить до міста Чкалова (Оренбурга). Працює кондуктором товарних поїздів. У березні 1942 року вступає до військового піхотного училища, а вже у травні він разом з іншими курсантами був відправлений на фронт. У серпні 1942 року під Ржевом Володимира Канівця поранили. У грудні, виписаний зі шпиталю, він зараховується у 20 артилерійську дивізію, у якій воює до перемоги над фашистською Німеччиною. В. Канівець згадує: «День Перемоги я зустрів у Латвії... Демобілізація, праця і навчан-

ня у вечірній школі, а потім вступ до Латвійського державного університету на фізико-математичний факультет. Сиджу на лекціях по вищій математиці, сам читаю Чехова і думаю: нащо я сюди поступив? Чи потрібна мені теорія нескінченності? Провчився семестр і перевівся на відділення журналістики філфаку» (інтерв'ю з В. Канівцем журналістики А. Подлужної).

Ще під час навчання в університеті Володимир почав друкуватися в газеті «Советская молодежь». Після закінчення університету (1952) працював у газетах та журналах Києва, Риги, Орла, втім хотілося опанувати й письменницьке перо. «Спроба написати п'єсу про своїх односельчан була у мене ще до війни, – розповідає. – Пам'ятаю одну тільки фразу з тієї п'єси: баба Варька своєму діду говорила: „Щоб ти хоч на три дні помер”. На початку війни цю п'єсу і все написане склав я у відро і зарив на городі. Ми тоді були впевнені, що повернемося через 1-2 місяці. Повернувся через 8 років – який там город і де те відро!»

Перша п'єса «Після весілля» з'явилася в творчості літератора 1956 року і була поставлена на сцені Ризького театру російської драми. Чому свою творчу діяльність він розпочав із п'єси і театру? На це дає відповідь сам драматург: «У мене завжди було бажання відтворити тему саме у формі діалогу. Навіть в моїх романах і прозі згодом завжди відзначали сюжетність діалогів».

В. Канівця визнали, почали запрошувати на семінари драматургів до Москви. «Це була хороша школа, – писав він, – про свою творчість розповідали відомі на той час драматурги Арбузов, Погодін, Штейн та інші». Молодий письменник пробує свої сили і в новелістиці, від яких переходить до великих оповідних жанрів – повісті й роману. Публікуються його його п'єси «Жених з орденами», «Затоплений острів», збірка новел і оповідань «Відкриття Тофаларії», роман «Вогнища в тайзі».

Під час «хрущовської відлиги» багато латишів поверталися із заслання, приходили до редакції і розповідали про пережите та просили про це написати. Під враженням від почутого драматург створює п'єсу «Спалена повість», яку взяв для постановки Хмельницький драмтеатр, але твір забороняють. У квартирі письменника проводять обшук, текст п'єси і робочі блокноти конфіскують, його ж уносять до «чорних списків» з усіма наслідками від того – п'єси перестають друкувати, видаляють із репертуару театрів. Але згодом трапляється випадок, який змінює життя драматурга. Російський письменник Нагішкін пропонує йому написати п'єсу за його романом «Серце Болівура». Володимир Васильович пристає на пропозицію, переїздить до Москви і працює там у Будинку творчості письменників. Невдовзі знайомиться з редактором видавництва «Жизнь замечательных людей», який уже знав молодого драматурга за його художньою

біографією «Александр Ульянов». Відтак В. Канівець отримує ще й замовлення на роман про родину В. Леніна «Ульянови». Твір вийшов із друку 1967 року, перевидавався 16 разів загальним накладом 3,5 млн. примірників. Сама ж тема відтоді стає центральною у творчості письменника – їй віддано десятки років праці, вона ж зробила ім'я Володимира Канівця відомим.

1963 року митець повертається в Україну, в Житомир, де в театрі ставиться його драма «Операція на совісті» про долю репресованих у часи культу особи Сталіна. Цікаво, що цю драму поставив і один із театрів у місті Торонто (Канада). 1965 року виходить друком історична повість В. Канівця «Кармалюк». Письменник залишається в Житомирі, створює там і очолює (1966–1981) Житомирську обласну організацію Спілки письменників України. Сучасники відзначають його великі організаторські здібності на цьому посту. «Завжди поміркований, розважливий, органічно вмонтований, так би мовити, у систему, Володимир Васильович мав великі можливості допомагати письменникам, а ще частіше рятувати їх від наїздів спецслужб, партійних функціонерів, ділків від літератури. Коли постало питання про виключення «націоналіста» Є. Концевича зі Спілки письменників за його громадську позицію, котра не вписувалася в принципи інтернаціоналізму й радянської ідеології, то цього не сталося в тому числі й завдяки зусиллям Володимира Канівця», – розповідає М. Пасічник («Триєдина світочами»).

За свою ленініану – серію книг про Ульянова-Леніна та членів його родини – Володимир Канівець був удостоєний Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка (1970), що сьогодні видається «святотатством і даниною викривленому часу епохи так званого розвинутого соціалізму» (М. Пасічник). Але проаналізуємо всі кандидатури претендентів на цю премію 1970 року: І. Драч і Б. Олійник за цикл віршів про Леніна, В. Коротич – за поему про Леніна та В. Канівець за роман «Ульянови». Як бачимо, вибір був невеликий. Згодом про ці свої твори В. Канівець скаже: «Я письменник і створював художній образ епохи винятково на історичних документах... Мені хотілось би „проснутися” через 100 років і подивитися, як до цієї історії будуть ставитися», «І розумні, і дурні – усі люблять істину. Але кожний свою».

1985 року виходить його доволі суперечливий роман «Крах дисидентки». Ось як оцінив цей твір В. Скуратівський: «Добродій В. Канівець, автор абсолютно кон'юнктурної „Ленініади”, через 10 років після премії написав роман „Крах дисидентки”, де фельетонно зобразив постаті Л. Костенко й К. Муратової, об'єднавши їх в одну антигероїню» («Тиждень-ua», 16.02.2011). Героїня роману, журналістка Віта Гурко, пише роман, який не друкується на батьківщині. Вона таємно передає рукопис

за кордон, і твір виходить у США. Не дочекавшись схвальних відгуків від чоловіка, друзів та колег по перу, скривджена Віта полишає сім'ю та переїздить до Америки. Роман закінчується її словами: «...навіщо мені потрібні були всі ті жертви, на які я пішла, вириваючись в оцей „вільний світ“, аби тільки дати жити не моєму „я“, а чийомусь, зовсім мені чужому?» В анотації до книги говориться: «Нова книга прозаїка <...> про гостру ідеологічну боротьбу в світі <...> про ганебну роль в цій боротьбі так званих „дисидентів“ з їх неминучим духовним падінням» («Крах дисидентів»).

Натомість справжнім творчим здобутком, позначеним новаторством драматурга, стала поетична містерія «Віщі сні Прометей», присвячена

Т. Г. Шевченку, а також комедія «Лист запорожців турецькому султану», в центрі якої – постать Івана Сірка. 1966 року журнал «Криниця» опублікував його цікаву драму «Тарас і Ликера (Останнє кохання)». Заслужують на увагу й порівняно нещодавні книги його статей, есе «Діалог». Усього ж за 50 років творчої діяльності Володимир Канивець видав близько 80 книг романів, новел, повістей, п'єс, афоризмів. Загальний наклад їх досягає 10 млн. примірників.

Володимир Васильович часто бував на своїй малій Батьківщині, всіляко допомагав односельцям. Удячні земляки відкрили музей про його творче життя та громадську діяльність, назвали його іменем Веселодолинську школу I-II ступенів.

Раїса Гусленко

СЛІПОРІД

Нарис

Пам'яті Володимира Підпалого

Сліпорід запливає за густий очерет
І зника у кар'єрах торф'яних боліт.
– Скільки років тече, скільки ще він тектиме століть?..
Не питай у вільшин: їм і Сонця стача, і води їм стача...
Тут він шведів топив, Наливайка він тут зустрівав...
І вороних перед боєм тут напував¹.

Полтавщина. Лазірки, що на Сліпоріді. На його крутих берегах уросли вглиб та вишир корені батьківського роду В. Підпалого (1936–1973). Невеличка річка, заплавні луки. Враження, поетичний відгомін яких полонив душу Володимира, оспівані ним у віршах «Сліпорід», «Елегія» та ін. – проникливих, глибоких, зворушливих. Водяна гладінь, ритми плину річки, мерехтіння плеса, мелодії осіннього вітру – від піанісімо до крещендо. Гультіпака-вітер то ніжно пестив верхівки, то рвучко кидався на стіну очеретів, гнув їх додолу, підіймав, закручував у вихорі божевільного танцю. Посилав спіралями-закрутами снігові заметілі. Лютував до нестями у рвучких вихорах хурделиці, несамовито висвистував на верхівках височенних вільх. Тремтіли від страху люди. Боялися, щоби вітер не спрямував божевільні закрути на солом'яні стріхи хат. Чванливу погорду нестримного вітру втихомирювала Весна-Красна... На його круто-

му лівому березі чотири стіни дбайливо вибіленої батьківської хати «дивилися на всі сторони світу – на південь, на північ, на захід, на схід, щоб бачити землю, у зелень сповиту». Зеленню сповитий був і Сліпорід – річка нашого дитинства. Його береги надзвичайно мальовничі. Широкі, розлогі. Просторі луки, що тяглися повздож русла річки, межували з городами селян. По цій межі по обидва боки високо насипаної греблі бігли дві стежинки. Одна з них – до Лазірівської середньої школи, друга – до Величківської семирічки. Покрита бруківкою гребля з'єднувала обидва береги Сліпоріду. Через нього проліг дерев'яний міст.

Особливо красивими були луки. Вони розкинулися вздовж річки і зліва, і справа. Після зимових холодів сонечко починало вередувати. Перед тим, як заховатися за обрій, воно щодня затримувалося на кілька хвилин. Додавало їх кожному березневому дню. Стрімко наближало до рівнодення. Віяло першими пахощами весни. Дихало теплом. Від його подиху танули сніги. Гомоніли-дзюрчали маленькі струмочки, хором співаючи веснянки.

¹ Автор усіх поетичних фрагментів у нарисі – В. О. Підпалый, окрім вірша «Вільхи на Сліпоріді».

Дружно, ніби змагаючись, збігалися докупи, зливалися в ручаї, якими весна поважно пливла до широкої пойми Сліпороду. Пишно розливалися. Води покривали прибережні луки. Вигравали втаємниченим блиском. У них відбивалася безкрайня блакить неба. Земля мліла в обіймах весни. Упивалася змогою наситити жагу досхочу. Набирала води про запас. Щоб у засушливу пору черпати з неї життєдайні сили.

Моя душа щиро раділа весні. Радощі перемагали сум, який міцно сідлав дитячі спогади про засуху 1946-го.

Згадки про неї вгризлися в моє єство назавжди:

щоднини – палюче сонце. Із ранньої весни до самісінького Спаса нерухоме повітря пашіло жаром. Нестерпним. Дерев, кущі, скручене листя їх та городини було вкрите товстим шаром пилюки. Від легенького подиху вітру чи випадкового доторку

вона рясно, мов борошно, сипалася. Укривала всіх з голови до ніг. На ґрунтових дорогах босі дитячі ноженята вище кісточок вгрузали в пилюгу. Вона нестерпно обпікала п'яти, наче розжарена сковорідка. Було душно і млосно. До нестями хотілося дощу, зливи. Щоб вони напоїли спраглу землю, щоб усе довкілля ожило. Щоб навіки щезла осоружна пилюга. Не забивала легені, нахабно не лізла в очі, не скрипіла на зубах. Певно, тому я так гостро і щиро проймалася весною. Її першими прикметами, коли Сліпорід беззневими водами починав виходити з берегів.

Водопілля плином рухалось упродовж і вишир від русла річки. Навкруги – розбурхане життєдайними соками право весни – право повного життя. Усе тремтіло, вирувало, клекотіло. Знуртовані в корінні соки тягли трави і квіти до сонця. Списи-лис-

Володимир Підпаллий. Фото

Сліпорід. Фото

точки лугових зел стирчали на поверхні водяного простору. Великі шапки золотисто-жовтих квіток здіймалися над водою. Надзвичайно яскраві су-

У квітні вода на луках була вже теплою. Учні, повертаючись зі школи, часто бродили по ній, милувалися квітами. У кінці ж весни вода спадала. На луках залишалася сила-силенна пуголовків. О цій порі багато лелек поважно й гордовито походжали заплавами на Сліпороді. Іноді надовго залишалися стояти на одній нозі. Вигинали довгі шиї, закидали догори голови та голосно клацали клювами. Водилися там і кулики. А над селом линуло багатоголосе «кууум-кум». На повну силу грали жаб'ячі оркестри.

Лазірки. Вид зі Сліпороду. Фото

цвіття – золотаві кулі. Їх, немов сторожа, щільно обступало велике блискуче листя. У товщі вод виднілися міцні товсті стебла, що утримували листя і золотисто-жовті квіти. Стебла їхні були густо-густо всіяні сріблястими кульками – жаб'ячими ікринками. Небезпідставно ці квіти народ охрестив «жабуринням». Від вітру водопілля оживало. Тоді, на скільки око гляне, колихалися вогненно-золотаві кулі в оточенні блискучо-зеленого листя. Списи-листочка охоронцями статечно стояли по всіх усюдах. Сонце сяяло. Плесо вигравало сріблястими спалахами. Коли вітерець гонив хвилю, здавалося, весна кинула на водну гладінь два велетенські, довжелезні, чарівні килими. Золотаві кулі, оточені блискучим листям, гаптували їхній візерунок. Наїжачені списи-листочка сприймалися як довгі килимові ворсинки. У тиху погоду об'ємно-просторова перспектива водної гладі сприймалася як дві розкішно-богатирські предовгі щітки, що тяглися за руслом Сліпороду. Золотаво-зелені, колоритні. Тяглися далеко, майже на два кілометри – від греблі, що еднала береги річки, аж до Лацинщини.

у баговиння дивні квіти. На довгих-предовгих ніжках дотяглися вони на поверхню вод прозорих. Їх велике, цупке зелене листя було схоже на округлої форми зелені тарелі. Здавалося, ніби кін-

Глибокі кар'єри, заповнені водами, залишилися на одному з берегів Сліпороду як згадка про торфорозробки. Десь на темному дні в непрозорій глибині кар'єрів уросли корінням

Лазірки. Правий берег Сліпороду. Фото

чик гострої стріли тільки в одному місці розривав кожен листок. Зупинявся в центрі. Завдяки цьому сегментному розрізу було видно, які міцні ніжки тримають ті високі блискучі тарелі на воді. <...> Це латаття біле.

Біля кар'єрів шуміли високі очерети. Показували людям непереможну міць. Не поступався очеретам і рогіз, що щільною стіною стояв, наближаючись до луків. У кінці літа викидав він красиве туго-пухнасте суцвіття. Діти його дуже любили. Називали «качалками». Іноді приходили сюди, щоб одну-дві виламати собі. Ласували тут молодими пагінцями очерету. Там, де закінчувалася глибока вода, підіймала гостре, мов лезо, листя осока. За нею, ближче до городів селян, чарувала око розкіш зеленого оксамиту трав. Буяло могутньою силою різнотрав'я. Уранішніми росами воно посміхалося до сонця. На луках вітерець котив зелені хвилі трав. Колисав шовкові верхівки очеретів. Усе раділо сон-

Улітку двічі косили різнотрав'я на сіно. Коли вітерець доносив до садиб п'янки, ні з чим не зрівнянні чудові пахощі скошених трав, раділа душа,

Вільхи на Сліпороді. Фото

цю. Буйний ріст, багата палітра відтінків кольорів, різноманіття флори співали хвалу природі, красі. Весна повністю вступала у свої права. Вітер хитав рогіз. Тоді його пухнасті качалки, ніби маятники, погойдувалися та вважали за конче потрібне вести відлік часові коротко-невблаганної весни. Душа поринала в стихію прозоро-чистого повітря. Утішалася сонцем, теплом, безмежністю простору, спокоєм. Відпочивала.

з'являвся настрій, легко-легко дихалося. По обидва боки стежинки, що вела до школи, схилялися молоді трави. Покривалися вони густими росами... Роси не спадали, допоки високо над головою не здіймалося сонце. Це було надзвичайно красиво. Коли вранці учні йшли до школи по стежинці, срібляста роса крижаним холодом шпарила ноги. Здригнувшись, діти приходили до тями. Було неприємно, але не хотілося їм псувати цю красу. Тому школярі надзвичайно обережно ступали по стежині, ходили «легко, наче птахи, щоб не топтати долі їх малі» тим травам, що «слухняно списи схилили до землі». Утретє косили отави ранньої осені. Після третього покосу на луках пасли коней та худобу.

Над покосами ранками вже клубочилися густі тумани. Останній усміх посилало бабине літо. Осінь навіювала сум. Дихали зажурую зорані поля. Чорними ребрами виблискували. Густим зеленим килимом хизувалася на полях озимина. Уже давно не видно журавлів у небі, а лелек – на луках. Птаство відлетіло у вирій. Граки збирались у зграї. Наставала золота осінь. «Пасуться коні ген на оболоні, як паслися колись після війни».

Після бабиного літа віяло осіннім холодом. Хмари клубочилися, темною пеленою затягували небо. Володарем його ставав дощ. Бив у вікна. Уділиво сіявся, наче крізь сито, або падав великими краплями. Барабанним дробом навіював сум. Звисав довгими пасмами над землею, стогоном озивався в серці. Крапало з покрівлі. Оголені дерева сумно схиляли віття. Мокрі, вони тремтіли від холоду. Боялися, що зненацька на них налетить розлючений вітер та почне шарпати гілля, гнути його до землі. Ламати. Шляхи та доріжки вкривалися непролазною грязюкою. А в селі тяжко працювали люди, щоб вижити. Ні скрута, ні життя впроголодь не спустошували їхні душі. Довгі осінні вечори люди проводили в холодних оселях. Палива було обмаль. Занадто обмаль. При світлі каганця вони чесали на плоскій конопляні волокна. Пряли. Ткали. Вишивали. Гуртувалися. Праця, потяг до світла еднали налаштовані на добро душі. Люди дружно почували себе в родинному колі. Ставали ближчими одне одному. Відбудовували зруйноване фашистами село, відновлювали знищену німцями технічну базу господарства, збирали врожай на колгоспних ланах, власних городах та у своїх невеселих думках боролися зі злиднями.

Лазірки розташувалися на безмежно широкій долоні степу. Не було поблизу великого села, ні лісу, ні діброви, ні гаю. Тільки високою стіною стояли вільхи по берегах Сліпоруду, в якому сріблом іскрилася вода. Починалася та висока стіна майже біля Величківської школи. Навпроти Довжку. Тяглася до Лацинщини. Зі школи учні, а з-поміж них і Володя Підпалій, бачили, як широкою долиною річки гуляв очеретами вітер і на мить зупинявся перед високими вільхами. Очерети про щось шуміли. Знесилене жовте листя ледь трималося на деревах. Вітер, бувало, то віяв, то вщухав, то зривав листя, то вихором його закручував. Безжалісно роздягав вільхи. Лютував, свистів, стогнав, віяв, пізніше буйно сіяв снігом. Реготав із сумом та силою, що межувала з відчаєм, лякав дерева. Вони хиталися, тріпотіли віттям, ніби тремтіли від холоду. А от укритись пухкою ковдрою, – тонули в обіймах сну. Наставала зима. Холодна, з лютими морозами, з великими наметами снігу. Обпікала холодом. Як потім поет напише: «За вікном і небо неокрає, і сніг – не знають ще ніяких меж». Щедро зима всіх пригощала холодом. Особливо нас – дітей. За шпорами обпікала руки й ноги. Особливо пальці. Клякло від морозу все тіло. Навколо лютував вітер. Особливо на греблі. Намагався знести дітлахів, які греблю прямували до школи або зі школи. Несамовито штовхав у спину або, заприятелювавши з ущипливим морозом, щедро, ніби кип'ятком, обпікав обличчя або хижо навалювався збоку: то зліва, то справа. Намагався знести нас, малечу, із

греблі. Ходили ми нею, як правило, по двоє-трьох. Обов'язково трималися середини бруківки, щоб не знесло. «У селі, – як скрипне хвіртка, – / на кутку

Володя Підпалій. 13-14 років. Фото

собаки залементують, як цигани, враз, / бо дошка-ля зима». Та, крім лютого морозу, зима дарувала дітлахам ще трішечки й радості. Бо по війні залива-

Володимир Підпалій (праворуч). Фото, 1952 (1953) р.

ли ковзанку від Величківської школи аж під місток. Каталися на чому прийдеться, бо ковзанів майже ні в кого не було. Тому використовували все: хто невеличкі дошки, хто старі ночви тощо. У хлопчаків завжди вирувала фантазія. Замість ковзанів вони умудрялися прикріпити до підшов короткі товстенькі палиці. Виручали «винахідників» або мід-

ний дріт (якщо могли дістати), або міцні мотузки. Бажаною була також тверда порода дерева для палиць. Та навіть і ту маленьку радість ми не могли отримати досхочу. Обмежували її, крім уроків, ще й короткі зимові дні.

Ніч, за вікном – незнаєма держава,
що з холодом і сумом заодно.
Гойднеться гілка, вдариться у шибку,
надривно треті півні прокричать
і налякають душу, наче скрипку,
якій до ранку плакати і мовчати.

...Здригнуло вітром хмари. І затихло,
і вгледіти незчувся, де й коли
між твердю і землею забілило,
мов аркуші незаймані лягли...

Недалеко за вікнами школи холодний вітер розхитував верховіття вільх, закручував хурделицю.

Зима ще тільки пред'явля права
на володіння небом і землею,
і ще не засіва, а посіва.
Було, звичайно, й снігу намете,
що й шапку в ній загубить наша хата.

Скрипіли вільхи, ніби говорили між собою та погрожували крижаному буревію: «Нічого, вистоїмо!» У кінці лютого сонечко починало зігрівати стовбури дерев, їхні сили оживали. Життям клекотали в корінні дерев соки. Починали нести дивовижні сили до верхівок. На сонці кора вільх відсвічувала блиском. Набувала ледь-ледь сірувато-бузкового відтінку. Деревина оживала, міцнішала. А зима

...бувало, раптом натякне,
що березіль уже не за горами
і проведе до пролісків мене
лиш їй одній відомими стежками.

Аж ось уже і «ручай з-під снігу висковзне вузем, без вожая до рівчака поплине». Дружно, навипередки побігли весняні струмочки, і

... хворостинки у гніздо сороки
несуть, як на старих пенях
солдатики свої червоні спини,
до сонця підставляють.

Сонечко пестило теплом землю того крихітного лісочка, що межував із городом Марії Олексіївни Зубчук – нашої славетної доярки. По весні там зеленими стрілами виходили із землі листочки пролісків. Потім «кришталеві струмки очі проліскам промивали». Діти часто-часто бігали в той лісочок. Проліски небесно-голубими квіточками дивилися нам в оченята, що радо зустрічали прихід весни та світилися крилатими мріями. Теплом зігрівали душу. Усе просиналося від зимової сплячки. Розпускалися набубнявілі бруньки та ніжною зеленню одягали дерева. Накривалися зеленим килимом

луки та степ. Зірочки-кульбабки золотим дощем спускалися з неба, густо-густо накривали землю, «дружно в травах жовтаві кульки надували». Легесенький вітерець розносив дихання весни. Рідке, чарівне мереживо сережок, а потім молодого зеленого листя покривало вільхи на Сліпороді. Буяли цвітом садки господарів села. Роїлися над ними золоті бджілки, тріпотіли крильцями. Злітав до неба їхній мелодійний гул. Кучеряве, оповите білою піною віття хилилося над дорогами, чекало, коли пустотливий вітер зашелестить вранішнім цвітом яблунь, вишень, слив. Вихором закрутить білу заметіль нижніх пелюсток, щоб улітку нагнути гілля дерев під вагою щедрих плодів.

Я можу безпомилково відгадати майже кожен рядок поезії Володимира, який нав'яно спогадами про рідне село. Своєю вразливою душею ловив він усі тонкощі багатобарвної палітри і зими, і осені, і весни, і літа. Вишневі садочки, річка Сліпорід, луки, поля, що шуміли житами, або вигравали сьайвом золотих соняхів, або стелилися білим килимом гречаного цвіту, чудодійні медвяні пахощі – це все бентежило душу майбутнього поета. Вона, певно, була для нього чарівною скринькою, в якій він накопичував усі свої враження. Зберігав у ній усе, що гріло його душу. Зберігалися там і його власні спостереження. Вони були для нього великим багатством, недосяжним та невідомим для інших. Пізніше все це стане тим золотим промінням, що вирізнятиме поетичний дар Підпалого. З тієї чарівної скриньки він буде щедро черпати поетичні образи, метафори, порівняння, синтаксичні паралелізми. А ритмічні степові хвилі хлібів, на кшталт гекзаметра, винирнуть у його «Сковородинських думках».

Коли береги Сліпороду покривалися ніжною зеленню, вишневі садки біля хат убиралися в білопінні шати, мов наречені. Чарівна краса весни, щедре літо, золота осінь та крутий норов зими ще з дитинства були вкорінені в естві Володимира. Глибоко запали в душу, засіли там назавжди. Пізніше в новелі «Вишневий полон» поет написав: «...бджоли цяточками золотими / (Квіти та й годі!) / Нене дорога, / Ходім до них: Мо' нас до танцю візьмуть, / Бо хочеться злетіти над землею / Бо серце прагне музики; / Хай тіло / У річці ритму легко попливе!» Роїлися слова. Легко пливли ритми, що були в гармонії з багатою палітрою глибинних вражень поета. Це стосувалось і Сліпороду.

Як тут не згадати слова Г. Сковороди: «...душа – мыслей наших неограниченная бездна, то есть истое существо и зерно наше, и сила, в которой единственно состоит жизнь». Додамо до цього думку О. О. Потебні про те, що «душі», окрім чуття, приписують здатність мати волю, розуміти, спричиняти в собі настрої». Це дає глибоке розуміння того, як зі скарбів чарівної скриньки В. Підпалого виринали образи, пов'язані з рікою його дитинства.

Купина, струмок, могутні вільшані зарості, легкий димок пастухів... Він тонко і вміло їх підмітив. Вони стали «уявними мазками», якими поет змалював річку у «Сліпоріді». «Мабуть, все воно так і було», – пише він. Чутлива фантазія В. Підпалого підмітила «густий очерет, кар'єри торф'яних боліт, джерело і купину, сіножать, наче яд самосад косарів, хорали хрущів...» До них він додав історичну подію – перехід вагаги С. Наливайка через Сліпорід на останнє поле бою під Лубнами. Порухи своєї душі поет майстерно поєднав із високими думками і створив поетичну «Елегію» про милу його серцю ріку. Уявних «мазків» – чуттєвих образів – небагато і в «Елегії», і у вірші «Сліпорід». Від них віє таким спокоєм, такою гармонією природи! Це свідчить про високу майстерність та духовну зрілість поета, коли він уповні огледів світ та визначив своє ставлення до нього й до своєї долі. Витончено розумів красу, сакральну суть природи.

Двадцять літ В. Підпалий зустрів весну на Сліпоріді, «де ранки / плетуть квітневу каламуть, / де наші мрії-забаганки / водою талою пливають». Багатий метафорами образ березня-витівника в його вірші «Березіль»:

Пропала злагода в природі:
то сніг, то дощ, то заметіль,
то сонце вище й вище ходить.
І над степами і гаями
Уже лягла його рука.
І журавлиними ключами
Весняну браму відмика.

Тонкий лірик ловить і вміє розпізнавати всі відтінки світла і тіні, добра і зла, одухотворених явищ природи, порухів душі. Його досконала, довершена поезія несе в собі велику насолоду, насичує інтелектуальним зарядом. Із непізнаних глибин його душі вириває сила, яка чуттям краси та чистоти помислів облагороджує людину. Лікує душу красою та спокоєм. В. Підпалий майстерно вибудовує словесні образи на основі схожості або порівнянь. Його багате на різноманіття метафоричне мислення, будучи поєднаним із притчовим, часто творить або чітке афористичне висловлювання, або активізує думку читача на вдало поставленому глибоко-змістовному питанні. Це підсилює духовний запал, збуджує інтелектуальну напругу читача відповідно до його внутрішнього устрою, глибини єства.

«Пересохне чи ні? Скільки ще він тектиме століть?» – це звертання поета до прийдешніх поколінь. Чи будуть вони мудрими? Чи збережуть Богом дану красу та щедроти ріки? Це пошук точки перетину вічного і тлінного – Природою дарованої річки, що «запливає за густий очерет», і можливо-го в майбутньому неосяжно-далекого екологічного лиха. Певно, і в страшному сні не міг побачити поет, що менш ніж через півстоліття те лихо принесуть зайди. Вирубають вільхи на Сліпоріді.

ЕПІЛОГ

Вільхи, що облюбували береги Сліпороду, тяглися від Павлівщини до Левади, від Величкового хутора до Лацинщини, а далі – аж до Воронинець. Розтягнулися за руслом річки більш ніж на десять кілометрів. Їх ніколи не рубали. Навіть у скрутні

Райса Гусленко, авторка нарисув. Фото, 2009 р.

післявоєнні роки, коли бракувало деревини для відбудови спалених німцями селянських хат. Наразі не зупинилася, піднялася злодійська рука на красу. Їх вирубали від Павлівщини до Воронинець – на меблі.

Сліпорід утратив багато води. Обмілів. Пересох. Усталена віками екологічна рівновага була вмить порушена. Колодязі в навколишніх селах обміліли. Гадюки, що водилися у вільхах, розповзлися в городи до осель жителів навколишніх великих сіл – Лазірок, Лацинщини, Воронинець...

ВІЛЬХИ НА СЛІПОРОДІ

Простерли віття в небо неозоре,
Постали щільно, мов дівчата в хорі,
В сережках вільхи. Заглядали в воду
Вздвож берегів високих Сліпороду.
Крещендо бур, запеклих, льодяних,
Завиви вітру не будили їх.

.....
У сивій давнині ті вільхи дівували...
Корів, коней від ворога ховали,
Коли фашист тікав під гуркотом гармат,
У димі згарищ спалених ним хат...
Красуні-вільхи сили набирали!
Їх в скруту повоєнну не рубали!..
Чи відав хто, чи знав, що у дні миру
На вільхи зайди підіймуть сокиру?!.

Петро Ротач

З АВСТРІЇ В РУМУНІЮ

ІЗ ЗАПИСНОЇ КНИЖКИ ВЕСНИ, ЛІТА Й ОСЕНІ 1945 РОКУ

(Фрагмент «Спогадів про пережите»¹)

У вересні 2010 року мені випала нагода вдруге відвідати мальовничу Австрію. Як і першого разу, після завершення ділової програми люб'язні колеги з фірми «Рехау» надали нам можливість зробити кількадеденну подорож країною. Для мене тогорічна поїздка стала особливою. Я побував у місцях, якими в далекому 1945 році проходив батько, шукаючи шлях повернення додому після німецької неволі. Вирушивши, як і він тоді, із Відня на південь Австрії, ми проїхали через Грац, Філлах і багато ошатних містечок до Шпітталя над Дравою, що розташовувався майже на кордоні з Італією. Деякі з фотографій, зроблених мною в тій поїзді, друкуються далі в публікації.

Знову побачити ці краєвиди, що назавжди закарбувалися в пам'яті, було постійною мрією батька. На жаль, через різні обставини ця мрія так і залишилася нездійсненою. Батько дбайливо зберігав свої тогочасні записники, часто передивлявся їх, інколи вносячи правки в написані тоді вірші, а 1986 року навіть написав «у стилі» передмову до одного з таких щоденників.

Фрагмент, що пропонується сьогодні читачеві «Рідного краю», за задумом автора повинен був увійти до великої книжки спогадів. Написати ці «Спогади про пережите» батько так і не встиг, хоч у його архіві залишилися щоденники й кілька уривків, чорнових нотаток та планів окремих розділів майбутньої книжки. Можливо, згодом нам удасться зібрати з цих різноманітних «пазлів» щось цілісне. Але це, безумовно, не замінить того масштабного автобіографічного твору, який міг вийти з-під пера Майстра...

Олександр Ротач

Ці записи велися мною сорок² років тому, одразу після того, як закінчилася Друга світова війна і я повертався з німецької неволі додому. Перечитуючи їх тепер, згадую події далеких днів і переживаю їх удруге. І мені здається, що в сиву пам'ять знову стукає молодість – радіщами, надіями, сподіваннями і тривогами. Тим і дорогі мені ці записки.

Ранньої весни 1945 р., потрапивши до Австрії, я провів там трохи більше двох місяців, і за цей

короткий час пройшов пішки цю дивовижно гарну країну од Відня її південним краєм майже до італійського кордону. Мій мандрівничий шлях обірвався в містечку Мільштадті, розташованому на березі широкого молочного озера. Там, на сільській окраїні, що знаходилась ближче до гір, знайшов я притулок і роботу на городі, а потім і в тирольському лісі. З гори було видно навколішні хутори і села, маленькі й акуратні, мов іграшки, внизу курилося білим туманом велике мільштадтське озеро. Ті яскраві, барвисті краєвиди я не забував протягом усього життя. Не забував і не забув досі ще й ностальгію, яка гнітила мене і кликала в рідну сторону.

Разом зі мною в господарстві австрійського бауера працювало кілька іноземців. Я познайомився з молодим поляком, який назвався Анджеєм і був трохи старший за мене. Він, як і я, був утікачем з німецького табору «Остарбайтер». Від нього я довідався, що війна вже скінчилась. Тепер ми разом мріяли про повернення додому. Якось його не було весь день, а з'явившись пізно ввечері, він сказав мені, що в містечку Шпітталі англійці відкрили табір для іноземців, яких німці повивозили з рідних домівок. Тепер їх збирають, щоб відправити на батьківщину.

Я зрадів цій новині і другого дня відпросився в хазяйки, щоб сходити у містечко, розташоване кілометрів за десять від нас, і довідатись, чи відправлятимуть у Радянський Союз. Одним словом, я пішов на розвідку. Кам'яна дорога до міста йшла то лісом, то луками й була майже безлюдна. Десь далі, мабуть, вже на підході до Шпітталя, я помітив поблизу дороги листівку й одразу догадався, що її скинуто з літака. Мені не вперше за час війни доводилось бачити такі аркуші з неба. Одразу ж, як тільки листівка опинилася в моїх руках, я зрозумів, що вона радянська.

Серце моє сповнило радість неймовірна, коли я побачив унизу підпис Молотова. Я зупинився і з радості став читати листівку вголос.

Це було звернення до всіх розкиданих по Європі радянських громадян із закликом повертатись на батьківщину. Там говорилось, щоб люди не піддавались на залякування й сміливо їхали додому. Не потерплять й ті особи, читав я в листівці, які під

¹ Публікація, підготовка тексту до друку, фотоматеріал Олександра Ротача.

² Переднє слово до щоденникових записів написане П. Ротачем улітку 1986 р. у Полтаві. – О. Р.

тиском фашистської пропаганди вчинили певний злочин, якщо ці особи будуть чесно працювати. «Я не зробив нічого ворожого проти свого народу, я повернусь додому й буду працювати як всі, буду вчитись!» – так думав я, читаючи й перечитуючи в дорозі до Шпітталю знайдену листівку. Потім я її згорнув і заховав до кишені, щоб зберегти як перепустку на батьківщину. Ця листівка, випадково знайдена на південному заході Австрії, збурила мої думки, осяяла надію на повернення додому новим живлючим світлом. Я не знав, що мене чекає попереду, але в душі не було сумніву, повертатись чи ні. Я йшов у місто весело, не сумніваючись, що так воно й буде, що незабаром скінчиться моя трирічна невольничча епопея і я повернуся на Україну. Я дивувався, що так далеко залітають радянські літаки, я радів, що нас не забули, що ми потрібні дома. В такому настрої увійшов я того травневого дня в Шпітталю.

О, та листівка! Як я їй вірив у свої двадцять років! Наївність селянського хлопця, що зазнав

і вартість їхніх слів. Навіть на найвищому рівні. А тоді все здавалось іншим. Світлі, світлі надії на щасливе майбутнє несла й мені весна 1945-го року.

Мільштадтське озеро. Фото, 2010 р.

Нехай не всі вони справились, але вони були, я їх пам'ятаю, мені приємно їх згадувати, перейшовши своє власне тернисте поле!

Коли вже зайшла мова про ту листівку, скажу, забігаючи наперед. Я зберігав її за всіх обставин. З нею відміряв тисячокілометровий піший шлях на схід, була вона зі мною під час служби в армії, з Румунії привіз я її додому. І лише наприкінці літа 1947 року довелося розлучитися з дорогим папірцем: у мене відібрав його старший лейтенант державної безпеки Симонов у Талалайці. Людина груба і жорстока, він звинувачував мене в гріхах, до яких я не тільки не мав ніякого стосунку, але не мав про них і ніякого уявлення. Допитуючи вночі, як це в ті сумні часи було узвичаєним, оперуючи методами, які я раніше вже бачив і відчув їх на

Мільштадт. Фото, 2010 р.

страждань і принижень у німецькій неволі, але не втратив віри в добрих, співчутливих людей, – як скоро все це розвіялось. В такому віці хіба знаєш всі пастки, які поставлено на людській дорозі. Це тепер, закінчуючи свій життєвий шлях, можеш тверезо зіставляти факти, оцінювати вчинки людей

власній шкірі в гестапо, цей самодур зробив все можливе, щоб посяти в моїй душі зневіру в правду, в порядність людську, в справедливість. Це тоді надовго душа моя запеклась сльозами відчаю. Він, виявляється, знав справжню ціну тих слів, які було надруковано за високим підписом у листівці, а я

був таким наївним. Що ж зробиш: зовсім непросто і недешево добувається життєвий досвід. Відібрана листівка лягла в мою справу рядом з довідкою про особистість, яку видали в сільраді, рядом із фо-

Обермільштадт. Фото, 2010 р.

токарткою з Німеччини, на якій видно було на моїх грудях дві великі літери: S і U – Свієт Уніон. Нащо здалась йому хоч ця фотокартка, коли він вважав

Обермільштадт. Фото з місцевим жителем, який пам'ятає події 1945 р. у селі. Фото, 2010 р.

мене ворогом? Цікаво, чи збереглися де-небудь ці документи? Подивитись би на них, як дивлюсь я сьогодні на стерті часом сторінки свого давнього записника – свідка моїх думок, надій, віри в щасливе життя після такої війни.

Цей записник я почав вести напередодні відходу в табір до Шпітталя, куди мені дозволено було переселитись. Вів його олівцем, для олівця

було приклеєно в книжечці спеціальну кишеньку. Цей блокнот переїхав потім зі мною до Граца, звідти мандрував через Угорщину, Югославію й був мені вірним другом на військовій службі в Румунії. Пізньої осені 1946 р. привіз я його, вже наповнений замітками, віршами, навіть малюнками, в рідне село. Відтоді почався інший період у моєму житті, неспокійний, складний і дедалі тривожніший. Довелося назавжди кинути село, тікати в піски Кизил-Кума. Потім знову вертатись на короткий час і знову ховатись від очей злих, жорстоких людей. А книжечка в чорній простій палітурці залишалася дома, в батьківській хаті, серед листів воєнного часу, які я восени 1947-го року, живучи в селі без права виїзду, попідшивав в окремі збірки. Згодом я забув, де знаходиться ота кишенькова книжечка – щоденник 1945-го року.

Недавно вона знайшлась. І де?

Ніколи б не міг здогадатись раніше. Блокнот, як і ті листи, про які вже згадував, знаходився у брата в Чернечому Яру під Диканькою. Виявилось, ще 1972 року, поховавши батька, мої брати поїхали в Слобідку, увійшли в хату, де він довго мешкав один після смерті матері, і там знайшли оці папери. Вони вирішили взяти їх із собою і повезли в машині на Полтавщину.

Червневого дня ми сіли під калиною, і брат Іван виніс зі свого гаража якийсь старий портфельчик з паперами. Були там і його фронтіві блокноти з поміткою: Барвенкове, весна 1942 р. Був там і мій австрійський записник. Я зустрівся з ним, як із дорогим давнім другом, сповнений глибокого внутрішнього хвилювання. Здрастуй, свідку моєї тривожної юності, моїх блукань по чужині! Я розгорнув першу сторіночку, а на ній ледве можна прочитати напівстерті рядки і слова. Які ж ви дорогі мені тепер, через сорок років. Рядки моїх юних сподівань, тривоги. Як добре, що хоч в юності людина вірить у щастя!

Тепер я вирішив переписати щоденник наново і пережити ще раз своє далеке минуле. Весело мені його проходити думкою, бо воно осяяне було тоді молодістю вірою на порозі майбутнього. І хоч романтична віра молодості не відповідає суворій реальності життя, яке вже позаду, я кажу собі: не печалься, ти щасливий був, як і всяка людина, тим, що сподівався, страждав, помилявся, працював і врешті-решт не втратив любові до життя, не загубив віри в добро.

* * *

Австрія. Область Карінтія. Село Оберміль-штадт.

Душа додому рветься... В ріднім лісі
В цю ніч не сплять в ліщині солов'ї.
Їх щебетання доліта до мене
Через гірські хребти, в чужі краї.

Хто там бува вечірньою порою
В полоні лісової ворожби?
Над ким тепер, як перше наді мною,
Шумлять мої кленочки і дуби?

Не висохла б у лісі та криниця,
Не зникла б в будяки і кропиви.
Мені б із неї ще води напитися,
І я душею знову оживу!

27 травня 1945 р.

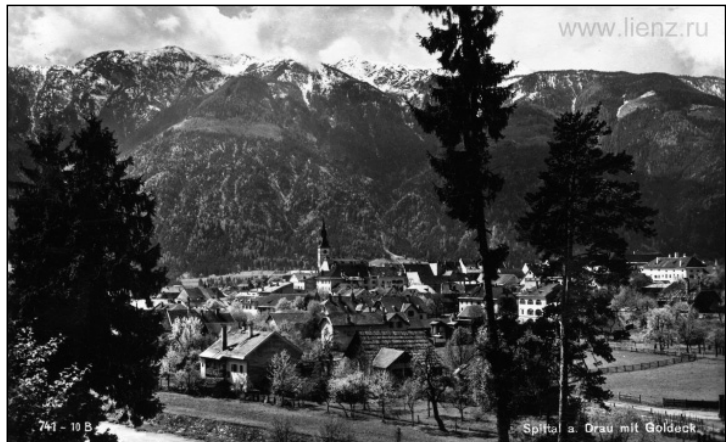
28 травня, понеділок. Я в Шпітталь, в таборі, де збираються вигнані війною люди, щоб повернутись додому. Французи – до Франції, бельгійці – до Бельгії, поляки – до Польщі... А втім чи всі? Я тут зустрів поляка родом із Познані, гадав, у нас один напрямок: на схід. Але він збирається їхати зовсім в протилежний бік – до Англії, туди кличе поляків генерал Андерс, якому не подобається той лад, що встановився тепер у Польщі. Цей поляк хоче повертатись додому з генералом, а це означає новий кривавий шлях. Невже люди не впилися кров'ю, не вситилися стражданнями, щоб продовжувати їх далі? Неймовірно!

А я – додому! Серце так болить за рідним краєм, що були б крила за плечима, давно полетів би на Україну.

Сьогодні вдруге прийшов я до табору, мене зареєстрували, видали перепустку англійською мовою, дали місце в бараці. Потім ходив по табору, розшукував земляків. І що ж: знайшлися й у такій далечині. Це два знайомі хлопці: один із Золотоноші, а другий полтавський. З місяць тому ми зустрічалися на якійсь дорозі в Альпах. Питаю: чи не бачили ніде діда сивоголового з великим німецьким мішком за плечима? Ми йшли із ним до Клагенфурта, але в якомусь селі шукали їжу й розгубилися. Це був дніпровський лоцман Девлад – кремезний і сильний духом чоловік, біля якого мені було надійно, як біля батька в дитинстві. Мої знайомі нічого певного про діда не

могли сказати. Здається, бачили на якійсь дорозі. А може, то й не він?

Хлопці вже з тиждень живуть у Шпітталь, і весь цей час тут ведеться вербовка робочої сили. Запро-

Старовинний Шпітталь. Фото

шують на різні роботи в Англію, Італію, Канаду... Щодня зранку виносять столи, папери, чиновники займають свої місця й через перекладачів вербують на заводи, шахти, в сільське господарство. Полта-

Шпітталь. Новобранці німецької армії біля казарми (вірогідно там, де був англійський табір). Фото, 1940 р.

вель став подумувати про щастя в Італії.

– Чому? – питаю.

– Послухаєш, що кажуть... – відповіли мені хлопці.

У мене одна думка: додому! І нехай кажуть, що хочять.

Тихий і теплий вечір. Сонце сідає за горами. Давно вже стоїть тут спекотна літня погода. Шпітталь знаходиться в підніжжі гір. За ними – Італія.

Ми живемо за містом в задушливих дощаних бараках, збудованих ще німцями для полонених. Спека спадає і з гір дихає вітер, доносить шум лісу, пахощі

на схід, в радянську зону. І тут, як і в Шпітталі, продовжують переконувати, що повертатися не слід, а хочуть заманити солодким пряником до себе.

Шпітталі. На цьому місці був англійський табір. Фото, 2010 р.

хвої. Ця мирна картина, ця квітуча природа навіває смуток. Бути б нам дома, біля своєї землі, своїх хат. І серце болить, і благає: скоріше б додому!

що буде, а я хочу додому, одвезіть мене до наших. Махнули рукою – погодились.

Те саме відповів я і тут. На щастя, не силують.

Цей мешканець Шпітталі вказав місце, де був англійський табір. Фото, 2010 р.

30 травня, ранок.

Учора, о 4-й вечора, англійці перевезли нас, велику групу людей з Радянського Союзу, в старовинне місто Філлах. Бачу, не поспішають везти нас

Англійці дали білого хліба, цукру, печива. У кожного багаж: чемодани, пакунки, ящики зі всяким барахлом. Навіщо все це? У Шпітталі я дістав собі ковдру, виміняв брюки, піджак, берет. В заплечному мішку, крім того, що дали англійці, кілька українських книжок, знайдених у горах, зокрема «До джерел» Миколи Зерова. Це ім'я я чув ще дома. Не обтяжує людину тільки духовний багаж.

Вирушаємо далі. Пройшла чутка, що везуть до Граца, де стоїть наша військова частина. І радісно, і тривожно. Що чекає нас там? А раптом справді Сибір?!

ЧЕРВЕНЬ, 7. Другий тиждень живемо у містечку Граці. Становище наше не визначене. Десь вирішується наша доля, але про це ніхто не говорить. День проходить так: з піввосьмої до вісьми побудка, до 9-ти – прибираємо кімнати (щодня виділяються два чергових, які й слідкують за порядком), потім сніданок – 250 гр хліба (це не той триклятий лагерний брут!) і тарілка супу з м'ясом. З 11 годин розходимось хто куди: одні в місто, інші до дівчат або знову до ліжка. А я до читальні. Там завжди свіжі газети, є книжки

й брошури про Вітчизняну війну. Двічі за цей час приїздила кінопересувка. Подивився кінофільми «Оборона Москви» і «Кутузов». Сьогодні в клубі з 11-ї до 2-х годин проводиться бесіда на політичні теми, можна задавати питання про зміни, які сталися в Союзі за час війни. Все це дуже цікаво.

Та найбільше цікавить кожного з нас, коли нарешті поїдемо додому. Всіх військовополонених, які досі були разом з нами, вже відправили. Кажуть, вони будуть знову служити в армії...

Стоїть гарна літня погода, часом добре припікає. Від цього доводиться пити багато води, а вона солодка, тепла й неприємна. Й кінчається це для багатьох хворобою кишечника.

Від сьомої до восьмої – вечера: знову 250 гр хліба й стільки ж супу. Якщо недостатньо – на кухні дадуть добавку. Після того вмощують на бочках з-під пива й до пізнього вечора лежу під гарячим небом, віддаючись думкам і мріям. Згадую Плауен, товаришів по табору, а серце кличе в рідне село.

8.06. Рано залишили Грац. Хмариться. З погодою міняється на гірше й настрої. Тривожно від чуток і розмов.

9 червня. Прибули в Брук і розмістилися в гарному приміщенні. Відпочиваємо.

10 червня, неділя. Задощило. Нас переселили в брудну смердючу казарму, де нещодавно був гітлерівський концтабір. Нудьга і тривога. Занотував

*Назва вулиці зберігає пам'ять про англійський табір.
Фото, 2010 р.*

Цими вулицями Шпітталя ходив батько. Фото, 2010 р.

до блокнота адреси моїх нових товаришів Івана Слюсаря з Переяславського району Київської області та Івана Романюка з Тернопільщини.

Сучасний Шпітталъ. Фото, 2010 р.

11 червня. Тримаюся групи хлопців з Ліенци. Знову пройшли реєстрацію. Завтра ніби вирушаємо на Відень і будемо служити в армії. Ця новина спричинилась до того, що в таборі почалися гаряч-

кові торги. Нічого подібного досі не бачив. Розпаковано великі кофери, й звідти полетіло на столи і нари всяке закордонне дрантя, яке мало везтися додому. Весь день в казармі не вщухає гамір, мов на ярмарку. Не втримався від спокуси і я, вимінявши собі піджак (два старі викинув геть, як непотріб). Замість благенького светра, добутого в Шпітталі, одержав я кілограм сухарів. А за мільштадтську сорочку маю півтора кілограма білого хліба.

Вістку про службу в армії сприйняв я спокійно, навіть із задоволенням, як обов'язок.

12 червня. Вечором похідним маршем вирушили знову до Граца.

13 червня. Грац.

Йшли всю ніч від 6-ї вечора до 6-ї ранку, відмірявши понад 40 км. Ледве тримаємось на ногах. Тут перепочинок до завтра.

14 червня. Четвер (а може, п'ятниця?).

О 4-й ранку залишили Грац і до двох годин дня пройшли більше 30 км. В дорозі під час короткої зупинки снідали. Тепер зупинка в якомусь селі на днівку. Самопочуття добре, але втома валить з ніг. З'явилися мозолі. За порадою майора, який

Філлах. Фото, 2010 р.

нас супроводжує, під шкарпетки понамотував портянки. Днюємо у тіні саду під пекучим сонцем.

16 червня. Пройшли км 20. Зупинка в селі Перльштейні. Схвилювала чутка про втечу когось із наших. Чому втік?

1986, 16 червня. Зовсім випадково звернув увагу на дату. Та це ж яка дата! Сорок один рік тому записав я два простих рядочки. Уперше промайнула назва села. Де воно? Я кинувся до карти Австрії, шукав, шукав і не знайшов. Мабуть, дуже маленьке село. А може, й назва невірна. На всім маршруті аж до угорської Надьканіжі єдина назва населеного пункту, що потрапила до блокнота. Хіба тоді було до назв? Хто їх знав. Після тяжких переходів падали ми на землю, втомлені, з обдавленими ногами, мокрі від поту – де було взяти сили іти кудись з'ясовувати, що за населений пункт. Найчастіше ж було так, що йшли вночі, минали одне за одним містечка, села. Вже кілька разів намагався я відновити маршрут від Граца до Надьканіжі, але досі не зміг. І жаль!

1945, 17 червня, неділя.

На світанку, о пів на 4-ту, підйом, рушаємо далі, й до 2-ї години 30-кілометровий шлях на південний схід позаду. Опівдні минаємо австро-угорський кордон. Розступилися темні бори, не захоті-

ли йти з нами далі, й перед очима широко розляглась долина. Одразу стало світліше, вільніше. Всі аж пожвавішали. Та скоро цей настрій змінився, як тільки побачили ми зобіч дороги сліди недавніх боїв – рови, окопи, підбиті машини, могили загиблих воїнів, у поспіху похованих будь-де. Російські й німецькі могили майже поруч.

А наш капітан, високий, засмаглий, в гімнастерці, аж білій від поту й сонця, широко, як чапля, викидає вперед ноги й веде нас далі, заспівуючи на високих нотах незнайому нам пісню:

Эх жить да дожить бы
До свадьбы-женитьбы
И любимую обнять свою...

Він співає якось надривно, мовби вигукує окремі слова, і я помічаю, що він часом забуває про нас і живе в іншому світі, мабуть, серед тих, кого недавно втратив і кому вже ніколи не обійняти «любимую свою». А може, як і ми, весь там, на милій батьківщині, серед своїх рідних, родичів, сусідів. Ні, не впроста він так натхненно співає!

18.06.³

³ На цьому записи, зроблені влітку 1986 р., обриваються. – О. Р.

Олексій Неживий

«ХАЙ СВЯТИТЬСЯ І СЯЄ НАШЕ СЛОВО!»

Рецензія на книгу: «Добрий день хай буде Вам...». Листи до Феодосія Рогового. Статті, рецензії, примітки / упорядник Ю. Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – 420 с.

Рецензію, а точніше, просто розповідь про письменницькі листи до Феодосія Рогового «Добрий день хай буде Вам...» (Полтава : Дивосвіт, 2016) варто було б почати з теоретичних розмірковувань. Однак обмежуся тим, що скажу найголовніше: літературний текст живе доти, доки є хоч би одна людина, переконана в його необхідності, а значить, оприлюдненні. Духовній спадщині видатного українського письменника, Шевченківського лауреата Феодосія Рогового пощастило з надійним спадкоємцем – сином Юрієм Роговим. Знаковими подіями в сучасному літературному просторі стали книжки, підготовлені до друку та опубліковані (нерідко за власні кошти) стараннями й зусиллями письменника Юрія Рогового. Це насамперед «Довга дорога до „Свята...” (Слово для Батька)» (Луганськ : Книжковий світ, 2000); «Роса в червону ніч» (Полтава : Дивосвіт, 2006); листи Феодосія Рогового «Удосвіта, коли не спалось» (Полтава : Дивосвіт, 2009); зі щоденників і записників Феодосія Рогового 1954–1992 рр. – «Я світові потрібен як приклад, як можливість» (Полтава : Дивосвіт, 2009); збірка оповідань «Задумані вікна» (Полтава : Дивосвіт, 2015); три романи – «Свято останнього млива», «Зрушені люди», «Гріх без прощення» – у книжці «Свято останнього млива» (Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2015).

Хронологічно листи до Феодосія Рогового охоплюють час від 1956 до 1992 року, а кількісно їх двісті сімдесят дев'ять. Щонайперше в письменницькому епістолярії відображено одну з головних тенденцій української літератури 60–80 років ХХ століття – постійний спротив справжньої (художньо й історично правдивої) української літератури заангажованому комуністичною ідеологією мистецтву соцреалістичного канону. Ця боротьба найбільш яскраво характеризує творчий світ Феодосія

Рогового та його постійних адресантів – насамперед Григора Тютюнника, Петра Ротача, Бориса Харчука, Анатолія Дімарова, Михайла Булаха, Михайла Шевченка, Володимира Малика...

Щонайперше цих письменників ріднила духовна близькість, естетичні та морально-етичні переконання, правдивість і простота в словесному вираженні. Петро Ротач у листі від 27 листопада 1977 року проникливо писав: «Я взагалі вважаю, що ваша дружба, єдність не випадкова, що Тютюнники і ти з ними складаєте певну групу, як би те сказати, художньо-стильову, що визріла на етнічній (полтавській) основі».

Дружня приязнь, літературна спорідненість, побратимство особливо відчутне в листах Григора Тютюнника, який боляче співпереживав довголітні «ходіння по муках» роману Феодосія Рогового «Свято останнього млива» – непервершеного літературного твору в зображенні національного характеру земляків-полтавців, що й зумовило його глибинне протиріччя з тоталітарною компартійною системою. Тому з непригаєною радістю у своєму листі від 12 лютого 1980 року він повідомляв: «Вчора 11.02. с. р. я був у видавництві „Радянський письменник” у зава сучасної літератури Чикирисова, і він сказав, що твій роман іде. Редактором його буде Борис Харчук. Він працює у Р. п. нештатним редактором, написав (після всіх турбот з боку хороших людей) блискучий редвисновок і запропонував себе (з честю) в редактори».

Разом із тим у цій книжці упорядник умістив й офіційні листи зовсім іншого – прямо протилежного – змісту з видавництва та редакцій, де про талановитий роман Феодосія Рогового говориться не тільки непрофесійно, але й зневажливо, зі звинуваченнями автора в численних ідейних прорахунках, навіть злочинах – «сумні, а то й сумнівні соціальні

тони»; «важко зрозуміти, про які часи йдеться – чи про дорадянські, чи про післявоєнні»; «як Ви самі для себе розумієте ідейний напрямок твору»; «...твір як за ідейним, так і за художнім рівнем не відповідає вимогам видавництва», «...будівництво ГЕС герой-оповідач і його кохана (а це, до речі, журналістка, людина з вищою освітою) вважають гіршим атомної війни і воліли б на місці майбутнього водоймища бачити атомне попелище». А далі ще жорстокіше: «Рукопис Ваш далекий від життя і написаний такою архаїчною мовою, що не може бути й мови про підготовку його до видання». І це оцінки літературного твору, який 1992 року відзначений Шевченківською премією.

Для відтворення повної картини тодішнього літературного процесу варто згадати такий лист Григора Тютюнника:

«Втомився я дивитися, брате, „окрест себе” на тебе, як швидко, охоче, навіть пожадливо кинулися ті, що звалися недавно „молодим”, до шаплика; чую навіть, як вони хекають, як похрюпують сито, видаючи – книгу за книгою! – свої пусті, похапливо (момент!) написані „оповідання”, „повісті”, „романи”... Слава Богу, що не дійшло хоч до епопей!

Не знаю, не збагну, як можна навернути душу, як рука підіймається писати про ніщо? Як можна вмотивувати це психологічно? Ну, графомани – там зрозуміло. Ці завжди писали аби писати. А то ж і люди з іскрою божою покотилися з гори, як гнилиці з груші, що росте на косогір’ї. Словесний потоп! Нижуть, плетуть, клепають, зшивають ковдру зі старих клаптиків, як старці, потім збувають це шитво на полиці магазинів, а собі купують машини, хати, заводять поточні рахунки...

Оце й називається гниттям!»

Лист датовано 1 січня 1978 року, коли на всіх рівнях із рабською запобігливістю кричали, волали, вигукували про бурхливий розквіт радянської літератури під мудрим керівництвом усепереможної та спрямовуючої сили тощо.

Як бачимо, сьогодні основним літературним джерелом історії української літератури другої половини ХХ століття є письменницький епістолярій, який характеризується історичною правдою та більшою або меншою мірою позначений художніми рисами. Разом із тим деякі листи до Феодосія Рогового належать до так званого офіційного літературознавства (відповіді з видавництв та редакцій), де переважає панівна ідеологія, а не наука про літературу. Інколи відчувається в письменницькому епістолярію і художній вимисел, як, наприклад, у листах Миколи Малахути, де розповідається про підготовку 1987 року телепередачі про Григора Тютюнника Луганським обласним телебаченням.

Серед листів літературознавців найчастіше

стрічаємо ім’я Григорія Клочека, одного з перших, хто справедливо й науково виражено оцінив талант Феодосія Рогового й доволі влучно, ще в грудні 1991 року, сказав про художню неспроможність у нових суспільних умовах «української радянської» літератури.

Щодо побажань, то хотілося б читати більш розлогові примітки до цієї книжки, однак сподіваємося на нове, доповнене видання, значно більше за накладом, аніж 300 примірників, запорукою якого вже вкотре стане письменницька честь родини Рогових, самовідданість і професійна чесність письменника Юрія Рогового.

Петро Сорока

КНИГА СТАНОВЛЕННЯ ДУШІ

Двотомник вибраних творів Івана Перепеляка, звичайно ж, подія небуденна і, хочеться вірити, збере не менше відгуків, аніж його попередні книги, на які свого часу відгукнулися такі відомі в літературному світі люди, як М. Жулинський, В. Базилевський, Л. Вишеславський, І. Дзюба, А. Стожук, проф. І. Михайлин, проф. В. Пашенко, Л. Тома та багато інших: фрагменти їхніх рецензій та епістолярії автор умістив у першому томі. Зокрема, А. Дімаров пише: «Ваші „Полтавські сонети” надовго прикипіли до мого письмового столу. Вишукана поезія, що омиває серце і душу. Майже кожна: ковток повітря цілющого. Так і тягне вдихати і вдихати».

Класик підмітив найпосутніше: світлоносність Перепелякового слова, його добротворчий і цілющий заряд, що наснажує душу читача любов'ю і милосердям. У двотомнику це відчувається особливо гостро. Цю рідкісну і цінну якість відзначають й інші критики, як і універсальність Перепеляка-поета. В. Базилевський, приміром, наголошує: «Подивувався з діапазону Вашої лектури, кількості персонажів сонетарію, чимало з яких вдало переступили означену Вами регіональну межу. І не тільки в сенсі метафоричному, а й буквально...»

Іван Перепеляк утверджує себе в багатьох художніх жанрах: читачам добре відомі його збірки лірики, великих епічних і драматичних поем, художньо-документальні полотна і розлогі епічні цикли віршів. Рідко природа наділяє людину таким щедрим суцвіттям талантів. А ще він добродушна, чуйна і винятково приємна у спілкуванні людина. З ним легко за будь-яких обставин, він готовий прийти на допомогу і підтримати кожного, хто цього потребує. Словом, він випромінює сяйво любові, щедро віддає його людям, і – за вищими Господніми законами – краса, добро і любов повертаються до нього. Очевидно, він щаслива людина, його життя протікає повнокровно і змістовно, ущерть виповнене невтомною працею і творчими пошуками.

Композиція двотомника, його архітектоніка – складні за побудовою: тут епічні твори перемежовані циклами віршів і сонетів, що складаються не просто у вишукану мозаїку чи колаж, а обумовлюють певну тематичну тяглість.

Сонети, балади, інтимні вірші заслуговують окремої розмови, автор розмістив їх не за датами написання, а в такій хронологічній послідовності, яка дозволяє простежити головні віхи в житті ліричного героя та України загалом. Інакше кажучи, це свідчення становлення душі окремої людини й нації в цілому. Хто цього не помітить, – нічого не

зрозуміє в цьому місткому і фундаментальному виданні.

Родом Іван Перепеляк із села Оболоні Семенивського району Полтавської області. Вже одне звучання цих топонімів викликає в душі неперебутні переживання, засвічує перед внутрішнім зором казкові краєвиди чарівного краю, де протікає річка Крива Рудка, тішать зір таємничі переліски, блакитні небеса й неохопні розтани.

Вихрастий хлопчик на леваді
Пасе корову. І дядьки
Веселі крутять цигарки –
Почастувати хлопця раді...
Вони всміхнуться не злорадно,
Як забухика. І глевким
Шматком на березі ріки
В обід поділяться, як з братом.

На лоні такої розкішної природи пройшло Іванове дитинство. Але чи можна назвати його безхмарним, золотим? Далєбі. Бо мало бачив він на такій багатій і щедрій землі добра, краси і щасливих людей. Тоталітарна система намагалася вичавити із селянина до останку піт і кров. А ще ж недавно цією землею прокотилися були голодомор, колективізація, страхітлива світова війна...

Голодних шість ротів – і що їм дати?
Вже щезла на городі й кропива...
Учора чоловік помер – тепер вдова
Однісінька із дітками у хаті.
«Державі – хліб!» – розказують плакати,
Зерно ж незмінно забира Москва...
Макуха й та вже дітям як халва –
Останні крихти відшукала мати...

Мало отримати від природи щасливі творчі задачки, треба їх ще й розвинути. Сьогодні, коли Іван Перепеляк переступає поважну межу свого життя, можна з певністю сказати, що до Божого дару він поставився з цілковитою відповідальністю, тобто не змарнував його, не розтратив, не закопав, як про це розповідається в одній із біблійних притч, а примножив і розвинув. Його вагомі творчі набутки не можуть не тішити, не подивовувати! Література шанують як поета і драматурга, багаторічного чоловічого Харківської обласної організації НСПУ, лауреата багатьох престижних усеукраїнських і міжнародних премій, доктора наук, генерала українського козацтва, котрий має високі урядові нагороди. Власне, цей перелік досягнень і відзнак можна продовжити, але головне інше: ця повнота життя знайшла своє яскраве вираження в чеканній формі багатьох творів митця, де кожна строфа,

кожне слово пропущені крізь призму душі й зігріті священним почуттям любові:

Моя любове, чому ти в журбі,
Що серце пламеніюче нудьгує?
Чи мало в світі хтось тебе шанує,
Чи проза буднів набрида тобі?
Моя утіхо! Рученьки слабі
В твоїй негоді ще вірніш цілую.
Твій первоцвіт од лиха збережу я,
На посміх не віддам тебе юрбі..

Сонети І. Перепеляка, як, власне, і балади та поеми, енергійні й емоційні, динамічні та хвилюючі, напрочуд мелодійні. Хоч сумніви і сум'яття не покидають поета під час його творчих пошуків. І це зрозуміло: талановита людина завжди сумнівається, і тільки сіра войовнича бездарність не відає вагань і не слухає доброзичливих застережень.

Є в цьому світі музика, яку
Не передать звичайними словами.
І в тім я бачу навіть власну драму...
І що мені робити, бідаку?
Злаштую я слова не нашвидку –
Болючим нервом у кардіограму.
І перед сонцем у душевнім храмі
Спинюсь, подібний горе-жебраку...

Тематика творів Івана Перепеляка надзвичайно широка: дитинство і юність ліричного героя, всепоглинаюче кохання до Її Величності Жінки, культурологічні акценти, національна історія, онтологічні і соціальні проблеми буття, а також життя відомих людей – від Сквороди до Гоголя, від Понтія Пілата до К-300 (прихованих повелителів світу). Але головне, звісно, не про *що* пише поет, а *як*. Усі твори образні, натхненні і схвильовані, у них відчувається ритм серця поета. Приваблюють також їхня простота, ясність і виняткова прозорість. Авторів не властиві надмірна ускладненість і метафоричність. Свою мету він убачає в іншому: якомога повніше виповісти те, що лежить на самому дні серця, до того ж при допомозі мінімуму художніх засобів. Однак це не означає, що ми не зустрінемо в нього якісних тропів, передусім свіжих епітетів і несподіваних порівнянь, глибоких метафор чи зблиску іронії. Усе це в нього є, але ж головне – не рівень версифікації, а рівень внутрішніх переживань, які не купиш жодним технічним самовдосконаленням, бо вони даються з небес. Не можна не відчути, що поет береться за перо лише тоді, коли йому болить і коли є що сказати людям. Тобто його строфи народжуються із внутрішньої потреби, за вищим требом серця.

Багато у двотомнику, так би мовити, «чисто-патріотичних» мотивів, і дехто навіть може закинути авторові, що він зловживає дидактикою і риторичними вигуками. Але, як на мене, здебільшого вони виправдані, бо з'являються також від надміру

почуттів, від невідомого і болісного переживання за долю України, її мову, звичаї і культуру. Іван Перепеляк уважає, що тепер, коли йде відкрита і гостра боротьба за утвердження національних цінностей, не час для гри словами. Його творче кредо найповніше передають слова Лесі Українки: «Не поет, хто забуває про тяжкі народні рани...»

Залишатися патріотом у царині мистецтва завжди найскладніше, патріотична поезія найуразливіша. Але пишеться вона не для пересичених естетів від літератури чи безпринципних космополітів, а для рядових читачів, для яких слова «батьківщина, рідна мова і мати» – не порожні звуки чи «словникові холодины».

Звичайно, такий досвідчений автор, як Іван Перепеляк, добре знає свого читача, безпомилково зорієнтований на нього і ніколи не зрадить його. І цей читач відповідає йому такою ж любов'ю, повагою і відданістю, а це вже справжнє щастя для митця.

Не можна не помітити, що найприкметніша риса творчого обдарування поета – епічність мислення. Звідси любов до поем – таких різновидів їх, як феєрія, драматична, політична, лірична, філософська, історична, містерійна. Уже сам перелік уражає, а якщо зауважити й обсяг текстів, то не буде перебільшенням сказати, що автор справжній подвижник на ниві слова і здійснив великий творчий подвиг.

Усе в нього написано з епічним розмахом, із широтою узагальнень, випуклими і психологічно переконливими образами.

Особливо часто поет любить повертатися в минуле, яке для нього – не мертве і проминуше, до якого нема вороття і якого більше не буде; воно завжди з ним і в ньому, бо без минулого нема майбутнього, і десь там, у вічності, де часу взагалі не існує, воно знову стане таким же явним і насущним, як було на землі (поеми «Бунт», «Остання любов гетьмана», «Теодицея»).

І ось ще яка особливість простежується: що далі плине від нас минуле, то більше затирається все випадкове, другорядне, несуттєве, а виразнішими, рельєфнішими стають події знакові, не випадкові, які трапилися з вищої волі.

Зовнішні події не настільки важливі й присутні для автора (хоч він, звичайно ж, акцентує на них увагу), як внутрішні, але зовнішні здебільше потрібні лише для того, щоб окреслити і відтінити шлях внутрішнього становлення, який для автора є первинним і основним. Зовнішнє – тлінне, внутрішнє – вічне, бо тільки його людина забирає із собою в засвіти. Тому зовнішні аспекти зводяться до констатації фактів, а внутрішні розгортаються у філософських роздумах і спонукують до них читача.

У кожній поемі гостро відчувається жива присутність автора, його гарячий і натхненний подих.

У зв'язку з цим варто наголосити, що далеко не кожному митцеві суджено відкрити всесвіт у собі. І. Перепелякові це вдається.

Провідний мотив більшості творів поета – віра в доброту і милосердя, що закладені на рівні душі, але детерміновані змішаним світом. І цей ідеал він проносить крізь усі свої твори, навіть ті, де головними персонажами постають, м'яко кажучи, далеко не позитивні образи.

Коли ж автор звертається до постатей І. Мазепа, Г. Сковороди, М. Гоголя, О. Ольжича, В. Свідзинського, О. Теліги, Є. Плужника та інших дорогих йому людей, то фрази і слова набирають особливого енергетичного звучання, піднесеного настрою і, сказати б, світлої сяйливості, бо в них засвічується безмежна любов і захоплення автора.

І. Перепеляк любить шкіци, своєрідні штрихи до портретів, де можна словами малювати людські характери і образи. У двотомнику – ціла галерея таких називних героїв, які ніби вирізьблені різцем: до щойно названих додамо ще П. Орлика, П. Полуботка, П. Калнишевського, І. Виговського, І. Вишенського, М. Хвильового, М. Зерова, Д. Фальківського... Власне, високий реєстр можна продовжувати ще довго.

Сказати щось нове, свіже в літературі завжди важко, але І. Перепелякові це вдалося, тому що в його руках містичний ключ. Маю на увазі переду-

сім його поеми-містерії «Судний день» і «Теодіцея», де відмикаються ті двері, в які мало хто ступав, а більшість століттями не підозрює, що вони є, залишені для нас містичками і візіонерами та божественними співцями таємничих минулих віків і світів.

Світ – тайна, вважає поет, і пояснити його можна тільки сферою містичного, мужнім проливом у трансцендентне. Тут є все: природність і розкутість інтонацій, схвильований тон першовідкривача, очищення від алхімічних домішок, незаперечність чистого помислу, органічність і гармонійна злитість усіх, без винятку, фрагментів, високий емоційний і психологічний заряд, каскад душевних вібрацій, зсув часових пластів, сублимація містичного з реальним, вражаюча універсальність і високий лад мислення... Поеми І. Перепеляка – це передусім енергетика думки, світло Божої Премудрості, а ще чистота і катарсис.

Виняткова сила творів І. Перепеляка не в тому, що можна означити й окреслити літературознавчими дефініціями, а в латентній енергетиці, закладеній між словами і рядками, в яку занурюєшся, мов у космічне безмежжя. Як цю енергетику автору вдалося передати чи замкнути в слові, навряд чи зможе хто сказати. Це належить до сфери вічної загадки таланту.

Микола Степаненко

СЛОВО ПРАВДИ ВАСИЛЯ БОГДАНА

Рецензія на книгу: Богдан В. Про наболіле : збірка / Василь Богдан. – Полтава, 2016. – 194 с.

*...Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить...*

Тарас Шевченко

Василь Антонович Богдан – генерал-лейтенант, ветеран зовнішньої розвідки України, людина, яка має гострий розум, небадуже до нагальних проблем своєї Батьківщини серце й багато знань, котрими просто не може не поділитися зі співвітчизниками. Його книга «Про наболіле» є синтезом спогадів про недалеке минуле України, болючих роздумів про нещодавні перебулі події, доленосні перемоги і прикрі поразки, нестабільне сьогодні країни, близькі й далекі перспективи її розвитку як незалежної суверенної держави. Це збірка публіцистичних статей із характерною їм сміливістю й

гостротою думки, достеменною точністю й правдивістю наведених фактів, ґрунтовною політично-економічною базою, полум'яністю слова, афористичністю. Складається вона з передмови та двох розділів: «Нотатки щодо проблем і подій новітньої України» і «Статті та інтерв'ю з питань національної безпеки України». Вони так само поділені на підрозділи, що мають свою назву, самобутній жанр, специфічну композицію, глибоку ідею і пронизані спільним мотивом – розвінчання путінського «руського міра», утвердження законного, чесно вибореного впродовж століть права України бути

незалежною державою, яку б поважав цивілізований світ.

Назва збірки вияскравлює її актуальність і гостроту висвітлених суспільних проблем, засвідчує небайдужість до них автора. Окрім того, книга має вдалий епіграф – пекучі слова Ліни Костенко про «українського пекла вогонь», які, напевно, болять кожному українцеві-патріоту: «Україно, чи ти була колись незалежною хоч на мить..?» Незалежною, за мудрою поетесою, «від кайданів, що волю сковують, / від копит, що у душу б'ють, / від чужих, що тебе скуповують, / і своїх, що тебе продають?!»

Осягаючи ефективні технології розв'язання важливих суспільно-політичних, економічних, державобудівничих завдань свого часу, Василь Богдан дає відповідь і на це ятрисне питання, що турбує мільйони національно свідомих громадян: так, була! Й Україні бути – незалежній, суверенній, крицевій, але для цього треба гармонійно й міцно об'єднати зусилля всіх гілок влади, усіх верств населення, виховати національно свідомий політичний та бізнес-бомонд.

Видання цінне тим, що його автор проливає світло на історичні передумови ще не припалих порохом подій в Україні, з'ясовуючи, зокрема, причини падіння режиму ставленика Кремля – Януковича, анексії Криму, виникнення таких громадсько-політичних потвор, як «ЛНР» та «ДНР», розгортання російсько-української війни на Донбасі.

Василь Антонович, використовуючи свої ватовиті аргументи, розкриває місце України на світовій політично-економічній арені; як болючі наживи, аналізує наші внутрішні проблеми, нещадно критикує політику кремлівського ката Путіна як облудливу, таку, що лишень на перший погляд спрямована на захист російськомовного населення різних країн, а насправді ж є тотальним нищенням будь-якої свободи – слова, віри, державності, що загрожує не тільки Україні, а й усьому людству, адже може стати початком найстрашнішого – Третьої світової війни з її непередбачуваними наслідками.

Автор не боїться називати речі своїми іменами, змальовуючи Росію як хижку спадкоємицю царського престолу й комуно-більшовицького терору, тавруючи її як «неоімперію зла», осередок новітньої фашистської ідеології. Він докоряє нашим за-

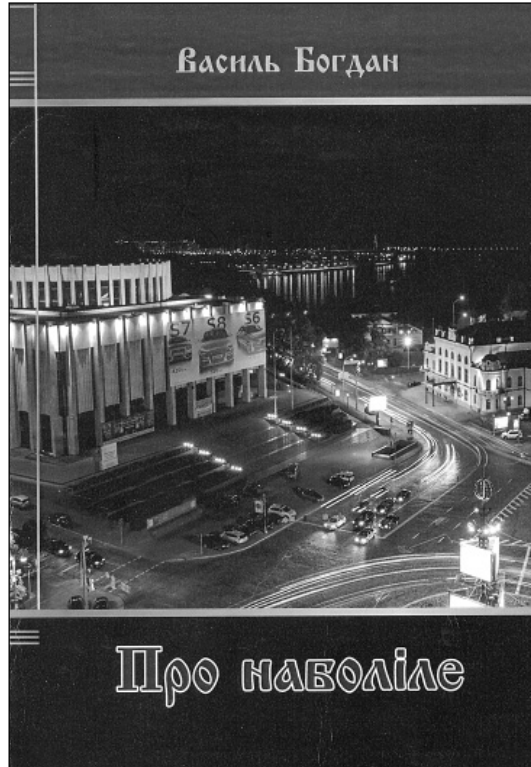
хідним союзникам, зокрема Ватиканові, що ті догідливо запобігають ласки, прихильності в Росії, наполегливо вимагає від них жорсткіших санкцій проти держави-монстра. У книзі не лише правдиво розкрито справжній стан речей, а й запропоновано шляхи виходу з тієї політичної та економічної кризи, у якій опинилася Україна, конкретні дії для врятування її соборності, самостійності.

Углиблюючись у зміст статей Василя Богдана – і мимоволі згадується поема-послання «І мертвим, і живим...» Тараса Шевченка, у якій нещадно викрито національну еліту за її «неукраїнськість»,

зорієнтованість на чужі світи, неналежне пошанування власних культурних та державних цінностей. «Драматична для України особливість позиції вітчизняного політикуму і еліти полягає в тому, що переважна більшість їх представників опікується лише особистими меркантильними інтересами, заради яких у критичній ситуації поступається інтересами держави і нації» (с. 43), – слушно зауважує автор книги «Про наболіле».

Деякі статті нагадують і полум'яне гасло «Борітеся – поборете!» із Кобзареві громадянсько-патріотичної поеми «Кавказ», оскільки в них звучить заклик у найкоротший термін переможно завершити антитерористичну опера-

цію, себто війну, на Сході України. Будь-які мирні угоди, перемовини з ворогом, на глибоке переконання Василя Антоновича, є неприпустимими, оскільки вони лише поглиблюють, ожорсточують українозагострену ситуацію. Справедливо наголошено на тому, що план так званого «мирного врегулювання» конфлікту на руку тільки терористам. Це не означає, що в посилах автора – роздмухування полум'я «гібридної» війни. Мовиться зовсім про інше: він закликає українців мати власну гідність, переконливо доводить на прикладах, що вони повинні вміти відстояти себе зі зброєю в руках, а не лише словами, що правнуки «прадідів великих» зобов'язані дбати про власну обороноспроможність, мусять створити міцну армію, увійти до міжнародних військових об'єднань самозахисту, стати взаємовигідним партнером НАТО. Василь Богдан називає дипломатію без зброї «музикою без інструментів» (с. 170). Покликаючись на вислів уже згадуваної Ліни Костенко про те, що «мужчина на-

роджується не тоді, коли затуляється щитом, а коли бере в руки меч», він прагне донести людям велику важливу істину: першочергове завдання України – завоювати фактичну незалежність і відстояти свій суверенітет, очистити себе від московської скверни. Для цього їй «потрібно не тільки взяти в руки меч, але й використати його за призначенням» (с. 133).

Слушна й винятково актуальна думка автора про путінський «руській мір» як продовження зародженої ще за царів у XVIII ст. суспільно-політичної ідеології панславізму. Вона завжди була і, на превеликий жаль, залишається й натеper критикам агресивної імперської експансії.

Мова книги «Про наболіле» доступна, чітка, конкретна й водночас щедро пересипана образністю. Ось приклад: суспільно-політичні процеси в Україні порівняно з приготуванням предтечамико-козаками куліша, що потребує різних ретельно підібраних інгредієнтів, а ще – постійного помішування та підтримки вогню, аби страва не пригоріла й не залишилася сирію. Найсутнішими ж компонентами для подолання зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці держави (це вже авторський прийом – оригінальна антитеза) є «єдність і порозуміння між очільниками країни, а також підтримка зарубіжних партнерів» (с. 151).

Василь Богдан знаходить влучні, образні характеристики для Путіна та очолюваної ним імперії: «неоімперія зла» (с. 147), «путінський терористичний Карфаген» (с. 171), «путінська орда»

(с. 172). Уміло дібрано й антитектичні емоційно-експресивні лінгвальні засоби для президентів України: Віктора Януковича охрещено «Віктором-розкольником» (с. 17) та «васально залежним від Москви» президентом (с. 52), а Петрові Порошенку пророковано славу й титул українського Петра Олексійовича Першого, який покликаний зруйнувати антиукраїнську вікторіанську епоху й забезпечити український прорив у Європу (с. 133–134). Дай Боже, щоб так і сталося, як гадається.

Незважаючи на численні зауважені автором прикрі моменти в суспільно-політичному житті нашої країни, його книга – не плач над домовиною України, «широкою, глибокою», а гімн їй, ода її державності, пронизана громадянським оптимізмом та вірою в те, що ми достойно витримаємо черговий доленосний іспит і «в скрижалі новітньої історії цей період буде вписано як епоху ренесансу України» (с. 149).

Із відповідальністю заявляємо, що книга Василя Богдана знайде своїх шанувальників, причому не лише політиків, економістів, військовослужбовців, правознавців, істориків, а й простих громадян: інтелігенцію, робітників, бізнесменів, дорослих людей і молоді – усіх, кому небайдужа доля нації. Вона написана просто, зрозуміло й цікаво, відкриває читачеві правду про наше суспільно-політичне минуле й сьогодення, будить національну свідомість, учить любити рідну Україну й захищати її від ворогів. Нехай вони згинуть, «як роса на сонці», а ми запануємо «у своїй сторонці».

Павло Стороженко

ТИХІ ЖАХИ ЛЮБОВІ ПОНОМАРЕНКО **Знайомий хутірський сентимент. І не тільки**

Рецензія на книгу: Пономаренко Л. Нехворощ : новели та повість / Любов Пономаренко. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – Вид. 2-ге. – 192 с.

Цю книжечку порекомендувала прочитати одна знайома літераторка. Помітивши мою виразну нехить, вона не поскупилася на комплімент:

– Авторка просто геніальна!

Утім, як і належить поеткам, вона була постійно піднесена й захоплена, а я, з огляду на певний досвід і, делікатно кажучи, зрілий вік, – дещо стриманіший. І скептичніший.

Давненько, замолоду, я прочитав вірш Саші Чорного «Читатель», і тепер його зміст набув для мене особливої актуальності, навіть персонального драматизму.

Я знаком...

*С настроеньем поэта Кубышкина,
С каждой новой статьей Кочерыжкина
И с газетно-журнальным песком.
Словом, чтение всегда в избобилии –
Недосуг прочитать лишь Вергилия,
Говорят: здоровенный талант!
Да еще не мешало б Горация –
Тоже был, говорят, не без грации...
А Шекспир, а Сенека, а Дант?..*

Мені нарешті дійшло, що багатьох прекрасних текстів я вже не прочитаю. Просто не встигну!

Термін, відведений Господом Богом не тільки на читання, а взагалі – на життя, неухильно скорочується.

І доводиться вибирати, кого читати першим: класика чи сучасника, земляка.

Бо я (мабуть, у силу своєї непослідовності й лінощів) ніяк не дочитаю Апостола Павла, хоч давно вже намірився зіставити російський і німецький переклади Євангелія від Павла. Усе-таки тезка. Тобто я – його тезка. А він – мудра людина, енергійний ідеолог і теоретик християнства. Може, в голові щось відкладеться. Не тільки філологічне, а й філософічне, мудре...

І я... взявся за земляка, точніше – землячку.

«Перебігши» біографію Любові (вона довго працювала в газетах – районках і обласній «Зорі Полтавщини»), я не те щоб здивувався, а мимоволі зазначив: у неї гарна мова, в яку практично не проникли газетні штампи. Ми всі підпадаємо під вплив професійного середовища. По собі знаю. А от вона вберегла свіжість відчуття питомого українського слова.

Прошу звернути увагу:

«...Бабуся піднімає на мене пізноосінні очі...»

«Він узявся за мене, як за батіг...»

«Машини розбризкували кристаль підмерзлик калюж...»

«Терпіння урвалося, як старий конопляний мотузок, яким тягають води з колодязя...»

«Двері за ним неначе скрикували...»

«...При лінивому світлі торшера...»

«Стає у прямокутнику дверей, як скелет у чохлі...»

«Чоловік був здорожений». Тобто втомлений у дорозі.

Таких фраз, за образність яких мимоволі чіпляєшся, у книжці багато. Хоч трапляються і русизми. Їх – навпаки – мало. Буквально лічені. Не буду набридати прикладами. Приємніше цитувати вдалі, яскраві фрагменти.

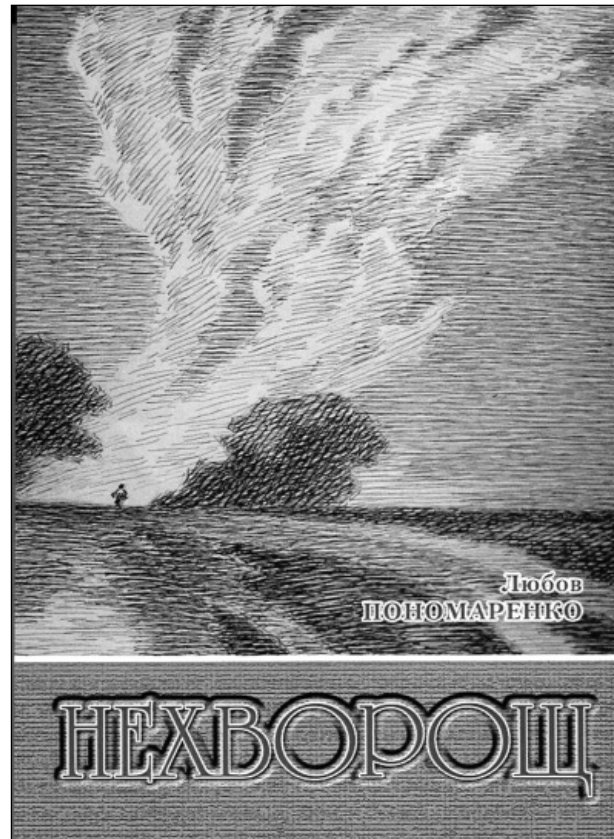
Мало того, проза Любові Пономаренко «грішить» вставними поетичними образками, а то й віршами. Приміром, на стор. 88 (новела «Кричав потяг у ніч»). Це урізноманітнює мову.

Фраз, обтяжених зайвими словами, не характерними для динаміки усного спілкування, таких, як-от: «Ти зверхньо наді мною збиткуєшся...» – мало. Справді, знервована людина сказала б простіше, енергійніше. Але це швидше виняток.

Книжка Любові Пономаренко нагадала мені художницький пленер – малювання на природі. У неї гарні, виразні пейзажі. Така собі графіка. Від її пейзажів теплішає на душі, і якщо рідко буваєш за містом, то сама собою зринає думка: треба вибиратися до лісу, в поле, до річки. Придивлятися

й роздивлятися. Принюхуватися... Може, тоді твоє життя набуде трохи іншої якості – глибшої, спокійнішої, яснішої...

«...По тому, яка річка, можна дізнатися про погоду. Сніг просів – це на морози, очерет нагнувся – відлига буде. Для мене річка й ліс – як сім'я. Не

уявляю, що поїду із села і всього цього не бачитиму. А до тепла вже недалеко. Он синичка голосно тинькає на куці – весну вигукує».

«Ковзанка для ластівки»

А ось ще одна картинка:

«...Бурчак тихенько дзюркотів, немов робив свою вічну роботу, ми не знали, як він починався, бо там була гущавина й провалля. Але той бурчак був як серцевина хутора, всі колись брали з нього воду, любили сидіти на крутих розмивах і дивитися, як він живе. Над бурчаком лежала черемха, ми переходили нею, наче кладкою, вона здригалася, а потім застигала у своїй непорушній красі. Хтозна, звідки в неї була сила цвісти, коріння лежало вивернуте, стовбур потріскався. Навесні я бігала подивитися, чи деревина ожила, черемха довго не зеленіла. Я гладила шорстке стебло, розповідала їй, що вже пора прокидатися, притулялася до неї щокою. Потім народжувався жовтуватий липкий листочок, мов крило метелика...»

«Нехворощ»

Ці уривки, та й багато інших, нагадують про твори (не твори, а саме *про твори*) відомих полтавських письменників-«народників» (притягують це означення, вживане в іншу епоху і в іншій соціокультурній сфері, через їхню уважливість і чутливість до обставин народного життя). Це старші: Григорій і Григій Тютюнники, Феодосій Роговий... Із молодших – лубенчанин Олександр Міщенко, Леонід Гусак (уже покійний). Герої їхніх творів – не містяни, сільські жителі. Прості селяни з виразними характерами і несхожими долями. Це в місті, як камінці на березі моря – хвилі, людей вишліфовує прискорена ритміка життя, стандартизовані потреби, однаковість культурної поживи. І виходить людська галька, люди без особливих граней, приблизно однакової інтелектуальної ваги. Де кожен подібний до кожного.

Правда, цей процес – утрачання особливих рис, нівелювання індивідуальних граней – потужно захопив і село. Ширяться модерні засоби комунікації, приміром Інтернет, у кожному домі є телевізор, формують свої аудиторії радіостанції FM... В уподібненні одного до одного бере посилену участь і секунд хенд. Словом, українське село втягується в глобалізаційний «мейнстрім».

Село, яке змальовує у своїх новелах і повісті Любов Пономаренко, теж попливло в тому напрямку. Колишні хуторяни влаштовуються у великих селах, містах. Але їх тягне на місця їхнього дитинства.

«Вони важко приживалися на новому місці. Часом зустрічалися біля Нехвороці, соромилися один одного, свого смутку і своєї неприкаяності, не дивилися одне одному в очі і пояснювали, що приїхали „одкопати калини” або „жінка послала лика надрати”. Я бачила, як дядько Василь крадькома гатив греблю, коли прорвало ставок, а дядько Петро ліпив заліз на своєму глиняному хлівці, укритому соломомою. Той хлівець стояв ще років десять, відколи опустів хутір. Усе вже зрівняли з землею, а хлівець ховався за деревами та виглядав, коли дядько Петро приїде лісникувати. Дядько ховав туди коня од оводів, а сам ішов напиться з бурчака...»

«Нехвороц»

У «Нехвороці» йдеться про хутір, досить віддалений від більших населених пунктів, так би мовити, глухенький. Але в його описі я відчув теплоту, подібну до тієї, з якою згадував свій хутір, приміський, Леонід Гусак («Ланцюжки слідів на курній дорозі»). Гусакового хутору вже немає. Поглинуло місто.

Квінтесенція «хуторянськості» виявляється, на мій погляд, в «острів'янах», тобто селянах, які замешкували на острівцях, у заплаві річки чи посеред болота. Замешкувані острівці ніби перегукуються на просторах полтавської прози: один – у повісті «Узбіччя» лубенчанина Олександра Міщенка,

другий – у новелі Любові Пономаренко «Острів Марфа». «Острівність» – це як дистильата особистості, не згвалтованої цивілізацією.

До речі, історики й культурологи давно звернули увагу, що острівні народи, попри їхню спорідненість із континентальними, за час свого окремого існування зберігали архаїчні й набували нових оригінальних рис, яких не було в континентальних родичів. Як приклад стійких острівних культур вони наводили Англію і Японію.

Мені здається, в маленьких громадах острівних хуторів відбувалися подібні процеси. І це невеличке розважання про селяків-хуторян, підперте щедрим цитуванням, можна було б завершити дещо плакатними, закличними фрагментами:

«...Треба берегти свою першу хату. Кожне житло щось залишає людині – мудрість і спокій, доброту і відданість. І кожному житлу людина залишає частинку себе».

* * *

«Бо дім – то не лише гніздо, а точка, з якої бачиш Всесвіт і звідки Всесвіт сприймає тебе».
«Нехвороц»

Але це далеко не все. Зі сторінок книги Любові Пономаренко прозирають похмурі обриси досить несподіваних для рідних населених пунктів будівель...

Зловісна готика провінційного письма.

«Цей похмурий будинок із вузькими сходами й безліччю кімнат, комірок, балкончиків давно потрещував ремонту».

...Тут, здавалося, ніколи не фарбували підлогу, бо вона сіра і в тріщинах, не білили стіни, які подекуди вкрилися рудими патьоками. В будинку щодня бігали, поспішали, носили якісь ящики, коробки. На кухні вічно щось варилося, підгорало, парувало. Всім було ніколи, всі були чимось заклопотані й похмурі».

«Почують тебе сніги»

А ось ще одна «будівелька», подібна до описаної вище своєю величиною і похмурістю:

«Будинок манив і тривожив, не будинок, а замок. Триметрові стіни у дві цеглини, у зріст людини вікна. І столітні дерева скриплять, гудуть, завивають. Стіни будинку пофарбовані у світло-зелене. Тут більше десятка зелених кольорів...»

Бачу вибиті шибки на другому поверсі, у флігелі, бачу дах, що роками засипався листям і не чистилися ринви. Чи вистачить мого життя, щоб навести тут лад».

...Двері скригнули, наче вжахнулися, що хтось іде. Підлога дубова, ніде не схитнеться. Я вмикаю світло і бачу на всю стіну портрет молодої жінки, обліплений павутинням».

...Направо кухня та їдальня. Крізь вибиту шибку звисають довгі батоги хмелю. Напевне,

тут варили на плиті – стіни чорні наче в кузні. Біля плити стоїть кочережка. Відчиняю настінну шафу – там змостили гніздо горобці, вони пурхнули звідти з вереском, легко вдаряючись об мої руки.

Трохи далі – комірчина для вугілля. Відхиляю двері й жахаюся – біля стіни, навпроти малесенького вікна, лежить гадюка. Вона підняла голову і погрозливо глянула на мене. Я блискавично гупнула дверима на комірчині, побігла до виходу, брязкаючи великими ключами...

...Я ще достоту не вивчила розташування всіх кімнат, є прохідні, є зовсім крихітні, є комірчини та гардеробні, є навіть кімната-ванна з проіржавілими трубами...

Хочеться перепросити в можливого читача за розлоге цитування, але, ймовірно, таким чином я зможу передати ту атмосферу напруги, тривоги, неспокою і, власне, небезпеки, якою просякнута проза Любові Пономаренко. А може, й читач упізнає те, що мені видалося знайомим. Ні, не в деталях, не в самих описах. Знайомою видається містична аура, яка оповиває події. Та й декорації – великі, запущені, похмурі будинки – нагадують середньовічні замки або їхні руїни, які були атрибутикою готичних романів. До речі, повість «Нехворощ» можна легко розгорнути в роман. Її головні герої йдуть своїми самостійними шляхами, які перетинаються у фіналі.

Якщо підходити до творів Любові Пономаренко з цього боку, готичного, то одразу полегшується питання їхньої класифікації.

Мені можуть закинути схильність до формалізму, але куди дінешся, коли, як кажуть, усі ознаки «на лиці».

Утім у цьому є одна – приємна особисто для мене – обставина: авторка, значна частина життя і творчості якої припала на радянські часи, не була безнадійно контужена скрижальями соцреалізму й рішуче попрямувала на пошуки нових літературних форм і засобів.

Природно виникає питання: дійшла Любов Пономаренко до «готики» сама собою, «якось так вийшло»? Чи начиталася готичних романів і під їхнім впливом почала конструювати подібні сюжети на тлі українських обставин? А може, готичні ідеї та підходи були почерпнуті з літературної критики? Любов Пономаренко за освітою вчителька російської мови й літератури, вона, безумовно, читає в літературознавстві й літературній критиці. А статей про особливості готичного роману – море. До того ж багато зарубіжних та й наших авторів продовжують управлятися в цьому жанрі.

Але... закриємо це питання. Хай воно залишиться серед таємниць творчої кухні. Крокуймо далі – в пошуках готичності.

Повернімося до похмурих зловісних будівель, точніше, до їхніх розмірів. Судячи з описів, вони

величенькі, дво-(чи навіть більше)поверхові, побудовані давно... Наскільки давно? Напевне, ще за радянської влади, бо не встигли б постаріти. І тут явний історично-будівельний нестик. Тоді приватним особам дозволялося споруджувати лише одноповерхові будинки, обмеженого розміру. Вище – тільки за спеціального дозволу, як виняток. Так що не так все просто. Це зараз розперезалися – палаци мурують!..

Я наводжу цей приклад не для того, щоб тицьнути Любові Пономаренко її помилку. Ні, хочу звернути увагу публіки на ще одну особливість готичного письма: цей жанр цілком допускає певний алогізм, причинно-наслідкові невідповідності, навіть неприродність мотивацій. І Любов Пономаренко спокійно користується з тих свобод, які він надає авторам.

Приміром, кав'ярня в невеличкому містечку N називається «Мертв'ячок». Хотів би я побачити, як її власник реестрував заклад під такою назвою в місцевому самоврядуванні. Мабуть, було непросте. Якщо взагалі можливо.

Або: татусь, доволі люблячий і бувалий, віддає за картярський борг якомусь зловісному бандюгану свою доньку-підлітка.

«– Ти відроблятимеш батьків борг, – мовив господар. – Інакше доведеться вас обох... прибрати. Будеш грати в моєму ресторані. Ясно тобі?»
«Почують тебе сніги»

Ситуація примітивна, недостовірна, але зловісна. Такий жанр, так можна.

Майже всіх героїв Любові Пономаренко мучать погані передчуття. І Піддубня («Гриба») із «Ковзанки для ластівки», і дружину охоронця Марка з «Нічого не трапилось». Багатьох навідує пророчі видіння, як, приміром, професора Стужу з новели «П'ятниця. Чотирнадцяте». І таке інше... Не буду перераховувати, щоб не втрапити в скушній лінійний протоколізм.

Краще перейдімо до містичного. Добре питущий охоронець Марко нібито падає у відкритий каналізаційний люк далеко в місті, а дружина знаходить його в занедбаному колодязі поруч із домом. Він піднімається звідтіля по драбині. Але вже мертвий («Нічого не трапилось»).

А ось із «Ненароджених»: *«Відкинула штору. Хлопець плавно ступив з танку і рушив до траси. Його нові берці не торкалися молодого снігу і ніякого сліду не залишали»*. Як там у Александра Блока: *«В белом венчике из роз – Впереди – Исус Христос...»?*

А ось страшилка в душі «Синьої бороди»:

«Начебто <...> є підвал, де щосуботи збираються картярі. Ветеринар ставить долари, гості – свої органи. Вуха, пальці, кисті, носи. Відтятий орган – це його тавро. Напруга за столом така сильна, що дехто втрачає свідомість (напевне: не-

притомніє? – П. С.). Коли ветеринар програє, його партнер отримує пачку доларів, а коли у вигравші господар, того ж вечора у підвалі проводиться ампутація, і на одного таврованого стає більше. Людина ніде ніколи нікому не розповідає, що вона пережила...»

І містичне підтвердження того, що коїлося в підвалі:

«Коли водій почав відраховувати здачу, побачила, що в нього немає кисті лівої руки. Мене мов ударило струмом. Я протиснула в салон, але тут же рвонула назад. Навколо сиділи й стояли пасажери без вух, губів, носів, очей, пальців. Я закричала, щоб зупинили автобус.

Але куди йти? Чи є таке місце на землі, де ще не побував Ветеринар?»

І в цій готичній новелі («Ветеринар») передумови подій, перепрошую за тавтологію, умовні. Розглянувши їх пильніше, розумієш, що кошмарчик штучний, сконструйований швидше за канонами жанру, ніж за логікою життя.

Нібито ще в юному віці, хлопчиком, майбутній Ветеринар *«затягнув (ровесника – П. С.) в провалля, придавив за горло, а потім відрізав язика...»* Ця «операція» навряд чи була б під силу хлопчаків, навіть цілеспрямованому. І ні слова про правові наслідки. Баба *«вивезла онука з села, і його ніхто більше не бачив».*

Я вже не кажу про водія з відтятою кистю. Навряд чи людям із такою фізичною вадою дозволено займатися пасажироперевезенням. Натяжка? Але ж яка! Зразу волосся дибки!

У новелах і повісті Любові Пономаренко досить чітко вирізняються дві групи характерів. Одна – селян, хуторян, які проявляють свої риси та прив'язаності на тлі рідної природи і за звичних їм обставин життя. Вони лагідні, сумирні, навіть боязкі. Як нехворощани, що боялися голову колгоспу *«і вдень і вночі».* До другої групи належать люди нібито з іншого племені. Хижі, рішучі, з дивними пристрастями чи казенно холодні, зверхні. І це зіткнення двох палітр людських якостей і рис напевно зумовлене двома жанровими прийомами, які обрала авторка для свого письма. З одного боку – традиційне замилування «народністю», пейзажна лірика, з другого – освоєння модернового (хоч і не дуже, він має свою давню історію) жанру – готики.

Герої Любові Пономаренко звично нещасні, вони погано завершують своє життя або йдуть кудись у туманну безвість. Це певною мірою монотонізує прозу письменниці. Закінчуючи читати чергову новелу, мимоволі піймав себе на обивательській думці: дай, Боже, щоб хоч тут закінчилося благополучно, хоч би обнадійливо... Так ні! У кращому випадку над мертвим тілом возноситься душа і спостерігає за метушною близьких людей.

А потім вона зустрічається із предками-хуторянами («Нехворощ»)...

У Любові Пономаренко навіть коти нещасні. Кіт Мурило з новели «Кіт на пагорбі» – тому, що його нікому погладити. Блокадний кіт Мурзик із «Нехворощі» плаче, дивлячись на окрасць хліба. Є надія, що в трьох кошенят у картонній коробці (новела «Натинка») доля складеться щасливіше. Але це не напевне. Героїня Натинка біжить із ними у безвість. А там здогадуйтеся...

Дещо виламується з цього протиставлення характерів і жанрових прийомів новела «Полон». Вона написана у стилі жорсткого натуралізму. Напевне, її сюжет навіяний розповідями українських полонених про пережите «на підвалі», в сепаратистському Донецьку. Знущання, катування, кров і рештки людських тіл, бруд і сморід... Дивно, але ця новела нагадала мені давно прочитані спогади жителів східнопомеранського містечка Шляве (тоді – Німеччина, тепер – територія Польщі). Про те, що вони пережили, коли навесні 1945 року в місто зайшли частини Червоної Армії («Mein Schicksal ist nur eines unter vielen Millionen» – «Моя доля лише одна серед багатьох мільйонів»).

Вряди-годи подибуючи на сторінках «Нехворощі» прикметні вислови, приміром –

«Усі люди від народження починають умирати» («Почують тебе сніги»),

«А поки ми вслухаємося в тупі прогнози, бо ніхто, ніхто сьогодні вже не знає, що буде завтра. І чи буде завтра» («Фікус»),

«Людина дресує світ навколо і підпрігає своїй волі, та зрештою опиняється в клітці» («Острів Марфа»), –

міркуєш: а чи не сповідує Любов Пономаренко поглядів відомого філософа-песиміста Артура Шопенгауера, який стверджував, що людина народжена для страждань? І якщо в її житті трапляються щасливі моменти, то лише дуже короткі й нетривкі. На цій підставі він пропонував навіть звертатися один до одного не «пан», «панове», а «сострадалець», «сострадальці». Пропозиція не була прийнята ні за життя філософа, ні пізніше. Хоч її слушність підтвердили багато воєн, катастроф і масові загибелі людей.

Якщо ви помітили, я унікав наводити будь-які оціночні судження щодо творів Любові Пономаренко. Та й не варто цього робити тактовному літературному критику (це я про себе). Я просто намагався літературознавчо осягти художнє полотно, яке виткала письменниця. І маю сказати: воно в неї вийшло цікавим і органічним. Незважаючи на видимий контрастність між «народницьким» сентименталізмом і набором зловісних прийомів, притаманних літературній готичі.

ТРИ РЕЦЕНЗІЇ НА ОДНУ КНИГУ

**Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови :
актуальний перифрастикон / Микола Степаненко. – Х. :
Видавець Іванченко І. С., 2017. – 616 с.**

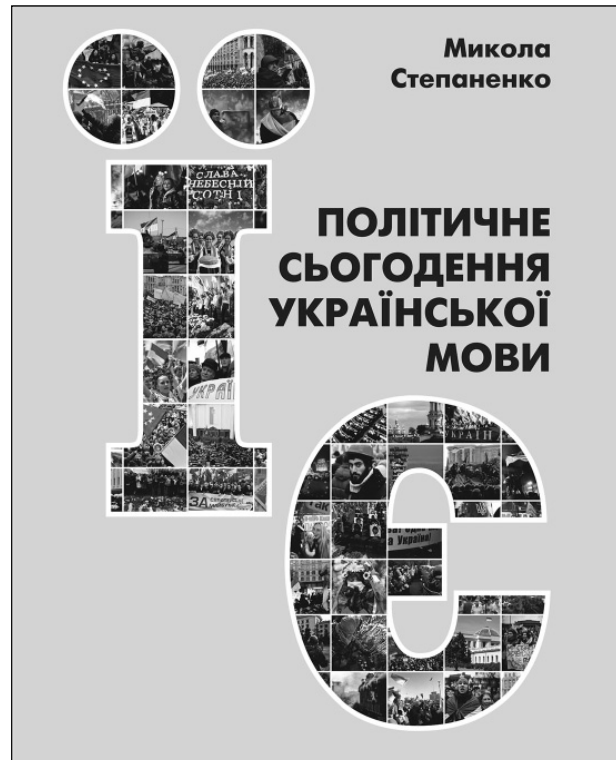
Політичний ресурс сучасної української мови у фокусі перифрастичності

Українська мова нині, у добу суверенності, переживає цікаву історію: активно розвивається словниковий склад на питомій основі і внаслідок запозичень; збагачується новими одиницями фразеологічний корпус; реанімуються словотвірні граматичні норми; удосконалюються чинні лексико-семантичні, словотвірні, граматичні, стилістичні норми; «розхитуються» орфографічні традиції, зокрема ті, що сформувалися в радянську добу. Мовні зміни, про які йдеться, спричинені дією екстралінгвальних чинників.

Політичні процеси, що охопили теперішнє українське суспільство, знайшли своє безпосереднє віддзеркалення в мові, на різних її стратумах – лексико-семантичному, фразеологічному, дериваційному, граматичному. Цю проблему сьогодні досліджують українські неологи (Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз), лексикологи (А. О. Стишов), дериватологи (Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко), граматисти (К. Г. Городенська). На особливу увагу заслуговують лексикографічні студії А. М. Нелюби.

М. І. Степаненко поставив за мету схарактеризувати сучасний політичний перифрастикон. Це завдання він успішно зреалізував. У першому розділі монографії вдокладнено проаналізовано новаційні процеси в українському політичному дискурсі, зумовлені суспільно-політичними трансформаціями. Теоретичні міркування підкріплені багатим ілюстративним матеріалом, добутим із різних джерел.

Особливу цінність становить другий розділ. Перед нами оригінальний словник описових найменувань, об'єднаних у семантичні типи «Людина», «Суспільні явища». Досконалою є структура словникової статті: перифраз – ілюстрація – паспортизація ілюстрації. Важливо, що до аналізу залучено Інтернет-ресурс. Автор у лексикографічний ужиток вводить поряд із нейтральними, позитивно конотованими описовими найменуваннями політиків, державних, громадських діячів, найсуттєвіших суспільних подій, фактів, явищ негативно марковані перифрастичні звороти, причому останні, за його переконанням, домінують. Погоджуємося із твердженням Миколи Івановича, що ця тенденція

засвідчує «хворобливість» українського суспільства, його нестримне прагнення вийти на широкі цивілізаційні горизонти. Рецензований словник має не лише лінгвістичну, а й культурологічну, політологічну цінність. Микола Степаненко чітко зафіксував перебіг подій останніх літ і участь у них людей (особистостей) кризь призму перифрастичності. Він через мовне тло подав гірку правду про сьогодення.

Логічно виваженим, сповненим дискусійності є останній розділ книги. Автор не пропонує конкретних висновків, він переконливо доводить, що українська модель державотворення, органічним складником якої є мовна політика, мовна ситуація, мовне законодавство, потребує суттєвого корегування. Власне, це такий собі заклик до активної дії, без якої неможлива самостійна, соборна, незалежна Україна.

*Доктор філологічних наук, професор,
завідувачка кафедри українознавства
та лінгводидактики Харківського національного
університету імені Г. С. Сковороди
Олена Маленко*

Політика в мові, мова в політиці

«Сучасний світ понадміру динамізувався...», – слушно зауважує автор монографії «Політичне сьогодення української мови». Динамізувалася, зрозуміло, і сама мова, позаяк вона, на переконання Миколи Степаненка, покликана документувати світ. Політика – органічний складник наповненого таїни світу, до того ж вельми специфічний і промовистий. У цій царині, як у фокусі, віддзеркалене довкілля в усьому його багатогранні. Обрання основним джерелом дослідження публіцистичного дискурсу, представленого різними жанровими модифікатами, є виправданим, можливо, навіть найефективнішим для рецензованої праці. Її автор провів велику дослідницьку роботу. По-перше, він представив новачий лексичний корпус української мови періоду 2004–2016 років. А ця доба, як відомо, рясна на події, що наскрізно пронизують усі сфери буття держави України. Запропоновано цікаву й результативну семасіологічну процедуру, оперту на екстралінгвальні чинники. Мовні факти послідовно покласифіковано за хронологічним принципом, що також можна вважати одним із важливих пріоритетів студії Миколи Степаненка.

Перший (інтродуктивний) і третій (висновувальний) розділи вибудовані в логічній послідовності, власне мовні явища проаналізовано крізь призму суспільних пертурбацій, отже, маємо довершений соціолінгвістичний коментар до тих найсутніших змін, які в Україні спричинили вже завершена Помаранчева революція та Революція Гідності, що, за образним висловлюванням, нині переростає в Е(е)волюцію Гідності.

Другий розділ праці – вартий високої оцінки зразок перифрастичного словника. Схвалюємо тематичний принцип групування описових зворотів, уважаємо довершеною структуру лексикографічної дефініції. Кваліфіковано проінтерпретований лексикографічний матеріал з успіхом використовуватимуть не тільки лінгвісти (лексикологи, семасіологи, лексикографи, соціолінгвісти, граматики, фразеологи, неологи), а й історики, культурологи, політологи, соціологи. За словниковими гаслами справді-таки можна реконструювати в чіткій послідовності перебіг політичних подій в Україні доби двох останніх революцій. Упевнені, що Микола Іванович продовжить розпочату справу,

тому чекаємо на подальші його наукові відкриття й лексикографічні студії.

*Доктор філологічних наук, професор,
завідувачка кафедри української мови
Ніжинського державного
університету імені М. В. Гоголя
Надія Бойко*

Перифрази в системі мовних індикаторів суспільно-політичних трансформацій сьогодення

Із-поміж тих українських лінгвістів, які ретельно досліджують найсучасніші мовні зміни, – Микола Іванович Степаненко. Низку його граматичних розвідок, присвячених проблемі багаторівневої організації речення, логічно продовжує рецензована монографія. Її не можна назвати класичною граматичною студією, оскільки в полі зору автора поряд із перифразами, побудованими за моделлю різнотипних словосполучень і речень, опинилися лексичні оказіоналізми, потенційні слова, фразеологізми. Осердям же роботи є описові граматично поліфункційні найменування людей (політиків, державних, громадських діячів і т. ін.), подій, суспільних явищ (Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції Гідності, мовних законів, політичних партій, форм правління тощо).

Авторові вдалося зібрати й належно покласифікувати великий за обсягом фактаж. Розумію з власного досвіду, яка це важка робота, яких надзусиль вона вимагала, як нелегко впорядковувати матеріал, що досить часто не корелює з літературною мовою. Залишати ж його за дослідницькими берегами не можна: він не «вписується» у сферу узуалізації, але промовисто демонструє найзнаковіші суспільні зміни. Лексикографічна розвідка, яку підготував Микола Іванович, – важливе фактологічне джерело, що дасть змогу відтворити новітні події в їхньому часовому розгортанні, з'ясувати особливості реагування суспільства на ті або ті виклики. Зрештою, це надійний документ, який оригінально й об'єктивно зафіксував історію останніх років.

*Доктор філологічних наук,
професор, завідувачка кафедри прикладної
лінгвістики Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова
Наталія Кондратенко*

Лілія Пасічник

«НЕЗЛАМНИЙ»: ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИЖКИ ПРО МУСТАФУ ДЖЕМІЛЕВА В ПОЛТАВІ

12 квітня 2017 р. у Полтаві презентували книгу журналістів Аліма Алієва та Севгіль Мусаєвої «Мустафа Джемілев. Незламний». Автори говорять, що цим виданням хотіли розповісти не лише про життя одного із провідників кримськотатарського національного руху, а й показати ті події, які відбуваються в Україні після російської окупації та анексії півострова 2014 р.

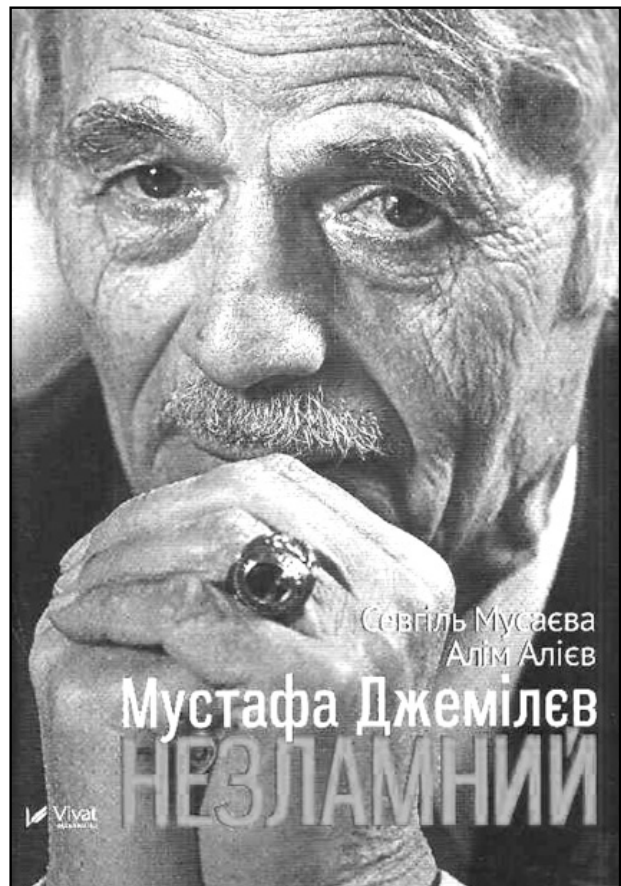
«Ця історія дає розуміння того, яким чином розгорталися репресії на півострові, – пояснює головний редактор Інтернет-порталу «Українська правда» Севгіль Мусаєва. – Також видання розповідає про життя людини, яка справді заслуговує на те, щоб називатися гордістю нації».

Робота над книжкою тривала впродовж двох років – від анексії Криму до перемоги Джамали на «Євробаченні» (2016), – розповідають автори. Щоб показати Мустафу Джемілева не лише політиком, а й непересічною особистістю, вони побували разом із ним у п'яти країнах світу, де зустрічалися за різних обставин. Алім Алієв зауважує, що, крім діалогів із Мустафою-ага, кожен розділ книги вміщує ще і художню частину, в якій автори діляться своїми думками та враженнями від цих поїздок. Також до книги ввійшли інтерв'ю з рідними та знайомими громадсько-політичного діяча.

«Для нас дуже важливим було показати через призму особистості Мустафи Джемілева історію кримських татар за останні століття, історію трагедії та історію перемоги», – говорить Алім Алієв.

Книжка «Мустафа Джемілев. Незламний» вийшла двома мовами – українською та російською. Її загальний наклад – близько семи тисяч примірників.

Завідувачка відділу соціокультурної діяльності Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського Юлія Крамарєва переконана, що це видання зацікавить полтавців: «Це художня біографія. Такий жанр доволі добре читається, завжди має попит. Також дуже актуальна тема, поки що недостатньо висвітлена... Безумовно, інтерес аудиторії до цієї книжки буде».

Студентка Анастасія Городчаніна вважає, що в такої достойної людини, як Мустафа Джемілев, можна багато чому повчитися: «Це провідник кримських татар, дуже сильна особистість. Він виважений, рішучий і принциповий у своїх переконаннях».

За словами авторів, частину коштів, отриманих від продажу видання, перерахують на допомогу дітям кримських політичних в'язнів, яких російські окупанти загатували в ізоляторах і тюрмах.

Нагадаємо, Мустафа Джемілев – політичний і громадський діяч, один із керівників кримськотатарського національного руху, правозахисник, політв'язень, багаторічний лідер Меджлису крим-

ськотатарського народу, народний депутат України, уповноважений президента України у справах кримськотатарського народу. Він відзначений почесними грамотами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, є кавалером ордена князя Ярослава Мудрого IV і V ступенів, ордена «За інтелектуальну відвагу», ордена Турецької Республіки, лауреатом премій імені Фрїтьофа Нансена управління Верховного комісара ООН у справах біженців, імені Пилипа Орлика «За демократизацію українського суспільства», «Світло справедливості» та «Солідарність», володарем «Хреста Солідарності Боротьби».

Богдан Проскуров

«КОЛИ МИ ЄДИНІ, МИ НЕЗЛАМНІ Й НЕПЕРЕМОЖНІ» Полтавський ярмарок із кримськотатарським колоритом¹

Уже стало доброю традицією в Полтаві до великих релігійних свят проводити благодійні ярмарки. Волонтерське об'єднання «Команда небайдужих» невтомно і багато працює, щоб улаштувати для полтавців такі акції зі шляхетною метою. Окрім цього, волонтери ще й намагаються вносити щоразу певні цікавинки, щоб дійство було яскравим і запам'яталося жителям та гостям міста.

Так, 4 червня 2017 року – у День Святої Трійці, одне з головних християнських свят – тут відбувся ярмарок із кримськотатарським колоритом. Організатори говорять, що ця ідея виникла не випадково, адже незадовго до того, 18 травня, відзначали роковини депортації кримськотатарського народу. У межах заходу продемонстрували фільм «Хайтарма» – першу художньо-кінематографічну роботу про депортацію кримських татар режисера Ахтема Сейтаблаєва, і презентували книжку «Кримські татари як корінний народ» Наталії Беліцер.

«Це наш новий задум, – розповіла голова об'єднання «Команда небайдужих» Наталія Гранчак. – Ми вирішили втілити його на знак підтримки кримськотатарського народу, який нині перебуває на Кримському півострові в дуже складних умовах. Кримські татари підтримують Україну, ми підтримуємо їх, відбувається таке єднання».

Колориту цьому заходу додавали творчі колективи. Як завжди, звучали українські пісні у виконанні дитячих ансамблів, а родзинкою концертної програми стали виступи юних кримськотатарських танцюристів. На самому ярмарку теж можна було

знайти різні гастрономічні смаколики, притаманні культурі одного з корінних народів України. Зокрема, представники кримськотатарської общини, котрі приїхали з Києва, готували плов, а полтавські волонтерки спеціально для ярмарку відшукали рецептуру приготування і навчилися готувати лагман – страву, що складається з овочево-м'ясної частини і локшини, які поєднують перед подачею на стіл.

Відкрив ярмарок архієпископ Полтавський і Кременчуцький УПЦ КП Федір, котрий окропив усіх присутніх водою, а потім звернувся із вітальним словом. Владика наголосив на тому, що не тільки в нашій державі поступово відбуваються зміни, а й змінюється ставлення світу до російського агресора: «Викривається брехлива пропаганда, все лукавство людей, які хотіли на брехні, неправді, вбивствах, злочинах, війні та крові збудувати свою імперію. Нині до нашого свята приєдналися представники народу, який страждає так само, як і ми страждаємо від окупації Донбасу й війни, де гинуть наші воїни, потерпають мирні жителі, безневинні діти.

Кримськотатарський народ теж страждає від російської окупації. Але цей народ незламний. Коли мені довелося бути в березні 2014 року в Криму під час усіх тих подій, я бачив, як кримські татари допомагали нашим військовим. Вони пробивалися крізь загороди російських „зелених чоловічків” і спецслужбістів, які стояли довкола частин, і передавали українським бійцям продукти харчування. Сьогодні ми єднаємося. У нас була різна історія, різні події, але коли ми проявляємо

¹ Уперше опубліковано на сайті газети «День» 4 червня 2017 р. Фото – Ігор Кіянчук.

любов, то ми єдині. А коли ми єдині, ми незламні й непереможні!»

Окрім розважальної мети, ярмарок ніс у собі ще й благодійну ідею. Цього разу волонтери зби-

Волонтери поділилися планами стосовно наступного ярмарку. Як розповіла Наталія Гранчак, його збираються присвятити річниці пам'яті видатного земляка Івана Котляревського, а на само-

рали кошти на лікування військовослужбовця Григорія з Полтавщини, котрий постраждав неподалік Іловайська. Він потребує заміни колінного суглоба. Також частину коштів «Команда небайдужих» планує передати на допомогу воїнам з інших держав, які воюють у добровільних батальйонах і пліч-о-пліч з українськими військовими захищають територіальну цілісність нашої країни. За день ярмаркування зібрали 45 тисяч 603 грн.

му заході представити кулінарні шедеври, згадані в його поемі «Енеїда».

Ганна Кревська

«НА ПОКУТІ СВЯТА»

Презентація нової книги лубенської письменниці Юлії Манойленко

*Прости мій біль, у ньому три сльози,
І три дороги, і печаль велика.
У решеті водиці принеси,
Бо спрага не дає ні жити, ні дихати.*

Юлія Манойленко

10 червня 2017 року в Центральній районній бібліотеці імені Володимира Малика міста Лубни під спів бандури й українських народних пісень відбулася презентація нової книги наукового спів-

Юлія Манойленко на презентації нової поетичної збірки. Лубни, 11.06.2017 р. Фото Ганни Кревської

робітника Лубенського краєзнавчого музею, члена Національної спілки письменників України Юлії Манойленко «На покуті свята».

Чудовий сценарій, який написала завідувачка ЦБС Валентина Сьомак, гості, з-поміж яких найбільшого земляки письменниці, добірні рядки поезії у виконанні героїні свята і юних представниць літературної студії «Слово» Лубенського медучилища (керівник – Ніна М'якота), ромашково-вазильковий букет різнотрав'я – усе це створило напрочуд творчу й гармонійну атмосферу заходу.

Як зауважили ведучі (працівники бібліотеки), кожна поетична зустріч – це теплота спілкування, радість від занурення в цілющі джерела художнього слова, яке єднає всіх тих спраглих, хто небайдужий до творчих пошуків. А в кожній творчій людині найбільше щастя – це народження нового твору. Тоді прискорено б'ється серце, душу переповнюють незвичайні хвилювання, зникає весь світ і думки складаються в ритмічні строфи. Звідки вони беруться? Хто їх надиктовує?! Це одна з найбільших таємниць. Але з упевненістю можна сказати, що для митця немає нічого вищого за щастя творення.

Учасники дійства наголошували, що збірка «На покуті свята» має позитивну енергетику й містить глибоку авторську філософію. Усі три її розділи – «Нам судилось багато», «Неопалимі нагідки», «Наше жито не жате» – розкривають сакральну природу любові. Зокрема, сама авторка стверджує,

що жито, засіяне юними руками нашої України, ще принесе вагомий урожай майбутньої державності й успішності. Разом із тим багато віршів у книзі бринять непередаваним болем за долю нашої землі та її синів.

Голова літературного об'єднання імені О. Донченка, редактор газети «Лубенщина» й редактор презентованої збірки «На покуті свята» Олександр Міщенко у своєму виступі зазначив, що «книга сповнена високого польоту. Адже поезія, вміщена у ній, прийшла у цей світ, щоб зробити його кращим, більш сонячним... Це величальна пісня людській душі». Співна підтверджують таку оцінку хоч би й оці рядки зі збірки: «Моя земляце, ніжна і свята, / Я йду до тебе, я живу тобою. / На карті світу є одна мета – / Відчути пульс твої і любов потроїть»; «Дерева мандрують слідами дощів та опеньків», «Ти по ливні ідеш – / не впадеш, не впадеш – / добрі янголи рятую постануть».

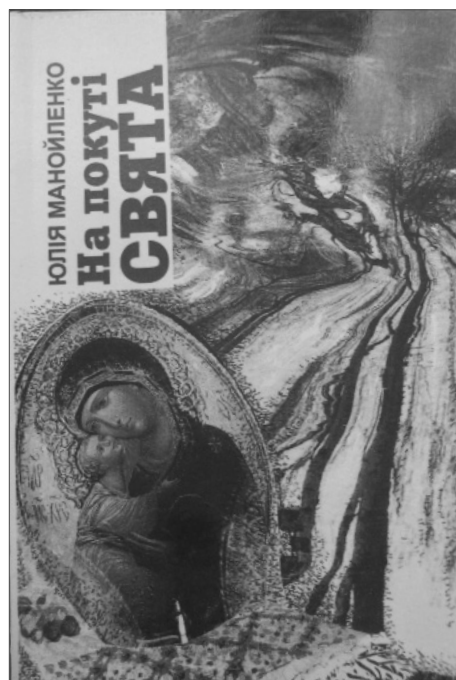
Юлія Манойленко – авторка п'яти літературно-художніх видань, лауреат премій імені Олександра Олеся, Івана Котляревського й Василя Симоненка. Її перша поетична збірка «Наречена вітру» була презентована в рідному селі Ждани Лубенського району. Тому приємно, що й чергова книга вийшла за підтримки земляків. Так, меценатом видання став присутній на заході Олександр Темченко, який подарував талановитій літераторці ще й надійний духовний оберіг – ікону. Також на заході були присутні й виголошували слово краєни авторки Василь Куксань, священник УАПЦ отець Олег, який, зокрема, розповів усім присутнім цікаву притчу про загробне життя письменника і злодія.

Виголосив теплу промову й «літературний батько» першої збірки Юлії Манойленко, відомий письменник, редактор Олександр Печора, який подарував поетці власне об'ємне поетичне зібрання творів. Авторка цього допису, член НСПУ та НСЖУ, акцентувала увагу гостей заходу на сакральному значенні покуття в житті українців – не лише найсвятішого місця в хаті, у якому поєднуюлися світи небесний і земний, але й місця духовного самоочищення й піднесення людини.

Щирим словом привітала Юлію Манойленко член спілки молодих художників «Друга неділя жовтня» ПОО НСХУ, голова ГО художників Лубенщини «Пектораль» Аліна Гончарова-Цівінська.

Учасники заходу. Фото Ганни Кревської

«Який би душевний чи тілесний стан не мала Юлія, – наголосила пані Аліна, – але на своєму робочому місці – в картинній галереї – вона з усією увагою, високопрофесійно опікується творчим доробком художників».

Вітання письменниці надійшли і від головного спеціаліста Лубенської РДА Юлії Кулініч.

Пісенним обрамленням заходу стали виступи ансамблю «Вербиченька» Калайдинцівського БК, зачепив струни сердець присутніх і відомий місцевий кобзар Віталій Мороз. Окремі пісні, як-от «Вишиванка», «Ой, чий то кінь стоїть», усі співали гуртом.

А поміж квітами, автографами і співанками улюбленій авторці бажали, щоб її поетична душа і надалі осявалася світлом поетичного Слова, а творче покуття не полишало натхнення і щаслива доля. І «дай Боже, світові оддати / Те, що написане лежить. / Із глибини душі дістати / Усе, що проситься явить».

ІННА СНАРСЬКА (ДІДИК) – ЛАУРЕАТ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ПРЕМІЇ ІМЕНІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Наша колега письменниця, тележурналістка Інна Снарська (Дідик) стала одним із п'яти щорічних лауреатів Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Олени Пчілки – за доку-

ментальний фільм «Стежка-ми Лесі Українки».

Премію засновано 1991 року видавництвом дитячої літератури «Веселка» за підтримки Гадяцької районної та міської рад, райдержадміністрації. Уперше за 25 років нею відзначено автора та режисера документального фільму. Журі премії наголосило на особистому внеску Інни Снарської у розвиток гадяцької громади, широкій популяризації нею життя і творчості Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова.

Інна Снарська в розкритті образу Лесі Українки звернулася до краєзнавчого матеріалу, пов'язаного з Гадячем. Образ головної героїні її документальної стрічки вийшов далеким від академічного, класичного сприйняття,

зовсім не монументальним. Геніальна Леся буквально ожила на екрані. Режисер зуміла підкреслити її характер, людську й суто жіночу сутність, показала вплив на формування майбутньої письменниці її матері Олени Пчілки й дядька Михайла Драгоманова. «Оживленню» образу видатної українки допомогли і представники гадяцької громади.

Фільм пізнавальний, концептуальний, але разом із тим ліричний, має значний емоційний складник, підсилений удалим музичним оформленням. Глядач пройде життєвими і творчими дорогами Лесі Українки, погляне на світ її очима, відчує її радості та печалі.

Інна Снарська також є автором сценарію документальної драми про Лесю Українку «Без надії сподіватись», поставленої студентами Гадяцького коледжу культури та мистецтв імені І. П. Котляревського у квітні 2017 року. Ця річ поєднує в собі акторські монологи, листи, фрагменти творів Лесі Українки.

Активна і високопрофесійна культурно-мистецька діяльність письменниці, режисерки, журналістки Інни Снарської є значним внеском у популяризацію духовної спадщини наших видатних земляків.

Прес-служба ПОО НСПУ

За матеріалами сайту <http://www.poo-nspu.ltava.org/2017/07/inna-snarska-didyk-stala-laureatom-vseukrainskoji-lit-premiji-imeni-oleny-pchilky.html>

НАШІ АВТОРИ

БЛИК Галина – старший викладач кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член Національної спілки журналістів України.

БОЙКО Марія – письменниця, журналістка, громадська діячка (м. Полтава).

БОЙКО Надія – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри української мови Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя.

БОНДАР Наталія – поетка, молодий науковець (м. Полтава).

БОНДАРЕВСЬКА Тетяна – директорка Літературно-меморіального музею-садиби Олеса Гончара (с. Сухе Кобеляцького району Полтавської області).

БРАЇЛКО Юлія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін і методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

БЕЗОТОСНИЙ Микола – кандидат історичних наук, доцент, член громадської організації «Козацьке товариство „Південна Січ”» (м. Полтава, Одеса).

ВОВЧЕНКО Галина – письменниця, культурно-громадська діячка, провідний бібліотекар відділу соціокультурної діяльності Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського.

ВОВЧЕНКО Сергій – композитор, музикант, старший викладач кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ГОРИЦВІТ (Луньова) Тетяна – письменниця, член Національної спілки письменників України, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтав-

ського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ГУСЛЕНКО Раїса – науковець, педагог, краєзнавець, письменниця (м. Київ, уродженка с. Лазірки Оржицького району Полтавської області).

ЖОВНІР Марина – поетка, викладач медичного коледжу Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія» (м. Полтава).

ЗАДОРОЖНІЙ Михайло – краєзнавець, письменник (с. Солошине Кобеляцького району Полтавської області).

КИСЛА Наталія – аспірантка кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КОНДРАТЕНКО Наталія – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

КОТУХ Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КРЕВСЬКА Ганна (Кононенко Марина) – поетка, член літературного об'єднання імені Олеса Донченка та Національної спілки письменників України (м. Лубни Полтавської області).

ЛУК'ЯНЕНКО Олександр – письменник, театральний діяч, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

МАЛЕНКО Олена – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри українознавства та лінгводидактики Харків-

ського національного університету імені Г. С. Сковороди.

НЕЖИВИЙ Олексій – доктор філологічних наук, професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, культурно-громадський діяч, член національних спілок журналістів, краєзнавців, письменників України.

ПАСІЧНИК Лілія – студентка 4 курсу факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ПОДРИГА Володимир – кандидат філологічних наук, літературознавець (м. Лубни Полтавської області).

ПОПОВСЬКИЙ Анатолій – доктор філологічних наук, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

ПРОСКУРОВ Богдан – студент 3 курсу історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, позаштатний кореспондент усеукраїнської газети «День» у Полтаві.

РАСЕВИЧ Василь – історик і публіцист, дослідник Центру міської історії Центрально-Східної Європи, шеф-редактор відділу текстів Інтернет-видання Zaxid.net (м. Львів).

САМОЙЛЕНКО Юрій – художник, член Національної спілки художників України, голова правління Полтавської обласної організації НСХУ, заслужений діяч мистецтв, доцент кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СМОЛЬНИЦЬКА Ольга – письменниця, перекладачка, літературний критик, член Національної спілки письменників України, журналістка, науковець (м. Буча Київської області).

СОРОКА Петро – письменник, член Національної спілки письменників України, літературознавець, редактор, видавець (м. Тернопіль).

СТЕПАНЕНКО Микола – доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СТЕПАНЕНКО Ніна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри філологічних дисциплін і методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СТОРОЖЕНКО Павло – прозаїк, літературний критик, перекладач, журналіст, член національних спілок журналістів і письменників України (м. Полтава).

РАДЬКО Ганна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

РОТАЧ Олександр – архітектор, краєзнавець (м. Полтава).

РОТАЧ Петро (1925–2007) – письменник, літературознавець, краєзнавець (м. Полтава).

ТАНАНА Раїса – завідувачка відділу Шевченківського національного заповідника, заслужений працівник культури України (м. Канів).

ФЕЦКО Іванна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри українського прикладного мовознавства філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

ЧЕРНОВ Анатолій – краєзнавець (м. Полтава).

ЧЕРНОВ Артем – аспірант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, психолог Полтавської обласної організації «Товариство Червоного Хреста України».

ШЕБЕЛІСТ Сергій – журналіст, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ШУПТА Дмитро – письменник, журналіст, культурно-громадський діяч, член національних спілок журналістів і письменників України, заслужений працівник культури (м. Одеса).

NATIVE LAND

ALMANAC OF POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

№ 1 (36) 2017

CONTENTS

POETRY

<i>Halyna Vovchenko</i>	3
<i>Anatoliy Popovskyi</i>	9
<i>Dmytro Shupta</i>	12
<i>Oleksandr Lukiyanyenko</i>	18

TRANSLATIONS

<i>Olha Smolnytska</i> . Rose and holly, or This is a different poetry of the English and the Celts. Artistic translations	21
---	----

DEBUT

<i>Maryna Zhovnir</i> . Poems	29
<i>Natalia Bondar</i> . Poems	30

PRESENTATION

<i>Tetiana Bondarevska</i> . The Word about the Eternal	32
<i>Mykhailo Zadorozhnyi</i> . Grandmather Fedosia	34
Letter from M. T. Losia	34
Hnat Terentievych	40
About the resettlement of the village Soloshyne	40
About the Rebrin's Family	42
Zhylivka	43
My Soloshyne	44
Unpromising village	44
Thoughts aloud	44

PUBLICISM

<i>Vasyl Rasevych</i> . On behalf of the people. Memory policy in an unbalanced society	45
<i>Mykola Bezotosnyi</i> . The inspired prayer for Ukraine (The upbringing of the young generation on the ideals of Symon Petliura)	47
<i>Artem Chernov</i> . Thethread of fate	51
<i>Tetiana Horytsvit</i> . Spring: White Tulips of Volodymyr Bernadskyi	53
Spring Signs: Crocuses	54

PHILOLOGICAL SCIENCES

<i>Mykola Stepanenko</i> . Georgian-Ukrainian experience of the reforms and its impact on the modern Ukrainian language	55
<i>Yuliya Brailko</i> . Toponyms as markers of defining features of Ivan Malkovich's poetic idiostyle	61
<i>Nataliya Kotukh</i> . Intellectual games in the Ukrainian language lessons	65
<i>Ivanna Fetsko</i> . The potential of the affixing method of the morphological word-formation in the Ukrainian terminology system of the museum case	70
<i>Nataliya Kysla</i> . Linguistic status of the preposition	76
<i>Halyna Bilyk</i> . The poem genre in literary and artistic heritage of Ivan Ohienko	82

Hanna Radko. Rubaye by Dmitry Pavlychko: Oriental genre on the Ukrainian soil	88
Yuliya Voloshchuk. Genre-style searches of Volodymyr Gzhytskyi-novelist	92

DIALOGUES

Serhii Shebelist. “People themselves are not fully aware that they are changing themselves”. <i>Interview with Archbishop of Poltava and Kremenchug of the UOC-KP Fedir</i>	97
Halyna Bilyk. “Literature has to make its own way”. <i>Conversation with Natalia Trycash, the Head of the NSPU</i>	101

ARTS

Mariya Boyko. «For the sake of Your name...». Painter Yuriy Samoilenko gained rank of deacon	107
Tatyana Horytshvit. “Nebozvid”: several exhibit impressions	109

IN “NATIVE LAND” ABOUT “NATIVE LAND”

Nina Stepanenko. “Native land” on the development of national education and schools (based on materials of the reviews published in the journal)	113
--	-----

“NATIVE LAND” ABOUT THE NATIVE PEOPLE

Volodymyr Podryha. Romantic type of artistic thinking of Olexandra Psiol (to the 200 th anniversary of the birth)	118
--	-----

JUBILEE DATES

Rayisa Tanana. The book of impressions on Taras Mount is 120 years old	123
---	-----

IN MEMORIAM

Anatoliy Chernov. “The issues are infinite set, and the answer is one: all are mortal”. <i>Volodymyr Vasyliovych Kanivets (1923–2017)</i>	129
Rayisa Huslenko. Sliporid. <i>Sketch</i>	131
Petro Rotach. From Austria to Romania. From the notebook of spring, summer and autumn 1945 (Fragment “Memories of the experience”). Foreword, preparation of the text, the publication by Oleksandr Rotach	138

REVIEWS

Oleksii Nezhyyvi. “Let our word be holly and blessed!” <i>Review of the book: “Good day for you...”. Letters to Theodosii Rohovyi. Articles, reviews, notes / compiler Y. Rohovyi. – Poltava : Dyvosvit, 2016. – 420 p.</i>	146
Petro Soroka. The book of soul formation	148
Mykola Stepanenko. The Word of Truth by Vasyl Bohdan. <i>Review of the book: Bohdan V. About the pain : Collection / Vasyli Bohdan. – Poltava, 2016. – 194 p.</i>	150
Pavlo Storozenko. The quiet horrors of Lubov Ponomarenko. Familiar village sentiment. And not only. <i>Review of the book: Ponomarenko L. Nehvorosh : novels and story / Lubov Ponomarenko. – Poltava : Dyvosvit, 2016. – Issued. 2nd. – 192 p.</i>	152
Three reviews for one book: <i>Stepanenko M.I. The political present of the Ukrainian language: the topical perifrasticon / Mykola Stepanenko. – Kh. : Publisher Ivanchenko I. S., 2017. – 616 pp.</i>	157
Olena Malenko. The political resource of modern Ukrainian in the focus of periphrastricon	157
Nadiya Boyko. Politics in language, language in politics	158
Nataliya Kondratenko. Paraphrase in the system of language indicators Socio-political transformations of the present	158

CULTURAL CHRONICLE

Liliya Pasichnyk. “Invincible”: presentation of a book about Mustafa Dzhemilev in Poltava	159
Bohdan Proskurov. “When we are united, we are invincible and unconquerable”. Poltava Fair with Crimean Tatar color	160
Hanna Krevska. “At the end of the holiday”. Presentation of the new book of the Lubny writer Yuliya Manoylenko	162
Inna Snarska (Didyk) – laureate of All-Ukrainian Literary and Artistic premium named after Olena Pchilka	164
OUR AUTHORS	165